

Франц Кафка

Зниклий

Безвісти

[Америка]

З німецької переклав

Юрко Прохасько

"Зниклий безвісти" — перший роман Франца Кафки, що його незавершений рукопис Макс Брод знайшов після Кафчиної смерті 1924 року і видав під заголовком "Америка"; саме з цього тексту, вочевидь, виростає автор таких славетних творів світової класики, як "Замок", "Процес", "Перетворення". Цей прикметно модерністський "роман виховання" — оповідь про юнака-емігранта, своєрідна історія змужніння, сподівано для Кафки радше сувора й не вельми милосердна, ніж погідна й привітна, повна непередбачуваних поворотів долі, а однак розказана спокійно й легко, подекуди навіть грайливо, без фаталізму й абсурдності, властивих пізнішим авторовим творам. "Зниклий безвісти" — останній за почерговістю серед великих новел і романів Франца Кафки, що виходять в українському перекладі.

1. Грубник

Коли сімнадцятирічний Карл Росман, якого бідолашні батьки вислали до Америки, бо його спокусила служниця і народила від нього дитину, запливав кораблем, що тим часом уже сповільнював хід, до нью-йоркської гавані, він раптом знову, мов у спалаху сонячного світла, побачив статую богині Свободи, що виднілася вже віддавна. її рука з

мечем стриміла, наче щойно занесена, а довкола постаті віяли вільні вітри.

"Ого, яка висока!" — сказав він сам до себе, а тим часом його, що навіть не думав зрушити з місця, аж до бортового поруччя поступово відтіснив натовп носіїв, яких усе прибувало і прибувало.

Один молодик, із яким він побіжно зазнайомився під час подорожі, кинув, проходячи повз нього: "Ви що, не збираєтеся висідати?", "А я вже зібраний", — сказав Карл, усміхаючись йому, і хвацько — бо був міцним хлопцем — одним махом висадив собі на плече валізку. Та поглянувши услід знайомцеві, що, ледь вимахуючи ціпком, уже віддалявся разом з іншими, ошелешено зрозумів, що забув власну парасольку вниз, на кораблі. Він мерщій попросив знайомого, що, здавалося, був від цього зовсім не в захваті, хвильку попильнувати його валізку, ще раз як слід розгледівся, щоби, повертаючись, знайти це місце, і поквапився донизу. Вниз, на превеликий свій жаль, Карл виявив, що прохід, який вельми скоротив би йому шлях, уперше зачинено, що, ймовірно, було пов'язано із висадкою всіх пасажирів на суходіл, тож він був змушений марудно пробиратися якимись сходами, що невпинно виринали одні за одними, безконечними поворотами коридорів, крізь якусь порожню кімнату з полишеним письмовим столом, аж поки й справді — позаяк ходив цим шляхом лише раз чи двічі, до того ж завжди у чималенькому товаристві — остаточно заблукав. У своїй безпорадності, а також тому, що не траплялося жодної живої душі, натомість увесь час лише було чути невпинне човгання тисяч людських ніг, а здаля, як відлуння, долинали останні порухи вже зупиненої машинерії, він, не замислюючись, постукав у перші-ліпші дверцята, коло яких зупинився у своєму марному блуканні.

"Таж відчинено", — гукнули зсередини, і Карл із невдаваною полегшею відчинив двері. "Чого грюкаєте, як навіжений?" — запитав велетенський чоловіча, ледь підводячи на Карла погляд. Крізь люк у стелі до жалюгідної кабінки, в якій тісно одне коло одного, немов на складі, стояли ліжка, шафа, крісло і сам той чоловіча, падало тьмяне, давно вже зужите там, нагорі, на кораблі, світло. "Я заблукав, — сказав

Карл. — Під час подорожі якось не помічав цього, але це жахливо великий корабель". "Ваша правда", — сказав чоловік із якоюсь наче гордістю, не перестаючи вовтузитися із замком маленької валізочки, яку він знову й знову намагався стулити обома руками, домагаючись, щоби замок заклацнувся. "Та заходьте вже! — провадив чоловік. — Не стоятимете ж Ви там!" "Я не заважаю? — запитав Карл. "Ет, яке там заважаєте!" "Ви німець?" — намагався ще пересвідчитися Карл, бо чимало наслухався про небезпеки, що чигають на прибульців ув Америці, надто ж із боку ірландців. "Та німець, німець", — сказав чоловік. Карл іще вагався. Тут чоловік зненацька хапнув клямку, втягуючи Карла всередину через двері, які стрімко зачинив. "Терпіти не можу, коли зазирають із коридору, — сказав чоловік, знову заходившись коло валізки. — Ходять, кому не ліньки, туди-сюди і все зиркають, ну, хіба таке стерпиш?" "Але ж у коридорі нікого немає", — відповів Карл, що стояв, незручно притиснений до підпори ліжка. "Ну, так, тепер", — сказав чоловік. "Але ж і йдеться саме про тепер, — подумав Карл. — Непросто з цим чоловіком говорити". "Лягайте на ліжку, там більше місця", — сказав чоловік. Карл, як умів, видряпався на ліжку, голосно сміючись зі своєї першої, невдалої спроби перелізти через бильця. Та, щойно опинившись на ліжку, зойкнув: "Боже милосердний, я зовсім забув про валізку!" "А де вона?" "Нагорі, на палубі, один знайомий її пильнує. Як же його звати?" І Карл витяг із потаємної кишені, що її мати облаштувала йому під підкладкою, візитівку. "Бутербавм, Франц Бутербавм". "А Вам дуже потрібна та валізка?" "Звісна річ". "Ну, то чому Ви дали її незнайомому чоловікові?" "Я забув униз парасольку й побіг забрати її, не хотілося волочитися з валізкою. А тоді ще й тут заблукав". "То Ви самі? Без супроводу?" "Так, сам". "Мабуть, мені варто триматися цього чоловіка", — майнула Карлові думка. — Де ще я знайду кращого приятеля". "Ну, от, а тепер і валізку втратили. Про парасольку навіть не кажу". І чоловік сів на крісло, так, ніби щойно тепер по-справжньому зацікавившись Карловою справою. "Гадаю, валізку ще не втрачено". "Блажен, хто вірує, — сказав чоловік і міцно почухав у своєму темному, короткому, цупкому волоссі. — На кораблі звичаї міняються разом із портами. У Гамбурзі Ваш Бутербавм іще, може, й допильнував би ту валізку, а тут за ними вже, либонь, і слід прохолов". "Треба негайно піти подивитися", — сказав Карл і

роззирнувся, як би то звідси вибратися. "Сидіть", — сказав чоловік і штурхнув його рукою в груди, просто-таки грубо, назад на ліжко. "А то ж чому?" — запитав розгніваний Карл. "Бо в цьому немає сенсу, — сказав чоловік. — Бо за хвилику і я йду, тож підемо разом. Або валізку вже вкрали, і тоді нема ради, або той чоловік її залишив, і тоді ми тим легше знайдемо її, що корабель цілком спорожніє. І парасольку теж". "Ви орієнтуєтесь на кораблі?" — недовірливо запитав Карл, і йому здалося, що в цій загальному переконливій думці, що на спорожнілому кораблі тим легше можна знайти речі, криється якийсь підступ. "Я ж бо корабельний грубник", — сказав чоловік. "Ви корабельний грубник!" — радісно вигукнув Карл, ніби це перевершило всі його сподівання, і, спершись на лікті, ближче до нього придивився. "Якраз перед комірчиною, де я спав із тим словаком, був люк, крізь який було видно машинне відділення". "Так, я там працював", — сказав грубник. "Я завжди так цікавився технікою, — мовив Карл, тим часом уже поринувши в якісь свої думки, — й напевно став би потім інженером, якби не довелося виїхати до Америки". "А чому Ви були змушені виїхати?" "Ет, таке всяке!" — сказав Карл і відмахнувся рукою від усієї тієї історії. При цьому він, усміхаючись, подивився на грубника, немовби розраховуючи на поблажливність навіть у тому, в чому не зізнався. "Мабуть, є на те свої причини", — сказав грубник, і було незрозуміло, чи він хотів цим полегшити, чи відхилити розповідь про причину. "Тепер і я міг би стати грубником, — сказав Карл, — тепер моїм батькам уже однаковісінько, ким я стану". "Моє місце звільняється", — сказав грубник і в цілковитій притомності сказаного запхав руки в кишені, а ноги, обтягнені зіжмаканими, наче шкіряними, сталево-сірими штанами, закинув на ліжко і випростав. Карлові довелося відсунутися до стіни. "Ви йдете з корабля?" "Саме так, сьогодні ж сходимо з посту". "Але чому? Хіба Вам тут не подобається?" "Та, такі вже обставини, в житті не завжди вирішує те, чи подобається нам щось, чи ні. До речі, маєте рацію, бо мені й не подобається. Ви, мабуть, навіть не збираєтесь стати грубником, але саме тоді найлегше можна ним стати. Отож я Вас наполегливо відраджую. Якщо Ви хотіли вчитися в Європі, то що Вам перешкоджає тут? Американські університети незрівнянно ліпші від європейських". "Можливо, — сказав Карл, — але в мене майже немає грошей на навчання. Читав я, правда, про одного, що вдень працював у

якійсь крамниці, а вночі вчився, заки став доктором і, здається, навіть бурмістром, та це вимагає неабиякої витривалості, хіба ж ні? Боюся, мені її бракує. До того ж я ніколи не був надто добрим учнем, зі школою розпрощався з легким серцем. А тутешні школи, либонь, іще вимогливіші. Англійської я майже не знаю. Та й узагалі, тут люди такі упереджені до чужинців, як мені здається". "Що, й Ви теж уже це відчули? Тоді все гаразд. Тоді Ви свій чоловік. Дивіться-но, ми тут на німецькому кораблі, він належить Гамбурзько-Американській Лінії, чому тоді тут не самі німці? Чому головний машиніст румун? А зветься він Шубаль. У це просто неможливо повірити. І ця псяюха знущається з німців на німецькому кораблі! Не думайте, — йому аж забракло повітря, і він замахав рукою, як віялом, — що я нарікаю аби тільки нарікати. Розумію, Ви не маєте жодного впливу й самі бідолашний хлопчина. Але ж це неподобство!" І він декілька разів гримнув кулаком по столу і, гримаючи, не зводив із того кулака очей. "Я служив уже на стількох кораблях, — і він випалив зо двадцять назв поспіль, ніби то було одне слово, й Карл геть отетерів, — і лише відзначився, мене хвалили, я відповідав уявленню капітанів, ба кілька років навіть був на одному торговельному вітрильнику. Він підвівся, так ніби це був апогей його життя. — А тут, на цій бали, де все за шнурочком, де не розуміють жартів, тут я не потрібен, тут я завжди плутаюся під ногами Шубалеві, тут я лінюх, якого слід витурити, і мені жбурляють платню, як милостиню. Ви таке розумієте? Бо я — ні". "Не дозволяйте так із собою поводитися", — сказав Карл схвильовано. В нього майже зникло відчуття, що він перебуває на непевній основі корабля, коло берега невідомого континенту, так затишно було йому тут, на грубниковому ліжку. "Ви вже були в капітана? Домагалися в нього правди?" "Ех, ідіть, ідіть собі ліпше. Не хочу Вас тут бачити. Не слухаєте, що я кажу, а лізете з порадами. Легко сказати: підіть до капітана!" Грубник знову втомлено сів і затулив лице руками.

"Кращої ради в мене нема", — сказав собі Карл. Та й узагалі вирішив, що ліпше йти по валізку, а не давати тут поради, які ще й вважають дурними. Назавжди вручаючи йому валізку, батько ще пожартував: "Цікаво, чи надовго вона в тебе затримається?" — а тепер ця вірна

валізка, можливо, вже й по-справжньому пропала. Єдиною втіхою було, що батько ледве чи довідається про його теперішнє становище, навіть коли дошукуватиметься. Бо ж найбільше, що могла сказати корабельна компанія, це те, що Карл дістався до Нью-Йорка. Найбільше йому муляло, що він майже не торкався речей у валізці, попри те, що, скажімо, давно вже не завадило би змінити сорочку. Отож він заощаджував зовсім не там, де треба; і тепер, на самому початку своєї кар'єри, коли ще й як випадало би зодягтися в чисте, доведеться постати перед чужі очі в брудній сорочці. Поза тим втрата валізки не була б аж такою дошкульною, бо вбрання, яке він мав на собі, навіть краще від того, що у валізці, адже те, по суті, було лише про всяк випадок, і мамі довелося церувати його перед самісіньким від'їздом. Тепер він пригадав, що у валізці був іще шматок веронської салямі, який мама вклала йому на знак особливої прихильності, та з якого йому, однак, вдалося з'їсти лише найменшу часточку, бо під час переїзду він геть не мав апетиту, і юшки, яку наливали на середній палубі, цілком вистачало. Втім, тепер йому вельми знадобилася б та ковбаса, щоб принести її в дар грубникові. Бо легко завоювати серце таких людей, тицьнувши їм якусь дрібничку, Карл знав це від батька, що здобував серця всіх дрібних службовців, з якими йому випадало мати справи, роздаючи їм сигари. Тепер же з того, що можна було подарувати, у Карла залишилися тільки гроші, а їх йому, коли вже, ймовірно, загубилася валізка, наразі чіпати не хотілося. І він знову подумки повернувся до валізки й ніяк не міг збагнути, чому це він так пильно стеріг її під час плавання, що ця варта майже поглинала весь його сон, а тепер так легко дав її в себе відібрати. Він пригадував ті п'ять ночей, упродовж яких невпинно підозрював того малого словака, який лежав через місце ліворуч від нього, що той заповзявся поцупити його валізку. Словак тільки й чигав, коли Карл нарешті, зморений безсонням, на мить закуняє, аби довгим дрючком, яким він удень без угаву бавився і з яким вправлявся, перетягти валізку до себе. Вдень словак виглядав доволі сумирно, та щойно западала ніч, як він підводився зі свого лежка і час від часу тужливо зиркав на Карлову валізку. Карлові це було дуже добре видно, бо там і сям хтось, охоплений переселенським неспокоєм, попри сувору заборону, постійно запалював світелко, намагаючись розшифрувати незрозумілі проспекти еміграційних агенцій. Заки поблизу

було таке світелко, Карлові вдавалося на мить задрімати, та коли воно було поодаль, а в темряві то й поготів, він не смів і ока стулити. Ці зусилля справді його виснажили, а тепер, чого доброго, ще й виявиться, що все намарно. Ох, цей Бутербавм, він іще десь його перестріне!

Цієї миті здаля з коридору в досі цілковиту тишу ввірвався тихенький уривчастий тупіт, немовби дитячих ніжок; він, гучнішаючи, наближався, і ось уже почулося спокійне крокування якихось чоловіків. Ішли вони, вочевидь, як це й було природно в такому вузькому коридорі, рядком, було чутно бряжчання, ніби від зброї. Карл, уже ладен розтягнутися на ліжку для сну, не обтяженого жодними клопотами за валізку та словака, підхопився і штурхонував грубника, щоби нарешті привернути його увагу, бо вістря процесії, здавалося, якраз сягнуло їхніх дверей. "Це корабельна капела, — сказав грубник. — Вони грали нагорі й ідуть пакувати речі. Тепер уже все готово, і ми можемо йти. Ходіть!" Він узяв Карла за руку, останньої миті ще зняв зі стіни над ліжком образок Божої Матері, увіпхав його в нагрудну кишеню, схопив валізку та разом із Карлом поквапом вийшов із каюти.

"А тепер я піду до контори й скажу тим панам усе, що думаю. Пасажирів уже немає жодного, тож можна не панькатися". Грубник повторював це на різні лади, а йдучи коридором, штурханом ноги хотів було розчавити щура, що перебігав їм шлях, та тільки заштовхнув його в нору, куди той вчасно шаснув. Та й узагалі він був повільний у рухах, бо хоча й мав довгі ноги, вони були надто масивні.

Вони проходили крізь якесь відділення кухні, де кілька дівчат у брудних фартушках — а вони заляпували їх навмисно — мили посуд у великих кадобах. Грубник прикликав якусь Ліну, обійняв її за стегна і трохи провів її, а вона увесь час грайливо спиралася йому на плече. "Прийшов час виплати, не підеш зі мною?" — спитав він. "А пощо мені трудитися, ліпше принеси гроші сюди, — відповіла вона, прослизнувши йому попід рукою, і втекла. — Де це ти підчепив такого гарненького хлопчика?" — почулося ще, але вона навіть не дочекалася відповіді. Всі дівчата, урвавши свої заняття, засміялися.

Та вони вже простували далі й дійшли до якихось дверей, над якими був виступ, що його підтримували маленькі позолочені кар'ятиди. Як на корабельні оздоби це виглядало доволі-таки марнотратно. Карл, як він тепер зауважив, ніколи не бував у цій частині, призначеній під час подорожі, ймовірно, лише для пасажирів першого і другого класів, а тепер, перед великим прибиранням корабля, всі перегородки усунули. І справді, вони вже зустріли декількох чоловіків із мітлами на плечах, і вони привіталися з грубником.

Карл зачудовано спостерігав за всім цим рухом, на своїй середній палубі він навіть не підозрював про існування чогось такого. Коридорами тяглися кабелі електричних дротів і невпинно деренчав якийсь дзвіночок.

Грубник шанобливо постукав у двері й, дочекавшись, коли звідтіля гукнули: "Увійдіть!", жестом покликав Карла не боятися і заходити. За трьома вікнами кімнати Карл побачив морські хвилі, і від споглядання їх погідного руху йому перехопило подих, так ніби всі ці п'ять днів він безперервно не дивився на море. Великі кораблі перетинали один одному шлях, поступаючи рухові хвиль лише настільки, наскільки їм дозволяла вага. Коли ледь примружити очі, здавалося, що кораблі гойдаються від самої лише власної ваги. На вершечках щогл виднілися вузькі, але довгі стяги, які хоча й надималися від руху, та все ж тріпотіли врізнобіч. Правдоподібно, з боку військових кораблів пролунали звуки салюту, гарматні жерла одного з них, що якраз пропливав неподалік, сяючи відблисками своїх сталевих оболонок, ніби ніжились безпечною, плавною та пологою ходою. Менші кораблики та човни, за якими можна було, принаймні від дверей, спостерігати лише на віддалі, цілими зграйками прослизали між великими кораблями. Та позаду того всього лежав Нью-Йорк і дивився на Карла сотнями тисяч очей своїх хмародерів. Так, у цій кімнаті було відомо, де ти є.

За круглим столом сиділо троє панів, один — корабельний офіцер у синій корабельній формі, а решта двоє — урядники портової служби в чорних американських мундирах. На столі високими стосами лежали всілякі документи, що їх спершу перебігав очима офіцер із пером у руці, а

тоді передавав решті двом, які то читали, то робили якісь виписки, то вкладали папери собі до течок, якщо тільки один із них, котрий майже невпинно видавав зубами якийсь негучний звук, не диктував своєму колезі щось для протоколу.

При вікні, за бюрком, спиною до дверей сидів якийсь нижчий панок, що вовтузився з великими фоліянтами, виставленими рядочком на книжковій полиці на рівні його голови. Поряд із ним стояв відчинений і, принаймні на перший погляд, порожній сейф.

Другого вікна ніхто не заступав, і з нього відкривався найкращий вигляд. Зате поблизу третього стояли двійко панів, заглиблені в притишену розмову. Один із них, що притулився до стіни коло вікна, теж носив корабельний однострій і знічев'я бавився руків'ям шпаги. Той, із ким він говорив, стояв, повернувшись до вікна, і вряди-годи відкривав одним рухом то тут, то там погляд на низку орденів на грудях того першого. Він був у цивільному одязі й мав тоненького бамбукового ціпка, що, позаяк він тримав обидві руки на стегнах, теж стирчав, наче шпага.

У Карла не було досить часу пороззиратися, бо невдовзі до них уже підійшов служник і запитав грубника, дивлячись на нього так, наче йому сюди зась, чого він хоче. Грубник, так само тихо, як його запитали, відповів, що хотів би поговорити з паном старшим касиром. Жестом руки служник показав, що він це прохання відхиляє, та все ж навшпиньки, широкою дугою обходячи круглий стіл, підійшов до пана з фоліянтами. Той пан — це було виразно видно — аж заляк від служникових слів, проте врешті таки обернувся до чоловіка, що хотів із ним побалакати, а тоді суворо замахав руками на грубника на знак заперечення та, про всяк випадок, також і на служника. На це служник повернувся до грубника і сказав таким тоном, мовби зраджував неабияку таємницю: "Негайно забирайтеся звідси!"

На таку відповідь грубник поглянув із висоти свого зросту на Карла, так ніби той був його серцем, якому він німо звіряє свої поневіряння. Не роздумуючи, Карл зірвався, пробіг через всю кімнату, так, що навіть

легенько зачепив офіцерове крісло, служник, зігнувшись, із розпростертими руками кинувся йому навперейми, мовби полював на якусь шкідливу комаху, та Карл швидше дістався до столу старшого касира, вчепившись пальцями у бюро на випадок, якщо служник спробує його відтягнути.

Звісно, в кімнаті тут-таки пожвавішало. Корабельний офіцер підхопився з-за столу, панове з портової управи дивилися незворушно, але уважно, обидва пани під вікном приступили один до одного, а служник, що вирішив, раз високі панове виявляють зацікавлення, то він уже не втручається, відступився. Грубник при дверях напружено чекав моменту, коли знадобиться його допомога. Врешті старший касир стрімко обернувся праворуч на своєму кріслі. Карл видобув із потаємної кишені, яку зовсім і не ховав від поглядів цих людей, свій закордонний паспорт і поклав його, замість відрекомендуватися, розгорнутим на стіл. Старший касир, здавалося, сприйняв цей паспорт як щось другорядне, бо відшпренькнув його двома пальцями набік, на що Карл, так ніби цю формальність було успішно полагоджено, знову заховав паспорт до кишені.

"Дозволю собі сказати, — повів він, — що, на мою думку, з паном грубником вчинили несправедливо. Є тут такий-от Шубаль, його начальник. Сам грубник служив уже на багатьох кораблях, які він може Вам перерахувати, і всі завжди були цілком ним задоволені. Він сумлінний, ретельно виконує обов'язки, тому справді незрозуміло, чому саме на цьому кораблі, де служба, до речі, не така вже й важка, порівняно зі, скажімо, торговельним вітрильником, він раптом не відповідає вимогам. Отож тільки обмовляння могло перешкодити його просуванню в службі й зашкодити його визнанню, якого йому за інших обставин напевно не бракувало би. Я змалював справу лише в загальних рисах, натомість особливі скарги він викладе Вам сам". У цій промові Карл звертався до всіх панів, бо тепер уже й справді слухали всі, й була велика ймовірність, що серед присутніх та й знайдеться якийсь справедливець, і всю справу не віддадуть на відкуп самому тільки старшому касирові. До того ж Карл вирішив схитрувати і змовчав про те,

що знає грубника так віднедавна. До речі, він промовляв би ще набагато ліпше, якби його не збивало з пантелику червоне лице пана з бамбуковим ціпком, що його звідти, де він стояв, Карл побачив щойно тепер.

"Усе до єдиного слова правда, — сказав грубник, перш ніж хтось його запитав, ба навіть перш ніж на нього взагалі поглянули. Цей грубників поспіх став би його великою помилкою, якби пан із орденами, котрий, як тепер саянуло Карлові, і був капітаном, вочевидь уже подумки не постановив вислухати грубника. Він виставив руку і гукнув грубникові: "Підійдіть сюди!" — таким голосом і так твердо, ніби молотом ударив. Тепер усе залежало лише від грубникової поведінки, бо ж у тому, що справедливість на його боці, Карл навіть не сумнівався.

На щастя, при цій нагоді з'ясувалося, що грубник уже немало побачив світу. Зі взірцевим спокоєм, упевненим рухом він вийняв із валізочки стосик паперів і записника, підійшов із ними, ніби це було щось геть самоочевидне, анітрохи не зважаючи на старшого касира, просто до капітана і розклав перед ним на підвіконні свої докази. Старшому касирові не залишалося нічого, як і самому завдати собі клопоту підійти. "Цей чоловік — відомий сутяга, — сказав він для пояснення. — Він більше часу проводить у касі, ніж у машинному відділенні. Він довів Шубалю, цю врівноважену людину, до шалу. Послухайте-но! — звернувся він до грубника. — Ваша влізливість уже справді задалеко заходить. Скільки разів нам уже доводилося викидати Вас із кімнати розрахунків, як Ви цього й заслуговували з Вашими цілком, повністю і без винятку невинуватими домаганнями! Скільки разів Ви бігли звідти до головної каси! Скільки Вам по-доброму втовкмачували, що Шубаль — ваш безпосередній начальник, і тільки з ним Вам як підлеглому доведеться знаходити спільну мову! А тепер Ви ще й приходите сюди, коли тут пан капітан, і не соромитеся набридати навіть йому, і не бракує Вам нахабства, Вам, вишколеному уповноваженому власних безсмакових звинувачень, привести із собою ще й цього малого, якого я взагалі вперше бачу на кораблі!"

Карлові коштувало неймовірних зусиль стриматись, аби не втрутитися. Але тим часом устряв капітан і сказав: "Нумо, вислухаймо цього чоловіка. Цей Шубаль помаленьку і так видається мені надто вже самостійним, що, втім, іще зовсім не свідчить на Вашу користь". Оце останнє стосувалося грубника, природно, що він не може відразу стати на його бік, але здавалося, все на доброму шляху. Грубник знову заходився пояснювати і від самого початку перевершив сам себе, величаючи Шубаля "паном". Як же втішався Карл за полишеним бюрком старшого касира, де від суцільної втіхи не переставав натискати на вагу для листів. — Пан Шубаль несправедливий! Пан Шубаль воліє іноземців! Пан Шубаль виставив грубника з машинного відділення і змусив його мити вбиральню, що аж ніяк не можна вважати грубниковою справою! — А одного разу він навіть піддав сумніву сумлінність пана Шубаля, яка в того радше позірна, ніж справжня. На цьому місці Карл наполегливо і з притиском поглянув на капітана, довірливо, так ніби він його колега, щоби той не дав себе збити з пантелику трохи незграбною грубниковою манерою говорити і не склав собі неприхильного про нього враження. Попри те все, з нескінченних промов грубника досі не можна було довідатися нічого посутнього, і в той час як капітан усе ще дивився поперед себе, а в його очах читалася рішучість цього разу таки вислухати грубника до кінця, решта панів почали виявляти ознаки нетерплячости, і вже незабаром грубників голос перестав одноосібно панувати в приміщенні, і це змушувало побоюватися гіршого. Перший пустив у хід свого бамбукового ціпка пан у цивільному, заходившись — хай навіть тихенько — вистукувати ним по паркеті. Інші панове, звісно, почали відволікатися, панове з портової управи, котрі цілком очевидно поспішали, знову взялися до своїх паперів, знову заходились, хай навіть ледь отетеріло, їх переглядати, корабельний офіцер знову присунувся до свого столу, а старший касир, який тим часом увірував, що справу виграно, з глибокою іронією зітхнув. Здавалося, загальному розпорошенню уваги не піддався тільки служник, що частково співчував стражданню бідолашного чоловіка, який опинився поміж сильними світу цього. Він поважно кивнув Карлові, так ніби хотів тим щось витлумачити.

Тим часом за вікнами тривало портове життя, якесь пласке вантажне судно з горою бочок, навантажених так чудесно, що вони навіть гадки не мали перекочуватися, проплив повз них, занурюючи кімнату мало не в темряву; маленькі моторні човни, що їх Карл тепер, якби тільки мав час, міг би докладно роздивитися, мчали, слухняні рухам рук чоловіка, виструнченого за кермом, рівнесенько, як за шнурочком! То тут, то там із неспокійної води самочинно виринали якісь химерні плавучі тіла, знову занурювалися і зникали із зачудованих очей; матроси, затято гребучи, змушували човни океанських лайнерів рухатися вперед, човни повнилися пасажирами, що сиділи там тихо й очікувально, точнісінько так, як їх туди понапихали, навіть якщо декотрі й не могли відмовитися від втіхи крутити головами, стежачи за цими мінливими лаштунками. Рух без кінця, неспокій перекидалися з неспокійної стихії на безборонних людей і їхні вичини!

Та все закликала до поспіху, до виразності, до надзвичайно ретельного змалювання; а що ж робив грубник? Говорячи, він весь зіпрів, тремкі його руки давно вже не могли притримувати папери на вікні; з усіх сторін світу напливали на нього нарікання на Шубаля, з яких, на його думку, одного-єдиного вистачало би, щоб остаточно цього Шубаля поховати, та все, що він міг продемонструвати капітанові, був лише якийсь сумовитий вир усього водночас. Пан із бамбуковим ціпком уже давно тихенько посвистував у стелю, панове з портової управи вже затримували офіцера за своїм столом і жодним виразом обличчя не давали зрозуміти, що збираються його відпустити, було очевидно, що тільки капітанова незворушність стримує старшого касира від того, щоби втрутитися, а служник, поштиво виструнчившись, кожної миті очікував капітанового наказу стосовно грубника.

Тут уже Карл не міг залишатися бездіяльним. Отож він поволі рушив у бік тієї групи, а йдучи, тим квапливіше розмірковував, бо йому хотілося залагодити справу якомога вправніше. На це вже давно був час, ще мить — і вони обидва можуть вилетіти з бюро. Бо капітан, може, й добрий чоловік, до того ж, як здавалося Карлові, саме тепер він мав якусь свою причину показати себе справедливим начальником, та, зрештою, і він не

був інструментом, на якому можна грати донесхочу — а саме так обходився з ним тепер грубник, щоправда, лише через своє безмежно обурене нутро.

Відтак Карл сказав грубникові: "Вам слід розповідати простіше, зрозуміліше, пан капітан не зможе належно оцінити, коли Ви так йому все подаєте. Чи ж зобов'язаний він знати на ім'я чи навіть прізвище всіх машиністів і хлопчиків на побігеньках, щоби, коли Ви отак їх називаєте, відразу зрозуміти, про кого йдеться? Тож упорядкуйте свої скарги, висловіть насамперед найголовнішу, а потім, за почерговістю ваги, вже всі решту, можливо, тоді з'ясується, що більшість і наводити не доведеться. Адже мені Ви завжди змальовували їх так чітко!" Якщо в Америці дозволено красти валізи, то вряди-годи можна й злукавити, подумав він на своє виправдання.

Та якби ж це допомогло! А може, все запізно? Грубник хоча й негайно урвав мову, зачувши знайомий голос, та очима, вщерть повними сліз ображеної чоловічої гідності, жахливих спогадів, неймовірних теперішніх поневірянь, йому навіть не вдалося розгледіти Карла. Та й як було йому — Карл мовчки погодився із тим, хто тепер так зненацька замовк, — як було йому раптом змінити спосіб говорити, коли здавалося, що все, що він мав сказати, він уже подав без найменшого визнання, а з другого боку, не сказав ще нічого, проте не міг же він змусити цих панів іще раз усе вислуховувати. І саме цієї миті втручається ще й Карл, єдиний його доброзичливець, хоче дати добру настанову, а замість того показує, що все втрачено.

"Мені слід було втрутитися раніше, замість видивлятися у вікно!" — сказав собі Карл, опустив перед грубником обличчя і виструнчив руки по швах на знак кінця будь-якої надії.

Але грубник не зрозумів, він, либонь, вичув у Карлових словах якісь затаєні закиди проти себе і, сповнений наміру їх спростувати, наче на довершення всього, затіяв суперечку з Карлом. І то тепер, коли панове за круглим столом давно вже обурені непотрібним галасом, що

відволікав їх від важливих занять, коли старший касир поволі переставав розуміти капітанову терплячість і схилявся до негайного вибуху, коли служник, знову цілком на боці своїх господарів, батожив грубника лютим поглядом, ба навіть коли пан із бамбуковим ціпком, на якого вряди-годи приязно позирав сам капітан, уже геть знечулився, ба навіть збридився грубником, витяг маленького записника і, вочевидь, зайнятий якимись зовсім іншими справами, переводив погляд із записника на Карла.

"Та знаю, знаю, — сказав Карл, якому коштувало зусиль боронитися від шквалу грубникових пояснень, звернених тепер до нього, але, попри цю суперечку, він усе одно приязно йому всміхався. — Маєте, маєте рацію, я ніколи в цьому не сумнівався". Зі страху перед ударами йому хотілося тримати грубникові руки, якими той вимахував, та ще радше він би відтіснив його в кут, щоби прошепотіти на вухо кілька тихих, гамівних слів, яких не слід було чути більше нікому. Та грубник наче з ланца зірвався. Тепер уже Карл намагався знайти щось на кшталт утіхи в думці, що в разі потреби грубникові самою силою свого відчаю вдасться здолати всіх сімох присутніх чоловіків. Щоправда, на столі, як засвідчував погляд у той бік, стояв пристрій із безліччю ґудзиків електричного дроту; і навіть одна рука, натиснувши на нього, могла підняти на ноги весь корабель з усіма його коридорами, заповненими ворожими людьми.

Враз той досі геть незацікавлений пан із бамбуковим ціпком підступився до Карла й запитав — не надто голосно, але виразно посеред усього цього грубникового галасу: "А як, власне кажучи, Вас звати?" Цієї миті, ніби хтось за дверима тільки й чекав цього вислову пана з ціпком, у двері постукали. Служник зиркнув на капітана, і той кивнув. На це служник підійшов до дверей і відчинив. Там у старому цісарському сурдуді стояв чоловік середніх габаритів, що на вигляд, властиво, не надто пасував до праці з машинами, але однак був — Шубаль. Якби Карл не зрозумів цього за виразом очей усіх присутніх, у яких читалась якась втіха і перед якою не встояв навіть капітан, він мусив би, на превеликий свій жах, помітити це з грубникового вигляду, бо той так стиснув кулаки випростаних рук, ніби цей стиск був у ньому найважливішим, і він ладен

був принести йому в жертву всю свою життєву снагу. Ось де тепер зосередилася вся його сила, навіть та, що взагалі тримала його на ногах.

І тут з'являється його ворог, сильний і свіжий у святковому вбранні, з конторською книгою під пахвою, де, мабуть, платіжні й звітні відомості грубника, і, безстрашно визнаючи, що йому передусім ідеться про те, щоби з'ясувати настрій присутніх, дивиться їм усім по черзі просто у вічі. Всі семеро й справді вже були його друзями, бо якщо капітан і мав раніше якісь закиди до нього чи принаймні ними прикривався, то після всіх страждань, яких завдав йому цей грубник, йому, мабуть, здавалося, що до Шубалю взагалі ні в чому неможливо прискіпатися. Не було заходів надто суворих до такого чоловіка, як цей грубник, і якщо Шубалеві й можна було чимось дорікнути, то тільки тим, що за весь той час йому не вдалося зламати грубникову осоружність настільки, щоби той уже не зміг сьогодні наважитися постати перед капітаном.

Можливо, тепер іще й справді можна було би припустити, що очна ставка грубника і Шубалю перед цими людьми не схибить у впливі, якого їй надавав вищий форум, бо навіть за умови, що Шубаль добре вміє вдавати, то ж ніхто не сказав, що він обов'язково протримається до кінця. Короткого зблиску його зіпсутости мало би вистачати, щоби зробити її очевидною для цих панів, про це Карл уже подбає. Адже він побіжно вже знайомий із метикуватістю, слабкостями, примхами окремих панів, і під цим оглядом проведений тут час аж ніяк не втрачено даремно. Ось якби тільки грубник був у кращому стані, але здавалося, той геть не здатний до боротьби. Якби йому піднесли Шубалю і потримали, він, мабуть, зміг би потовкти кулаками його ненависну довбешку. Та от пройти декілька кроків до нього він уже ледве спроможеться. Чому ж тоді Карл не передбачив так легко передбачуване, що Шубаль урешті-решт мусить прийти, якщо не за власним бажанням, то на поклик капітана? Чому ж дорогою сюди він не обговорив із грубником ретельнішого плану бойових дій, замість того щоб, як вони це зробили, насправді шалено непідготовленими просто увійти кудись, де були двері? Чи грубник іще взагалі міг говорити, казати "так" і "ні", як це треба буде — щоправда, лише в найсприятливішому

випадку —зробити на перехресному допиті? Ось він стоїть, широко розставивши ноги, непевний у колінах, із ледь піднятою головою, а повітря перетікає його розтуленим ротом, ніби всередині й немає легенів, які це повітря переганяли б.

Карл натомість почувався таким сильним і спритним розумом, яким, певно, удома ніколи не бував. Ох, якби тільки його могли побачити батьки, як він у чужій країні перед поважними особами обстоює добро, і хоч він і не довів справу до переможного кінця, та все ж цілком готовий до останнього звершення! Чи змінили би вони думку про нього? Чи посадили б між собою і похвалили? Хоч раз, хоч разочок подивилися б у його такі віддані очі? Непевні питання і щонайнеслушніша мить на них!

"Я прийшов, бо мені здається, що грубник звинувачує мене в якихось безчинствах. Одна дівчина з кухні сказала мені, що бачила його дорогою сюди. Пане капітане і Ви всі, панове, я готовий спростувати будь-яке звинувачення на підставі цих записів, а якщо знадобиться, то й за допомогою показань неупереджених свідків, що зібралися за дверима". Ось так говорив Шубаль. Зрештою, це була ясна мова мужа, і за змінами виразів облич присутніх можна було здогадатися, що вони вперше за довгий час почули людську мову. Щоправда, вони не помічали, що навіть ця прекрасна промова мала свої прогалини. Чому перше вагоме слово, яке він ужив, було "безчинства"? Може, грубникові слід було скерувати звинувачення саме на це, а не на якісь національні упередження? Якась дівчина з кухні побачила грубника на шляху до бюро, і Шубаль відразу все зметував? Чи то, бува, не свідомість своєї провини так вигостила його розум? Та й свідків він привів одразу, ба ще й називає їх вільними та неупередженими? Шахрайство, суцільне шахрайство! І ці панове терплять це і мають за праведну поведінку? Навіщо йому, поза сумнівом, знадобилося стільки часу між повідомленням дівчини з кухні та приходом сюди? Таж тільки для того, щоби грубник тим часом так вимучив цих панів, аби вони поступово втратили здатність ясного судження, якої Шубалеві слід було боятися найбільше. Хіба ж він, що вже довго простояв за дверима, не постукав щойно тоді, коли внаслідок стороннього запитання того пана вирішив, що з грубником покінчено?

Усе зрозуміло, і все це Шубаль змалював, попри власну волю, але цим панам усе слід було продемонструвати якось інакше, ще намацальніше. їм треба якогось струсу. Отож, Карле, мерщій, скористайся принаймні з часу, заки зайдуть свідки і заповнять собою приміщення!

Та саме тепер капітан наказав Шубалеві зачекати, і той, позаяк здавалося, що його справа ненадовго відсувається, тут-таки відійшов набік і завів тихеньку розмову зі служником, який відразу приєднався до нього, і в цій розмові не бракувало скісних поглядів у грубників і Карлів бік, а також щонайпромовистіших жестів. Здавалося, в такий спосіб Шубаль вправляється в наступній промові.

"Ви, здається, хотіли щось запитати в цього молодого чоловіка, пане Якоб?" — сказав капітан серед загальної тиші панові з бамбуковим ціпком.

"Саме так", — сказав той, легенько вклонившись на знак вдячності. А тоді знову запитав Карла: "А як, власне кажучи, Вас звати?"

Карл, гадаючи, що в інтересі великої справи слід швидко полагодити цей інцидент із прискіпливим розпитуванням, відповів коротко, не подаючи, як то він звик, паспорта, якого довелося б іще шукати: "Карл Росман".

"Але ж", — проказав той, до якого зверталися "Якоб", відступаючи назад і усміхаючись майже так, ніби не йме віри почутому. Капітан, старший касир, корабельний офіцер, ба навіть служник виразно виявляли неймовірний подив Карловим іменем. І лише панове з портової управи та Шубаль поводитися так, ніби нічого не трапилося.

"Але ж, — повторив пан Якоб і трохи штивними кроками рушив до Карла, — в такому разі я твій вуйко Якоб, а ти — мій коханий небіж. Так я собі весь цей час і гадав!" — сказав він у бік капітана, перш ніж обійняти і поцілувати Карла, що без жодного слова дозволив на те, що відбувалося.

"А Вас як звати?" — відчувши, що його відпустили, запитав Карл, щоправда дуже ввічливо, але геть незворушно, докладаючи всіх зусиль, аби відгадати всі наслідки, які ця нова подія могла би мати для грубника. Наразі ніщо не віщувало, щоби Шубаль якось міг цим скористатися.

"Але ж, молодий чоловіче, усвідомте Ваше щастя, — сказав капітан, якому здалося, що це Карлове запитання якось зачіпає гідність пана Якоба, що тим часом став біля вікна, вочевидь, щоби не показати свого схвильованого обличчя, яке він до того ж втирав хустинкою. — Це сенатор Едвард Якоб признається до Вас як вуйко. І тепер Вам — мабуть, цілком у супереч Вашим дотеперішнім сподіванням — відкривається блискуча кар'єра. Спробуйте це збагнути, наскільки зможете в цю першу мить, і схаменіться!"

"Це правда, я маю вуйка в Америці, — сказав Карл, обернувшись до капітана, — та якщо я правильно розумію, то Якоб — це просто прізвище пана сенатора".

"Так воно й є", — сказав капітан із гідністю.

"Натомість мого вуйка Якоба, брата моєї мами, звати Якоб, а прізвище його, звісно, таке саме, як і в мами, з дому Бендельмаєр".

"Панове!" — вигукнув сенатор, бадьоро повертаючись із місця перепочинку при вікні, і цей вигук стосувався Карлового пояснення. Всі, за винятком портового урядника, вибухнули сміхом, хто зворушено, а хто цілком непроникно.

"У тому, що я сказав, немає нічого сміховинного", — подумав собі Карл.

"Панове, — повторив сенатор, — попри мою і Вашу волю Ви стали свідками невеличкої родинної сценки, і тому мені не залишається нічого іншого, як дати Вам пояснення, бо, здається, лише пан капітан, —

наслідком цієї згадки був узаємний уклін, — повністю посвячений в цю справу".

"Ну, тепер мені вже справді слід пильнувати кожного слова", — сказав собі Карл і зрадів, бачачи боковим зором, як у грубникову постать починає повертатися життя.

"Усі ці довгі літа мого американського побуту — зрештою, слово "побут" кепсько пасує американському горожанину, яким я є цілим серцем, — усі ці довгі літа я жив цілком осібно від моїх європейських родичів, із причин, котрі, по-перше, тут ні до чого, а по-друге, розповідати які мені було би справді надто виснажливо. Я навіть боюся тієї миті, коли, може, буду змушений розповісти їх моємулюбому небожеві, і тоді вже, на превеликий жаль, аж ніяк не вдасться уникнути відвертого слова про його батьків і їхню рідню".

"Він мій вуйко, тепер у цьому немає сумніву, — сказав собі Карл, дослухаючись. — Правдоподібно, він змінив ім'я".

"Отож батьки — вимовімо тепер те слово, яке справді відбиває суть справи, — просто спекалися мого коханого небожа, як викидають за двері осоружного кота. Анітрохи не збираюся прикрашати те, що зробив мій небіж і за що його аж так суворо покарали, але провина його така, що сама згадка про неї вже містить достатнє вибачення".

"Звучить незле, — подумав Карл, — але мені не хотілося б, щоби він розповідав усе. До того ж він і сам не може всього знати. Та й звідки? Але побачимо, він уже все знатиме".

"Бо його, — правив своєї вуйко, легенько схилившись і спершись на виставлену поперед себе бамбукову тростину, внаслідок чого йому й справді вдалося уникнути зайвої урочистосте, яка без цього обов'язково пролунала би, — бо його спокусила одна служниця, Йогана Брумер, приблизно тридцятип'ятирічна особа. Словом "спокусила" мені аж ніяк не

хотілося б образити небожа, але ж, погодьтеся, важко знайти інше, яке так добре в цьому випадку пасувало би".

Карл, що тим часом уже доволі близько підійшов до вуйка, обернувся, аби відчитати з облич присутніх враження від цієї розповіді. Ніхто не сміявся, всі слухали терпляче і поважно. Та й, зрештою, хто сміється із сенаторового небожа за першої-ліпшої нагоди. Вже радше можна було сказати, що грубник, навіть якщо тільки ледь-ледь, усміхається Карлові, і це, як нову ознаку життя, по-перше, можна вітати, а по-друге, вибачити, бо ж тоді, в каюті, Карлові хотілося зберегти в таємниці обставину, яка тепер таки вийшла на яв.

"Отож ця Брумер, — правив своєї вуйко, — народила від мого небожа дитину, здорового хлопчика, якому при хрещенні дали ім'я Якоб, звісно, не без думки про мою скромну особу, яка, навіть у побіжній згадці мого небожа, либонь, справила на цю дівчину неабияке враження. На щастя, скажу я. Бо оскільки батьки, щоб уникнути сплати засобів для утримання чи ще якогось скандалу, що міг би зачепити безпосередньо їх, — а слід наголосити, що я не знаю ні тамтешніх законів, ані становища його батьків, — отож позаяк вони, щоби уникнути сплати засобів для утримання і скандалу, змусили сина, мого коханого небожа, виїхати до Америки, спорядивши його, як бачимо, безвідповідально мізерними засобами, то хлопець, без отих вищих знаків і див, які, власне, в Америці ще трапляються, полишений сам на себе, либонь, так і сконав би відразу в котромусь із завулків нью-йоркського порту, якби ота власне служниця в листі до мене, що по довгих блуканнях нарешті позавчора таки дійшов, не виклала мені всю цю історію разом із описом небожевої зовнішності і — яка розумниця! — назвою корабля. Якби мені йшлося про те, щоби розважити Вас, панове, я цілком міг би зачитати тут, — він витягнув із кишені два великі щільно списані аркуші паперу й помахав ними, — декілька місць із цього листа. І він напевно справив би враження, бо ж написаний із дещо простакуватою, хоча й незмінно доброзичливою хитрістю і неабиякою любов'ю до батька її дитини. Втім, я не хотів би ні розважати Вас більше, аніж це потрібно для з'ясування справи, ні ображати почуття мого небожа, які в нього, можливо, ще є, і який, коли

захоче, зможе прочитати листа в тиші вже приготованої для нього кімнати собі на научку".

Та в Карла не було жодних почуттів до тієї дівчини. В тисняві минулого, що відступало все далі й далі, вона сиділа собі в своїй кухні коло креденса, спершись ліктями на стільницю. Вона дивилася на нього, коли він вряди-годи заходив до кухні, щоби принести батькові склянку води або переказати якесь мамине розпорядження. Часом у якійсь химерній позі збоку від креденса вона писала листа, надихаючись спогляданням Карлового обличчя. А іноді затуляла очі долонею, і до неї не долинали жодні звертання. Часом вона клякала у своїй вузькій кімнатчині поряд із кухнею і молилася до дерев'яного хреста; тоді Карл злякано спостерігав за нею, проходячи, крізь шпарку ледь прочинених дверей. А часом вона металася кухнею і сахалася, сміючись, мов відьма, коли їй на шляху траплявся Карл. Часом зачиняла кухонні двері, коли Карл заходив, і не відпускала клямку, доки він не вимагав його випустити. Часом приносила речі, яких він зовсім не хотів, і мовчки вкладала йому до рук. Та якось вона сказала: "Карле", — і повела його, що ніяк не міг отямитися від цього несподіваного звертання, корчачи Гримаси і зітхаючи, до своєї кімнатчини, яку тут-таки зачинила. Немов душачи, вона обняла його за шию і, благаючи його роздягнутися, насправді роздягла Карла сама і вклала на ліжко, мов не бажаючи його тепер нікому віддавати, а тільки гладити і доглядати аж до кінця світу. "Карле, о, мій Карле!" — вигукувала вона, розглядаючи його і переконуючи себе, що ним володіє, в той час, як він не відчував анічогісінько, ось тільки було неприємно в надто теплих і численних перинах, які вона, здавалося, нагромадила спеціально для нього. А тоді вона теж лягла до нього і захотіла вивідати якісь таємниці, а він не знав жодних таємниць, а вона розсердилася чи то жартома, чи насправжки, трясла його, дослухалася до його серця, простягала свої груди, аби він теж послухав, але так і не змогла змусити Карла до цього, притулила свого голого живота йому до тіла, нишпорили рукою у нього між ногами, та так огидно, що Карл підхопився з подушки головою і шиєю, потім кілька разів ударилася об нього животом — у нього з'явилося відчуття, що вона є частиною його самого, і, можливо, саме тому його охопило

почуття жакливої безпорадности. Плачучи, він повернувся нарешті — після численних побажань із її боку повторно бачитися — до свого ліжка. Ось і все, та вуйко зумів подати це як неабияку історію. А кухарка, виявляється, думала про нього й повідомила вуйкові про приїзд. Це гарний вчинок із її боку, і колись йому, мабуть, вдасться віддячити.

"А тепер, — вигукнув сенатор, — я хочу від тебе почути: твій я вуйко чи ні".

"Ти мій вуйко, — сказав Карл і поцілував йому руку, за що його поціловано в чоло. — Я дуже радий, що зустрів Тебе, але Ти помиляєшся, гадаючи, що батьки говорять про тебе тільки зле. Та навіть поминаючи те, у Твоїй промові я виявив декілька помилок, себто я маю на увазі, насправді все було трохи не так. Втім, звідси Тобі важко оцінити ці речі аж так добре, до того ж, мені здається, не станеться великої шкоди, коли ці панове трохи неточно будуть поінформовані про подробиці справи, на якій їм справді зовсім не залежить".

"Прекрасно сказано! — мовив сенатор, підвів Карла до відверто зворушеного капітана і запитав: — Ну, чи не чудовий у мене небіж?"

"Я щасливий, — промовив капітан з уклоном, що до снаги лише повійському вишколеним людям, — познайомитися з Вашим небожем, пане сенатор. Це особлива честь для мого судна, що воно змогло стати місцем такої зустрічі. Та подорож на середній палубі була, мабуть, дуже прикра, бо ж хто може знати, кого там везеш. Що ж, ми докладаємо всіх зусиль, аби якомога полегшити подорож людям на середній палубі, набагато більше, приміром, ніж американські лінії, але перетворити таку подорож на суцільну приємність нам, щоправда, ще не зовсім вдалося".

"Мені це не зашкодило", — сказав Карл. "Йому це не зашкодило!" — повторив, гучно сміючись, сенатор.

"Ось тільки валізку я, боюся, втра..." — і тут він враз пригадав усе, що сталося і що ще належало зробити, озирнувся і побачив, що всі присутні, зацікавлені від пошани й зачудування, далі на своїх місцях, невідривно дивляться на нього. І тільки в портових урядників, наскільки це дозволяли зауважити їхні суворі, самовдоволені обличчя, вчувався жаль, що вони прийшли в такий неслухний час, а кишеньковий годинник, що розкритий лежав тепер перед ними, був їм, правдоподібно, важливіший, ніж усе, що діялося і, можливо, ще станеться в цій кімнаті.

Першим після капітана, хто висловив своє зворушення, був, на превелике диво, грубник. "Сердечно Вас вітаю", — сказав він і потис Карлові руку, чим хотів виразити щось на кшталт визнання. Коли ж він хотів звернутися з таким самим привітанням до сенатора, той відступив назад, так ніби цим грубник перевищує свої права; та й грубник тут-таки схаменувся.

Зате інші відразу зрозуміли, що слід робити, і негайно зчинили навколо Карла і сенатора рейвах. Отак воно й сталося, що Карл отримав привітання навіть від Шубаля, прийняв його і за нього подякував. Останніми, коли відновилася тиша, підійшли портові урядники і сказали два англійські слова, що справило кумедне враження.

Сенатор був у якнайкращому гуморі, щоби вповні насолодитися задоволенням нагадати собі й присутнім іще й побічні моменти, інші, звісно, не лише стерпіли це, але й зацікавлено прийняли. Отож він зауважив, що найвизначніші прикмети Карла з кухарчиного листа занотував собі до записника, в разі, якщо з'явиться потреба негайно з них скористатися. І тепер, під час цього нестерпного грубникового патякання, ні для чого іншого, як тільки щоби відволіктися, він витягнув записника і суто задля забави спробував порівняти далекі, ясна річ, від влучних спостережень фахових нишпорок описи кухарки з Карловою зовнішністю. "Отак і знаходяться небожі!" — завершив він таким тоном, ніби знову напрошувався на привітання.

"А що тепер буде з грубником? " — запитав Карл, пускаючи повз вуха останню вуйкову оповідку. Йому здалося, що в своєму новому становищі може висловлювати все, що думає.

"Із грубником буде те, на що він заслуговує, — сказав сенатор, — і що вирішить пан капітан. Мені здається, ми маємо вже досить і навіть задосить цього грубника, в чому кожен із присутніх тут панів, безсумнівно, зі мною згодиться".

"Але ж не в цьому річ, якщо йдеться про справедливість", — мовив Карл. Він стояв між вуйком та капітаном і сподівався, що, може, вплив цієї позиції таки дозволить йому домогтися рішення.

Попри те, сам грубник, здавалося, вже ні на що не сподівався. Він наполовину запхав руки за пояс штанів, із-під якого від запальних рухів висмикнувся край візерунчастої сорочки. Це його анітрохи не обходило; він вилив усе своє страждання, тож хай тепер побачать і те дрантя, яке він мав на тілі, а тоді вже хай його виносять звідси. Він подумав собі, що саме служник і Шубаль, як двоє тут найнижчі за званням, мають зробити йому цю останню милість.

Тоді Шубаль матиме святий спокій і вже не впадатиме в шал, як висловився старший касир. Капітан зможе набирати на роботу самих румунів, скрізь заговорять румунською, і тоді, може, й справді все владнається. Жоден грубник уже не патякатиме в головній касі, і тільки його останнє патякання всі зберігатимуть у доволі-таки приязних спогадах, бо воно, як виразно дав зрозуміти сенатор, стало опосередкованою причиною впізнання небожа. А небіж цей, до речі, перед тим не раз намагався посприяти йому, відтак уже заздалегідь більш ніж достатньо віддячився за послугу впізнання; тепер грубникові навіть на думку не спадало ще щось від нього вимагати. До речі, йому теж захотілося бути сенаторовим небожем, капітаном він не був і близько, та з уст капітана врешті пролунає лихе слово. Відповідно до свого наміру, грубник теж намагався не дивитися на Карла, та, на жаль, у цій ворожій кімнаті не було іншого місця, де змогли би спочити його очі.

"Не зрозумій становища хибно, — сказав Кар-лові сенатор, — можливо, тут і йдеться про справедливість, але водночас і про дисципліну. І те, і те — а особливо друге — тут підлягають рішенню пана капітана".

"І то правда", — промурмотів грубник. Ті, хто це зауважив і розчув, зачудовано всміхнулися.

"До того ж ми вже й так страшенно стали на заваді пану капітанові у виконанні його службових справ, що якраз із прибуттям до Нью-Йорка неймовірно помножуються, отож нам час залишити корабель, щоб, на додачу до того всього, нашим щонайвищою мірою зайвим втручанням не перетворювати цієї дріб'язкової сварки двох машиністів на бозна-яку подію. До речі, я досконало розумію твої міркування, любий небоже, але саме це дає мені право чимшвидше тебе звідси вивести".

"Я накажу негайно приготувати човен", — сказав капітан, навіть не намагаючись, на превеликий Карлів подив, бодай якось заперечити вуйковим словам, в яких, поза будь-яким сумнівом, можна було добачити дещицю самоприниження. Старший касир прожогом метнувся до бюрока і телефоном переказав капітанів наказ боцманові.

"Час квапить, — сказав собі Карл, — але, нікого не образивши, мені не вдасться нічого зробити. Не можу ж я взяти та й полишити тепер вуйка, ледве-но він мене віднайшов. Капітан, щоправда, ввічливий, але це єдина його чеснота. В питаннях дисципліни його ввічливість закінчується, і він, без сумніву, вдячний вуйкові за його слова. Із Шубалем я і розмовляти не хочу, мені навіть прикро, що я подав йому руку. А всі решта — то полова".

І він помалу повернувся думками до грубника, витягнув його праву руку з-за пояса і, граючись нею, затримав її у своїй руці.

"Чому ж ти нічого не скажеш? — спитав він. — Чому ти з усім змирився?"

Грубник насупив чоло, він шукав відповідного виразу для того, що збирався сказати. До речі, дивився він донизу, на Карлову та свою руки.

"Адже тобі заподіяли кривду, як нікому іншому на цьому кораблі, я напевно це знаю". І Карл зарухав пальцями туди-сюди між пальцями грубника, який блискучими очима дивився довкруги, так ніби його огорнуло якесь блаженство, якого йому, втім, ніхто не смів узяти за зле.

"Тобі слід боронитися, казати "так" і "ні", бо інакше ці люди так і не знатимуть правди. Обіцяй мені, що так і вчиниш, бо сам я, боюся, з багатьох причин уже нічим тобі не зможу допомогти".

І Карл заплакав, цілючи грубникову руку; він підніс цю потріскану, майже безживну долоню і тулив її собі до щік, як скарб, із яким доводиться розлучитися. Втім, на ту мить підоспів і сенатор і відтягнув його, хай навіть якнайлегшим примусом, набік.

"Здається, цей грубник геть Тебе причарував", — сказав він і проникливо зиркнув понад Карловою головою в бік капітана.

"Ти почувався полишеним усіма, Ти знайшов цього грубника і тепер йому вдячний, усе це дуже похвально. Але ж, бодай задля мене, не заходь задалеко й навчися розуміти своє становище".

За дверима зчинився галас, почулися крики, ба навіть здалося, що когось грубо штовхнули на двері. Зайшов якийсь матрос, трохи ошалілий, пов'язаний жіночим фартушком. "Там, за дверима, люди", — викрикнув він і стусонув ліктями повітря, ніби й далі був у натовпі. Нарешті він отямився і вже хотів відсалютувати капітанові, коли помітив той фартушок, зірвав його, пожбурих на підлогу і вигукнув: "Це просто-таки огидно, вони пов'язали мені жіночий фартушок". А тоді все-таки клацнув

підборами і віддав честь. Хтось спробував засміятися, та капітан суворо промовив: "Ось це я називаю добрим гумором. Ну, і хто ж там за дверима?"

"Це мої свідки, — сказав Шубаль, ступаючи вперед, — прошу ласкаво вибачити за негідну поведінку. Після рейсу люди іноді поводяться, як безумці".

"Негайно кличте їх сюди! — наказав капітан і, тут-таки повернувшись до сенатора, сказав люб'язно, але поспіхом: Чи була би тепер Ваша ласка, шановний пане сенаторе, разом із Вашим небожем піти за цим матросом, який заведе Вас на човен. Зайве казати, якою втіхою і якою честю було для мене особисте знайомство з Вами, пане сенаторе. Надзвичайно хотілося би, щоб незабаром у нас знову з'явилася нагода продовжити нашу з Вами, пане сенаторе, перервану розмову про стан американського флоту, а тоді, можливо, щоб нас знову перебили в такий самий приємний спосіб, як сьогодні".

"Поки що мені вистачає і цього одного небожа, — сказав, сміючись, вуйко. — А тепер прийміть мою глибоку вдячність за Вашу люб'язність і будьте здорові. До речі, дуже навіть можливо, що ми, — і він сердечно пригорнув Карла, — в нашій наступній подорожі до Європи знову надовше з Вами зустрінемося".

"Це мене вельми втішило би", — сказав капітан. Панове потисли руки, Карлові вдалося лише німо й коротко простягнути капітанові руку, бо того негайно обступило з п'ятнадцятеро осіб, які, правда, трохи знічено, зате дуже гучно увійшли під Шубалевим керівництвом. Матрос попросив у сенатора дозволу йти попереду, а тоді розділив для них із Карлом натовп, і вони легко пройшли поміж людей, що їм вклонялися. Так виглядало, що для цих, до речі, добросердних людей суперечка Шубаля з грубником була чи не розвагою, сміховинність якої не зникала навіть перед самим капітаном. Серед них Карл помітив і кухарку Ліну, яка, весело йому підморгуючи, пов'язала фартушок, що його скинув матрос, бо він належав їй.

Ідучи за матросом далі, вони вийшли з бюро й завернули в маленький коридорчик, що за кілька кроків привів їх до якихось дверцят, із яких униз до човна, вже для них приготованого, вели короткі східці. Матроси в човні, куди їхній поводитар відразу з одним-єдиним реченням і застрибнув, підвелися і віддали честь. Сенатор якраз застерігав Карла, щоби той обережно сходив, коли Карл іще на горішній сходинці ридма заридав. Правою рукою сенатор узяв Карла за підборіддя, міцно пригорнув і погладив лівою рукою. Так вони поволі, сходинка за сходинкою, зійшли донизу і в тісних обіймах ступили на човен, де сенатор вибрав для Карла добре місце якраз навпроти себе. За знаком сенатора матроси відштовхнулися від корабля і тут-таки ревно завеслували. Не встигли вони відплисти від корабля й кількох метрів, як Карл зробив несподіване відкриття, що вони перебувають саме на тому боці корабля, куди виходять вікна головної каси. Всі три вікна були обліплені Шубалевими свідками, які приязно махали, вітаючи їх, так що аж вуйко був змушений подякувати, а один матрос навіть втяв таку штуку, що, властиво, не перериваючи рівномірного веслування, послав їм повітряний поцілунок. Усе й справді виглядало так, наче жодного грубника вже й немає. Карл, чий коліна майже торкалися вуйкових, пильніше поглянув йому у вічі, в нього закрався сумнів, чи зможе цей чоловік колись заступити йому грубника. Та вуйко уникав його погляду і дивився на хвилі, що розгойдували човен.

2. Вуйко

У вуйковому домі Карл швидко призвичаївся до нових умов. Утім, вуйко і сам радо йшов йому назустріч у кожній дрібниці, й Карлові ніколи не доводилося чекати, щоби його навчили недобрі пригоди, що переважно так отруюють початки життя за кордоном.

Карлова кімната була розташована на шостому поверсі будинку, п'ять нижніх поверхів якого, до котрих у глибині додавалися ще й три підземні, займало вуйкове підприємство. Світло, що проникало до його кімнати крізь два вікна і балконні двері, знову й знову захоплювало Карла, коли він уранці входив сюди зі своєї маленької спальеньки. Де ж би

йому довелося мешкати, якби він причалив до берега бідним малим прибульцем? Ба, можливо, — і це вуйко на підставі знання закону про імміграцію вважав навіть дуже ймовірним, — його навіть не впустили би до Сполучених Штатів, а відіслали б назад додому, не надто переймаючись тим, що в нього вже не було вітчизни. Бо на що-що, а на співчуття тут розраховувати не випадало, і все, що Карл читав щодо цього про Америку, цілком справдилося; здавалося, лише щасливці по-справжньому втішаються тут своїм щастям серед безтурботних облич, що їх оточують.

Вузенський балкон тягнувся по всій довжині кімнати. Але те, що в Карловому рідному місті, безсумнівно, було би найвищим оглядовим пунктом, тут дозволяло не набагато більше, ніж вигляд на одну вулицю, котра губилася між двома рядами просто-таки обрубаних будинків, а тому здавалося, ніби вона летіла вдалину, де в густому тумані височіли велетенські обриси якоїсь катедри. А вранці, й увечері, і в снах ночі на цій вулиці відбувався незмінно щільний рух, що зверху виглядав як мішанина спотворених людських постатей і дахів розмаїтих екіпажів, яка знову й знов зливалася з усе нових початків і з якої поставала ще одна, помножена і дика суміш із галасу, порохів і запахів, і все це осявало і пронизувало величне світло, що його знов і знов розсіювали, відносили та знову сумлінно приносили ці безліч предметів і яке здавалося засліпленому оку таким тілесним, ніби над цією вулицею щомиті з усіх сил ще і ще розтрощувалася скляна шиба, що все покривала.

Обережний у всьому вуйко радив Карлові поки що ні до чого серйозно не братися; наперед усе перевірити і до всього як слід придивитися, але не захоплюватися. Бо ж перші дні європейця в Америці, казав він, можна порівняти з народженням, і навіть якщо тут, щоби Карл тільки зайве не лякався, швидше до всього звикаєш, ніж коли би увійти з потойбіччя у світ людей, однак не можна забувати, що перше враження завжди ненадійне, і тому не можна давати всім наступним судженням, за допомогою яких хочеш укласти своє подальше життя тут, збити себе з пантелику. Сам він знав новоприбулих, які, замість того, щоби поводитися відповідно до цих надійних засад, цілими днями простоювали

на балконі та, як ті заблукані вівці, витріщалися на вулицю. Таке кого хочеш ошелешить! Цю самотню бездіяльність, задивлену в запрацьований нью-йоркський день, може, й дозволено комусь, хто подорожує задля власної втіхи; вона, може, навіть, якщо й не беззастережно, корисна, але для того, хто збирається залишитися тут, вона просто-таки згубна, це саме той випадок, коли із чистим сумлінням можна вжити це слово, навіть якщо воно є певним перебільшенням. І справді, вуйко завжди невдоволено кривився, варто було йому під час одного з візитів, які завжди відбувалися лише раз на день, до того ж у найрізноманітніший час, застати Карла на балконі. Карл незабаром і сам це помітив, тому, де тільки міг, відмовляв собі у втісі постояти на балконі.

До того ж це була далеко не єдина його втіха. В його кімнаті стояв американський письмовий стіл щонайкращого ґатунку, такий, якого батько хотів собі роками, намагаючись придбати його за доступною йому недорогою ціною на різних аукціонах, що через обмежені засоби все ніяк не вдавалося. Звісно, годі було навіть порівнювати цей стіл із тими начебто американськими бюрками, що трапляються на всіляких європейських аукціонах. У його верхній частині, скажімо, були сотні шухлядок найрізноманітніших розмірів, і навіть президент Сполучених Штатів знайшов би доволі місця для всіх своїх паперів, до того ж збоку був ще й регулятор, і, покрутивши важіль, можна було здійснити найрізноманітніші переоблаштування і встановити шухлядки по-новому, як кому заманеться. Тоненькі бічні перегородки повільно опускалися, витворюючи дно або ж верх новопосталих шухлядок; уже після першого оберту вся верхня частина столу виглядала зовсім інакше, і все залежало від того, чи крутити корбу поволі, чи шалено швидко. То був найновіший винахід, але він викликав у Карла живі спогади про вертеп у них удома на різдвяному ярмарку, який показували зачудованим дітям, і Карл, закутаний у зимовий одяг, теж часто стояв перед ним, невпинно порівнюючи оберти корби, яку крутив один старий чоловік, із дією вертепу, із рвучким просуванням Трьох Царів, сяянням звізди і скромним життям у святій ясині. І завжди йому здавалося, ніби мама, що стояла позад нього, не досить докладно стежила за всіма подіями, він притягував її до себе, аж поки відчував, що вона притулилася до його

спини, і доти вказував їй голосними вигуками на приховані появи, можливо, зайчика, що спереду в траві то зводився на задніх лапках, то знов лаштувався бігти, аж поки мама затискала йому рота і, мабуть, знову западала в оту свою неуважність. Утім, стіл зробили не для того, щоби він нагадував такі речі, та в історії винахідництва, либонь, існували подібно невиразні зв'язки, як і в Карлових спогадах. Вуйко, на відміну від Карла, зовсім не був задоволений цим бюрком, тож саме хотів купити Карлові порядний письмовий стіл, а такі письмові столи тепер усі були обладнані цими новими пристроями, перевага яких полягала в тому, що їх малим коштом можна було приробити до старших бюрок. Хай там як, але вуйко не проминув нагоди порадити Карлові по змозі взагалі не користуватися регулятором; щоби посилити дію цієї поради, вуйко стверджував, буцімто ця машинерія вкрай тендітна, її легко зіпсувати, зате відновити потім іще й як дорого. Неважко було зрозуміти, що такі зауваження були просто відмовками, хоча, з другого боку, слід визнати, що регулятор дуже легко можна було знерухомити, чого вуйко, однак, не зробив.

У перші дні, коли Карл і вуйко, звісно ж, часто розмовляли, Карл також розповів, що вдома він хоч і мало, зате радо грає на фортепіяні, щоправда, підкріплюючи це заняття лишень тими початковими знаннями, які йому дала мати. Карл прекрасно усвідомлював, що така розповідь не може водночас не бути проханням про фортепіяно, та він уже доволі встиг розгледітися, аби переконатися, що вуйко в жоден спосіб не мусив заощаджувати. І все одно це його прохання задовольнили не відразу, але за вісім днів вуйко у формі майже що вимушеного зізнання сказав, що фортепіяно щойно привезли і Карл, якщо хоче, може простежити за перенесенням. Щоправда, то була легка робота, хоч і не набагато легша за саме перенесення, бо в будинку був спеціальний транспортний ліфт, де завиграшки могла би поміститися ціла вантажівка для меблів, і саме в цьому ліфті фортепіяно полинуло до Карлової кімнати. Сам же Карл, хоча й міг поїхати тим самим ліфтом, що й фортепіяно й носії, все ж, позаяк поряд був вільний пасажирський ліфт, поїхав ним, постійно тримаючись за допомогою важеля на рівній висоті з вантажним ліфтом і невідривно спостерігаючи крізь скляні стінки прекрасний інструмент, що був тепер

його власністю. Коли він уже стояв у його кімнаті й Карл видобув із нього перші звуки, його поїняла така божевільна радість, що він, замість грати далі, підхопився і, взявши руки в боки, все ніяк не міг на відстані на милуватися фортепіаном. Та й акустика в кімнаті була чудова, і це вона посприяла тому, що його невеличке первісне відчуття незатишку від того, що його ніби поселили в залізному будинку, зовсім зникло. Бо насправді в кімнаті, хоча зовні ця будівля й справді виглядала залізною, залізних будівельних елементів було зовсім не помітно, і нікому не вдалося виявити бодай якусь дрібничку в облаштуванні, що якось порушувала би цілковитий затишок. Спочатку Карл пов'язував зі своєю грою на фортепіані чимало сподівань, не соромлячись, принаймні перед тим як заснути, помріяти про можливість безпосередньо впливати цією грою на американські відносини. Адже звучало дивно, коли крізь розчахнуті в повні гамору повітря вікна він грав давню солдатську пісню свого краю, що її солдати вечорами, влаштувавшись у казармових вікнах і дивлячись на сутінковий пляц, співають один одному від вікна до вікна, — та коли він потім дивився на цю вулицю, вона була незмінна й лише малесенька часточка великого кровообігу, якого, по суті, не можна було спинити, не знаючи всіх сил, що рухають це коло. Вуйко терпів цю гру на фортепіані, нічого не казав, тим паче що Карл без жодних повчань і сам рідко коли дозволяв собі приємність пограти, ба він навіть приніс Карлові ноти американських маршів і, звісно ж, національного гімну, та самою радістю від музики цього, мабуть, не поясниш, коли він одного прекрасного дня, анітрохи не жартома, запитав Карла, чи не хоче той навчитися грати ще й на скрипці чи валторні.

Звичайно, найпершим і найважливішим Карловим завданням було вивчення англійської мови. Молодий професор якоїсь торгової академії приходив щоранку о сьомій до Карла в кімнату і заставляв його, коли він уже сидів за письмовим столом, занурений у зошити, або походжав туди-сюди кімнатою, завчаючи слова напам'ять. Карл, либонь, розумів, що для засвоєння англійської жоден поспіх не буде достатнім, до того ж саме тут відкривалася найкраща нагода справити вуйкові незвичайну радість стрімким поступом. І справді, вже невдовзі, хоча спочатку англійська в їхніх розмовах зводилась до привітання і прощання, дедалі більші

частини розмов удавалося переводити на англійську, завдяки чому почали з'являтися і довірливіші теми розмов. Перший американський вірш, зображення страхітливої пожежі, що його Карл зміг продекламувати вуйкові, змусив того глибоко споважніти від задоволення. Вони обоє стояли біля вікна в Карловій кімнаті, вуйко дивився туди, де вже зникала вся ясність неба, і поволі та рівномірно відбивав руками в такт віршеві, в той час як Карл, виструнчившись коло нього, із застиглим поглядом змагався з важким віршем.

Що ліпшою ставала Карлова англійська, то більшу охоту виявляв вуйко зводити його зі своїми знайомими, лише про всяк випадок розпорядившись, щоби поки що при всіх цих зустрічах поблизу перебував Карлів викладач. Найперший знайомий, якому одного ранку відрекомендували Карла, був стрункий, молодий, неймовірно гнучкий чоловік, що його вуйко з особливими компліментами ввів до Карлової кімнати. Вочевидь, то був один із тих багатьох синів мільйонерів, невдах ув очах батьків, чиє життя точилося так, що звичайна людина не змогла би без болю простежити навіть за одним єдиним днем у житті цього юнака. А він, ніби знаючи або здогадуючись про це, й ніби протистояв цьому, наскільки це було в його владі, сяяв на виду неодмінною усмішкою щастя, зверненою до самого себе, співрозмовника та цілого світу.

Із цим юнаком, якого було звати Мак, із цілковитої згоди вуйка було домовлено щоранку о пів на шосту спільно їздити верхи — чи то в манежі, чи надворі. Карл, щоправда, спочатку вагався на це приставати, бо ж іще ніколи не сидів на коні й волів би спершу трохи повчитися їздити, але вуйко і Мак так його вмовляли, подаючи їзду верхи як суцільне задоволення та корисну для здоров'я вправу, а зовсім не як якесь мистецтво, що він урешті погодився. Це, однак, означало, що вставати йому доводилося вже о пів на п'яту, і йому часто було від цього дуже прикро, бо тут, мабуть, унаслідок постійної уважності, яку він мусив виявляти весь день, він просто-таки потерпав від непереборного бажання спати, та вже в лазничці ця прикрість незабаром розсіювалася. Над усією ванною, вздовж і вширину, простягалось ситко душу, — який

однокласник удома, хай навіть найбагатший, мав щось подібне, до того ж тільки в особисте розпорядження, — і в цій ванні, де можна було розкинути руки, Карл лежав, випроставшись, і пускав на себе струмені літньої, гарячої, знову літньої і нарешті крижаної води, як заманеться, чи над частиною, чи над усією поверхнею ванни. Він лежав там, наче ще насолоджуючись сном, і особливо любив ловити заплющеними повіками останні поодинокі краплі, які потім стікали обличчям.

У школі верхової їзди, куди його підвозив високий вуйків автомобіль, на нього вже чекав професор англійської, в той час як Мак завжди без винятку приходив пізніше. Та, зрештою, хай собі запізнюється на здоров'я, бо справжня жвава їзда розпочиналася щойно тоді, коли приходив він. Хіба не ставали дибки коні зі свого дотеперішнього півсну, коли він заходив, хіба не ляскав голосніше батіг у приміщенні, хіба не з'являлися раптом на довколишніх Галереях усілякі люди, глядачі, конюхи, учні чи бозна-хто ще? Зате Карл використовував час перед Маковим прибуттям, щоби бодай трохи позайматися хай навіть найпримітивнішими попередніми вправами. Там був якийсь довготелесий чолові'яга, що досягав до найвищих кінських спин ледь піднятою рукою, і саме він давав Карлові ці уроки, що завжди тривали заледве чверть години. Карлові успіхи не були неймовірними, і він мав постійну нагоду як слід засвоїти численні англійські прокльони, що їх він під час цієї науки захекано вигукував своєму викладачеві англійської, котрий завжди стояв, прихилившись до незмінно того самого одвірка, і виглядав украй сонно. Втім, майже все невдоволення від їзди припинялося, коли прибував Мак. Довготелесого чолові'ягу відсилали, і вже незабаром у ще напівтемній залі не було чути нічого, крім копит коней у клусі, і не видно майже нічого, крім піднесеної Макової руки, якою він віддавав Карлові команди. Через пів години такого вдоволення, що проминало, як сон, усе зупинялося, Мак дуже поспішав, прощався з Карлом, іноді плескав його по щоці, коли був особливо задоволений його їздою, і зникав, від того поспіху навіть не виходячи разом із Карлом у двері. Тоді Карл забирав професора до авта, й вони їхали на урок англійської здебільшого довкільними шляхами, бо, їдучи крізь колотнечу великої вулиці, яка навпростець вела від вуйкового дому до манежу, вони згаяли би

забагато часу. До речі, принаймні цей супровід професора англійської незабаром припинився, бо Карл дорікав собі, що непотрібно змушує приходити до манежу втомленого чоловіка, тим більше, що спілкування англійською з Маком було вкрай просте, і він попросив вуйка звільнити професора від цього обов'язку. По коротких розмислах вуйко вдовольнив і це прохання.

Минуло відносно багато часу, перш ніж вуйко наважився дозволити Карлові бодай кинути оком на своє підприємство, попри те, що Карл часто просив його про це. То було щось на кшталт комісійного і перевізницького підприємства, що його, наскільки Карл пригадував, в Європі, мабуть, і не знайдеш. Бо ж підприємство займалося посередницькою торгівлею, але не dopravляло товари, скажімо, від виробника споживачеві чи, хай буде, торговцям, а постачало всі товари та первинні продукти великим фабричним картелям і між ними. А відтак це було підприємство, що охоплювало разом закупівлі, склади, перевезення і збут велетенських обсягів, а тому воно мусило підтримувати дуже докладний безперервний телефонний і телеграфний зв'язок із клієнтами. Зала телеграфів була не меншою, а значно більшою від телеграфного пункту в його рідному місті, куди Карл якось заходив із однокласником, що мав там знайомства. У залі телефонів, куди не глянь, відчинялися і зачинялися двері телефонних кабінки і лунало несамовите дзеленчання. Вуйко відчинив найближчі двері, і там, у сліпучому електричному світлі, було видно службовця, байдужого до всяких звуків дверей; на голові в нього був закріплений сталевий обруч, що притискав йому до вух слухавки. Права рука лежала на столику, мов була якась особливо тяжка, і лише пальці, що тримали олівець, тріпотіли нелюдськи рівномірно і швидко. У словах, що він їх промовляв у мікрофон, він був дуже ощадливий, і часто було помітно, що йому навіть є що заперечити співрозмовникові, докладніше його про щось розпитати, та слова, які він чув, змушували його, перш ніж він міг здійснити свій намір, опускати очі й писати далі. Та він і не мусив говорити, як тихо пояснив Карлові вуйко, бо ті самі повідомлення, які приймав цей чоловік, одночасно приймали ще два службовці, а потім порівнювали, щоби по змозі уникнути помилок. Тієї миті, коли вуйко з Карлом виходили з дверей, туди пірнув якийсь

практикант і вийшов із уже списаним папером. Через залу відбувався невинний рух людей, що сновигали туди-сюди. Ніхто не вітався, вітання тут було скасоване, кожен пристосовувався до кроків попередника і дивився на підлогу, якою прагнув пройти якомога скорше, або вихоплював поглядом не більш ніж окремі слова або числа з паперів, які тримав у руці та які тріпотіли від цього бігу підтюпцем.

"Ти справді багато досягнув", — сказав якимось Карл під час одного з цих переходів підприємством; для того, щоби бодай побіжно оглянути його, знадобилось би багато днів, навіть якби просто зазирнути в кожне відділення.

"І все це тридцять років тому започаткував я сам, так і знай. Я мав тоді в портовій дільниці маленьку крамничку, і коли там за день відвантажували п'ять ящиків, то це вже було багато, і я йшов додому, мало не лускаючи з гордоців. А сьогодні в мене треті за величиною склади в порту, а в тій крамничці тепер їдальня і комірчина шістдесят п'ятої групи моїх носіїв".

"Та це межує з дивом", — сказав Карл.

"Тут усе так швидко відбувається", — сказав вуйко, припиняючи розмову.

Одного дня вуйко прийшов якраз перед вечерею, що її Карл, як звичайно, збирався спожити сам, і попросив його негайно вбрати чорний костюм і йти з ним на вечерю, на якій будуть двоє його друзів-підприємців. Заки Карл перевдягався в сусідній кімнаті, вуйко вмовився за письмовий стіл і переглянув саме завершене завдання з англійської, ляснув долонею по столі й голосно вигукнув: "Справді бездоганно!" Без сумніву, одягання пішло краще, коли Карл почув цю похвалу, та він і справді почувався в англійській уже доволі впевнено.

У вуйковій їдальні, яку він пам'ятав іще з першого вечора свого прибуття, йому назустріч підвелися двоє високих огрядних чоловіків, один якийсь пан Грін, а другий пан Полюндер, як з'ясувалося в застільній розмові. Бо не у вуйковому звичаї було зронити навіть побіжне слівце про якихось знайомців, і він завжди залишав за Карлом право самому достерегти все потрібне чи цікаве. Оскільки під час самої вечері обговорювали лише ділові справи, що для Карла означало добрий урок підприємницького слівництва, а його самого полишили тихо споживати свою їжу, ніби він дитина, котрій передусім треба як слід попоїсти, пан Грін нахилився до Карла і спитав, явно намагаючись говорити якомога виразнішою англійською, про його перші найзагальніші американські враження. Посеред цвинтарної тиші Карл, позираючи на вуйка, доволі докладно відповідав, намагаючись завоювати прихильність іще й ледь по-ньюйоркському забарвленою манерою. На один вираз засміялися впереміш навіть усі троє панове, і Карл уже злякався, що припустився якоїсь грубої помилки, та ні, він, як пояснив йому пан Полюндер, сказав навіть щось вельми дотепне. Цьому панові Полюндеру взагалі, як здавалося, Карл особливо сподобався, і заки вуйко з паном Гріном знову заглибилися в ділові розмови, пан Полюндер підсунув його крісло ближче до себе, спершу заходився випитувати про його ім'я, походження і подорож, аж поки врешті, щоби дати Карлові трохи перепочити, сміючись і кашляючи, сам завів розповідь про себе, свою доньку, з якою він живе разом у невеличкому маєтку неподалік від Нью-Йорка, де, втім, може проводити тільки вечори, бо ж він банкір, і професія на весь день затримує його в Нью-Йорку. Карла тут-таки якнайсердечніше було запрошено завітати до цього маєтку, такий новоспечений американець, як Карл, із певністю іноді має потребу відпочити від Нью-Йорка. Карл негайно спитав вуйкового дозволу прийняти це запрошення, і вуйко на позір охоче погодився, не називаючи, втім, якоїсь певної дати і навіть не намагаючись поміркувати про неї бодай приблизно, як цього могли би сподіватися Карл і пан Полюндер.

Та вже наступного дня Карла викликали до вуйкового бюро, — тільки в цьому будинку вуйко мав десять різних бюро, — де він застав вуйка і пана Полюндера: обоє лежали у фотелях і були доволі маломовні. "Пан

Полюндер, — сказав вуйко, у присмерку кімнати його ледве можна було розгледіти, — пан Полюндер приїхав, щоби забрати Тебе до свого замиського маєтку, як ми говорили вчора". "Я й не знав, що це має бути вже сьогодні, — відповів Карл, — інакше я був би вже готовий". "Якщо Ти не готовий, то ліпше перенесімо ці відвідини на інший раз", — запропонував вуйко. "Але ж які приготування! — вигукнув пан Полюндер. — Молодий чоловік завжди готовий!" "То не через нього, — сказав вуйко, обернувшись до гостя, — але йому все одно довелося б іще піднятися до кімнати, і це Вас затримало би". "І на це є досить часу, — сказав пан Полюндер, — я врахував і цю затримку і навмисно раніше закінчив сьогодні справи". "Бачиш, — сказав вуйко, — які незручності справляють Твої відвідини вже тепер". "Мені дуже прикро, — сказав Карл, — але я миттю повернуся", — і вже хотів був летіти. "Тільки без зайвого поспіху, — сказав пан Полюндер. — Ви не справляєте мені ані найменших незручностей, Ваші відвідини для мене суцільна втіха". "Пропустиш завтра урок верхової їзди, Ти вже скасував його?" "Ні, — сказав Карл. Ці відвідини, якими він так тішився, починали бути обтяжливими. — Адже я не знав...". "І Ти все одно збираєшся їхати?" — запитав вуйко. Пан Полюндер, ця привітна людина, прийшов на допомогу. "Дорогою туди ми затримаємося коло манежу і все залагодимо". "Це вже звучить краще, — сказав вуйко. — Але ж Мак чекатиме на Тебе". "Чекати не чекатиме, — сказав Карл, — але справді прийде". "Отож?" — сказав вуйко, так ніби Карлова відповідь не була жоднісіньким виправданням. І знову вирішальні слова промовив пан Полюндер: "Але ж Клара, — це була донька пана Полюндера, — вона ж чекає на нього вже сьогодні увечері, а вона має першість перед Маком, чи не так?". "Безперечно, — сказав вуйко. — То біжи вже до своєї кімнати", — і він кілька разів, немов проти волі, вдарив руками по бильцях фотеля. Карл був уже в дверях, коли вуйко ще затримав його запитанням: "Але на урок англійської завтра рано Ти ж повернешся?" "Отаке! — вигукнув пан Полюндер і повернувся, наскільки це дозволяла його огрядність, від несподіванки в своєму фотелі. — Хіба не вільно йому принаймні завтрашній день провести за містом? Я тоді привіз би його післязавтра рано". "В жодному разі, — відповів вуйко. — Я не можу дозволити так занедбувати його навчання. Згодом, коли він уже міцно стоятиме на ногах у налагодженому

професійному житті, я радо дозволятиму йому приймати такі люб'язні й почесні запрошення". "Що за суперечності!" — подумав Карл. Пан Полюндер засмутився. "Але ж один вечір і одна ніч — це й справді майже зовсім нічого". "Я теж: такої думки", — сказав вуйко. "Доведеться вдовольнитися тим, що є", — сказав пан Полюндер, уже знову сміючись. "Тож: я чекаю", — гукнув він Карлові, що, позаяк вуйко нічого більше не казав, мерщій пішов. Повернувшись незабаром, уже готовий у дорогу, він застав у бюрі самого тільки пана Полюндера, вуйко кудись пішов. Пан Полюндер радісно потис Карлові обидві руки, ніби намагаючись з усіх сил пересвідчитися, що тепер уже Карл справді їде. Карл, іще розпашілий від поспіху, і собі потис руки пана Полюндера, він тішився, що вирушає на прогулянку. "А вуйко не розсердився, що я їду?" "Та ні! Все це він говорив не так поважно. Просто він бере Ваше виховання близько до серця". "Він сам Вам сказав, що то не було так поважно?" "О, так", — сказав пан Полюндер протягло, на підтвердження того, що не вміє брехати. "Дивно, як неохоче він дозволив мені відвідати Вас, попри те, що Ви його приятель". Пан Полюндер, хоч і не визнав цього відверто, теж не міг знайти цьому пояснення, і обидва вони ще довго, їдучи в автомобілі пана Полюндера крізь теплий вечір, про це розмірковували, хоч і відразу завели мову про інші речі.

Вони сиділи близько один коло одного, і пан Полюндер, розповідаючи, тримав Карла за руку. Карлові кортіло якомога більше почути про панну Клару, так ніби він нетерпеливився від довгої їзди й прагнув потрапити на місце за допомогою розповіді раніше, ніж у дійсності. Попри те, що він іще ніколи не їздив увечері нью-йоркськими вулицями, а на хідниках і дорогах щомиті, як у вихорі, змінюючи напрям, носився галас, спричинений ніби не людьми, а чужою стихією, Карл, намагаючись докладно сприймати слова пана Полюндера, переймався нічим іншим, як тільки його темною камізелькою, на якій навскоси спокійно звисав золотий ланцюжок. Із вулиць, на яких публіка летіла у великому неприхованому страху запізнитися, а авто на якнайвищій швидкості напірали на театр, вони крізь перехідні дільниці виїхали в передмістя, де кінні поліцаї знову й знов скеровували їхній автомобіль у бічні вулички, бо великі вулиці були заповнені демонстраціями

працівників металургії, що оголосили страйк, і на перехрестях було дозволено лише найнеобхідніший рух. Коли ж автомобіль, виїздячи із цих темних, лунких завулків, перетинав одну із цих схожих на площу вулиць, із обох боків відкривалася перспектива, яку ніхто не був у змозі простежити очима до кінця, тротуари, переповнені натовпом, що рухався малесенькими крочками, чий спів був злагодженіший, ніж поодинокий людський голос. Натомість на дорозі, яку тримали вільною, тут і там виднівся поліцай на непорушному коні, або люди, що несли прапор або ж обписані, натягнені через вулицю полотна чи були оточені співпрацівниками і звістовими робітничих ватажків, або вагон електричного трамвая, що не встиг вчасно втекти, а тепер стояв порожній і темний, а водій і кондуктор сиділи на платформі. Невеличкі гуртки цікавих стояли на великій віддалі від справжніх демонстрантів, не покидаючи своїх місць, хоч і нічогісінько не тямили в тому, що насправді відбувається. Зате Карл радо прихилився до руки, якою пан Полюндер обійняв його, переконаність, що він незабаром уже буде бажаним гостем ув освітленому, оточеному мурами замиському будинку, що його стерегли пси, дуже добре на нього діяла, і навіть якщо через сонливість, що помалу напливала на нього, він і не сприймав усього, що говорив пан Полюндер, непомильно чи принаймні без розривів, то час від часу таки брав себе в руки, протирав очі, щоби знову на мить пересвідчитися, чи зауважив пан Полюндер його сонливість, бо будь-якою ціною хотів цього уникнути.

3. Замиський дім під Нью-Йорком

"Приїхали", — сказав пан Полюндер саме в один із тих непритомних Кардових моментів. Автомобіль стояв перед замиським будинком, що, на манір замиських будинків багатих людей в околицях Нью-Йорка, був більший і вищий, ніж зазвичай потрібно замиським будинкам, покликаним служити тільки одній родині. Та оскільки освітлено було лише нижню частину дому, то взагалі годі було оцінити, який він заввишки. Перед домом шуміли каштани, між якими — ґратяна брама була вже відчинена — коротка доріжка вела до парадних сходів. Щойно зі своєї втоми Карл, висідаючи, зауважив, що їзда потривала таки доволі довго. В темряві

каштанової алеї він почув, як якийсь дівочий голос поряд сказав: "Ну, ось нарешті й пан Якоб". "Мене звати Росман", — сказав Карл, беручи простягнуту йому руку дівчини, яку він тепер розгледів у загальних обрисах. "Він просто Якобів небіж, — пояснив пан Полюндер, — а його самого звати Росман". "Це аніскілечки не применшує нашої радості вітати його тут", — сказала дівчина, якій не надто залежало на іменах. Попри те, Карл, крокуючи між паном Полюндером і дівчиною в бік дому, ще встиг запитати: "А Ви панна Клара?" "Так, — сказала вона, і ось уже з дому впало трохи більше світла на її обличчя, яке вона повернула до нього, — просто не хотіла знайомитися в темряві". Невже вона чекала нас при брамі? — подумав Карл, поступово прокидаючись від ходи. "До речі, в нас сьогодні ще один гість", — сказала Клара. "Ні, тільки не це!" — невдоволено скрикнув пан Полюндер. "Пан Ґрін", — сказала Клара. "Коли він приїхав?" — спитав Карл, наче охоплений якимось передчуттям. "Тільки-но. Хіба ви не чули його автомобіля перед вашим?" Карл подивився на Полюндера, щоби довідатися, як він оцінює всю цю справу, але той, запхавши руки в кишені штанів, лише трохи важче ступав, ідучи. "Якщо мешкати недалеко за Нью-Йорком, це нічого не дає, тут не сховаєшся від небажаних гостей. Ми конче мусимо переселитися ще далі. Хай навіть мені доведеться пів ночі добиратися додому". Вони зупинилися на парадних сходах. "Але ж пан Ґрін уже давно в нас не бував", — сказала Клара, що, вочевидь, цілком поділяла батькову думку, просто хотіла трохи його заспокоїти. "Але чому він приїздить саме сьогодні увечері", — сказав пан Полюндер, і гнівна промова вже ладна була скотитися з його товстої нижньої губи, що звисала важким кавалком м'яса, а тому й напрочуд легко урухомлювалася. "От власне!" — сказала Клара. "Може, він незабаром піде", — докинув Карл і сам здивувався, в якій згоді перебуває з цими ще вчора цілком незнайомими людьми. "О, ні, — сказала Клара, — він має якусь важливу справу до тата, і її обговорення, імовірно, потриває довго, бо він уже жартوما погрозив мені, що якщо я хочу бути ввічливою господинею, то муситиму слухати до рання". "Цього ще бракувало. Таж він залишиться на ніч", — зойкнув Полюндер, наче підтвердивши цим свої найгірші побоювання. "Мені справді хочеться, — сказав він, розпогоджуючись від нової думки, — мені справді хочеться знову посадити Вас, пане Росман, в авто й

відвезти назад до вуйка. Сьогоднішній вечір уже від початку перебитий, а хто знає, коли найближчим часом Ваш вуйко знову зволить Вас нам відступити. Але якщо я вже сьогодні завезу Вас назад, тоді він не зможе найближчим часом Вас не відпустити".

І він уже вхопив Карла за руку, щоби здійснити свій план. Однак Карл не зрушив із місця, та й Клара попросила залишити його, бо ж принаймні їй із Карлом жодною мірою не зможуть перешкодити, врешті-решт, і Полюндер помітив, що навіть його власне рішення не таке вже й тверде. До того ж — і це, мабуть, було вирішальним — із найвищого сходового майданчика вже зненацька почулося, як пан Ґрін гукає в сад: "Та де ж ви запропастилися?". "Ходіть", — сказав Полюндер, ступаючи на сходи. За ним ішли Карл і Клара, розглядаючи одне одного при світлі. "її червоні уста", — сказав собі Карл і подумав про губи пана Полюндера і про те, як гарно вони відтворилися в доньці. "Після вечері, — так сказала вона, — ми, якщо лише Ви не заперечуєте, відразу підемо до моєї кімнати, аби принаймні позбутися цього пана Ґріна, якщо вже тато змушений ним займатися. І тоді Ви не відмовите мені в люб'язності заграти щось на фортепіяні, бо тато вже розповідав, як добре Ви це вмієте; я натомість, на жаль, геть нездарна до музики і навіть не торкаюся фортепіяна, хоча, власне кажучи, дуже люблю музику". Карл ще й як погодився на Кларину пропозицію, хоча йому й хотілося залучити до їхнього товариства і пана Полюндера. Втім, перед велетенською постаттю Ґріна, — до Полюндерових розмірів Карл власне щойно звик, — що поволі виростала перед ними, спускаючись східцями, у Карла розчинилася будь-яка надія якось звільнити пана Полюндера від цього чоловіка.

Пан Ґрін зустрів їх дуже покvapливо, так ніби належало чимало надолужити, взяв пана Полюндера за лікоть, а Карла з Кларою пропхав поперед себе до їдальні, що, передусім завдяки квітам на столі, які напівздіймалися з оберемків свіжого листя, виглядала дуже святково і тому подвійно змушувала пошкодувати про присутність перешкоди в особі пана Ґріна. Не встиг іще Карл, чекаючи при столі, доки посідають решта, втішитися, що великі скляні двері в сад залишаться відчинені, бо крізь них, мов до альтанки, долинали сильні пахощі, як пан Ґрін, сопучи,

вже заходився їх зачиняти, нахилився до нижньої засувки, потягнувся до верхньої, і все це так по-молодечому прудко, що прислужникові, який кинувся був допомагати, вже не було що там робити. Першими словами пана Ґріна за столом були вирази здивування, як це Карлові вдалося дістати вуйків дозвіл на ці відвідини. Підносячи до рота ложку за ложкою, повні юшки, він узявся витлумачувати направо Кларі, а наліво пану Полюндеру, чому він так дивується, і як вуйко чуває над Карлом, і яка велика вуйкова любов до Карла, так що її ледве вже можна назвати просто любов'ю вуйка. "Не досить, що він непотрібно сюди втручається, то ще й пхає свого носа між мною і вуйком", — думав Карл і не міг проковтнути ані ложки золотистої юшки. А тоді не захотів, щоби помітили, який він невдоволений, і взявся німо вливати в себе ту юшку. Вечеря тяглася поволі, як тортури. Лише пан Ґрін і, можливо, ще й Клара були жваві й вряди-годи знаходили нагоду коротенько засміятися. Пан Полюндер лише кілька разів долучився до розмови, коли пан Ґрін заводив мову про справи. Втім, скоро він припинив і ці розмови, і пан Ґрін знову і знову мусив заставати його зненацька. До речі, йому залежало на тому, — і тоді сталося так, що Кларі довелося звернути увагу Карлові, який прислухався, ніби почув якусь небезпеку, що печеня вже перед ним і що він на вечері, — аби наголосити, що він від початку не мав наміру складати цей несподіваний візит. Бо навіть якщо справа, про яку ще слід було поговорити, і була особливо пильна, то принаймні найважливіше можна було обговорити сьогодні в місті, а другорядніше залишити на завтра чи ще колись. А так він справді начебто був у пана Полюндера ще задовго до кінця робочого дня, проте не застав його, тож був змушений зателефонувати додому, що не ночуватиме там, і виїхати сюди. "В такому разі я змушений попросити вибачення, — сказав Карл голосно, заки в когось з'явився час відповісти, — бо це я завинив у тому, що пан Полюндер покинув сьогодні свої справи раніше, тому мені дуже прикро". Пан Полюндер прикрив велику частину лица серветкою, а Клара хоч і усміхалася, однак то не був співчутливий усміх, а такий, що мав намір якось на нього вплинути. "Не треба жодних перепросин, — сказав пан Ґрін, що гострими розтинами саме розбирав на частини голуба, — навпаки, я тільки радий провести вечір у такому приємному товаристві, замість самотньо споживати вечерю вдома, де мене обслуговує

домогосподарка, така стара, що вже навіть шлях від дверей до мого столу дається їй важко, і я надовго можу відкинутися на кріслі, спостерігаючи за нею на цьому шляху. Тільки недавно я домігся, щоби страви до дверей їдальні підносив служник, але шлях від дверей до мого столу належить винятково їй, якщо я добре все розумію". "Господи милосердний, — вигукнула Клара, — оце так вірність!" "Так, є ще вірність на світі", — сказав пан Ґрін, підносячи шматок до рота, де страву, як Карл випадково помітив, одним махом підхопив язик. Його мало не знудило, і він підвівся. Майже водночас пан Полюндер і Клара схопили його за руки. "Сидіть ще", — сказала Клара. А коли він знову сів, прошепотіла йому на вухо: "Незабаром ми разом зникнемо. Потерпіть". Тим часом пан Ґрін преспокійно віддавався своїй їжі, так ніби заспокоювати Карла було найприроднішим завданням пана Полюндера і Клари, коли він викликав у нього нудоту.

Вечеря особливо затягалася через докладність, із якою пан Ґрін обходився з кожною стравою, навіть будучи готовий невтомно приймати все нові й нові; виглядало на те, що йому справді хочеться добряче відпочити від своєї старої розпорядниці. Вряди-годи він нахваляв мистецтво панни Клари вести господарство, і це їй явно лестило, в той час як Карл постійно норовив захищати її від нього, ніби то були якісь напади. Втім, пан Ґрін навіть не думав удовольнитися самою нею, а знай висловлював жаль, не підводячи погляду від тарілки, через вражаючу відсутність апетиту в Карла. Пан Полюндер узяв Карлів апетит під свій захист, хоча на правах господаря мав би також заохочувати Карла їсти. І справді, цей примус, від якого він потерпав упродовж усієї вечері, був такий дошкульний, що, проти власного доброго наміру, Карл витлумачив це висловлювання пана Полюндера як недоброзичливе. Його станові тільки відповідало те, що він то раптом геть недоречно швидко і багато кидався їсти, то за якийсь час знову втомлено опускав виделку і ніж, перетворюючись на наинеповороткішого в цьому товаристві, і служник, що подавав страви, часто не знав, як до нього ставитися.

"Таки завтра ж я розповім панові сенатору, як Ви своїм неїдженням скривдили панну Клару, — сказав пан Ґрін, обмежившись тим, що

підкреслив жартівливий тон цих слів лише способом орудувати ножем і виделкою. — Ви тільки-но гляньте на бідну дівчину, яка вона засмучена", — продовжував він і взяв Клару за підборіддя. Вона дозволила на це й зімкнула очі. "Ах ти, штучко!" — вигукнув він, відкинувся на кріслі й розреготався, весь буряковий на лиці, із силою насиченого. Марно намагався Карл пояснити собі поведінку пана Полюндера. Той сидів перед своєю тарілкою і дивився в неї, немовби насправді найважливіше відбувалося саме там. Він не притягнув Карлового крісла ближче до себе, а коли зрідка говорив, то промовляв до всіх, а Карлові не мав нічого особливого сказати. Натомість терпів, що пан Ґрін, цей запеклий нью-йоркський парубок, торкається Клари з цілком відвертими намірами, що ображає Карла, Полюндерового гостя, чи принаймні обходиться з ним, ніби з дитиною, та й хтозна, до яких там іще дій підкріпляється і лаштується.

Коли вечеря скінчилася, — вловивши загальний настрій, Ґрін перший підвівся і якоюсь мірою підвів за собою решту, — Карл підійшов осторонь до одного з великих, переділених тоненькими поперечками вікон, що виходили на терасу, а насправді, як він, придивившись докладніше, помітив, справжніх дверей. Що залишилося від нехоті, яку пан Полюндер і його донька на початку відчували до пана Ґріна і яка здалася тоді Карлові трохи незрозумілою? Тепер вони стояли собі любесенько з Ґріном і кивали головами. Дим від сигари пана Ґріна, подарунка пана Полюндера, тієї товщини, про яку батько вряди-годи розповідав удома як про факт, що він його, правдоподібно, так ніколи на власні очі й не побачив, поширювався на всю залу і розносив вплив пана Ґріна навіть у такі закамарки та ніші, куди той сам нізащо не проник би. Хоч як далеко Карл стояв, навіть у нього залоскотало в носі, а поведінка пана Ґріна, на якого він лише раз крадькома зиркнув зі свого місця, здалася йому мерзенною. Тепер він навіть не виключав, що вуйко тому так довго не давав згоди на ці відвідини, бо знав слабкий характер пана Полюндера, а відтак якщо не напевно передбачав Карлову образу при цьому візиті, то принаймні не виключав такої можливості. Та й це американське дівчисько не сподобалося йому, хоча він і не малював її собі набагато гарнішою. Відколи пан Ґрін нею зайнявся, він був навіть вражений

красою, на яку було здатне її обличчя, а особливо блиском її нестримно рухливих очей. Він іще ніколи не бачив, щоби сукня так тісно облягала тіло, невеличкі зморшки на жовтавій, ніжній і цупкій матерії зраджували силу цієї напруги. І все одно Карлові нічого в ній не було до вподоби, і він би радо відмовився від відвідин її кімнати, якби замість цього міг відчинити двері, на клямку яких він про всяк випадок поклав руки, сісти в автомобіль, а якщо водій уже спить, самому пішки пройтися до Нью-Йорка. Ясна ніч із прихильною до нього повнею була відкрита кожному, і забоятися там, надворі, Карлові здалося безглуздим. Він уявив собі, — і вперше йому стало в цій залі добре, — як зранку, бо пішки він ледве чи дістанеться додому раніше, зробить вуйкові несподіванку. Щоправда, він іще ніколи не бував у його спальні, та й узагалі не знав, де вона, але якось уже випитає. А тоді постукає і на формальне: "Увійдіть!" — забіжить до кімнати і застане зненацька коханого вуйка, якого досі бачив лише повністю вбраним і застібнутим на всі гудзики, в ліжку, з очима, здивовано зверненими до дверей, у самій нічній сорочці. Саме по собі це, можливо, й не було би нічим надзвичайним, але варто собі тільки уявити, які могло мати наслідки! Може, тоді він уперше поснідає разом зі своїм небожем, вуйко в ліжку, він, сидячи на фотелі, сніданок на столику між ними, можливо, цей спільний сніданок перетвориться на постійну звичку, може, внаслідок такого виду сніданку, чого навіть важко було уникнути, вони частіше, ніж як це було досі, раз на день, зустрічатимуться, а тоді, звісно, відкритіше один із одним розмовлятимуть. Бо ж уся справа була тільки в бракові цього відкритого спілкування, що сьогодні він був трохи неуважний до вуйка чи, краще сказати, непоступливий. А якщо вже йому доведеться залишитися тут на ніч, — на жаль, на це заповідалося, попри те, що його тут покинули стояти коло вікна і розважатися, як сам уміє, — можливо, ці нещасливі відвідини стануть поворотним пунктом на краще в їхніх стосунках із вуйком, та, може, й сам вуйко сьогодні ввечері в спальні має подібні думки.

Трохи втішений, він обернувся. Перед ним стояла Клара і казала: "Невже Вам анітрохи не подобається в нас? Невже Ви не можете почуватися хоч трохи як вдома? Ходімо, я зроблю останню спробу". Вона

повела його навскоси крізь залу до дверей. За одним із бічних столів сиділи обоє панове з якимись ледь шумкими, налитими у високі склянки напоями, невідомими Карлові, що їх він і сам не відмовився би скуштувати. Пан Ґрін виставив один лікоть на стіл, а лице якомога більше наблизив до пана Полюндера; якби хтось не знав пана Полюндера, цілком можна було би подумати, що тут замишляють якийсь злочин, а не обговорюють справи. В той час як пан Полюндер приязним поглядом проводив Карла до дверей, пан Ґрін, хоча люди зазвичай навіть мимохіть дивляться туди, куди й співрозмовник, навіть не думав роззирнутися за Карлом, якому здалося, що в цій поведінці він бачить вираз певного Ґрінового переконання; кожен, Карл для себе, а Ґрін для себе, тут мусив намагатися давати собі раду власними здібностями, необхідний товариський зв'язок із часом і сам встановиться внаслідок перемоги чи знищення одного з них. "Якщо він має на увазі це, — сказав собі Карл, — то він просто дурень. Я справді нічого від нього не хочу, тож хай і він дасть мені спокій". Тільки-но він вийшов у коридор, як йому тут-таки спало на думку, що він, либонь, нечемно повівся, бо Кларі довелося мало не виволікти його, що втупився у Ґріна, з кімнати. Тим слухняніше йшов він за нею тепер. На шляху крізь коридори він спершу не повірив власним очам, коли через кожні двадцять кроків побачив безліч літрованих лакеїв зі свічниками, що їх товстий стовбур кожен міцно стискав обіруч. "Новий електричний дріт наразі доведено лише до їдальні, — пояснила Клара. — Ми лишень недавно купили цей дім і вирішили повністю його перебудувати, наскільки взагалі можна перебудувати старий дім такої химерної побудови". "То, виявляється, навіть в Америці вже є старі дома", — сказав Карл. "Ну, звичайно, — сказала Клара, сміючись, і потягла його далі. — Але ж у Вас дивні уявлення про Америку". "Не кепкуйте з мене", — сказав він роздратовано. Врешті-решт, він знав і Європу, й Америку, а вона лишень Америку.

Мимохідь вона ледь витягнутою рукою штовхнула якісь двері й сказала, не зупиняючись: "Тут Ви будете спати". Карлові, зрозуміло, хотілося тут-таки оглянути кімнату, але Клара нетерпляче, майже криком пояснила, що з цим можна й зачекати, а наразі хай просто йде з

нею. Вони трохи потупцювали в коридорі, врешті, вирішив Карл, він не мусить конче в усьому коритися Кларі, вирвався від неї і увійшов до кімнати. Несподівану темряву за вікном можна було пояснити верхівкою дерева, що хиталася на повен розмах. Чутно було пташиний спів. Проте в самій кімнаті, до якої ще не дійшло місячне світло, не можна було розгледіти майже нічого. Карл пошкодував, що не прихопив із собою електричного ліхтарика, подарунок вуйка. Бо ж де-де, а в цьому будинку ліхтарик був би незамінний, якби їх тут було кілька, слуг спокійнісінько можна було би відпустити спати. Він сів на підвіконня, і вдивлявся, і вслухався. Здавалося, крізь листя старого дерева продирається сполоханий птах. Звідкись здалека донісся свист нью-йоркського підміського потяга. Поза тим було тихо.

Однак недовго, бо до нього вже кинулась Клара. Явно розлючена, вона вереснула: "Що це таке?" — і ляснула рукою по спідниці. Карл вирішив відповісти щойно тоді, коли вона згадає про ввічливість. Та вона сягнистими кроками підійшла до нього і закричала: "То Ви йдете зі мною чи ні?" — і чи то навмисне, чи просто від роздратування так штовхнула його в груди, що він випав би з вікна, якби останньої миті не зісковзнув із підвіконня і не торкнувся ногами підлоги. "Я мало не випав з вікна", — сказав він докірливо. "Шкода, що цього не сталося. Чому Ви такий нечемний. Я Вас зараз скину!" І вона справді обхопила його, що від здивування він спершу навіть забув обважніти, своїм сталевим, виспортуваним тілом, і понесла мало не до самого вікна. Але тут він схаменувся, звільнився за допомогою викруту стегнами і тепер обхопив уже її. "Ой, Ви робите мені боляче", — одразу ж сказала вона. Та тепер Карл уважав, що не слід її відпускати. Тож хоч він і дав їй змогу ступати, куди їй заманеться, та все ж ішов разом із нею і не відпускав. Та й легко було охопити її в цій вузькій сукні. "Пустіть, — прошепотіла вона, а її розпашіле лице було так близько від його, йому доводилося напружуватися, щоб її побачити, так близько вона була, — пустіть, я дам Вам щось гарне". "Чому вона так зітхає, — подумав Карл, — адже їй не може бути боляче, я ж її не тисну", — і він усе ще не відпускав її. Та раптом, у мить, коли він неуважно стояв мовчки, Карл знову відчув на своєму тілі її зміцнілу силу, вона випручалася, схопила його вдалим

хватором згори, підбиваючи ноги прийомом якоїсь чужинської бойової техніки, і попхала поперед себе, з чудовою розміреністю вдихаючи, на стіну. Але там стояла канапа, і на неї вона вклала Карла й сказала, навіть не надто до нього схиляючись: "А тепер поворухнися, якщо зможеш". "Кішка, дика кішка", — тільки й вдалося видушити Карлові зі свого замішання люті й сорому, в якому він перебував. "Ти збожеволіла. Ти, дика кішко". "Вважай, що кажеш", — сказала вона і посунула одну руку йому до горла, заходившись душити його так сильно, що Карл був зовсім неспроможний щось зробити, тільки хапав ротом повітря, в той час як вона піднесла другу руку до його щоки, торкнулася до неї на пробу, знову, до того ж усе далі й далі відводила її в повітрі, щомиті грозючи повернутися ляпасом. "А що, — питала вона при тому, — якби я за кару за Твою поведінку супроти дами вирішила послати Тебе додому добрячим ляпасом. Можливо, воно придалося б Тобі на Твоєму подальшому життєвому шляху, навіть якби й не було надто приємним спогадом. Адже мені Тебе шкода, і Ти доволі гарненький хлопчик, і якби Ти навчався джиу-джитсу, то, напевно, відлупцював би мене як слід. І все ж, і все ж — мене просто-таки розбирає величезна спокуса дати Тобі ляпаса, як Ти оце тут лежиш. Мабуть, я згодом пошкодую, але якщо таки зроблю це, то знай уже тепер, що зроблю мало не проти волі. А тоді, ясна річ, не вдовольнюся одним ляпасом, а відлупцюю Тебе навідмаш справа і зліва так, що в Тебе щоки набрякнуть. А може, Ти до всього ще й виявишся чоловіком честі — мені майже віриться в це — і не захочеш жити далі з цими ляпасами, і заберешся з цього світу. Але чому Ти був так проти мене налаштований? Я що, Тобі не подобаюся? Невже не варто піти зі мною до кімнати? Обережно! Щойно я вже мало не вліпила Тобі ненароком ляпаса. Отож якщо Тобі сьогодні таки вдасться звільнитися, то будь ласкав, поведься як слід. Я не Твій вуйко, з яким Ти все одно знаходиш спільну мову. До речі, хочу ще звернути Твою увагу на те, що, коли я випущу Тебе, не надававши ляпасів, Тобі зовсім не варто вважати, що твоє теперішнє становище і справжні ляпаси з погляду честі є тим самим, якщо Ти так вважатимеш, то я волію таки справді надавати Тобі ляпасів. Цікаво, що ж скаже Мак, коли я йому все це розповім". На згадку про Мака вона відпустила Карла, в його невиразних думках той видався йому справжнім рятівником. Якусь часину він іще

відчував на шиї Кларино волосся, а відтак ледь відвернувся, а тоді лежав непорушно.

Вона зажадала, щоби Карл встав, він не відповідав і не ворухився. Вона запалила десь свічку, кімната освітілася, на плафоні з'явився зигзагоподібний візерунок, але Карл лежав, спершись головою на подушку софи, так як його вклала Клара, не пересунувши її ані на палець. Клара ходила кімнатою туди-сюди, сукня шелестіла об її ноги, мабуть, коло вікна вона затрималася надовше. "Навпертюхувався?" — почулося її запитання. Карл дуже важко сприймав те, що в цій кімнаті, яку пан Полюндер призначив на цю ніч йому, він так і не знайде спокою. Тут бродило це дівчисько, зупинялося і говорило, а воно ж так невимовно йому набридло. Мерщій спати, а тоді геть звідси — ось єдине його бажання. Йому навіть уже не хотілося до ліжка, а спати тут-таки, на канапі. Він тільки й чекав, коли вона піде, щоби підхопитися за нею до дверей, зачинити їх на засувку і знову кинутися на канапу. Йому так кортіло потягнутися і позіхнути, але не хотілося цього робити перед Кларою. Отож він лежав собі так, незмигно дивлячись догори, відчував, як нерухоміє лице, а якась мушка літала довкола й мерехтіла йому перед очима, а він так до пуття і не знав, що це.

Клара знов приступила до нього, схилилася в напрямку, куди був скерований його погляд, і якби він не опирався, то мав би вже її побачити. "Тепер я піду, — сказала вона. — Може, в Тебе згодом з'явиться охота прийти до мене. Двері до моєї кімнати четверті, рахуючи від цих, на цьому боці коридору. Тож пройдеш повз троє дверей, а наступні — твої. Я вже не зійду до зали, а буду в своїй кімнаті. Ти й мене добряче втомив. Не скажу, що буду на Тебе чекати, але якщо захочеш прийти, приходь. Пригадай, що Ти обіцяв пограти мені на фортепіяні. Та, можливо, я вже геть Тебе вимучила, що Ти навіть не годен поворухнутися, тоді залишайся і виспись. Батькові про нашу колотнечу я наразі не скажу ані слова; згадую це на випадок, якщо це Тебе непокоїть". Після цього вона, попри начебто втому, двома стрибками вибігла з кімнати.

Карл негайно сів, це лежання вже ставало нестерпним. Щоби трохи розрухатися, він підійшов до дверей і визирнув у коридор. Але ж темінь! Він зрадів, коли, зачинивши на ключ двері, знов опинився при столі у світлі свічки. Він вирішив не залишатися довше в цьому домі, а зійти до пана Полюндера, відверто сказати, як Клара з ним обійшлася — йому зовсім не залежало на тому, щоби приховувати поразку — і з цим іще й яким достатнім обґрунтуванням попросити дозволу поїхати чи піти додому. Якби в пана Полюндера виникли якісь заперечення проти цього негайного повернення, Карл збирався попросити в нього принаймні дозволу, щоби хтось зі служників відпровадив його до найближчого готелю. Так, як то запланував Карл, щоправда, зазвичай не поводяться з приятними господарями, та ще рідше з гостем поводяться так, як оце щойно Клара. Ба вона навіть вважала за вияв люб'язности свою обіцянку наразі не розповідати нічого панові Полюндеру про ту колотнечу, вже саме це воляло до неба. Хіба ж Карла запрошували на борцівський поєдинок, аби йому мало бути соромно, що його перекинуло дівчисько, яке, либонь, більшу частину свого життя провело у вивченні бійцівських прийомчиків. Урешті, її вчив сам Мак. Хай розповідає йому, що хоче, він із певністю розсудливий чоловік, це Карл знав, хоча й ніколи не мав нагоди пересвідчитися на якомусь окремому прикладі. Знав Карл і те, що якби він учився в Мака, то робив би набагато більші успіхи, ніж Клара; і тоді одного дня повернувся б сюди, найімовірніше без запрошення, вивчивши, ясна річ, попередньо місцевість, докладні знання якої були великою Клариною перевагою, а тоді схопив би цю-таки Клару й витріпав нею цю саму канапу, на яку вона його сьогодні пожбурила.

Тепер же йшлося лише про те, щоби знайти шлях назад до зали, де він, мабуть, у першій розсіяності поклав на якесь невідповідне місце свого капелюха. Свічку він, звісно, захотів узяти із собою, та навіть при світлі зорієнтуватися було нелегко. Скажімо, він навіть не знав, чи розташована ця кімната на тому самому рівні, що й зала. Дорогою сюди Клара постійно так його тягнула, що йому навіть не вдалося розгледітися, пан Ґрін і підсвічники заповнили його думки, словом, тепер він і справді не знав, чи вони йшли одними, чи двома, чи взагалі не йшли жодними сходами. Якщо судити за виглядом із вікна, кімната

розташована доволі високо, тому він намагався переконати себе, що вони йшли сходами, але сходами треба було вийти вже й до входу, чому ж тоді і цей бік будинку не може бути підвищеним.

Якби хоч у коридорі звідкись падало світелко, з якихось дверей чи здалини долинав якийсь голос, хай навіть дуже тихо.

Його кишеньковий годинник, вуйків подарунок, показував одинадцятку, він узяв свічку і вийшов у коридор. Дверей не зачинив, щоби в разі, якщо пошуки виявляться марними, відшукати принаймні свою кімнату, а після цього — на крайній випадок — і двері до Клариної. Для надійності, щоби двері самі не захряснулися, він підпер їх кріслом. Та в коридорі сталася халепа: назустріч Карлові — він ішов, природно, в протилежний від Клариних дверей бік, ліворуч — дмухнув протяг, хоч і легесенько, але запросто він міг би задмухнути свічку, так що Карлові довелося прихистити племінчик рукою, а до того ж раз по раз зупинятися, щоби прибите полум'я знову вирівнялося. То було повільне просування вперед, тому шлях здавався вдвічі довшим. Карл пройшов уже чималі відрізки вздовж стін, геть позбавлених дверей, годі було собі уявити, що там за ними. А тоді знову пішли двері за дверима, він спробував відчинити декілька, вони були зачинені й, вочевидь, необжиті. Несусвітене марнування простору, і Карл подумав про східні нью-йоркські дільніці, які вуйко обіцяв йому показати, де в одній малесенькій кімнатчині начебто тулилося кілька сімей, а домівкою для однієї родини був закапелок кімнати, де товклися діти та їхні батьки. А тут стільки кімнат пустують, і вся користь із них — порожнисте відлуння, коли стукаєш у двері. Карлові здалося, що пана Полюндера вводять в оману вдавані друзі, що він світу білого не бачить поза донькою, а відтак що він пропадащий чоловік. Вуйко ще й як правильно його оцінив, і лише його засада — не впливати на Карлову думку про людей — завинила в цих відвідинах і цьому блуканні коридорами. Карл збирався завтра так і сказати вуйкові, бо, згідно зі своїми принципами, вуйко радо і спокійно вислухає небожеву думку. До речі, засада ця була чи не єдина, яка йому у вуйкові не подобалась, але навіть це неподобання не було безумовним.

Зненацька стіна з одного боку коридору закінчилася, поступившись місцем якомусь крижаному мармуровому поруччю. Карл поставив свічку й обережно перехилився. Назустріч йому війнуло темною порожнечою. Якщо це головний гол будинку, — в слабкому світелку свічки відслонився шматок склепінчастої стелі, — чому ж тоді вони ним не увійшли? Для чого ж тоді взагалі це велике, глибоке приміщення? Стоячи тут, ти відчуваєшся наче на верхній галереї церкви. Карл уже майже шкодував, що не зможе залишитися тут до завтра, він радо походив би скрізь із паном Полюндером, а той йому все розповідав би.

Поруччя, до речі, не було аж таке довге, і незабаром Карла знову прийняв закритий коридор. На якомусь раптовому повороті коридору Карл зі всього розмаху налетів на стіну, і тільки неодмінна обережність, із якою він судомно тримав свічку, якимось щастям уберегла її від падіння і згасання. Позаяк коридор навіть не збирався закінчуватися, ніде не видно було вікна, ані згори, ні вглибині нічого не ворушилося, Карл запідозрив, що увесь час ходить колами, і вже сподівався був, можливо, знову відшукати відчинені двері своєї кімнати, та ні вони, ні поруччя ніяк не поверталися. Досі Карл стримувався голосно гукати, бо не хотів у чужому домі о такій пізній порі зчиняти галас, однак тепер побачив, що в цьому неосвітленому будинку це не буде аж так недоречно, і вже лаштувався вигукнути в обидва боки коридору голосне "Агов!", коли з боку, звідки він прийшов, побачив наближення маленького світелка. Лише тепер він зміг оцінити справжню довжину прямого коридору, цей дім був просто-таки фортецею якоюсь, не віллою. Карл так зрадів цьому рятівному світлу, що забув про будь-яку обережність, кинувся бігти, і вже з першими стрибками свічка згасла. Він не зважав на це, адже вона вже не була йому потрібна, і тут назустріч йому з'явився якийсь старий служник із ліхтарем, що покаже йому шлях.

"Хто Ви?" — спитав служник, підносячи йому до лиця ліхтар і освітивши тим самим і своє власне. Його лице здавалося доволі непорушним через довгу сиву бороду, що аж на грудях закінчувалася шовковистими кучерями. Мабуть, вірний служник, якщо йому дозволяють носити таку бороду, подумав Карл, невідривно розглядаючи бороду

вздовж і вшир й анітрохи не переймаючись, що і його самого розглядають. До речі, він відразу й відповів, що він гість пана Полюндера й хотів зі своєї кімнати піти до їдальні, але не зміг її знайти. "Он як, — сказав служник, — ми ще не провели електричне освітлення". "Я знаю", — сказав Карл. "Не хочете припалити свічку від моєї лампи?" — запитав служник. "Прошу", — сказав Карл, так і зробивши. "У цих коридорах такий протяг, — сказав служник, — свічка легко гасне, тому я маю ліхтар". "Так, ліхтар набагато практичніший", — сказав Карл. "Свічка Вас уже всього заляпала", — сказав служник, освітивши свічкою Карлове вбрання. "А я й не зауважив", — вигукнув Карл; йому було дуже прикро, що це був саме той чорний костюм, про який вуйко сказав, ніби він пасує найкраще з усіх. Та й сутичка з Кларою, мабуть, не пішла йому на користь, пригадав він знову. Служник був такий люб'язний, що почистив костюм, наскільки це дозволяв поспіх; Карл знов і знов обертався перед ним, показуючи то тут, то там плями, які служник слухняно видаляв. "А чому, власне кажучи, тут такий протяг?" — запитав Карл, коли вони вже рушили далі. "Та тут ще будувати й будувати, — сказав служник, — хоча за перебудову вже взялися, але рухається вона дуже поволі. А тепер іще й застрайкували будівельники, як Ви, можливо, знаєте. З такою будовою купа мороки. От зробили кілька великих проломів, яких ніхто не замурує, і протяги гуляють цілим домом. Якби я не напихав вуха ватою, нізащо не витримав би". "То що, говорити голосніше?" — спитав Карл. "Ні, у Вас виразний голос, — сказав служник. — Але повертаючись до будівництва: особливо коло каплиці, яку згодом конче доведеться від'єднати від решти будівлі, протяг такий, що витримати неможливо". "Тобто те поруччя, повз яке йдеш цим коридором, виходить до каплиці?" "Так". "Так я відразу й подумав", — сказав Карл. "Там є на що подивитися, — сказав служник, — якби не вона, пан Мак, мабуть, і не купив би дому". "Пан Мак? — спитав Карл. — Я гадав, будинок належить панові Полюндеру". "Ну, звісно, — сказав служник, — але ж голос пана Мака був при купівлі вирішальним. Ви не знаєте пана Мака?" "Знаю-знаю, — сказав Карл. — Але який його стосунок до пана Полюндера?" "Він наречений панни", — сказав служник. "А от цього я справді не знав", — сказав Карл і зупинився. "Це аж так Вас дивує?" — запитав служник. "Просто намагаюся собі якось усе поукладати. Якщо не знати про такі

стосунки, можна наробити великих помилок", — відповів Карл. "Мене лишень дивує, що Вам про це не сказали", — сказав служник. "І справді", — сказав Карл засоромлено. "Мабуть, думали, що Ви й так знаєте, — сказав служник, — бо ж це ніяка не новина. До речі, ми прийшли", — і розчинив двері, за якими показалися сходи, що вертикально піднімалися до задніх дверей їдальні, звідки так само незмінно, як і, мабуть, уже добрі дві години тому, долинали голоси пана Полюндера і пана Ґріна. Служник сказав: "Якщо хочете, я зачекаю Вас тут, а тоді відпровожу до кімнати. Бо як не глянь, нелегко тут зорієнтуватися в перший же вечір". "Я вже не повернуся до кімнати", — сказав Карл, сам не розуміючи, чому на ці слова йому стало так сумно. "Аж так зле не буде", — сказав служник, ледь зверхньо усміхаючись, і поплескав його по руці. Вочевидь, він витлумачив Карлові слова так, що Карл збирається цілу ніч просидіти в їдальні, розмовляючи і випиваючи з панами. Карлові не хотілося тепер робити зізнань, до того ж він подумав, цей служник, що подобався йому більше, ніж інші тутешні служники, зможе показати йому напрям на Нью-Йорк, а тому сказав: "Якщо хочете тут зачекати, то це без сумніву буде з Вашого боку велика люб'язність, і я радо прийму її. В кожному разі, за хвилю я вийду і скажу Вам, що далі. Гадаю, Ваша допомога мені ще знадобиться". "Згода, — сказав служник, поставив ліхтар на підлогу і вмовстився на низенький постамент, порожнеча якого, ймовірно, була пов'язана з перебудовою будинку, — отже, я чекаю тут". "Свічку також можете залишити в мене", — встиг іще сказати служник, коли Карлуже збирався зайти до зали із запаленою свічкою. "Але ж я розтелепа", — сказав Карл і простягнув свічку служникові, що лише кивнув на це, і то невідомо, чи навмисне, чи то просто внаслідок погладжування бороди.

Карл відчинив двері, які без його провини голосно задеренчали, бо ж склалися з однієї-єдиної скляної пластини, що майже прогиналася, коли швидко розчахнути двері й триматися за саму клямку. Карл злякано відпустив двері, бо збирався увійти якраз дуже тихо. Вже не озираючись, він іще помітив, як служник, що, вочевидь, зліз зі свого постаменту, без жодного звуку зачинив за ним двері. "Вибачте, що перешкоджаю", — сказав він обом панам, що подивилися на нього дуже здивовано. Водночас він швидким поглядом оббіг залу, чи не знайде,

бува, десь мерщій капелюха. Та його ніде не було видно, зі столу вже геть усе прибрали, може, його зовсім недоречно вже винесли кудись до кухні. "Де ж Ви залишили Клару?" — спитав пан Полюндер, для якого, до речі, Карлова поява, здавалося, була не така вже й небажана, бо він одразу ж по-іншому сів у своєму фотелі, повернувшись до Карла. Пан Ґрін із удаваною байдужістю витягнув гаманця, за розміром і товщиною справжнє чудовисько свого виду, здавалося, в багатьох відділеннях він шукає чогось певного, та, шукаючи, читав і інші папери, що потрапляли йому під руку. "Я маю одне прохання, тільки прошу Вас, не зрозумійте його хибно", — сказав Карл, хутко підійшов до пана Полюндера і поклав, стоячи праворуч від нього, руку на бильце фотеля. "І що ж то за прохання? — запитав пан Полюндер, дивлячись на Карла прямим, відвертим поглядом. — Вважайте, що його вже виконано". І він обняв Карла і притягнув його собі поміж коліна. Карл залюбки це терпів, хоча загалом і почувся надто дорослим, щоби з ним так поводитися. Та вимовити прохання стало, річ ясна, складніше. "Як Вам, власне кажучи, тут у нас подобається? — запитав пан Полюндер. — Чи не здається і Вам, що на селі якось звільняєшся, повернувшись із міста. Загалом, — і він цілком недвозначно поглянув з-поза Карла в бік пана Ґріна, — загалом у мене це враження з'являється постійно, щовечора". "Він говорить так, — подумав Карл, — ніби нічого не знає про цей великий дім, безконечні коридори, про каплицю, ці порожні кімнати, цю кромішну темряву скрізь". "Отож! — сказав пан Полюндер. — Прохання!" — і він приязно потрусив Карла, що німо стояв перед ним. "Я прошу, — сказав Карл, і, хоч як намагався притишити голос, все одно не вдалося уникнути, що Ґрін, сидячи поряд, усе чув, а Карлові так хотілося приховати від нього це прохання, що його можна було витлумачити і як образу для Полюндера, — я прошу, дозвольте мені ще тепер, вночі, повернутися додому". А позаяк найгірше було вже вимовлено, все решта тим стрімкіше полилося вслід, він казав, не вдаючись навіть до найменшої брехні, речі, про які перед тим і близько не думав. "Понад усе на світі я хочу повернутися додому. Я радо колись приїду до Вас знову, бо де Ви, пане Полюндер, там і я радо буваю. Ось тільки сьогодні не можу залишитися. Ви знаєте, вуйко неохоче дав згоду на ці відвідини. Звісно, він мав на це свої підстави, як і на все, що він робить, а я дозволив собі, супроти його

найкращої волі, просто-таки вичавити з нього цю згоду. Я просто зловжив його любов'ю до мене. Що в нього були за заперечення проти цих відвідин, тепер уже не має ані найменшого значення, знаю лише напевно, що в цих сумнівах не було нічого, що могло би скривдити Вас, пане Полюндер, бо ж Ви найкращий, найнайкращий вуйків приятель. Ніхто навіть близько не може зрівнятися з Вами щодо дружби мого вуйка. І це єдине вибачення моєї неслухняності, однак недостатнє. Можливо, Ви не знаєте всіх особливостей наших із вуйком стосунків, тому говоритиму тільки про найпоказовіше. Доки моє навчання англійської не завершено, доки я не набрався необхідного досвіду в справах практичних, я цілковито залежу від вуйкової ласки, на яку, втім, як родич смію розраховувати. Тож не думайте, що я вже тепер здатний хоч якось порядно — а від чогось іншого хай мене Бог боронить — заробляти собі на хліб. Для цього моє виховання було, на жаль, недостатньо практичне. Я дуже посередньо закінчив чотири класи європейської гімназії, а для зарібку це означає набагато менше, ніж нічого, бо що стосується навчального плану, то тут наші гімназії вкрай відсталі. Ви сміялися б, якби я розповів Вам, чого навчився. Коли ж навчатися далі, закінчити гімназію, вступити до університету, все воно, правдоподібно, якось і зрівноважується, і врешті маєш порядну освіту, з якою можна на щось розраховувати і яка дає людині рішучість для зарібку. Мене ж, на превеликий жаль, життя висмикнуло з цих взаємопов'язаних студій, іноді мені здається, що я взагалі нічого не знаю, та й, зрештою, все, що я міг би знати, для Америки й так виявилось би недостатнім. Останнім часом у мене на батьківщині подекуди запроваджують реформовані гімназії, де вивчають сучасні мови, може, й торговельну справу, але коли я закінчував народну школу, цього ще не було. Батько, щоправда, хотів дати мене на англійську, але, по-перше, тоді я й гадки не мав, що мене спіткає таке лихо і як мені придасться англійська, а по-друге, доводилося багато вчитися в гімназії, так що на інші заняття в мене не залишалося аж надто багато часу. Все це я згадую, щоби показати Вам, який я залежний від вуйка, а відтак і який йому вдячний. І Ви, звичайно ж, погодитесь, що за таких умов я не можу дозволити собі робити нічогісінько проти його волі — хай навіть гаданої. І тому, аби хоч якоюсь мірою виправити помилку, якої я супроти нього

припустився, негайно мушу повернутися додому". Під час цієї довгої промови пан Полюндер уважно слухав, раз по раз, особливо при згадці про вуйка, хай навіть непомітно пригортав до себе Карла, а декілька разів поважно й ніби очікувально дивився на Ґріна, що й далі порядкував у своєму гаманці. Та Карлові, чим виразніше він упродовж своєї промови усвідомлював своє становище супроти вуйка, ставало все неспокійніше, несамохіть він спробував вирватися з Полюндерових обіймів, тут усе його гнітило, шлях до вуйка крізь ці скляні двері, сходами, через алею, сільськими дорогами, крізь передмістя до великої магістралі, що впадала просто у вуйків будинок, здався йому чимось суворо цілісним, що лежало порожнє, рівне, наготоване для нього й сильним голосом вимагало його. Доброта пана Полюндера й огидність пана Ґріна десь розчинилися, і з цієї прокуреної кімнати він не хотів для себе нічого, крім дозволу попрощатися. Він хоч і почувався закритим супроти пана Полюндера і готовим поборотися з паном Ґріном, та звідусіль на нього все ж наповзав якийсь нез'ясовний страх, припливи якого затуманювали йому очі.

Він на крок відступив і тепер опинився на однаковій відстані від пана Полюндера й пана Ґріна. "Ви нічого не хочете йому сказати?" — запитав пан Полюндер пана Ґріна, наче прохально беручи його за руку. "Не знаю, що я мав би йому сказати?" — сказав пан Ґрін, котрий нарешті витяг із кишені й поклав на стіл якогось листа. "Дуже похвально, що він хоче повернутися до вуйка, і за всіма людськими міркуваннями слід було би сподіватися, що тим він справить вуйкові особливу приємність. Хіба що сталося би так, що своєю неслухняністю він уже встиг надто розсердити вуйка, що, зрештою, цілком можливо. Тоді, однак, було би краще, якби він залишився тут. Бо ж важко сказати щось певне, ми хоч обидва й вуйкові друзі, і було би складно помітити якусь різницю у ранзі моєї та пана Полюндера дружби, але ж ми не можемо зазирнути всередину вуйка, тим паче за стільки кілометрів, що відділяють нас від Нью-Йорка". "Прошу Вас, пане Ґрін, — сказав Карл і, долаючи спротив, підійшов до пана Ґріна, — з Ваших слів я розумію, що Ви теж вважаєте за найліпше, аби я негайно повернувся". "Цього я зовсім не сказав", — відповів пан Ґрін і заглибився у вивчення листа, проводячи двома пальцями по його краях. Здавалося, цим він хоче дати зрозуміти, що його спитав пан

Полюндер, і він йому відповів, а з Карлом, по суті, він не має нічого спільного.

Тим часом пан Полюндер підійшов до Карла, м'яко відвів його від пана Ґріна до одного з великих вікон. "Любий пане Росман, — сказав він, нахилиючись до Карла, і, наче готуючись до чогось, витер лице хустинкою, а дійшовши до носа, зупинився і висякався, — Ви ж не подумаете, що я хочу затримати Вас тут проти Вашої волі. Про це не може бути й мови. Автомобіля я, щоправда, Вам надати не можу, бо він стоїть далеко звідси в громадському ґаражі, бо я ще не мав часу облаштувати ґараж тут, де все ще перебуває в становленні. Та й водій ночує не в цьому домі, а неподалік від гаража, не знаю навіть до пуття, де саме. До того ж у його обов'язки не входить бути тепер удома, його обов'язком є під'їхати сюди вчасно вранці. Та навіть це не було б жодною перешкодою для Вашого негайного повернення, бо якщо Ви наполягаєте, я негайно відпровожу Вас до найближчої станції приміського потяга, яка, втім, так далеко звідси, що Ви не набагато раніше дістанетеся додому, ніж коли вранці — а ми виїздимо вже о сьомій — поїдете моїм автомобілем". "І все ж, пане Полюндер, я волів би поїхати приміським потягом, — сказав Карл. — Про нього я й не подумав. Ви самі кажете, що потягом я приїду швидше, ніж уранці автомобілем". "Але різниця зовсім невеличка". "Все одно, все одно, пане Полюндер, — сказав Карл, — пам'ятаючи про Вашу гостинність, я завжди радо приїждитиму, за умови, звичайно, що після моєї сьогоднішньої поведінки Ви ще захочете мене запросити, і, можливо, колись я зможу краще висловити, чому мені сьогодні така важлива кожна хвилина, на яку я побачу вуйка раніше". І так, наче вже діставши дозвіл їхати, додав: "Але в жодному разі не відпровожуйте мене. Це зовсім зайве. В коридорі стоїть служник, він радо відведе мене на станцію. Тепер залишилося тільки знайти капелюх". На останніх словах він уже рушив через кімнату, щоби поспіхом іще зробити останню спробу таки відшукати той капелюх. "Чи міг би я запропонувати Вам натомість шапку, — сказав пан Ґрін і витягнув із кишені шапку, — може, якраз випадково підійде". Карл ошелешено зупинився і сказав: "Не можу ж я забрати у Вас шапку. Я цілком можу піти із непокритою головою. Мені нічого не потрібно". "Це не

моя шапка. Беріть!" "Ну, тоді дякую", — сказав Карл, лише щоби не затримуватися, і взяв шапку. Він надягнув її і спершу засміявся, бо шапка пасувала, як улита, а потім знову взяв її в руку і розглядав, але так і не зміг знайти того особливого, чого в ній шукав; то була цілком нова шапка. "Як гарно пасує!" — сказав він. "Атож, пасує!" — вигукнув пан Ґрін, ляснувши по столу.

Карл уже підходив до дверей, щоби покликати служника, коли пан Ґрін раптом підвівся, потягнувся після ситної вечері й довгого неруху, гепнув себе в груди і сказав тоном, що був чимось середнім між порадою і наказом: "Перш ніж піти, мусите попрощатися з панною Кларою". "Так, мусите", — сказав і пан Полюндер, також підвівшись. Було чутно, що ці слова не йдуть із його серця, він кволо ляснув руками по швах штанів, безперервно застібаючи і розстібаючи сурдут, відповідно до панівної моди геть короткий, який ледве сягав йому до стегон, що зовсім не личило таким огрядним людям, як пан Полюндер. До речі, коли він отак стояв поряд із паном Ґріном, складалося виразне враження, що огрядність пана Полюндера не була здоровою, спина від усієї тієї маси була ледь викривлена, черево здавалося м'яким і розлізлим, справжнім тягарем, а лице — блідим і виснаженим. А на противагу йому стояв пан Ґрін, мабуть, навіть іще товстіший від пана Полюндера, зате це була зв'язна, злагоджена огрядність, стопи по-солдатському зведені, голову він носив прямо і ледь похитуючи нею; він виглядав як великий гімнаст, гімнаст-наставник.

"Тож спершу підіть, — продовжував пан Ґрін, — до панни Клари. Без сумніву, це справить Вам приємність, до того ж досконало вписується в мій розрахунок часу. Бо ж я, перш ніж Ви звідси поїдете, і справді маю сказати Вам щось цікаве, що, ймовірно, виявиться вирішальним для Вашого повернення. Ось тільки я, на жаль, зв'язаний вищим наказом нічого не зраджувати Вам до півночі. Можете собі уявити, як мені самому прикро, бо це порушує і мій нічний спокій, та я все одно виконую це доручення. Тепер чверть на дванадцяту, тож я зможу ще до кінця обговорити з паном Полюндером справи, при цьому Ваша присутність лише перешкоджала би, а Ви тим часом зможете провести приємну

часину з панною Кларою. А ось рівно о дванадцятій Ви з'явитесь тут, щоби довідатися все необхідне".

Хіба ж міг Карл відхилити цю вимогу, що потребувала від нього справді не більше як крихти ввічливості й вдячності супроти пана Полюндера і яку до того ж висунув досі байдужий невихований чоловік, у той час як пан Полюндер, якого це стосувалося, вкрай ощадливо поводився зі словами і поглядами? І що воно таке, оте цікаве, яке він може довідатися щойно опівночі? Якщо воно не прискорить його повернення бодай на три чверті години, на які все тепер відсунулося, то воно мало його цікавить. Та найбільшим його сумнівом було, чи може він узагалі піти до Клари, бо ж вона є його ворогом. От якби в нього хоч був кастет, що його йому подарував вуйко як прес-пап'є. Бо ж Кларина кімната, мабуть, вельми небезпечний вертеп. Та тепер уже проти неї ані слова не скажеш, бо ж вона Полюндерова донька та ще й, як він щойно почув, Макова наречена. Варто було їй хоч на крихту інакше повестися з ним, і він би відверто захоплювався її зв'язками. Він іще міркував про все це, та вже помітив, що тут ніхто не вимагає від нього міркувань, бо пан Ґрін відчинив двері й сказав служникові, що зіскочив із постаменту: "Заведіть цього молодого чоловіка до панни Клари".

"Ось так виконують накази", — подумав Карл, коли служник мало не бігцем, кречучи від старечої немочі, потягнув його за собою якимось особливо коротким шляхом до Клариної кімнати. Проходячи повз свою кімнату, двері якої і досі стояли відчинені, він хотів, мабуть просто для заспокоєння, на мить увійти. Однак служник цього не допустив. "Ні, — сказав він. — Вам треба до панни Клари. Ви ж самі чули". "Я би затримався тут лише на мить", — сказав Карл і подумав про те, щоби задля різноманітності ненадовго впасти на канапу, щоби час до півночі спливав швидше. "Не ускладнюйте мені виконання розпорядження", — сказав служник. "Здається, він вважає покаранням, що я мушу йти до панни Клари", — подумав Карл і ступив декілька кроків, але наперекір знову зупинився. "Та ходіть-бо вже, молодий чоловіче, — сказав служник, — раз Ви вже тут. Знаю, Ви хочете ще вночі піти звідси, але не все діється за нашим бажанням, я ж Вам відразу казав, що це буде майже

неможливо". "Так, я хочу піти і я піду, — сказав Карл, — ось лише попрощаюся з панною Кларою". "Он як, — сказав служник, і Карл дуже добре побачив, що той не вірить жодному його слову, — тоді чого ж Ви так зволікаєте з тим прощанням, ходіть-ходіть".

"Хто в коридорі?" — почувся Кларин голос, і вони побачили, як вона вихиляється із дверей поруч, тримаючи в руці велику настільну лампу з червоним абажуром. Служник поспішив до неї і відзвітувався. Карл поволі йшов за ним. "Пізно ж Ви приходите", — сказала Клара. Поки що не відповідаючи їй, Карл сказав служникові тихо, але, вже знаючи його натуру, інтонацією суворого наказу: "Чекайте мене тут-таки за дверима!" "Я вже збиралася спати, — сказала Клара і поставила лампу на стіл. Як і внизу в їдальні, служник знову обережно зачинив двері ззовні. — Вже минуло пів на дванадцяту". "Минуло пів на дванадцяту", — повторив питально Карл, наче переляканий цими цифрами.

"Тоді мені негайно треба прощатися, — сказав Карл, — бо рівно о дванадцятій я вже мушу бути в їдальні". "Що у Вас за такі термінові справи, — сказала Клара, неуважно впорядковуючи складки своєї широкої нічної сорочки, її обличчя палало, а сама вона все усміхалася. Карлові здалося, що небезпеки знову встрянути з нею в суперечку вже не було. — Невже Ви не можете хоч трохи пограти на фортепіяні, як мені вчора обіцяв тато, а сьогодні Ви самі?" "А не запізно?" — запитав Карл. Він рад був би їй догодити, бо тепер вона була геть інакша, ніж перед тим, так ніби якось піднялася в сфери Полюндера, а далі й Мака. "Що пізно, то пізно, — сказала вона. Здавалося, охота на музику їй уже минула. — Тоді в усьому домі буде чути кожен звук, я переконана, коли Ви заграєте, нагорі, на мансардах, попрокидається вся служба". "В такому разі я не братимуся грати, адже сподіваюся ще не раз сюди приїхати, до речі, якщо Вам не справить особливих незручностей, відвідайте колись мого вуйка і при нагоді зазирніть до моєї кімнати. Я маю розкішне фортепіяно. Вуйко подарував. Тоді я заграю Вам, якщо захочете, всі речі, які знаю, їх, на жаль, небагато, та вони й не пасують до такого великого інструмента, на якому мали би грати самі віртуози. Але й цю втіху Ви зможете отримати, якщо тільки повідомите мене

попередньо про Ваш візит, бо вуйко хоче незабаром запросити для мене видатного вчителя, — можете собі уявити мою радість, — і його гра стане нагодою відвідати мене під час заняття. Якщо бути відвертим, я радий, що для гри вже запізно, бо ще й нічого не вмію, Ви здивувалися би, як мало я вмію. А тепер дозвольте з Вами попрощатися, врешті-решт уже час спати". А позаяк Клара лагідно дивилася на нього і, здавалося, в неї не залишилося навіть тіні образи за ту бійку, він, усміхаючись, додав: "У мене на батьківщині в таких випадках кажуть: Спи спокійно, солодких снів".

"Зачекайте, — сказала вона, не беручи його руки, — може, Вам таки слід заграти". І зникла через маленькі бічні дверцята, коло яких стояло фортепіано. "У чому річ? — подумав Карл. — Довго я чекати не можу, хай яка вона люб'язна". У двері, що вели в коридор, постукали, і служник, не наважуючись повністю їх відчинити, прошепотів крізь вузьку щілину: "Перепрошую, мене щойно покликали, я не можу більше чекати". "То йдіть, — сказав Карл, знаходячи в собі відвагу самотужки знайти шлях до їдальні, — тільки залишіть мені перед дверима ліхтар. До речі, котра година?" "Добігає за чверть дванадцята", — сказав служник. "Як повільно минає час", — сказав Карл. Служник уже збирався зачинити двері, як тут Карл пригадав, що ще не давав йому нічого на пиво, витяг із кишені штанів шилінг — тепер він завжди за американським звичаєм носив дрібні в кишені, де вони собі знай дзеленчали, натомість банкноти в кишеньці камізельки — і простягнув його служникові зі словами: "За Ваші послуги".

Тим часом Клара знов увійшла, підтримуючи руками стійку зачіску, коли Карлові саянуло, що йому не слід іще було відсилати служника, бо хто ж тепер відпроводить його до станції підміського потяга? Та добре вже, пан Полюндер десь роздобуде якогось служника, можливо, цього, до речі, якраз і покликали до їдальні, щоби він був під рукою. "То я все-таки хотіла попросити Вас трохи пограти. Тут так рідко чути музику, що не хочеться оминати жодної нагоди". "Ну, в такому разі саме час", — сказав Карл, довго не роздумуючи, і відразу сів до фортепіано. "Хочете ноти?" — спитала Клара. "Дякую, я ж навіть не вмію їх до пуття читати",

— відповів Карл і заграв. То була невеличка пісенька, яку, Карл прекрасно це знав, слід було грати доволі повільно, щоб її взагалі можна було розчути, особливо чужинцям, та він відтарабанив її в найгіршому темпі маршу. По закінченні порушена тиша дому знову, як крізь густий натовп, протислася на своє місце. Вони сиділи, як приголомшені, боячись поворухнутися. "Дуже гарно", — сказала Клара, але не було тих формул ввічливості, які могли полестити Карлові після такої гри. "Котра вже година?" — спитав він. "За чверть дванадцята". "Тоді в мене є ще хвилька часу", — сказав він, а собі подумав: "Або — або. Я ж не мушу грати всі десять пісень, які знаю, але одну можу заграти по змозі добре". І він заграв свою улюблену солдатську. Так поволі, що збурене пожадання слухача аж тягнулося до наступної ноти, яку Карл стримував і з якою дуже важко розлучався. Він і справді мусив, як і в кожній пісні, спершу познаходити клавіші очима, та, крім того, відчував, як і в ньому виникає пісня, що навіть після закінчення цієї шукала якогось іншого кінця і не знаходила. "Я ж казав, що нічого не вмію", — сказав Карл, догравши пісню, і подивився на Клару повними сліз очима.

Тут із сусідньої кімнати почулося голосне плескання в долоні. "Хтось іще слухає!" — ошелешено скрикнув Карл. "Мак", — тихо проказала Клара. І вже долинуло Макове гукання: "Карле Росман! Карле Росман!"

Карл двома ногами відразу перемахнув через стілець для гри і розчахнув двері. Там він побачив Мака, що напівлежав-напівсидів у великому ліжку з балдахіном, недбало накинувши на ноги ковдру. Цей балдахін із блаватного шовку був єдиною ледь дівочою ошатою цього поза тим простого, кутасто змайстрованого з важкого дерева ліжка. На нічному столику горіла лише свічка, зате постіль і Макова сорочка були такі білі, що її світло, падаючи, відсвічувало майже сліпучим сяйвом; та й балдахін світився, принаймні на краях, своїм ледь хвилястим, не надто туго напнутим шовком. Проте відразу за Маком ліжко й усе решта потопало в майже цілковитій темені. Клара прихилилася до бильця ліжка, не зводячи з Мака погляду.

"Сервус, — сказав Мак, простягаючи Карлові руку. — А Ви граєте цілком непогано, досі я знав лише Ваше мистецтво їздити верхи". "Одне я вмію так само зле, як і інше", — сказав Карл. "Якби я знав, що Ви слухаєте, нізащо не грав би. Але Ваша панна", — він урвав мову, він не наважився сказати "наречена", бо Мак і Клара, вочевидь, уже спали разом. "Я ж бо здогадувався, — сказав Мак, — тому Клара мусила принадити Вас із Нью-Йорка, інакше я ніколи не почув би Вашої гри. А вона ж іще й як гра початківця, і навіть у вивчених піснях Ви припустилися кількох помилок, та все одно вона мене дуже втішила, поминаючи те, що я не зневажаю гри жодної людини. Та хіба Ви не хочете сісти і ще на хвилю залишитися в нас. Кларо, таж дай йому крісло". "Дякую, — сказав Карл, затинаючись. — Я не можу залишитися, хоч би як мені хотілося. Запізно я дізнаюся, що в цьому домі є такі затишні покої". "Я все перебудовую в цьому дусі", — сказав Мак.

Цієї миті пролунали дванадцять ударів дзвону, швидко один за одним, один ударяючи в гук іншого, Карл відчув повів великого руху цих дзвонів на щоках. Що ж то за село таке, що має такі дзвони!

"Мені пора", — сказав Карл, поспіхом тицьнув Макові та Кларі руку, не беручи їхніх, і вибіг у коридор. Там він не знайшов ліхтаря і пошкодував, що передчасно дав служникові на пиво. Він збирався навпомацки пробратися повз стіну до відчинених дверей своєї кімнати, та, не здолавши й половини шляху, побачив, як до нього назустріч поспіхом із піднятою свічкою перевальцем наближається пан Ґрін. У руці, яка тримала свічку, він мав якогось листа.

"Росмане, чому ж Ви не йдете? Чому змушуєте на себе чекати? Чим Ви там займалися в панни Клари? " "Скільки запитань! — подумав Карл. — А тепер він іще й притискає мене до стіни", — бо Ґрін справді насувався на Карла, що спирався спиною на стіну. В цьому коридорі Ґрін набув просто-таки сміховинних розмірів, і Карл для сміху вже питав себе, чи не зжер він бува сердешного пана Полюндера.

"Ви справді не чоловік слова. Обіцяєте бути о дванадцятій, а замість того обтираєте тут двері панни Клари. Я ж обіцяв Вам опівночі щось цікаве, і вже його приніс".

На цих словах він передав Карлові листа. На конверті було написано "Карлові Росману. Вручити особисто опівночі, хоч би де він перебував". "Урешті-решт, — сказав пан Ґрін, заки Карл розкривав листа, — гадаю, вже сама та обставина, що я через Вас приїхав сюди з Нью-Йорка, заслуговує визнання, тож не змушуйте мене ще й бігати за Вами коридорами".

"Від вуйка! — сказав Карл, тільки-но глянувши на лист. — Я цього сподівався", — сказав він, повернувшись до пана Ґріна.

"Чи сподівалися, чи не сподівалися, це мене анітрохи не обходить. Та читайте вже", — сказав той, підносячи Карлові свічку.

При її світлі Карл прочитав: Любий небоже! Як Ти, мабуть, уже встиг збагнути за час нашого, на жаль, аж надто короткого знайомства, я чоловік принципу. Не тільки для мого оточення, але й для мене самого це вкрай неприємно і сумно, але я завдячую своїм принципам усе, чим я є, і ніхто не сміє вимагати від мене, щоб я заперечував саме своє існування, ніхто, в тому числі й Ти, дорогий мій племіннику, навіть якщо Ти був би й першим у ряду, якби мені колись спало на думку допустити ту загальну атаку на мене. Тоді я саме Тебе найрадше підхопив і підніс би цими руками, якими я оце тримаю папір і пишу на ньому. Та позаяк наразі нічого не вказує на те, що таке колись мало би статися, я конче змушений відіслати Тебе від мене після сьогоднішнього випадку і наполегливо прошу ані не намагатися зустрітися зі мною особисто, ні не шукати порозуміння зі мною листовно чи через посередників. Проти моєї волі Ти вирішив піти від мене сьогодні ввечері, але тоді стій при своєму рішенні решту життя, тільки тоді це буде рішення мужа. Для вручення цього листа я обрав пана Ґріна, мого найкращого друга, який із певністю знайде для Тебе достатньо слів утіхи, яких я наразі справді не знаходжу. Він впливовий чоловік і бодай вже з любові до мене підтримає Тебе

словом і ділом у Твоїх перших самостійних починаннях. Щоби досягнути нашу розлуку, яка тепер, наприкінці цього листа, знову здається мені незбагненною, я знову й знову змушений повторювати: від Твоєї родини, Карле, не йде нічого доброго. Якби пан Ґрін часом забув вручити Тобі Твою валізку і парасолю, нагадай йому. З найкращими побажаннями всіх майбутніх благ

Твій вірний вуйко Якоб.

"Дочитали?" — спитав Ґрін. "Так, — сказав Карл. — Ви принесли мені валізку й парасолю?" — спитав Карл. "Ось вона", — сказав Ґрін і поставив стару Карлову дорожню валізку, яку досі тримав у лівій руці, сховану за спиною, коло Карла на підлогу. "А парасоля?" — випитував Карл. "Усе тут, — сказав Ґрін і витягнув парасолю, що висіла зачеплена за кишеню його штанів. — Ці речі приніс такий-от Шубаль, головний машиніст Гамбурзько-Американської Лінії, він стверджував, що знайшов їх на кораблі. Можете подякувати йому при нагоді". "Що ж, принаймні маю свої старі речі", — сказав Карл і поклав парасолю на валізку. "Але на майбутнє Вам слід краще їх пильнувати, переказує Вам пан сенатор", — зауважив пан Ґрін, а тоді спитав, тепер уже явно з власної цікавості: "А що це за така дивна валізка?" "Це валізка, з якою солдати в мене на батьківщині йдуть до війська, — відповів Карл, — це стара військова валізка мого батька. Та вона й поза тим вельми практична". Усміхаючись, додав: "За умови, що ніде її не забудеш". "Урешті, життя вже чогось Вас навчило, — сказав пан Ґрін, — а іншого вуйка в Америці у Вас, як я розумію, немає. Ось, даю Вам квиток третього класу до Сан-Франциско. Я вирішив, що так буде для Вас краще, бо, по-перше, можливості заробітку на Сході набагато більші, а по-друге, тому, що тут у всіх справах, які могли би Вам придатися, якимось замішаний Ваш вуйко, а Вам конче слід уникати зустрічі. Натомість у Фриско Ви зможете цілком безперешкодно працювати, спокійно починайте від самого низу і спробуйте поступово пробитися догори".

Карл не відчував у цих словах жодної неприхильності; звістку, що весь вечір просиділа в Ґріні, було передано, і відтепер Ґрін здавався

цілком сумирним чоловіком, із яким можна було говорити, можливо, відвертіше, ніж із будь-ким іншим. Найкраща людина, що без власної на те провини стає посланцем такого таємного і мучивного рішення, мусить, заки вона носить її при собі, здаватися підозрілою. "Я, — сказав Карл, сподіваючись схвалення досвідченого чоловіка, — негайно покину цей дім, бо мене приймали тут тільки як небожа мого вуйка, натомість як чужинцеві мені нічого тут робити. Чи були би Ви такі ласкаві показати мені, де вихід, а потім вивести мене на дорогу, якою я дійду до найближчого заїзду". "Тільки швидко, — сказав Ґрін, — Ви створюєте мені неабиякі клопоти". На вид сягнистого кроку, що його відразу взяв Ґрін, Карл отетерів, усе-таки якийсь підозрілий поспіх, схопив Ґріна за полу сурдута і сказав, нараз збагнувши саму суть справи: "Ви мусите мені пояснити ще одну річ. На конверті листа, якого Ви мали мені передати, написано просто, що я повинен дістати його опівночі, хоч де би Ви мене зустріли. Чому ж Ви тоді, покликаючись на цей лист, затримали мене, коли я чверть на дванадцяту хотів звідси піти? Цим Ви перейшли межі Вашого доручення". Свою відповідь Ґрін почав із руху рукою, що надмірно підкреслював марність Карлового зауваження, а тоді сказав: "Може, на конверті написано, що я через Вас маю забігатися до смерти, чи, може, зміст листа дозволяє зробити висновок, що цей напис слід тлумачити саме так? Якби я Вас не затримав, мені просто довелося б вручити Вам листа опівночі на приміському шосе". "Ні, — сказав Карл незворушно, — це не зовсім так. На конверті написано: "Передати після півночі". Якщо Ви були надто втомлені, Ви б, можливо, не поспіли за мною, або ж я був би, що, втім, заперечив навіть сам пан Полюндер, уже опівночі приїхав до вуйка, або, врешті-решт, Вашим обов'язком було би відвезти мене Вашим автомобілем, про якого раптом не було мови, до вуйка, якщо я так прагнув повернутися. Чи ж не означає цей напис, що північ є для мене останнім строком? І саме Ви винні в тому, що я його не дотримав".

Карл дивився на Ґріна пильним поглядом і дуже виразно помітив, як у Ґріні засоромлення від цього викриття боролось з радістю від здійснення його наміру. Врешті він опанував себе і сказав таким тоном, ніби Карл, який уже давно мовчав, перебив його: "Ані слова більше!" — і випхав

його, що знову підхопив валізку і парасолю, через якісь маленькі двері, розчахнувши їх перед ним, назовні.

Карл спантеличено стояв надворі. Якись прибудовані до будинку сходи без поруччя вели вниз. Треба було лише зійти, а тоді повернути ледь ліворуч до алеї, що виводила на приміське шосе. В ясному місячному світлі було неможливо заблукати. Внизу в саду він почув безперестанне гавкання псів, що, спущені з ланців, бігали в сутіні дерев. Серед цілковитої тиші виразно було чути, як після кожного великого стрибка вони шелестять траву.

Собаки його не чіпали, і він щасливо вийшов із саду. Йому важко було напевно визначити, в якому боці лежить Нью-Йорк, ідучи сюди, він замало зважав на подробиці, які тепер ще й як знадобилися би. Нарешті він сказав собі, що йому зовсім не конче й треба до Нью-Йорка, де на нього ніхто не чекає, а один навіть із певністю не чекає. Тож він обрав перший-ліпший напрям і вирушив у дорогу.

4. Похід до Рамзеса

У невеличкій господі, куди Карл дістався по недовгому переході, і яка, власне кажучи, була лише маленькою кінцевою станцією нью-йоркських кебів, а тому її майже не використовували як нічліг, Карл попросив найдешевше ліжко, яке тільки було, бо вважав, що негайно мусить починати заощаджувати. Відповідно до його вимоги повівся з ним і господар, який кивком голови, мов наймитові, вказав йому на сходи, де його зустріла якась стара розтелепана бабега, зла, що її розбудили, і, майже не слухаючи його, зате невпинно застерігаючи ступати тихо, завела до якоїсь кімнати, двері якої, не оминувши просичати своє "Тсс!", за ним і зачинила.

Спочатку Карл не зорієнтувався, чи то просто спущено фіранки, чи в цій кімнаті взагалі немає вікон, так темно тут було; врешті він помітив невеличкий завішений люк, відсунув тканину, від чого до кімнати

потрапило трохи світла. В тій кімнаті було два ліжка, обидва, проте, вже зайняті. Там Карл побачив двох молодих людей, що лежали у важкому сні й передусім тому виглядали на таких, що не вельми вселяють довіру, бо без жодної зрозумілої причини спали одягнені, один навіть у чоботях.

У мить, коли Карл відслонив люк, один зі сплячих ледь підвів догори руки й ноги, і це виглядало так кумедно, що Карл, попри свої клопоти, тишком засміявся.

Незабаром він погодився з тим, що, поминаючи ту обставину, що тут і так не було нічого іншого, де би можна було спати, ні канапи, ні софи, він однаково не зможе заснути, бо не можна було наражати на небезпеку щойно віднайдену валізку і гроші, які він мав при собі. Йти геть йому теж не хотілося, бо він не наважувався отак відразу покинути дім, проходячи повз ту покоївку і господаря. Врешті-решт, тут, мабуть, і не було небезпечніше, ніж на дорозі. Дивно було, однак, що в усій кімнаті, наскільки можна було розгледіти в цій напівтемряві, ніде не було помітно жодних пахунків. Та, мабуть, а навіть дуже ймовірно, ці двоє молодих людей тутешні служники, які через гостей незабаром будуть змушені встати, а тому сплять одягнені. Тоді, щоправда, не надто почесно спати разом із ними, зате тим безпечніше. Ось тільки він не може, принаймні доки це не виявиться поза сумнівом, кластися до сну.

На підлозі коло одного ліжка стояла свічка із сірниками, і Карл узяв їх, підкравшись. Він не вагався, чи запалювати світло, бо за розпорядженням господаря кімната належала йому так само, як і тим двом, які до того ж уже пів ночі насолоджувалися сном і в своїх ліжках мали безумовну перевагу перед ним. Окрім того, він, ясна річ, своєю обережністю в ходінні та поранні всіляко намагався їх не збудити.

Насамперед йому хотілося як слід оглянути валізку, щоби взагалі зрозуміти, що в нього є, бо він уже встиг забути, що там мав, а найцінніше і так уже, мабуть, пропало. Бо коли вже на щось накладає свою лапу Шубаль, то мало надії, що воно повернеться до тебе без втрат. Щоправда, він мав право розраховувати на добрячий напивок від вуйка,

та, з другого боку, якби бракувало якихось речей, він завжди міг покликатися на справжнього винуватця, пана Бутербавма.

Щойно відкривши валізку, Карл ужахнувся. Скільки годин він витратив при переїзді, знов і знов упорядковуючи валізку, а тепер усе було так неохайно понапихано, що при відкриванні замка накривка сама аж підскочила. Та вже незабаром Карл, на превелику свою радість, з'ясував, що причина цього безладу полягала лишень у тому, що його костюм, який він мав на собі під час переїзду і на який валізка, природно, вже не була розрахована, доклали потім. Не пропало нічогосінько. В таємній кишені сурдута був не тільки паспорт, але й узяті з дому гроші, так що Карл, доклавши ті, які мав при собі, наразі мав достатньо. Навіть білизна, яку він носив, коли прибув, лежала чисто випрана і попросована. Він відразу вклав до кишені, що так гарно себе виправдала, годинника й гроші. Єдина прикрість полягала в тому, що веронською саямі, яка теж не пропала, пропахлися всі речі. Якщо цього не вдасться якось усунути, перед Карлом відкривалася перспектива місяцями ходити в неодмінному супроводі цього запаху.

При витяганні деяких предметів, що лежали на самому споді, як-от кишенькової Біблії, поштового паперу і фотографій батьків, у нього з голови у валізку впала шапка. В цьому старому оточенні він відразу впізнав її, то була його шапка, шапка, яку мама дала йому в дорогу. Він, однак, із обережності не носив її на кораблі, бо знав, що в Америці замість капелюхів усюди носять шапки, тому й не хотів, аби вона зносилася ще перед прибуттям. Щоправда, пан Ґрін скористався нею, щоби поробити собі Карловим коштом смішки. Чи ж вуйко і на це його вповноважив? І ненавмисне злісливим рухом він схопився за накривку валізки, яка голосно захряснулася.

Ну, тепер уже ніщо не допоможе, обидва сплюхи прокинулися. Спершу потягнувся і позіхнув один, за ним відразу і другий. При цьому майже весь вміст валізки лежав висипаний на столі, якщо вони злодії, їм варто тільки приступитися і вибирати. Не тільки щоби попередити таку можливість, але й щоб відразу встановити ясність, Карл зі свічкою в руці

рушив до ліжок і пояснив, яким правом він тут. Здавалося, вони геть не сподівалися цього пояснення, бо — ще надто заспані, аби говорити — просто глипнули на нього без жодного подиву. Обидва були ще зовсім молодими людьми, але чи то тяжка праця, чи злигодні завчасу повипирали їм вилиці, недоглянуті бороди теліпалися на підборідді, давно вже не стрижене волосся лежало скуйовджене на голові, а глибоко запалі очі вони знай протирали і притискали від заспаности кісточками пальців.

Карл постановив скористатися станом їхньої теперішньої слабкості, а тому сказав: "Мене звати Карл Росман, я німець. Прошу, назвіть мені, позаяк у нас спільна кімната, і Ваші імена та національність. Відразу заявляю, що не маю жодних претензій на ліжко, бо я так пізно прийшов, та й узагалі не маю наміру спати. Крім того, не зважайте на моє порядне вбрання, я геть-чисто бідний і безнадійний".

Нижчий із тих двох — той у чоботях — руками, ногами і виразом обличчя дав зрозуміти, що все це його анітрохи не цікавить і що тепер узагалі-то не час на такі балачки; він знову влігся і негайно заснув. Другий, смаглявий чоловіча, також знову вклався, але перед тим, як заснути, сказав іще, недбало простягнувши руку: "Оцього ось звати Робінсон, він ірландець, а я Делямарш, француз, а тепер прошу спокою". Щойно промовивши це, він із великою натугою задмухнув Карлову свічку і знову повалився на подушку.

"Отож принаймні цієї небезпеки ми наразі уникли", — сказав собі Карл і повернувся до столу. Хоч би лишень їхня сонливість не виявилася облудною. Неприємно було тільки, що один із них ірландець. Карл уже не пригадував докладно, в якій то книжці він колись вичитав удома, що в Америці слід остерігатися ірландців. Щоправда, живучи у вуйка, він мав найліпшу нагоду з'ясувати нарешті питання про небезпечність ірландців, та позаяк уважав, що перебуває в цілковитій безпеці, якось цілковито її змарнував. Отож йому захотілося уважніше розглянути цього ірландця бодай при світлі свічки, яку він знову запалив, причому Карлові здалося, що саме цей виглядає якраз стерпніше від француза. В нього ще

залишилися хоч якісь сліди круглих щік, і вві сні він вельми приязно всміхався, наскільки Карлові з певної відстані, стоячи навшпиньки, вдалося розгледіти.

Попри все сповнений рішучости не спати, Карл сів на єдине в кімнаті крісло, відклав наразі пакування валізки, бо ж мав для цього ще цілу ніч, і трохи погортав Біблію, нічого не читаючи. А тоді взяв у руки фотографію батьків, на якій маленький батько стояв випроставшись, тоді як мама у фотелі перед ним сиділа якимось трохи запавши. Одну руку батько тримав на спинці фотеля, другу, стиснуту в кулак, на якійсь ілюстрованій книжці, що лежала розкрита на благоденському столичку збоку від нього. Був іще знімок, на якому Карл був сфотографований із батьками, там батько й мати суворо дивилися на нього, в той час як він мусив коритися наказові фотографа незмигнано дивитися в апарат. Та цієї фотографії йому в дорогу не дали.

Тим ретельніше розглядав він ту, що лежала перед ним, намагаючись із різних боків зловити батьків погляд. Та батько, хоч і змінював вигляд внаслідок того, як Карл пересував свічку, все ніяк не хотів оживати, та і його штивні пишні вуса не були схожі на справжні, це не була вдала світлина. Натомість мати вийшла краще, вона так скривила уста, наче її скривдили, а вона все одно змушує себе усміхатися. Карлові здавалося, що це має так впадати у вічі кожному, хто розглядає цю фотографію, що наступної миті йому вже знову здалося, ніби виразність цього враження надто сильна і мало не безглузда. Як можна за якимось зображенням дістати таке непохитне переконання про приховане почуття зображеного. І він на якусь хвилю відвів очі від світлини. Коли ж знову повернувся поглядом, йому впала у вічі матирина рука, що звисала з бильця фотеля на передньому плані, наче виставлена для поцілунку. Він подумав, чи не варто було таки написати батькам, як вони цього насправді обоє, а батько ще й насамкінець, у Гамбурзі, дуже суворо від нього вимагали. Він, щоправда, раз і назавжди запрягся тоді, того жахливого вечора, коли мати при вікні сповістила йому про рішення відіслати його до Америки, ніколи не писати, але що важила присяга недосвідченого молодика тут, за цих нових обставин. Із таким самим

успіхом він міг поклястися за два місяці стати генералом американської міліції, хоч насправді опинився на цьому піддашші з двома обдертюхами, в якійсь господі під Нью-Йорком, та ще й мусить визнати, що тут він справді на своєму місці. Всміхаючись, він прискіпливо розглядав обличчя батьків, ніби з них можна було вчитати, чи вони все ще мають бажання дістати вісточку від сина.

За цим розгляданням він незабаром виявив, що таки дуже втомлений, і йому ледве чи вдасться пересидіти ніч без сну. Фотографія випала в нього з рук, потім він поклав обличчя на фотографію, яка приємно холодила щоку, і з милим серцю відчуттям заснув.

Розбудило його лоскотання під пахвами. То француз дозволив собі таку фамільярність. Утім, ірландець уже теж стояв перед Карловим столом, і обидва розглядали його з не меншим зацікавленням, ніж Карл їх уночі. Карл здивувався, як їхнє вставання його не збудило; мабуть, вони зовсім не зі злого наміру ходили якимось особливо тихо, бо він глибоко спав, до того ж одягання та й, вочевидь, миття не вимагало від них забагато зусиль.

Тепер вони вже привіталися як слід і з певними формальностями, і Карл довідався, що ці двоє — слюсарі-механіки, які вже довго не можуть знайти в Нью-Йорку праці й тому доволі-таки підупали. На доказ цього Робінсон розстібнув свого сурдута, і стало видно, що під ним нема сорочки, втім, це можна було зауважити вже за надто вільним комірцем, прикріпленим ззаду на сурдуті. Вони збиралися пішки вирушити в містечко Батерфорд, що лежало на віддалі двох денних переходів, де нібито були вільні робочі місця. Вони були не проти, щоби Карл пішов із ними, і пообіцяли йому, по-перше, час від часу нести його валізку і, по-друге, в разі, якщо й справді знайдуть роботу, роздобути йому місце учня, від чого, якщо тільки робота взагалі буде, немає нічого простішого. Не встиг Карл погодитися, як вони вже по-дружньому радили йому зняти це гарне вбрання, бо в пошуку праці воно йому тільки нашкодить. Саме в цьому домі, запевнили вони, він має прекрасну нагоду позбутися вбрання, бо покоївка займається ще й дрібною торгівлею. Вони

допомогли Карлові, який іще остаточно не вирішив щодо вбрання, роздягнутися і кудись те вбрання понесли. Карл, полишений на самоті й іще трохи заспаний, поволі налягаючи свій старий дорожній одяг, дорікав собі, що продав отой інший, який у клопотанні про місце учня, може, й буде завадою, але в разі якоїсь кращої посади пішов би тільки на користь, а тому відчинив двері, щоб покликати отих двох назад, але зіштовхнувся з ними в дверях, а вони поклали на стіл пів долара виручки і мали при цьому такий радісний вираз обличчя, що ніхто нізащо не повірив би, що вони з того продажу не мали жодного хосену, і то чималенького.

До того ж не час було тепер це з'ясовувати, бо ввійшла та покоївка, така сама заспана, як і вночі, й виштовхала всіх трьох у коридор із поясненням, буцімто кімнату треба приготувати для наступних постояльців. Про це, звісно, не могло бути жодної мови, вона чинила так лише зі злости. Карлові, що саме збирався як слід повкласти свою валізу, довелося дивитися, як вона обіруч схопила його речі й пожбурила їх до валізки з такою силою, ніби то якісь тварюки, яких треба втихомирити. Обидва слюсарі, щоправда, взяли за неї, смикали її за спідницю, плескали по спині, але якщо цим вони сподівалися допомогти Карлові, то цей розрахунок виявився геть хибним. Захряснувши валізу, та жінка тицьнула її Карлові в руку, струсила слюсарів і погнала всіх трьох із кімнати, погрожуючи, що як вони не підуть, то не дістануть кави. Вона, вочевидь, зовсім забула, що Карл не від початку належав до товариства слюсарів, бо обходилася з ними як з однією бандою. Щоправда, слюсарі продали їй Карлове вбрання, підтвердивши тим певну спільність.

У коридорі їм довго довелося ходити вперед-на-зад, і особливо француз, який вчепився Карлові за руку, невпинно лаявся, погрожував господареві, хай той тільки наважиться показатися, збити його на землю, і, здавалося, готуючись втілити свої погрози, потирав міцно стиснуті кулаки. Нарешті прийшло якесь невинне мале хлоп'я, котрому довелося стати навшпиньки, подаючи французові кавник. На жаль, кавник був тільки один, і хлоп'яті ніяк не можна було втовкмачити, що

бажано було би принести іще склянки. Отож пити можна було лише по черзі, і решта двоє стояли перед тим, хто пив, і чекали. Карлові не хотілося кави, але він не хотів образити інших, тож коли до нього дійшла черга, він бездіяльно стояв, піднісши кавника до уст.

На прощання ірландець пожбував кавника на кам'яні плити, вони вийшли, ніким не завважені, з дому і вступили в густий, жовтавий ранковий туман. Вони мовчки крокували рядочком краєм дороги, Карлові довелося нести валізку, інші підмінють його, мабуть, аж на його прохання; вряди-годи з туману виринав якийсь автомобіль, і ті троє повертали голови до здебільшого велетенських машин, таких показних у своїй будові й таких короткочасних у появі, що бракувало часу розгледіти бодай тих, хто сидів усередині. Трохи згодом посунули цілі колони вантажних перевезень із харчами до Нью-Йорка, які так невпинно пересувалися на всю ширину п'яти дорожніх рядів, що нікому не вдалося би перейти на протилежний бік. Час від часу вулиця розширювалася до розміру площі, посеред якої на вежоподібному підвищенні походжав поліцай, щоби звідти все як слід бачити і врегульовувати своєю паличкою рух на головній дорозі, а також рух із бічних вуличок, що в нього вливався і далі тік, залишаючись без нагляду до наступної площі й наступного поліцая, зате мовчазні та уважні фірми і водії добровільно утримували його в належному порядку. І саме з цього-от загального спокою Карл дивувався найбільше. Якби не рев безтурботної, призначеної на забій худоби, не було би, мабуть, чутно нічого, крім цокання копит і вищання протизаносних обручів на колесах. При цьому швидкість їзди була, природно, не завжди однакова. Коли в окремих місцях унаслідок надмірного напливу з боків треба було вдаватися до великих перебудовань, зупинялися цілі ряди, пересуваючись лише крок за кроком, але траплялося і таке, що на якусь мить усе раптом стрімголов пролітало, заки, наче кероване одними-єдиними гальмами, знову вгамовувалося. При цьому від вулиці не здіймалося анітрохи куряви, все пересувалося в щонайчистішому повітрі. Пішоходів не було, тут до міста не дибала ані одна базарна баба, як у Карла на батьківщині, та все ж подекуди над'їздили великі пласкі автомобілі, на яких стояло до двадцяти жінок із кошиками за плечима, тобто, можливо, таки базарні

баби; вони стояли, витягнувши шиї, щоби прогледіти рух і тим додати собі надії на швидшу їзду. А тоді виднілися інші автомобілі, на яких, запхавши руки в кишені, походжали поодинокі чоловіки. На одному з цих автомобілів, які мали різні написи, Карл, зойкнувши зі здивування, прочитав: "Портові працівники для фірми перевезень Якоб". Та машина якраз проїздила дуже поволі, й низенький, згорблений і жвавий чоловічок, що стояв на підніжці, запросив усіх трьох сідати. Карл сховався за слюсарів, так ніби на авті міг бути вуйко й побачити його. Він дуже зрадив, коли і ті двоє відхилили запрошення, навіть якщо їхній зверхній вираз обличчя, з яким вони це зробили, до певної міри його скривдив. Хай не думають, що вони чимось ліпші від тих, хто вступає на службу до вуйка. І він негайно дав їм це зрозуміти, хай навіть, звісно, непрямо. На це Делямарш попросив його бути таким люб'язним і не втручатися в справи, яких він не розуміє, приймати людей такого штибу — ганебне шахрайство, а недобра слава фірми Якоб поширилася по всіх Сполучених Штатах. Карл не відповів, але далі тримався більше ірландця, тепер він попросив його трохи понести валізку, що той, після того як Карл декілька разів повторив своє прохання, і зробив. Ось тільки він невпинно нарікав на тяжкість валізки, заки з'ясувалося, що він мав намір полегшити її лише на вагу веронської салямі, яку, либонь, із приємністю запримітив іще в готелі. Карлові довелося розпакувати її, француз узявся орудувати своїм ножом, що скидався на кинджал, і заповзвся з'їсти її чи не сам-один. Робінсонові лише вряди-годи перепадала якась скибка, Карлові ж, якому знову довелося нести валізку, якщо він тільки не хотів залишити її на цій дорозі, не дісталоя нічого, так ніби свою частку він узяв уже наперед. Йому здалося надто дріб'язковим кляньчити шматочок, але лють просто-таки заливала його.

Туман тим часом остаточно розчинився, удалині зблиснули якісь високі гори, що хвилястим гребенем вели в іще дальшу сонячну імлу. Обабіч вулиці лежали нездало оброблені лани, що простяглися довкола великих фабрик, які, натемно закіптюжені, стояли серед чистого поля. В нерозбірливо поставлених поодиноких чиншових кам'яницях тремтіли в найрізноманітніших рухах і освітленні численні вікна, а на всіх маленьких і блаженських балкончиках жінки і діти мали досить роботи, в той час як

навколо них, приховуючи їх і відкриваючи, потужно надималися на ранковому вітрі вивішені й викладені рушники та прання. Коли ж погляди зісковзували з будинків, було видно, як високо в небі літають жайворонки, а знову нижче, мало не над самими головами подорожніх, — ластівки.

Багато що нагадувало Карлові батьківщину, і він не знав, чи добре робить, покидаючи Нью-Йорк і вирушаючи в глибину краю. В Нью-Йорку, як-не-як, море, а отже, й можливість у будь-який час повернутися додому. Тож він зупинився і сказав обом своїм супутникам, що в нього таки знову з'явилося бажання залишитися в Нью-Йорку. А коли Делямарш спробував просто підігнати його далі, він не дозволив на це і сказав, що в нього, мабуть, таки є ще право розпоряджатися самим собою. Довелося ірландцеві виступити посередником, він тлумачив, що Батерфорд набагато гарніший від Нью-Йорка, і обом довелося ще добряче його вмовляти, заки він рушив далі. Та навіть тоді він би ще не пішов, якби не сказав собі, що для нього, мабуть, краще дістатися до місця, звідки не буде аж такої легкої можливості повернутися на батьківщину. Звісно, там він буде ліпше працювати і просунеться далі, коли йому не заважатимуть зайві думки.

Тож тепер уже він тягнув за собою решту двох, і вони так тішилися його запалом, що навіть без жодних припросин по черзі несли валізку, а Карл так і не збагнув, чим, власне кажучи, справив їм таку велику радість. Вони наближалися до місцевості, що поступово здіймалася вгору, і, час від часу зупиняючись, бачили, коли озирнутися, як дедалі більше розгорталася панорама Нью-Йорка і його порту. Міст, що сполучає Нью-Йорк із Бостоном, тендітно висів над Гудзоном і тремтів, коли прижмурити очі. Здавалося, на ньому зовсім немає руху, а попід ним прослалася безживна, гладенька стяжка моря. Все в обох велетенських містах, здавалося, було порожнім і недоладним. Малі й великі будинки ледве чи значно відрізнялися. В невидній глибині вулиць, імовірно, тривало своїм трибом життя, але понад ними не було видно нічогісінько, крім легенької імли, яка хоч і не рухалася, зате здавалося, її запросто можна розігнати. Ба навіть у порту, найбільшому в світі, запанував

супокій, і тільки то тут, то там здавалося, либонь, під впливом спогадів про колишній вигляд зблизька, що видніється якийсь корабель, що прокладає собі короткий шлях. Але й за ним неможливо було довше встежити, він зникав із очей, і годі було його вже знайти.

Проте Робінсон із Делямаршем бачили, вочевидь, набагато більше, вони тицяли пальцями праворуч і ліворуч, перекриваючи випростаними долонями площі й парки та називаючи їх поіменно. їм у голові не вкладалося, що Карл понад два місяці прожив у Нью-Йорку і бачив не набагато більше, ніж одну вулицю. Отож вони пообіцяли йому, коли достатньо доробляться в Батерфорді, поїхати з ним у Нью-Йорк і показати все варте уваги, особливо ж, звісна річ, ті місця, де можна донесхочу набавитися. Тут-таки Робінсон із повним ротом затягнув якусь пісню, що її Делямарш підтримав плесканням у долоні й у якій Карл упізнав опереткову мелодію зі своєї вітчизни, котра йому в цьому англійському виконанні сподобалася набагато більше, ніж будь-коли вдома. Таким-от робом відбулася ця невеличка вистава просто неба, в якій узяли участь усі, і тільки місто внизу, яке начебто під цю мелодію розважалося, залишалося незворушне.

Раз Карл спитав, де розташована фірма перевезень Якоб, і тут-таки побачив вистромлені вказівні пальці Делямарша і Робінсона, звернені, можливо, на ту саму, а може, й на різні точки на віддалі багатьох миль. Коли вони рушили далі, Карл запитав, коли можна було би найскорше розраховувати на повернення до Нью-Йорка з належним заробком. Делямарш сказав, що це цілком може статися вже за якийсь місяць, бо в Батерфорді бракує робочих рук, а тому платня висока. Зрозуміло, що всі зароблені гроші вони складатимуть до спільної каси, щоб зрівняти, як то заведено між побратимами, випадкові розбіжності в зарібку. Ця спільна каса аж ніяк не рипала Карлові до вподоби, попри те, що він як учень, зрозуміло, зароблятиме менше, ніж працівник із відповідним вишколом. До того ж Робінсон згадав, що якби їм у Батерфорді так і не вдалося знайти працю, вони, ясна річ, помандрують далі, в пошуках пристанку або на рільничих роботах, або ж навіть вирушать до Каліфорнії мити золото, що, судячи з докладних Робінсонових оповідок, було би йому

найбільше до душі. "Чому ж Ви стали слюсарем, якщо тепер волієте напивати золото?" — запитав Карл, який із неохотою слухав про необхідність таких далеких і непевних подорожей. "Чому я став слюсарем? — сказав Робінсон. — Напевно не для того, аби син моєї матері вмер із голоду. А на напиванні золота файний зарібок". "Був колись", — сказав Делямарш. "І досі є", — сказав Робінсон і розповів про багатьох знайомих, що розбагатіли й усе ще там живуть, зрозуміло, навіть пальцем не кивнуть, але з давньої дружби допоможуть йому і його приятелям розбагатіти. "Ми вже в Батерфорді знайдемо, до кого найнятися", — сказав Делямарш, висловлюючи тим найсокровенніше Карлове бажання, однак надійним запевненням воно не було.

За весь день вони тільки раз зупинялися в якійсь господі й поїли там надворі за, як здалося Карлові, залізним столом, їли майже сире м'ясо, яке годі було розрізати ножом і виделкою, а треба було роздирати на шматки. Хліб скидався на якийсь валок, а в кожній хлібині стримів довгий ніж. До цієї страви подавали якусь чорну рідину, від якої пекло в горлі. Втім, Делямаршеві з Робінсоном вона смакувала, вони часто піднімали склянки за здійснення різних бажань, цокаючись і при цьому якусь часину тримаючи на висоті склянку до склянки. За сусідніми столами сиділи робітники в закаляних вапном блузах, і всі пили цю рідину. Автомобілі, котрих чимало проїздило попри них, здіймали хмари куряви, якою вкривало столи. Люди передавали одне одному великі газетні аркуші, всі збуджено говорили про страйк будівельників, часто лунало ім'я Мак, Карл запитав про нього і довідався, що це батько його знайомця Мака і найбільший будівельний підприємець Нью-Йорка. Цей страйк обходився йому в мільйони і, либонь, підривав його підприємницьке становище. Карл не вірив ані слову з цієї балаканини погано обізнаних недоброзичливців. До того ж споживання їжі було зіпсоване для Карла тим, що залишалось велике питання, хто за неї платитиме. Найприродніше було б, якби кожен заплатив за свою частку, однак Делямарш, як, зрештою, і Робінсон, наче принагідно зауважили, що останні свої гроші видали вчора ввечері на нічліг. Годинника, каблучки або ще чогось такого, що можна було би продати, не видно було ні в одного, ні в другого. Карл навіть не міг дорікнути їм, боуцімто

вони заробили собі на продажах його одягу, це ж було би образою, і вони розійшлися би після цього назавжди. Втім, найдивовижніше було те, що ні Делямарш, ані Робінсон не виявляли ані найменшої стурбованості через потребу платити, ба більше, в них вистачало доброго гумору, аби якомога частіше намагатися залицятися до кельнерки, що гордо і важким кроком ходила від столу до столу. Волосся раз за разом вибивалося їй на чоло і щоки, і вона знай відкидала його назад, проводячи по ньому долонями. Врешті, коли вже можна було сподіватися від неї першого привітного слова, вона приступила до столу, сперлася обома руками і спитала: "Хто платить?" Ніколи ще руки не спурхували стрімкіше, ніж оце тепер Делямаршева і Робінсонова, які вказали на Карла. Карл не злякався, адже давно вже це передбачав, та й не бачив нічого злого в тому, щоби побратими, від яких і він сподівався певних вигод, дозволяли йому заплатити за себе таку дрібничку, навіть якщо було би порядніше обговорити цю справу ще перед вирішальною миттю. Незручність полягала лише в тому, що гроші йому доведеться витягати з потаємної кишені. Його початковий намір полягав у тому, щоби приберегти гроші аж до крайньої потреби, а наразі поставити себе в один ряд із побратимами. Перевага над побратимами, якої він досягав через ці гроші, але передусім унаслідок того, що він замовчував їх існування, більш ніж достатньо зрівнювалася тим, що вони з дитинства жили в Америці, мали достатньо знань і досвіду в зароблянні грошей, та й, зрештою, і не звикли до кращих за теперішні умов життя. Ці дотеперішні наміри щодо грошей тепер, по суті, не конче мали бути зруйновані, бо ж без чверти фунта він, зрештою, міг би й обійтися, а тому цілком здатен викласти їх на стіл і проголосити, що це єдине його майно і він готовий офірувати його на спільну подорож до Батерфорда. Зрештою, для подорожі пішки цієї суми більш ніж досить. Ось тільки він не знав, чи має достатньо дрібних, до того ж ці гроші, так само як і поскручені банкноти, лежали десь у глибині потаємної кишені, знайти щось у якій можна було найліпше, витрусивши весь її вміст на стіл. Окрім того, вкрай небажано було, аби побратими взагалі щось довідалися про саме її існування. Єдине щастя полягало в тому, що ті все ще набагато більше цікавилися кельнеркою, ніж тим, як Карл збирається нашкодити грошей, аби заплатити. Вимогою подати рахунок Делямарш заманив

кельнерку між себе і Робінсона, і їй вдавалося давати відсіч їхній настирливості лише тим, що вона відпихала їх, накладаючи по черзі то одному, то другому долоню на ціле лице. Тим часом Карл, увесь аж розпашілий від напруги, збирав під стільницею в одну руку гроші, які другою ганяв і витягав монета за монетою з потаємної кишені. Врешті йому здалося, хоч він і не був іще достатньо обізнаний із американськими грішми, що принаймні за кількістю монет він назбирав достатню суму, і виклав її на стіл. Брязкіт грошей тут-таки перебив усі жарти. На превелику Карлову прикрість і чималий загальний подив, виявилось, що на столі опинився майже цілий фунт. Ніхто, щоправда, і не питав, чому Карл раніше нічого не сказав про гроші, за які преспокійно можна було би дістатися до Батерфорда й залізницею, та все ж він неабияк знітився. Після того як за їжу було заплачено, він повільно згріб гроші назад до кишені, Делямарш встиг уже з долоні в нього вихопити ще одну монету, потрібну на напивок для кельнерки, яку він обняв і притулив, простягаючи гроші з другого боку.

Карл був вдячний їм і за те, що далі в дорозі вони не робили ніяких зауваг щодо грошей, так що якийсь час він навіть розмірковував, а чи не зізнатися їм про все своє майно, та все-таки відмовився від цього, позаяк не випало відповідної нагоди. Надвечір вони дійшли до якоїсь радше сільської, плодючішої місцевості. Навкруги виднілися безмежні поля, що простеляли свою першу зелень на лагідні пагорби, заможні маєтки стояли вздовж вулиці, і можна було годинами йти між позолочених ґрат садових огорож, декілька разів вони перетинали неквапну течію тієї самої ріки й багато разів чули, як над ними, на високих розколисаних віядуках гуркотять потяги.

За рівним пругом далеких лісів якраз сідало сонце, коли вони кинулися в траву на якомусь горбку посеред невеличкої групки дерев, аби відпочити від напруги. Делямарш із Робінсоном лежали, що є сили випростовуючи руки й ноги, Карл сидів рівно і дивився на дорогу декілька метрів нижче, котрею, як і за дня, знову й знов мчали один повз одного автомобілі, так ніби їх знай посиляли звідкись ізвіддаля, а десь в іншій далечині очікували в тих самих кількостях. Від самісінького ранку Карл не

бачив, щоби бодай один автомобіль зупинявся, хоч один пасажир висідав.

Робінсон запропонував провести ніч отут, бо всі вже досить натовлені, а вранці можна тим скорше рушити далі, та й, зрештою, перед настанням темряви годі вже знайти дешевший і краще розташований нічліг. Делямарш погодився, і тільки Карл почувався зобов'язаний зауважити, що в нього досить грошей для всіх на ночівлю навіть у готелі. Делямарш сказав, що гроші їм іще знадобляться, хай він їх як слід прибереже. Делямарш аніскілочки не приховував, що вони вже розраховують на Карлові гроші. Позаяк його першу пропозицію прийняли, Робінсон заявив далі, що тепер, перед сном, аби підкріпитися на завтра, варто було б і чогось поживного з'їсти, і комусь доведеться піти по їжу для всіх до готелю, що вже світився зовсім при дорозі написом "Готель Окциденталь". Як наймолодший, а також тому, що ніхто більше не зголошувався, Карл не вагався запропонувати свої послуги й рушив, діставши замовлення на сало, хліб і пиво, в бік готелю.

Поблизу мусило бути якесь велике місто, бо вже першу-таки залу готелю, куди увійшов Карл, переповнювала галаслива юрма, а попри буфет, що тягнувся під повздожньою і двома бічними стінами, безперервно бігали безліч кельнерів у білих фартушках, і все одно їм ніяк не вдавалося задовольнити нетерплячих гостей, бо знову й знов у різних місцях чулися прокльони і гупання кулаком по столу. На Карла ніхто не зважав; зрештою, в самій залі й не було обслуги, гості, що сиділи за крихітними столиками, які зникали вже між трьома сусідами, самі собі приносили все з буфету. На всіх столах стояло по великій пляшці з олією, оцтом чи чимось подібним, і всі страви, принесені з буфету, поливали, перед тим як узятися за них, із цієї пляшки. Коли ж Карл просто захотів дістатися до буфету, де допіру, особливо при великому замовленні, справжні труднощі правдоподібно тільки починалися, йому довелося проштовхуватися між численними столами, що, зрозуміло, при всій обережності ніяк не можна було зробити, не потурбувавши відвідувачів, які, втім, сприймали все геть незворушно, навіть якщо один відвідувач і штовхнув раз Карла на столик, та й так, що той мало не перевернувся.

Хоч він і попросив вибачення, але його, вочевидь, не зрозуміли, та й він, зрештою, не зрозумів нічогісінько з того, що йому кричали.

При буфеті він ледве знайшов малесеньке вільне містечко, вигляд звідки йому тривалий час заступали сперті лікті сусідів. Скидалося на те, що тут узагалі панує звичай спиратися ліктями на стіл, а кулаки притискати до скронь; Карлові мимоволі пригадалося, як ненавидів професор латини, д-р Крумпаль саме цю позу і як він завжди нишком, зненацька підкрадався, аби за допомогою лінійки, що невідомо звідки вигулькувала, одним ривком боляче змести лікті з парти.

Карл стояв, щільно притиснений до буфету, бо щойно він став у чергу, як позаду нього тут-таки встановили новий стіл, і один із відвідувачів, що саме вже вмощувалися, зачіпав, ледь відкидаючись у розмові, своїм великим капелюхом Карлові спину. І при всьому цьому була така мала надія дістати щось від кельнерів, навіть коли обидва незграбні відвідувачі вдоволено пішли собі геть. Декілька разів Карл, перехилившись через увесь стіл, хапав кельнера за фартух, але той завжди виривався з перекошеним обличчям. Втримати не вдавалося жодного, вони все бігали й бігали. Якби принаймні поблизу Карла було щось відповідного з їжі чи питва, він узяв би, запитав про ціну, поклав гроші та з радістю пішов би. Та якраз перед ним стояли самі тільки полумиски з якоюсь схожою на оселедець рибою, чорна луска якої на краях виблискувала золотом. Вона могла виявитися дуже дорогою, та й, мабуть, ніхто нею не наївся би. Крім того, можна було досягти ще невеличкі бочівочки з ромом, але Карл не хотів нести ром своїм побратимам, бо вони й так уже, як здавалося, при кожній нагоді зизять за міцним алкоголем, а він не бажав їх у цьому ще додатково підтримувати.

Тож Карлові не залишалося нічого, як пошукати собі якогось іншого місця, починаючи все знову від самого початку. Проте збігло вже чимало часу. Годинник на протилежному кінці зали, стрілку якого, навіть пильно приглянувшись, ледве вдавалося розгледіти крізь дим, показував уже по дев'ятій. Та в інших місцях при буфеті тиснява була іще більша, ніж на

недавньому, трохи відлеглому місці. Окрім того, зала тим більше наповнювалася, що пізніше ставало. Крізь головні двері з голосним "Гелло" невпинно заходили нові відвідувачі. В деяких місцях відвідувачі нахабно звільняли буфет, вмощувалися на нього й пили одне до одного; то були найкращі місця, звідти було видно всю залу.

Карл хоч і продирався далі, але надію ще щось запопасти вже, щиро кажучи, втратив. Він докоряв собі, що, не знаючи місцевих звичаїв, зголосився піти по їжу. Його побратими вилають його і матимуть цілковиту рацію, ба ще, чого доброго, подумають, ніби він не приніс нічого, тільки аби заощадити гроші. Тепер він опинився в місці, де довкола на столах споживали гарячі м'ясні страви з гарною жовтою картоплею, і ніяк не міг збагнути, як це люди зуміли їх роздобути.

І тут за декілька кроків попереду він побачив якусь старшу даму, що, вочевидь, належала до готельного персоналу; сміючись, вона розмовляла з якимось відвідувачем. При цьому вона невпинно копирсалася заколкою у волоссі. Карл негайно постановив зробити замовлення цій жінці, вже бодай тому, що вона як єдина жінка в цій залі здалася йому винятком із загального галасу і гонитви, а ще з тієї простої причини, що вона була єдиною працівницею готелю, яку можна було запопасти, за умови, однак, що при першому ж слові, яким він до неї звернеться, вона заклопотано не втече. Проте сталося якраз навпаки. Карл навіть не встиг іще заговорити до неї, а просто лиш подивився в її бік, як вона, як то іноді буває, коли під час розмови раптом зиркнути вбік, глянула на Карла і запитала його, тут-таки перериваючи свою розмову, привітно і цілком зрозумілою, як того й вимагала граматика, англійською, чи він чогось шукає. "Так, проте, — сказав Карл, — мені не вдається тут нічого дістати". "В такому разі ходіть зі мною, юначе", — сказала вона, попрощалася зі знайомим, який скинув капелюха, що тут виглядало нечуваною ввічливістю, взяла Карла за руку, рушила до буфету, відіпхала якогось відвідувача, відчинила горішні дверця в ляді, разом із Карлом перетнула коридор за лядою, де слід було пильнуватися невтомних бігунів-кельнерів, відчинила якісь подвійні двері, сховані в шпалерах, і от

вони опинилися у великій, прохолодній коморі. "Просто треба знати механізм", — сказав собі Карл.

"Отож, чого душа бажає?" — спитала вона, послужливо до нього схиляючись. Вона була дуже огрядна, все її тіло так і колихалося, зате обличчя було виліплене мало не ніжно. З огляду на стільки всілякого їдла, дбайливо поскладаного на полицях і столах, Карл мало не підпав під спокусу мерщій замовити на вечерю щось вишуканіше, особливо тому, що міг сподіватися від цієї впливової жінки доволі дешевої обслуги, та врешті-решт йому таки здалося доречнішим назвати лише сало, хліб і пиво. "І більше нічого?" — спитала жінка. "Ні, дякую, — сказав Карл, — зате на трьох осіб". У відповідь на запитання жінки про решту двох Карл кількома словами розповів про своїх побратимів, його тішило, що його випитують.

"Але ж це їжа для в'язнів", — сказала жінка, сподіваючись, вочевидь, подальших Карлових побажань. Однак той побоявся, що вона зараз його обдарує і не візьме жодних грошей, а тому змовчав. "Зараз впораємося", — сказала жінка, рушила з дивовижною для її огрядності жвавістю до якогось столу, довгим, схожим на шаблюку ножем відчахнула великий кусень пророслого м'ясом сала, зняла з полиці буханець хліба, підняла з підлоги три пляшки пива і повклала все це до легенького солом'яного кошика, якого й простягнула Карлові. В міжчасі вона пояснила Карлові, що завела його сюди тому, що там, у буфеті, їжа, попри швидке споживання, завжди встигає втратити свіжість у димі й усіх цих випарах. Але тим людям і так усе догода. Тут Карл уже нічого не сказав, бо навіть не знав, чим заслужив таке особливе до себе ставлення. Він подумав про своїх побратимів, котрі хоч які знавці Америки, все ж ніколи не пробралися б аж до цієї комори, а вдовольнялися би зіпсутими харчами з буфету. Із зали сюди не долинали ані звуку, мабуть, стіни були дуже грубі, щоб утримувати під цим склепінням таку прохолоду. Карл уже якусь часину тримав солом'яного кошика в руці, проте навіть не думав платити і не ворухився. І тільки коли жінка додатково зібралася вкласти йому до кошика ще одну пляшку, схожу на ті, що стояли на столах у залі, він, стрепенувшись, подякував.

"Перед Вами ще довга дорога?" — запитала жінка. "До Батерфорда", — відповів Карл. "Це ще дуже далеко", — сказала жінка. "Ще один денний перехід", — сказав Карл. "А не далі?" — спитала жінка. "О, ні", — мовив Карл.

Жінка поправила на столі ще кілька речей, увійшов якийсь кельнер, роззирнувся, чогось шукаючи, а тоді жінка вказала йому на великий полумисок, на якому лежала широка, ледь притрушена петрушкою копиця сардинок, і він виніс цей полумисок на піднятих руках до зали.

"А чому ж Вам, власне кажучи, аж так запраглося заночувати надворі? — спитала жінка. — В нас тут досить місця. Переночуйте в нас у готелі". Для Карла це пролунало аж надто звабливо, тим більше, що вже попередню ніч він провів так зле. "Там надворі мої пакунки", — сказав він, завагавшись, і не без дешиці честолюбства. "Ну, то несіть їх сюди, — сказала жінка, — це не завада". "Але ж мої побратими!" — сказав Карл і одразу помітив, що це вже ще й яка завада. "І вони, звісно, можуть тут за ночувати, — сказала жінка. — Нумо, не змушуйте себе аж так упрошувати". "До речі, мої побратими люди чемні, — сказав Карл, — але не зовсім чисті". "Таж хіба Ви не бачили отого бруду в залі? — спитала жінка, скривившись. — До нас, бува, липне й найгірше. Отож я скажу, щоби постелили відразу три ліжка. Щоправда, лише на горищі, бо готель переповнений, я й сама переселилася на горище, та все ж ліпше, ніж просто неба". "Я не можу привести моїх побратимів", — сказав Карл. Він уявив собі, що за галас зчинять оті двоє в коридорах цього вишуканого готелю, Робінсон усе бруднитиме, а Делямарш, без сумніву, чіплятиметься навіть і до цієї жінки. "Не розумію, чому це має бути неможливо, — сказала жінка, — але про мене: якщо не хочете, то залишайте побратимів надворі й приходьте самі". "Так не годиться, так не годиться, — сказав Карл, — вони мої побратими, і я мушу залишатися з ними". "Але ж і впертюх із Вас! — сказала жінка, відводячи погляд. — Йому хочуть добра, хочуть чимось допомогти, а він пручається з усієї сили". Карл і сам добре це розумів, але не бачив виходу, отож тільки що й спромігся сказати: "Найщиріша дяка за доброзичливість", — а тоді пригадав, що ще не заплатив, і спитав, скільки винен. "Заплатите, коли

повернете кошик, — сказала жінка. — Найпізніше завтра вранці він мені знадобиться". "Прошу", — сказав Карл. Вона відчинила якісь двері, що вели простісінько надвір, і встигла іще сказати, заки він, уклоняючись, виходив: "На добраніч. Але Ви чините неправильно". Він відійшов уже на декілька кроків, коли вона ще гукнула йому навздогін: "До побачення завтра!"

Не встиг він іще вийти, як уже знову почув із зали той неослабний галас, до якого тепер домішувалися звуки духового оркестру. Він був радий, що йому не довелося виходити через залу. Тепер готель був яскраво освітлений на всіх своїх п'яти поверхах, ще й кидав широку смугу світла і на вулицю. А там досі, хоч уже не так безперервно, їздили автомобілі, ще швидше, ніж за дня, вони з'являлися здалеку, обмацували білим промінням своїх світел мощення вулиці, перетинали зі зблідлими фарами освітлену частину готелю і, знову спалахуючи, далі поспішали в темінь.

Карл застав побратимів уже занурених у глибокий сон, але ж його й довго не було. Він саме лаштувався апетитно порозкладати все принесене на папері, що його виявив у кошику, аби збудити побратимів, щойно коли все буде готово, як, на превеликий свій жах, побачив валізку, яку залишав замкненою і ключика від якої носив у кишені, цілковито розчухнутою, а половину її вмісту безладно порозкиданою в траві. "Ану, вставайте! — закричав він. — Спите собі, а тут тим часом побували злодії". "Хіба чогось бракує?" — спитав Делямарш. Робінсон, іще як слід не прокинувшись, уже потягся за пивом. "Не знаю, — кричав Карл, — але валізка відкрита. Що за недбальство вкладатися спати, залишивши валізку тут без нагляду". Делямарш і Робінсон засміялися, а перший сказав: "Наступного разу не відлучайтеся так надовго. Готель за десять кроків, а Вам на дорогу туди й назад знадобилося аж три години. Ми були голодні, думали, може, у Вашій валізці знайдеться щось попоїсти, і лоскотали замок, заки він відімкнувся. До речі, ми так нічого і не знайшли, і Ви можете спокійно собі спакувати все, як було". "Он як", — сказав Карл, витріщившись на кошик, що хутко порожнів, і прислухаючись до дивних звуків, із якими пив Робінсон, позаяк рідина

спершу проникала глибоко в горлянку, а потім із чимось схожим на свист знову випорскувала назад, щоб лишень тоді великим виливом покотитися вглибину. "Ви вже доїли?" — запитав він, коли ті двоє на хвилюку перевели подих. "А Ви хіба не попоїли в готелі?" — спитав Делямарш, якому здалося, ніби Карл претендує на свою пайку. "Якщо хочете їсти, покваптеся", — сказав Карл і підійшов до своєї валізки. "А він із примхами!" — сказав Делямарш Робінсонові. "Ніякі це не примхи, — сказав Карл. — Але хіба добре за моєї відсутності зламувати мою валізку і розкидати мої речі. Розумію, серед побратимів треба вміти й стерпіти, і я був готовий так і зробити, але це вже занадто. Я заночую в готелі й не піду ні в який Батерфорд. Хутенько доїдайте, я мушу віднести кошик". "Диви-диви, Робінсоне, ось як треба говорити, — сказав Делямарш. — Оце вона, вишукана мова. Німець німцем. Ти відразу застерігав мене від нього, але я, доброзичливий телепень, таки взяв його із собою. Ми обдарували його нашою довірою, тягали його весь день за собою, втратили через нього щонайменше пів дня, а тепер — тільки тому, що хтось у готелі поманив його — він зібрався розпрощатися з нами, просто взяти і розпрощатися. Але позаяк він несправжній німець, то робить це не відверто, а шукає приводу із валізкою, і позаяк він німець-грубіян, то не може піти, не принизивши нашої гідності й не обізвавши нас злодіяками, тільки тому, що ми дозволили собі невеличкий жарт із отою його валізкою". Карл, який пакував речі, сказав, не обертаючись: "Балакайте-балакайте собі на здоров'я, цим Ви лише полегшуєте мені рішення піти звідси. Я прекрасно знаю, що таке побратимство. В мене і в Європі були друзі, і жоден не може мені дорікнути, ніби я повівся супроти нього якось не так чи підступно. Звичайно, тепер наші зв'язки втрапилися, але якщо мені ще колись судилося повернутися до Європи, всі зустрінуть мене приязно і негайно визнають у мені товариша. А Ви, Делямарше, і Ви, Робінсоне, я Вас мав зрадити, після того як, і цього я ніколи не збираюся приховувати, Ви були такі приязні й перейнялися мною, щоби роздобути мені місце учня в Батерфорді. Проте це щось інше. У Вас нічого нема за душею, але це аніскілечки не принижує Вас у моїх очах, зате Ви спокусилися на мій скромний пожиток, а тепер іще намагаєтеся принизити мене, цього я вже не потерплю. І після того, як Ви вломилися в мою валізку, Ви не маєте ані слова вибачення, а ще й

обзиваєте мене, обзиваєте мій народ — і тим відбираєте в мене останню можливість залишитися з Вами. До речі, все це, по суті, не стосується Вас, Робінсоне. До Вашого характеру я маю один-єдиний закид, що Ви надто залежні від Делямарша". "Тепер ми бачимо, — сказав Делямарш, підступивши до Карла й легенько штовхнувши його в спину, аби привернути до себе увагу, — тепер ми бачимо, що Ви за один. Цілісінький день пленталися за мною, чіплялися мені за поли, наслідували кожен мій рух і сиділи тихо, як миша. А тепер, відчувши в готелі якусь підтримку, заводите тут гучні промови. Та Ви просто маленький хитрунець, і я не певен, чи ми це Вам так просто подаруємо. Чи не вимагатимемо з Вас учнівської платні за те, що Ви підгледіли в нас за день. Гей, Робінсоне, чуєш, він каже, ніби ми заздримо йому за його пожитки. Та один-єдиний день праці в Батерфорді — про Каліфорнію вже мовчу — і в нас більше, ніж Ви нам показали, а навіть від того, що Ви там ще ховаєте під підкладкою. Тож пильнуйте, що варнякаєте!" Карл підвівся з валізки і побачив, що тепер уже до нього наближається і досі ще заспаний, але трохи оживий від пива Робінсон. "Якщо я залишуся тут надовше, — сказав Карл, — мене можуть підстерігати ще різні несподіванки. Здається, у вас з'явилася охота мене відлупцювати". "Кожен терпець колись уривається", — сказав Робінсон. "Ви ліпше помовчали би, Робінсоне, — сказав Карл, не спускаючи очей із Делямарша, — адже внутрішньо Ви визнаєте мою рацію, але назовні мусите бути заодно з Делямаршем". "Ви що, підкупити його заповзялися?" — спитав Делямарш. "Навіть і не думаю, — сказав Карл. — Я радий, що йду від вас, і з жодним більше не хочу мати нічого спільного. Одне лишень іще хочу сказати. Ви дорікнули мені, що в мене є гроші, які я від Вас сховав. За умови, що це правда, хіба не правильно було з мого боку зробити так супроти людей, яких я знаю всього кілька годин, та й хіба Вашою теперішньою поведінкою Ви не підтверджуєте правильність такого вчинку?" "Спокійно", — сказав Делямарш Робінсонові, хоча той і не ворухнувся. А тоді спитав Карла: "Як Ви вже такий безсоромно чесний, то зайдіть у цій чесності ще далі, поки ми отак стоїмо собі тут зручненько, і зізнайтеся, чому Вам так закортіло до готелю". Карлові довелося переступити через валізку, так близько приступив до нього Делямарш. Та Делямарш не розгубився, відсунув валізку набік, зробив крок уперед,

наступивши при цьому на білу сорочку, що лежала в траві, і повторив своє запитання.

І тут ніби у відповідь з боку дороги в бік гуртка поліз якийсь чоловік з увімкненим ліхтариком. То був кельнер із готелю. Щойно побачивши Карла, він вигукнув: "А я шукаю Вас уже мало не пів години. Обнишпорив уже всі чагарі по обидва боки вулиці. Пані надкухарка просила Вам переказати, що їй негайно потрібен той кошик, який вона Вам позичила". "Ось він", — сказав Карл нетвердим від хвилювання голосом. Делямарш і Робінсон із вдаваною скромністю відійшли набік, як то завжди робили перед незнайомими і заможними людьми. Кельнер узяв кошика й сказав: "А ще пані надкухарка просила спитати, чи не надумали Ви, бува, таки заночувати в готелі. Запрошуємо і цих двох панів, якби Ви захотіли взяти їх із собою. Ліжка вже постелені. Ніч сьогодні нібито й тепла, але тут на схилі спати далеко не безпечно, бо тут водяться гадюки". "Оскільки пані надкухарка така люб'язна, я все ж прийму її запрошення", — сказав Карл і чекав якихось відгуків побратимів. Але Робінсон просто тупо собі стояв, а Делямарш запхав руки в кишені й дивився на зорі. Обидва, мабуть, розраховували, що Карл і так забере їх із собою. "На цей випадок я дістав розпорядження допровадити Вас до готелю і занести Ваші речі". "Тоді зачекайте, будь ласка, ще хвилю, — сказав Карл і схилювся, щоби поскладати до валізки ті кілька речей, що досі лежали порозкидані.

Раптом він підвівся. Бракувало фотографії, вона лежала з самої гори, поверх усіх речей у валізці, а тепер її ніде не було. "Не можу знайти фотографію", — благально сказав він Делямаршеві. "Яку ще фотографію?" — спитав той. "Фотографію батьків", — сказав Карл. "Не бачили ми ніякої фотографії", — сказав Делямарш. "Там не було жодної фотографії, пане Росман", — потвердив зі свого боку Робінсон. "Але ж такого просто не може бути, — сказав Карл, і його благальний погляд змусив кельнера підійти ближче. — Вона лежала зверху, а тепер її нема. І нащо Вам тільки здався отой жарт із валізкою". "Будь-яка помилка виключена, — сказав Делямарш, — у валізці не було ніякої фотографії". "Вона була для мене важливіша за все в тій валізці разом узяте, —

сказав Карл кельнерові, що заходився шукати в траві. — Вона незамінна, другої такої в мене вже не буде". А коли кельнер покинув безнадійні пошуки, додав: "То було єдине зображення батьків, яке я мав". На це кельнер голосно й аніскільки не нітячись сказав: "Мабуть, нам слід обшукати і кишені цих панів". "Так, — відразу погодився Карл, — я мушу знайти ту фотографію. Та перш ніж обшукувати кишені, я кажу: хто добровільно поверне мені фотографію, одержить цілу валізку з усім вмістом". За мить загальної мовчанки Карл сказав кельнерові: "Вочевидь, мої побратими таки воліють обшук. Та навіть тепер обіцяю тому, в чій кишені буде знайдено фотографію, цілу валізку. Більше зробити я не можу". Кельнер негайно взявся обшукувати Деля-марша, що видався йому складнішим випадком, ніж Робінсон, якого він залишив Карлові. Він звернув Карлову увагу на те, що їх слід обшукувати одночасно, бо інакше у когось з'явиться змога нишком викинути фотографію. За першим же запуском долонь Карл виявив у Робінсоновій кишені свою краватку, але не забрав її, а гукнув кельнерові: "Все, що знайдете в Делямарша, залишіть, будь ласка, йому. Мені потрібна тільки фотографія, тільки фотографія". Під час обшуку нагрудних кишень Карл ненароком мацнув рукою гарячі й товсті Робінсонові груди, і тут йому майнула думка, що, можливо, він чинить побратимам велику кривду. Отож він заквапився. До речі, все надаремно, бо ні в Робінсона, ні в Делямарша фотографи не виявилось.

"Усе марно", — сказав кельнер. "Мабуть, вони подерли фотографію, а клаптики порозкидали, — сказав Карл. — Я гадав, вони мені друзі, але в глибині душі вони тільки мріяли мені нашкодити. Власне, не Робінсон, він навіть не здогадався би, яка цінна може бути для мене ця фотографія, зате тим більше Делямарш". Карл бачив перед собою тільки кельнера, чий ліхтар висвітлював невеличке кружальце, в той час як усе решта, в тому числі й Делямарш із Робінсоном, тонули в густому мороці.

Звісно, тепер уже мови не могло бути про те, щоби забрати їх із собою в готель. Кельнер завдав валізку собі на плече, Карл узяв солом'яний кошик, і вони пішли. Карл був уже на дорозі, коли, перебиваючи власні роздуми, зупинився і вигукнув у темряву:

"Послухайте-но! Якщо в когось із Вас таки є та фотографія і він принесе мені її до готелю, то все одно дістане цілу валізку і — присягаю! — я не заявлю на нього в поліцію". Жодної справжньої відповіді так і не пролунало, почулося тільки якесь обірване слово, початок якогось вигуку Робінсона, якому Делямарш, вочевидь, одразу заткав рота. Ще довгий час Карл чекав, чи не передумують вони там нагорі. Двічі кричав він із проміжками: "Я все ще тут". Та жоден звук не відгукнувся, лишень раз зі схилю скотився камінець, чи то випадково, чи то його невлучно пожбурили.

5. У готелі "Окциденталь"

У готелі Карла відразу завели до чогось схожого на бюро, де надкухарка, тримаючи в руці записника з нотатками, диктувала щось молодесенькій машиністці. Надзвичай ретельне диктування, стримане й чітке клацання клавіш наздоганяли лише вряди-годи чутне цокання годинника на стіні навпроти, що показував уже майже пів на дванадцятку. "Що ж!" — сказала надкухарка, захряснула нотатник, машиністка зірвалася на рівні ноги й накрила друкарську машинку дерев'яною накривкою, не зводячи при цій механічній роботі з Карла очей. Виглядала вона ще цілком як школярочка, її фартушок був старанно випрасуваний, на плечиках, скажімо, навіть гофрований, волосся зачесане досить високо, і трохи дивно було по всіх цих деталях побачити її поважне личко. Вклонившись спершу надкухарці, а тоді й Карлові, вона пішла, а той несамохіть запитально поглянув на над-кухарку.

"Але ж гарно, що Ви все-таки прийшли, — сказала вона. — А що ж Ваші побратими?" "Я не взяв їх із собою", — мовив Карл. "Вони, мабуть, дуже раненько рушають далі", — сказала надкухарка, так наче розтлумачуючи суть справи. "Хіба ж не повинна вона вважати, що і я піду з ними?" — спитав себе Карл і сказав, аби усунути будь-які сумніви: "Ми не надто мирно розійшлися". Здавалося, надкухарка сприйняла це як приємну звістку. "Тобто тепер Ви вільні?" — спитала вона. "Що вільний, то вільний", — сказав Карл, і ніщо не здавалося йому безвартіснішим за це. "Послухайте-но, а чи Ви не хотіли би дістати працю в цьому готелі?" —

запитала надкухарка. "Вельми радо, — сказав Карл, — ось лише в мене страшенно мало знань. Скажімо, я навіть не вмію друкувати на машинці". "Це не найважливіше, — сказала надкухарка. — Поки що у Вас було би дуже скромне місце, а вже тоді Вам варто було б подбати, аби сумлінням і ретельністю досягти чогось більшого. Я, в кожному разі, гадаю, що для Вас було би краще і догідніше десь осісти, а не тинятися отак світами. Здається, Ви для такого не створені". "Під цими словами одразу ж підписався б і вуйко", — сказав сам до себе Карл і кивнув на знак згоди. І тут-таки пригадав, що він, про якого так клопочуться, навіть не відрекомендувався. "Вибачте, будь ласка, — сказав він, — що я ще не відрекомендувався. Мене звати Карл Росман". "Ви ж німець, чи не так?" "Так, — сказав Карл, — і ще зовсім недовго в Америці". "А звідкіля Ви?" "З Праги, в Богемії", — сказав Карл. "Ти диви!" — вигукнула надкухарка німецькою із сильним англійським акцентом і мало не звела горі руки. — Таж ми земляки, мене звати Грета Мітцельбах, я з Відня. А Прагу знаю досконало, бо пів року пропрацювала в "Золотому Гусаку" на Вацлавській площі. Подумати-но тільки!" "А коли то було?" — спитав Карл. "Уже багато років тому". "Старого "Золотого Гусака" два роки тому знесли". "Ну так, справді", — сказала надкухарка, повністю поринувши в спогади про минуле.

Та тут вона враз знову пожвавішала і гукнула, захопивши Карла за руки: "Тепер, коли з'ясувалося, що Ви мій земляк, Вам за жодну ціну не можна звідси йти. Такої прикрости Ви мені не зробите. Чи не мали б Ви охоти стати, скажімо, ліфтярем? Скажіть тільки "так" — і Ви вже ним є. Коли трохи походите світом, знатимете, що не так легко знайти таке місце, бо це найкращий початок, якого тільки можна собі побажати. Ви зустрічаєтеся з усіма гостями, завжди на видноті, Вам довіряють невеличкі доручення, словом, щодня на Вас чекає нагода досягнути чогось ліпшого. А про решту дозвольте вже подбати мені!" "Ліфтярем я би радо став", — сказав Карл по невеличкій павзі. Було би суцільним безглуздом підважувати доцільність посади ліфтяра, з огляду на п'ять його гімназійних класів. Тут, в Америці, радше випадало тих п'яти класів соромитися. До речі, хлопці-ліфтярі завжди подобалися Карлові, вони здавалися йому окрасою готелів. "А хіба знання мов не обов'язкове?" —

спитав він іще про всяк випадок. "Ви ж говорите німецькою і прекрасною англійською, цього цілком досить". "Англійську я вивчив щойно в Америці, за два з половиною місяці", — сказав Карл, уважаючи, що немає жодних підстав замовчувати єдину свою перевагу. "Вже бодай це одне достатньо промовляє на Вашу користь, — сказала надкухарка, — коли згадую, як важко давалася англійська мені. Щоправда, відтоді минуло вже тридцять років. Не далі як учора я про це говорила. Бо ж учора був мій п'ятдесятий день народження". І, всміхаючись, вона намагалася вичитати з Карлового виразу обличчя, яке враження справила на нього гідність цього віку. "В такому разі бажаю Вам щастя", — сказав Карл. "Що-що, а воно знадобиться завжди", — сказала вона, потисла Карлові руку і знову наче засмутилася, мабуть, через цю давню приказку з вітчизни, яка пригадалася їй, коли вона заговорила німецькою.

"Але ж я Вас тут затримую, — зойкнула вона раптом. — А Ви напевно дуже втомлений, та й обговорювати все набагато краще за дня. Радість від зустрічі із земляком робить мене такою недотепою. Нумо, я заведу Вас до Вашої кімнати". "Я маю ще одне прохання, пані надкухарко, — сказав Карл, побачивши на одному зі столів телефонний апарат. — Може так статися, що вранці, може, навіть дуже рано, мої колишні побратими принесуть одну фотографію, яка мені конче негайно потрібна. Якби Ви були такі ласкаві й зателефонували порт'є, щоби він або послав тих людей до мене, або розпорядився мене покликати". "Звісно, — сказала надкухарка, — та хіба не досить буде, якщо він візьме в них ту фотографію? І що то за фотографія, якщо смію запитати?" "Це фотографія моїх батьків, — сказав Карл. — Ні, я сам мушу з ними поговорити". На це надкухарка нічого вже не сказала, тільки дала телефоном відповідне розпорядження в порт'єрню, назвавши при цьому номер Карлової кімнати: 536.

А тоді вони вийшли крізь двері навпроти вхідних у якийсь невеличкий коридорчик, де, прихилившись до билець ліфта, дрімав маленький хлопчик-ліфтьяр. "Можемо обслужити себе й самі, — тихо проказала надкухарка, запрошуючи Карла до ліфта. — Десяти-чи навіть дванадцятигодинний робочий день — це трошки забагато для такого

хлопчика, — сказала вона, їдучи з Карлом догори. — Але ж і дивно в Америці. Ось цей, скажімо, хлопчина, він же теж приїхав сюди разом із батьками щойно пів року тому, він італієць. А тепер виглядає так, ніби він не може знести цієї праці, геть спав із лица, засинає на службі, попри те, що від природи дуже послужливий — та йому треба всього іще пів року прослужити тут або деінде в Америці, і він з легкістю витримає все, а через п'ять років із нього вийде сильний чоловік. Такі приклади я могла б наводити Вам годинами. При цьому я зовсім не маю на думці Вас, Ви ж бо міцний юнак. Вам сімнадцять, правда?" "За місяць виповниться шістнадцять", — відповів Карл. "Навіть шістнадцять, — сказала надкухарка. — Отож відваги Вам!"

Нагорі вона завела Карла до кімнати, яка хоч і мала вже, оскільки була на горищі, скісну стіну, та поза тим виявилася в освітленні двох жарівок дуже навіть затишною. "Не лякайтеся цього облаштування, — сказала надкухарка, — бо це не готельний номер, а кімната мого помешкання, що складається з трьох кімнат, тож Ви мені аніскілечки не заважатимете. Я просто зачиню проміжні двері, щоби Ви не відчували незручності. А завтра Вам як новому працівникові виділять, звісно, службову кімнату. Якби Ви прийшли зі своїми побратимами, я би розпорядилася постелити Вам у спільній спальні прислуги, та оскільки Ви самі, гадаю, тут Вам пасуватиме більше, навіть якщо муситимете вдовольнятися канапою. Отож спіть гарно, набирайтеся сил для служби. Завтра буде ще не надто суворо". "Дуже дякую Вам за Вашу люб'язність". "Стривайте-но, — сказала вона, зупинившись у дверях, — але ж рано Вас би розбудили". І вона підійшла до бічних дверей кімнати, постукала й погукала: "Терезо!" "Прошу, пані надкухарко", — почувся голос молоденької машиністки. "Як будитимеш мене завтра, зайди з коридору, тут у кімнаті спить гість. Він страшенно втомлений. — Кажучи це, вона всміхалася Карлові. — Зрозуміла?" "Так, пані надкухарко". "Ну, тоді добраніч!" "На добраніч і Вам".

"Бо я вже, — сказала на пояснення надкухарка, — декілька років сплю страшенно погано. Те-пер-то я можу бути задоволена своїм становищем і забути про клопоти. Але це безсоння — наслідок клопотів

колишніх. Я щаслива, коли вдасться заснути о третій ночі. Та оскільки вже о п'ятій — найпізніше пів на шосту — мушу знову ставати до праці, треба, щоб мене будили, до того ж особливо обережно, щоб я не стала ще нервовіша, ніж і так уже є. Ото Тереза мене, власне, й будить. Ну, але тепер Ви справді вже знаєте все, а я ніяк не йду і не йду. На добраніч!" І, попри свою огрядність, вона мало не шмигнула з кімнати.

Карл уже був у передчутті сну, бо день таки добряче його знесилив. А зручнішого оточення для довгого, спокійного сну годі було й бажати. Хоч ця кімната і не була призначена для спальні, то була радше вітальня чи, ще точніше, парадна кімната надкухарки, а вмивальник внесли спеціально на цей вечір для нього, та все ж Карл не почувався тут непроханим гостем, а тільки оточеним тим більшою увагою. Його валізку дбайливо вклали, і, мабуть, вона давно вже не була в такій безпеці, як тут. На низенькій шафці з шухлядками, накритій вовняною скатертиною, плетеною широкою петлею, стояли різні фотографії, оправлені в рамки й засклені; оглядаючи кімнату, Карл зупинився і взявся їх розглядати. Переважно то були давні фотографії, на більшості були зображені дівчатка, в немодних і незручних одєжинах, у вільно посаджених маленьких, але стрімких капелюшках, зі спертою на парасольку правою рукою, вони були звернені лицем до глядача, але все одно уникали зустрічатися з ним поглядом. Серед чоловічих портретів Карлові особливо впало у вічі зображення якогось молоденького солдатики, що поклав кепі на столик, а сам завмер, виструнчившись, зі своєю неслухняною чорною чуприною, його аж розпирив гордий, але притлумлюваний сміх. Гудзики його однострою позолотили на фотографії згодом. Усі ці фотографії були зроблені, ймовірно, ще в Європі, мабуть, на звороті можна було вчитати докладніше, але Карл не хотів брати їх до рук. Так як ці фотографії тут стояли — отак і він хотів би поставити фотографію батьків у своїй майбутній кімнаті.

Він саме вже потягувався після ретельного вмивання всього тіла, що його, з огляду на сусідку, намагався здійснити якомога тихіше, в передчутті солодкого сну на своїй канапі, коли йому здалося, що він чує тихенький стук у двері. Неможливо було відразу зрозуміти, в які саме,

зрештою, то міг бути і якийсь випадковий звук. Та й повторився він не відразу, і Карл уже майже спав, коли він почувся знову. Але тепер уже не було сумнівів, що то таки стук і що він долинає з боку дверей машиністки. Карл навшпиньки підбіг до дверей і запитав так тихо, що якби поряд таки спали, він нікого не збудив би: "Вам чогось треба?" Негайно і так само тихо пролунала відповідь: "Відчиніть, будь ласка! Ключ стирчить із Вашого боку". "Прошу дуже, — сказав Карл, — але наперед я мушу вдягтися". Настала невеличка павза, а тоді почулося: "Це зайве. Відчиніть і вкладайтеся до ліжка, я трошки зачекаю". "Гаразд", — сказав Карл і до всього ще й увімкнув електричне світло. "Я вже лежу", — сказав він ледь голосніше. І тоді зі своєї темної кімнати увійшла маленька машиністка, одягнена так самісінько, як і внизу, в бюрі, мабуть, вона навіть не думала вкладатися спати.

"Ласкаво перепошую, — сказала вона, ледь нахилившись над Карловим ліжком, — і, будь ласка, не розповідайте нікому. Я не перешкоджатиму довго, знаю, що Ви неймовірно втомлені". "Нічого страшного, — сказав Карл, — але, мабуть, мені таки краще було вбратися". Йому доводилося лежати виструнчившись, аби накритися аж по шию, бо в нього не було нічної сорочки. "Я лиш на хвилику, — сказала вона, шукаючи крісла, — можна сісти ближче до канапи?" Карл кивнув. Вона підсунулася так близько, що Карлові довелося відсунутися аж до стіни, щоб її бачити. У неї було кругле, правильне обличчя, ось тільки чоло якесь надзвичайно високе, та, можливо, тільки внаслідок зачіски, яка не надто їй пасувала. Вбрання її було дуже чисте й охайне. В лівій руці вона жмакала хусточку.

"Ви тут надовго?" — спитала вона. "Ще невідомо остаточно, — відповів Карл, — але гадаю, залишуся". "Це було би дуже добре, — сказала вона, витираючи хусточкою лице, — бо мені тут так самотньо". "Це дивує мене, — сказав Карл, — адже пані надкухарка така прихильна до Вас. Вона обходиться з Вами зовсім не як із найманою працівницею. Я вже думав, може, ви рідня". "О, ні, — сказала вона, — мене звати Тереза Берхтольд, я з Померанії". Карл і собі відрекомендувався. На це вона вперше подивилася на нього, повністю повернувшись обличчям, так наче,

назвавши ім'я, він став трохи чужіший. Вони хвилюю помовчали. А тоді вона сказала: "Тільки не подумайте, що я невдячна.

Без пані надкухарки мої справи були би незрівнянно гірші. Раніше я працювала в кухні цього готелю, і наді мною вже нависла велика небезпека звільнення, бо я не могла впоратися з важкою роботою. Вимоги тут дуже суворі. Місяць тому одна дівчина з кухні зомліла від самої перевтоми, чотирнадцять днів пролежала в лікарні. А я не надто дужа, колись мені довелося багато вистраждати, і тому я трохи відстаю в розвитку, Ви ж, мабуть, ніколи б і не сказали, що мені вже вісімнадцять. Але тепер я потрохи міцнішаю". "Служба тут і справді, мабуть, нелегка, — сказав Карл. — Внизу я бачив щойно одного хлопця-ліфтьєра, він спав стоячи". "І це при тому, що ліфтьєрам іще найліпше, — сказала вона, — вони добре заробляють на напівках, та й, зрештою, далеко не так гарують, як люди в кухні. Але мені справді просто пощастило, якось пані надкухарці знадобилася дівчина, щоби укладала серветки на бенкет, послали по нас, дівчат із кухні, тут таких зо п'ятдесят, я якраз підвернулася під руку, і вона була мною дуже вдоволена, бо я завжди зналася на укладанні серветок. Ну, й відтоді вона завжди тримала мене десь поблизу себе і поступово вишколила мене на секретарку. При цьому я дуже багато навчилася". "А хіба тут аж так багато писанини? " — спитав Карл. "О, дуже навіть багато, — відповіла вона, — Ви, мабуть, і уявити собі не годні. Ви ж бачили, сьогодні я працювала до пів на дванадцяту, а нині цілком звичайний день. Щоправда, пишу я не весь час, бо маю також робити чимало закупів у місті". "Як же воно називається, це місто?" — спитав Карл. "Як, Ви не знаєте? — сказала вона. — Рамзес". "І велике це місто?" — спитав Карл. "Дуже велике, — відповіла вона, — я не надто люблю туди ходити. Але, може, Ви справді вже хочете спати?" "Ні-ні, — сказав Карл, — я ж навіть не довідався, навіщо Ви прийшли". "Бо мені ні з ким поговорити. Не хочу нікого розжалоблювати, але коли й справді нема нікогосінько, то я щаслива вже, коли хтось вислухає.

Я ж побачила Вас іще внизу, в залі, якраз зайшла по пані надкухарку, коли вона заводила Вас до комори". "Жахлива ця зала", — сказав Карл.

"Я вже навіть не помічаю цього, — відповіла вона. — Але я тільки хотіла сказати, що пані надкухарка така прихильна до мене, як була тільки моя покійна матуся. Та все ж у нашому становищі надто велика різниця, щоби я могла отак собі вільно з нею розбалакувати. Раніше в мене були добрі приятельки серед кухарок, але їх уже давно немає, а нових я майже не знаю. Врешті, іноді мені здається, що теперішня робота втомлює мене навіть більше, ніж попередня, а я її навіть близько так добре не виконую, як ту, і що пані надкухарка тримає мене на цій посаді лише зі співчуття. Бо ж, зрештою, щоби стати секретаркою, і справді треба мати ліпшу освіту. Гріх так казати, але часто я просто боюся збожеволіти. На милість Божу, — сказала вона раптом набагато швидше, захопивши при цьому Карла за плече, позаяк він тримав руки під ковдрою, — тільки не кажіть пані надкухарці ані слова, бо тоді я справді пропала. Якби, крім тих незручностей, які я створюю їй своєю працею, я ще й викликала в неї жаль, це було б уже занадто". "Зрозуміло, я нічого не скажу", — сказав Карл. "Тоді все гаразд, — сказала вона, — і залишайтеся. Я була би рада, якби Ви лишилися, і ми могли б, якщо Вас таке влаштовує, триматися разом. Я відчула довіру до Вас одразу, щойно побачивши. І все ж — подумайте-но тільки, яка я зла, — я боялася, як би пані надкухарка не зробила Вас своїм секретарем замість мене, а мене звільнила. І щойно посидівши отак на самоті, заки Ви були внизу, в бюрі, я зміркувала собі, що було б навіть дуже добре, якби Ви перебрали мою роботу, бо ж Ви, звісно, краще б із нею впоралися. А якщо би Вам не захотілося йти до міста на закупи, за мною залишили би цю роботу. Та поза тим на кухні я би придалася, звісно, значно більше, надто тому, що вже потрохи зміцніла". "Справу вже залагоджено, — сказав Карл, — я стану ліфтярем, а Ви залишетеся секретаркою. Та якщо Ви бодай якось натякнете пані надкухарці про Ваші плани, я розкажу їй решту з того, що Ви мені сьогодні розповіли, хоч би як прикро мені це було". Цей тон так схвилював Терезу, що вона впала навколішки коло ліжка і, ридаючи, заховала лице в постіль. "Я нічого їй не зраджу, — сказав Карл, — але ж і Ви нічого не кажіть". Тепер він уже не міг цілком ховатися під ковдрою, легенько погладив її руку, не знайшов їй нічого сказати, а тільки подумав собі, що життя тут не таке вже й солодке. Нарешті вона вгамувалася, принаймні настільки, що засоромилася свого плачу, вдячно поглянула на

Карла й заходилася вмовляти, аби завтра він як слід виспався, і пообіцяла, якщо знайде час, зайти до нього коло восьмої і збудити. "Ви ж будите так вправно", — сказав Карл. "Так, щось я та й вмію", — сказала вона, на прощання провівши рукою по його ковдрі, й вибігла до своєї кімнати.

Наступного дня Карл наполог на тому, щоби відразу заступити на службу, хоча надкухарка збиралася подарувати йому цей день на оглядини Рамзеса. Та Карл відверто заявив, що для цього ще з'явиться нагода, тепер же для нього найважливіше взятися до роботи, бо одну, скеровану на зовсім іншу мету працю він уже цілком даремно обірвав в Європі, а ліфтярем починає у віці, коли принаймні сумлінні хлопчики в природній послідовності вже от-от ладні обійняти якусь вищу посаду. Зовсім слушно, що він починає ліфтярем, але так само слушно, що йому слід особливо поквипитися. За таких обставин оглядини міста навіть не справлять йому приємності. Він не міг наважитися навіть коротенько пройтися, на що його намовляла Тереза. Його переслідувала думка, що як він не буде достатньо сумлінний, то врешті-решт докотиться до Делямаршевого з Робінсоном становища.

У готельного кравця йому приміряли ліфтярську форму, надзвичайно пишно оздоблену золотими ґудзиками і шнурами. Але, одягаючи її, Карл ледь здригнувся від жаху, бо, особливо під пахвами, камзол був холодний, твердий, до того ж вологий від невсихального поту ліфтярів, які носили його перед Карлом. Форму довелося розширити, особливо на грудях, бо жодна з десяти наявних навіть близько не пасувала. Попри необхідне перешиття і попри те, що майстер виглядав на дуже педантичного, — він двічі відсилав уже нібито готову форму назад до майстерні, — все не потривало навіть п'яти хвилин, і Карл вийшов із ательє вже ліфтярем у вузько облеглих штанах і, попри запевнення майстра, дуже обтислому камзолі, що знову й знову спокушав зайнятися дихальними вправами, бо хотілося пересвідчитися, чи взагалі ще можливо дихнути.

А тоді він зголосився до надкельнера, під чиєю орудою мав перебувати, гарного, стрункого чоловіка з великим носом, віком, мабуть, уже за сороківку. Він не мав часу пуститися навіть у побіжну розмову з Карлом, просто прикликав дзвіночком іншого ліфтьяра, випадково ним виявився саме той, якого Карл учора бачив. Надкельнер назвав його тільки на ім'я, Джакомо, про що Карл довідався лише згодом, бо в англійській вимові його годі було розпізнати. Отож цьому хлопцеві було доручено ознайомити Карла з найнеобхіднішими вимогами ліфтьярської служби, але він виявився такий несміливий і покvapний, що Карл так і не зміг довідатися від нього навіть цього найнеобхіднішого, дарма що показувати майже не було чого. Цілком напевно Джакомо був непривітний іще й тому, що через Карла був змушений покинути ліфтьярську службу і його приставили на підмогу покоївкам, а це йому, котрий мав певний досвід, що його він, однак, приховував, здавалося ганьбою. Втім, Карлове розчарування полягало насамперед у тому, що ліфтьяр лише остільки мав справу з машинерією, що одним потиском ґудзика урухомлював ліфт, а всі ремонти механізмів і таке подібне були винятково у віданні готельних машиністів, так що, скажімо, Джакомо, попри піврічну службу при ліфті, ніколи навіть не бачив на власні очі ні двигуна в підвалі, ні коліщат усередині ліфта, хоча це його, як він виразно наголосив, дуже втішило. Та й узагалі то була одноманітна служба, а через дванадцятигодинну зміну, поперемінно то вдень, то вночі, така виснажлива, що, за твердженнями Джакомо, її годі було витримати, якщо не навчитися на хвилюку засинати навстоячки. На це Карл нічого не сказав, але прекрасно зрозумів, що саме це мистецтво й коштувало Джакомо місця.

Карлові ще й як пасувало, що ліфт, який він мав обслуговувати, призначений тільки для горішніх поверхів, тому він ледве чи матиме справу з вимогливими багатіями. Щоправда, тут він і не навчиться стільки, як деінде, тобто добре воно лише для початку.

Уже за перший тиждень Карл зрозумів, що цілком дає собі раду з цією службою. Мосяж його ліфта був начищений найкраще, жоден із решти тридцяти ліфтів не міг із ним зрівнятися, він саяв би, либонь, іще

більше, якби хлопець, що служив у тому самому ліфті, був бодай приблизно такий сумлінний, а не вважав, що Карлова старанність є виправданням його недбальства. То був народжений уже в Америці хлопець на ім'я Ренель, марнославний, із темними очима і гладенькими, трохи запалими щоками. Він мав елегантний вихідний костюм, в якому у вільні від служби вечори, легко напарфумлений, поспішав до міста; вряди-годи він і Карла просив заступити його ввечері, позаяк нібито мусив піти в родинних справах, його мало бентежило, що сам уже його вигляд аж надто суперечив таким запевненням. Однак Карл усе одно його любив, йому подобалося, коли Ренель у такі вечори перед виходом зупинявся перед ним унизу, коло ліфта, у тому своєму вихідному костюмі, ще трохи перепрошував, уже натягаючи рукавички, а тоді віддалявся коридором. До того ж цими заступаннями Карл просто хотів зробити йому послугу, цілком самоочевидну, як йому здавалося, супроти старшого колеги на початку, в жодному разі це не мало стати звичкою. Бо це вічне їждження ліфтом і так уже було достатньо втомливим, надто у вечірні години він майже не знав перепочинку.

Незабаром Карл теж опанував оті короткі, зате глибокі поклони, що їх вимагали від хлопців-ліфтарів, і навчився злету підхоплювати напивок. Він зникав у кишені його камізельки, і ніхто не зміг би сказати з виразу Карлового обличчя, чи він був великий, чи маленький. Перед дамами він відчиняв двері з невеличким додатком ґалантності і розколисано, поволі заходив за ними до ліфта, бо ті, турбуючись про свої сукні, капелюшки і мантильї, входили зазвичай неквапніше, ніж чоловіки. Під час їзди, оскільки так він найменше привертав увагу, він стояв при самих дверях, спиною до пасажирів, тримаючись за клямку дверей, щоби в мить прибуття рвучко, але й так, щоб нікого не злякати, штовхнути їх набік. Тільки зрідка хтось під час їзди плескав його по плечу, щоби спитати якусь дрібничку, і тоді він похапцем обертався, так ніби тільки й чекав цього, і голосно відповідав. Часто, попри таку велику кількість ліфтів, особливо ж після закінчення вистав у театрах чи по прибутті певних експрес-потягів, виникала така тиснява, що він, тільки-но випустивши нагорі гостей, уже мчав донизу, щоби прийняти там наступних. Він також мав можливість, тягнучи за один із тросів, що проходили крізь кабінку,

збільшувати звичну швидкість, однак це було заборонено правилами користування, і, казали, дуже небезпечно. Та Карл цього ніколи й не робив, коли віз пасажирів, і, тільки висадивши одних нагорі, тоді як унизу вже чекали наступні, нехтував обережністю і перебирав трос сильними рівномірними ривками, як матрос. До того ж він знав, що так чинять також інші ліфтярі, і не хотів поступатися своїми пасажирами іншим хлопцям. Окремі гості, котрі подовгу мешкали в готелі, що тут, до речі, було вельми поширеним явищем, вряди-годи усміхом давали зрозуміти, що впізнають Карла, а той приймав такі жести привітності з незворушним лицем, але залюбки. Іноді, коли рух трохи слабшав, він міг дозволити собі прийняти ще й невеличкі особливі доручення, наприклад, привезти відвідувачеві, якому не хотілося зайве підніматися, якусь забуту в номері дрібничку, і тоді сам злітав своїм у такі миті особливо рідним ліфтом нагору, входив до чужої кімнати, де здебільшого скрізь валялися або звисали з вішаків чудернацькі речі, яких він досі зроду не бачив, відчував характерний запах чужого мила, парфумів, рідини для полоскання рота й, ані на мить не затримуючись, поспішав із таки знайденим, попри здебільшого невиразні вказівки, предметом знову донизу. Часто він шкодував, що йому не перепадають більші доручення, для цього були призначені особливі служники та хлопчики на побігеньках, вони долали свої відстані на велосипедах, ба навіть мотоциклах, отож Карл при зручних нагодах мусив удовольнятися коротенькими переходами з кімнат у їдальні або ігрові зали.

Повертаючись після дванадцятигодинної зміни три дні поспіль о шостій ранку, він був такий стомлений, що ні на кого вже не зважав, а йшов простісінько до ліжка. Воно стояло у спільній спальній залі хлопців-ліфтярів, пані надкухарка, чий вплив виявився, мабуть, не аж таким великим, як йому здалося в перший вечір, щоправда, намагалася роздобути для нього власну кімнатчину, і це їй, мабуть, таки вдалося би, та позаяк Карл бачив, яких зусиль це вимагає і як часто надкухарка телефонує в цій справі до свого зверхника, того такого дуже зайнятого надкельнера, він відмовився від неї і переконав надкухарку в поважності своєї відмови вказівкою на те, що не хоче допустити, аби інші хлопці заздрили йому через цю, по суті, не заслужену самотужки перевагу.

Хоча чим-чим, а спокійною спальнею ця зала аж ніяк не була. Бо оскільки кожен на власний розсуд розподіляв ті свої вільні дванадцять годин на їжу, сон, розваги і побічні зарібки, в залі невпинно панував неабиякий рух. Одні спали, натягнувши на голову ковдру, аби нічого не чути; якщо ж когось таки збудили, він так люто верещав на вереск інших, що від цього прокидались і решта, хай як міцно вони спали. Майже кожен хлопець мав люльку, тут це правило за щось на кшталт розкошів, Карл теж придбав собі люльчину і вельми до неї пристрастився. Проте на службі не можна було курити, внаслідок чого кожен у цій залі, коли тільки не спав, курил. Тим-то кожне ліжко було оповите власною хмаркою диму, а все разом тонуло в спільному чаді. Також неможливо було добитися, хоча більшість була, по суті, за, щоби вночі світло було тільки в одному кінці зали. Якби ця пропозиція пройшла, ті, хто хотів спати, змогли би спокійно собі спати в темряві однієї половини зали, — а зала та була велика, на сорок ліжок, — тоді як решта грали би собі в кості чи карти в освітленій частині або займалися б іще чимось, для чого потрібно світла. Якби хтось, чиє ліжко стояло в освітленій половині зали, захотів піти спати, він міг би вкласти в одне з вільних ліжок у темряві, бо завжди було досить вільних ліжок, і ніхто ніколи не заперечував проти такого-от тимчасового використання його ліжка кимось іншим. Та насправді не було такої ночі, коли цього розподілу дотримались б. Завжди знаходилися, скажімо, якісь двоє, які, виспавшись у темряві, діставали охоту пограти в карти на прокладеній між ліжками дошці, й тоді, зрозуміло, вмикали найближчу електричну лампу, від сліпучого світла якої зривалися зі сну ті, що лежали до неї обличчям. Тоді вони, ще трохи покрутившись, урешті не знаходили нічого ліпшого, як і собі затіяти гру із сусідом, що також прокинувся від цього нового освітлення. І знову, зрозуміло, курилося зі всіх люльок. Були, щоправда, й такі, що хотіли спати будь-що, — Карл переважно належав до них, — і вони, замість класти голову на подушку, накривали або й обгортали її подушкою, та як було спати, коли глупої ночі вже якийсь інший сусід вставав, аби перед службою ще трохи віддатися в місті розвагам, коли голосно і, порскаючи на всі боки водою, вмивався в прикріпленому до узголів'я його власного ліжка вмивальнику, коли не просто з гуркотом натягав чоботи, але ще й підстрибував у них, щоби ліпше влізти, —

майже в усіх, попри американську форму, були затісні чоботи, — а тоді нарешті, оскільки йому забракло якоїсь дрібнички для власного опорядження, зазірав під подушку сплячому, під якою той, давно вже розбуджений, тільки й чекав, щоби на нього накинутися. Всі-бо вони були ще й спортсмени, молоді, здебільшого міцні хлопці, які не хотіли змарнувати навіть найменшої нагоди повправлятися. І можна бути певним, коли підхопишся посеред ночі зі сну, розбуджений великим галасом, побачиш на підлозі коло ліжка двох борців, а на решті ліжок згуртованих у коло знавців у сорочках і підштанцях. Якось унаслідок такого нічного поєдинку з боксу один із бійців упав просто на сплячого Карла, і перше, що той побачив, розплющуючи очі, була кров, яка цебеніла тому хлопцеві з носа і заливала, поки хтось устиг цьому зарадити, всю Карлову постіль. Часто всі дванадцять годин Карл проводив у спробах хоч кілька годин поспати, хоча його дуже спокушало й собі взяти участь у розвагах інших; та йому знову і знову здавалося, що всі решта в житті мають над ним якусь перевагу, яку він мусить зрівняти сумліннішою працею, а почасти й відмовами від різних утіх. Попри те, що йому, головним чином через працю, дуже залежало на сні, він ні надкухарці, ні Терезі не нарікав на умови в спальній залі, бо, по-перше, більш-менш усі хлопці важко потерпали, не нарікаючи по-справжньому, а по-друге, ці муки спальної зали були необхідною складовою частиною його роботи ліфтярем, яку він вдячно прийняв із рук надкухарки.

Раз на тиждень, коли заступала інша зміна, йому випадало вільних двадцять чотири години, які він використовував почасти для того, щоби скласти надкухарці один-два візити й обмінятися з Терезою, куций вільний час якої він підстерігав, десь у куточку, в коридорі, і тільки зрідка в її кімнаті, кількома перелітними словами. Тоді вони мало не бігли, Карл із її торбою в руці, до наступної станції підземного потяга, їзда пролітала вмливіч, так ніби потяг без жодного спротиву кудись смикнули, і ось уже доводилося висідати, вони злітали, замість чекати на ліфт, що видавався їм надто повільним, вгору по сходах, з'являлися великі площі, від яких променями розліталися вулиці, і вносили метушню в рух, що стрімко напливав зусібіч, але Карл із Терезою поспішали, нерозлучно, в найрозмаїтіші бюро, пральні, склади і крамниці, де слід було зробити

замовлення і скласти скарги, що їх нелегко було полагодити телефонічно, але поза тим вони не вимагали особливої відповідальності. Незабаром Тереза зауважила, що Карловою допомогою при цьому нехтувати не варто, навпаки, вона тільки сприяє повсюдному пришвидшенню. Ніколи в його присутності не доводилося їй, як то часто перед тим бувало, довго чекати, доки запрацьовані підприємці зволють її вислухати. Він підходив до ляди і доти стукав по ній кісточками пальців, поки воно спрацьовувало, він вигукував понад людські мури своєю все ще трохи загостреною, легко розрізняваною поміж сотень голосів англійською, він, не вагаючись, підходив до людей, навіть якщо вони зверхньо ховалися в глибині щонайдовших контор. І чинив він так не із зухвалосте, він шанував кожен спротив, але почувався в надійній позиції, яка давала йому права, в готелі "Окциденталь" чекала клієнтура, якою не можна було легковажити, та й, урешті-решт, і сама Тереза, попри весь її підприємницький досвід, потребувала досить багато допомоги. "Вам слід було би завжди ходити зі мною", — казала вона іноді, коли вони поверталися, особливо вдало полагодивши справи.

Лише тричі за всі ті півтора місяця, відколи Карл зупинився в Рамзесі, йому випадало трохи довше, декілька годин, пробути в Терезиній кімнатчині. Вона була, зрозуміло, менша, ніж будь-яка з надкухарчиних кімнат, ті кілька предметів, які там були, розташувалися певною мірою лише коло вікна, та зі свого досвіду спальної зали Карл уже зрозумів вартість власної, відносно тихої кімнати, і навіть якщо й не наголошував на цьому виразно, Тереза все ж помітила, як йому подобається її кімната. Від нього в неї не було таємниць, та й неможливо вже було мати перед ним таємниці після тих відвідин першого вечора. Вона була позашлюбна дитина, її батько був розпорядником на будівництві й звелів матері з дитиною поїхати за ним із Померанії до Америки, але, так ніби виконавши тим усі свої обов'язки або чекаючи на інших людей, без зайвих пояснень виїхав до Канади незабаром після приїзду спрацьованої жінки та виснаженої дитини, яких він зустрів на причалі, а їм не послав ані листа, ані якоїсь вісточки, що почасти й не мало дивувати, оскільки вони безслідно канули в кварталах бідоти на сході Нью-Йорка.

Якось Тереза — Карл стояв коло неї при вікні й дивився на вулицю — розповіла про смерть своєї матері. Як вона з мамою — а було їй тоді десь зо п'ять років — одного зимового вечора, кожна зі своїм клунком за плечима, поспішали вулицями, щоби знайти якийсь нічліг. Як мама спершу вела її за руку, була віхола, а йти назустріч вітрові ой як нелегко, а потім рука ослабла, і вона, навіть не озирнувшись, випустила Терезу, якій доводилося докладати зусиль самій втриматися за мамині спідниці. Часто Тереза перечіплювалася, навіть падала, але мама була як навіжена і не зупинялася. А ці сніговії в довгих, прямих нью-йоркських вулицях! Карл іще не застав жодної зими в Нью-Йорку. Якщо йти проти вітру, а той крутиться вихором, годі навіть на мить розтулити очі, вітер невпинно розтирає тобі на лиці сніг, ти йдеш, але не просуваєшся ані на крок, просто розпач. Дитина тут, звісно, має перевагу перед дорослим, вона проходить під вітром, та ще й тішиться трохи. Так і Тереза не могла тоді до кінця зрозуміти маму, вона була твердо переконана, що якби того вечора поводитися з мамою розумніше, — вона ж була іще зовсім маленька, — та не загинула би такою страшною смертю. Мама тоді вже другий день була без роботи, в них не залишилося навіть найдрібнішої монетки, цілісінький день вони провели надворі без ріски в роті, а в клунках волочили за собою сам непотріб, лахи, які, мабуть із забобону, не наважувалися викинути. Наступного ранку матері обіцяли якусь працю на будові, але вона, як увесь день намагалася розтлумачити Терезі, боялася, що не зможе скористатися такою доброю нагодою, бо почувалася смертельно втомленою, ще зранку, на превеликий жах перехожих, викашляла на хідник багато крові, і єдиним її бажанням було знайти десь теплу місцинку і перепочити. А саме того вечора неможливо було знайти бодай одне-однісіньке місце. Там, де їх не виганяв із брами, в якій, як-не-як, можна було би хоч трохи сховатися від негоди, розпорядник, вони крокували вузькими крижаними коридорами, блукали високими поверхами, кружляли вузькими терасами внутрішніх підвір'їв, стукали до всіх без винятку дверей, то не наважувалися ні з ким заговорити, то просилися до кожного, хто йшов назустріч, а раз чи два мама раптом бездиханно осідала на низенькому східці безгомінних сходів, притискала до себе Терезу, що мало не пручалася, і цілувала її болісним притисканням уст. Коли вже потім знаєш, що то були останні

поцілунки, не розумієш, як можна було, хай навіть ти малий хробачок, бути таким сліпим, аби цього не помітити. В деяких кімнатах, повз які вони проходили, були відчинені двері, аби випустити сперте повітря, і з чадної завіси, що, ніби на пожежі, заповнювала кімнату, виходила чиясь постать, застигала в дверях, і або самою своєю німою присутністю, або скупим словом давала зрозуміти неможливість знайти притулок у цій кімнаті. Тепер уже, озираючись назад, Терезі здавалося, що мама лише в перші години по-справжньому шукала місця, бо щойно минула північ, вона перестала до будь-кого звертатися, хоч аж до самого світанку не припиняла, з невеличкими перервами, ходити й ходити містом, попри те, що в цих будинках, у яких ніколи не замикалися ні вхідні брами, ні двері до помешкань, все-таки є якесь життя, і люди трапляються на кожному кроці. Звичайно, то було не ходіння, яке могло швидко до чогось привести, а тільки межеве зусилля, на яке вони були здатні, і цілком можливо, що насправді то було безцільне сновигання. Тереза вже не пригадувала, чи між північчю і п'ятою ранку вони побували в двадцятьох будинках, чи в двох, а чи тільки в одному. Коридори цих будинків сплановані з міркувань найкращого використання простору, але аж ніяк не з розрахунку на легку орієнтацію, скільки ж вони, мабуть, находилися тими самими коридорами! Тереза непевно пригадувала, як вони виходять із брами одного будинку, в якому прошукали місця цілу вічність, але так само їй здавалося, що в завулку вони тут-таки повернули і знову кинулися в той дім. Для дитини все це було якимось просто-таки незбагненим стражданням, коли мама то тримала її, то сама за неї трималася, то тягнула кудись без слова потішання, і в усій цій незбагненності вона знайшла собі одне-єдине пояснення: а саме те, що мама хоче втекти від неї. Тому й трималася, навіть якщо мама вела її за руку, для надійності: тим міцніше ще й за мамині спідниці і раз по раз ревла. Вона не хотіла, аби її тут лишали, серед цих людей, які, важко гупаючи, піднімалися сходами перед ними, які за ними, ще не видні, наближалися із-за закруту сходів, які сварилися перед дверима в коридорах, заштовхуючи одні одних до кімнати. Із глухим співом будинком вешталися п'яниці, щастя іще, що мамі якось щоразу вдавалося прошмигнути з Терезою попри та-кий-от гурток, що зараз за ними змикався. Звісно, пізньої ночі, коли вже не так пильнували і ніхто

вже аж так не наполягав на своєму праві, вони могли би протиснутися до котроїсь із загальних спальних зал, що їх здавали у винайм підприємці, повз кілька з них вони пройшли, але Тереза того не розуміла, а мама вже не хотіла спокою. Вранці, на початку гарної зимової днини, вони притулилися до якогось муру, можливо, трохи поспали там, а може, просто постояли з витріщеними очима. Виявилося, що Тереза загубила свій клунок, мама кинулася лупцювати її за таку неувважність, але Тереза ні не чула, ні не відчувала жодного удару. А тоді вони рушили далі вуличками, що потрохи оживали, — мама, тримаючись за стіни, перейшли через якийсь міст, де мама долонею згрібала з поруччя іній, і врешті-решт вийшли, тоді Тереза сприйняла це як належне, а тепер не розуміла, як таке можливо, просто до будови, на якій мама того ранку мала отримати роботу. Вона не сказала Терезі, чи та має чекати, чи йти кудись, і Тереза сприйняла це як наказ чекати, бо це найбільше відповідало її бажанням. Отож вона сіла на купу цегли і дивилася, як мама розв'язує клунок, витягає звідти якусь картату шмату і обмотує нею хустку, яку носила цілу ніч. Тереза була надто втомлена, щоби навіть подумати, чи не допомогти бува мамі. Не зголошуючись до розпорядника будівлі, як то було заведено, нікого ні про що не питаючи, мама полізла кудись драбиною, так ніби й сама знала, яку роботу їй призначили. Тереза здивувалася, бо помічниць задіювали зазвичай лише внизу, для гасіння вапна, подавання цегли і подібних простих робіт. Тому й подумала, що сьогодні мама хоче виконувати якусь краще оплачувану роботу, і заспано їй всміхнулася. Будівництво було ще не високе, ледь сягало першого поверху, хоча високі палі, виставлені для подальшого риштування, але ще без поперечок, уже стриміли в блакить неба. Нагорі мама спритно обійшла мулярів, що клали цеглина на цеглину і якимось незрозумілим робом не зажадали від неї пояснень, тендітною рукою обережно взялася за дошку, яка правила за поруччя, а Тереза внизу, зі своєї дрімоти, подивляла цю вправність, сподіваючись, що мама приязно гляне на неї. Однак та рушила до невеличкої купки цегли, перед якою закінчувалося поруччя та й, мабуть, і сам шлях, але вона не зважала, пішла просто на ту купку, вправність, здається, покинула її, вона перекинула купку цегли і сама, зашпортавшись, перелетіла через неї і впала вниз. За нею загуркотіло декілька цеглин, а за якийсь час звідкись

відірвалася важеленна дошка і гримнула просто на неї. Останнім Терезиним спогадом про матір було, як вона з розчепіреними ногами лежить у своїй картатій спідниці, привезеній іще з Померанії, як та дошка майже накрила її всю, як зусібіч збігаються люди, а зверху щось гнівно кричить якийсь чоловік.

Був пізній вечір, коли Тереза закінчила розповідь. Вона розказувала дуже докладно, не так як зазвичай, і чомусь саме на незначних місцях, як-от описуючи палі того риштування, кожна з яких зосібна стирчала в небо, була змушена зі сльозами на очах зупинятися. Минуло десять років, а вона все ще пам'ятала кожнісіньку дрібницю, як усе діялося, а оскільки вигляд матері нагорі, на недобудованому першому поверсі, був останнім її спогадом про живу маму, вона ніяк не могла виговоритися, так що, закінчивши розповідь, уже збиралася знову до неї повернутися, але раптом затнулася, затулила руками лице і не промовила більше ні слова.

Були, однак, у Терезиній кімнаті й веселіші речі. Одразу в перші відвідини Карл побачив там підручник із купецького листування і попросив його позичити. Водночас вони домовилися, що Карл виконуватиме завдання, що містилися в підручнику, а Тереза, яка вже вивчила книжку в обсязі, необхідному для її скромної праці, їх переглядатиме. Тож Карл цілими ночами, із затканими ватою вухами, лежав на своєму ліжку в спальній залі, міняючи задля різноманітності позу, читав ту книжку і писав у зошитку завдання ручкою, яку надкухарка подарувала йому за те, що він дуже практично уклав і чисто заповнив для неї інвентарний опис. Більшість завад із боку інших хлопців йому вдалося обернути собі на користь тим, що він усе питав і питав їхніх дрібних порад англійською мовою, аж поки вони втомилися і дали йому спокій. Нерідко він не міг надивуватися, як це інші цілком миряться зі своїм теперішнім становищем, геть не відчуючи його тимчасового характеру, — старших за двадцятилітніх ліфтярів тут просто не терпіли, — не розуміють необхідности вибору майбутньої професії і, попри Карлів приклад, не читають нічого іншого, крім щонайбільше детективних

історій, що їх засмальцьованими клаптями передавали від ліжка до ліжка.

При зустрічах Тереза з надмірною ретельністю перевіряла його роботи, траплялося, що вони були різної думки про те чи інше питання, Карл притягав у свідки свого великого нью-йоркського професора, але той значив для Терези не більше, ніж погляди ліфтярів на граматику. Вона брала його ручку, перекреслювала місце, в помилковості якого була переконана, але Карл у таких суперечливих питаннях, хоча в цій справі не було вищого авторитету за Терезу, задля докладності знову викреслював ті її перекреслення. Траплялося, що заходила надкухарка і завжди розсуджувала на Терезину користь, що не було іще жодним доводом, адже та була її секретаркою. Та водночас вона вносила загальне примирення, бо готувала чай, виймала печиво, а Карл мусив розповідати про Європу, щоправда з численними перебиваннями з боку надкухарки, яка все питала й питала і ніяк не могла надивуватися, даючи цим Карлові нагоду зрозуміти, скільки там усього змінилося за цей порівняно невеликий час і скільки, мабуть, змінилося за його відсутності, а скільки ще зміниться.

Карл пробув у Рамзесі, мабуть, із місяць, коли одного вечора Ренель мимохідь сказав, що перед готелем до нього звернувся якийсь чоловік на ім'я Делямарш, розпитуючи про Карла. У Ренеля не було причин щось приховувати, і він розповів усе, як є, що Карл працює ліфтярем, але має всі підстави сподіватися, завдяки протекції надкухарки, на вищі посади. Карл зауважив, як обережно Делямарш обійшовся з Ренелем, який навіть запросив його на спільну вечерю. "У нас із Делямаршем вже немає нічого спільного, — сказав Карл. — Та й Ти його стережися!" "Я?" — сказав Ренель, потягнувся і поспішив геть. Він був найтендітніший хлопець у готелі, і серед інших хлопців — ніхто вже до пуття не пам'ятав, хто його пустив, — ходив поголос, що одна шляхетна дама, яка давно вже мешкала в готелі, щонайменше обцілює його в ліфті. Для того, хто ці чутки знав, неабияка принадність полягала в тому, щоби бачити, як та самовпевнена дама, зовнішність якої навіть близько не натякала на можливість такої поведінки, спокійними, розміреними кроками, зі своїм

легеньким серпанком і вузько зтягнуеною талією, проходить повз них. Вона мешкала на другому поверсі, Ренелів ліфт не був її, але ж не можна було заборонити гостям, коли всі решта ліфтів у ту мить зайняті, скористатися іншим. Отож і траплялося таке, що вряди-годи ця дама їздила Карловим і Ренелевим ліфтом, і то справді тільки тоді, коли була Ренелева зміна. Може, то й був збіг обставин, але в таке ніхто не вірив, і коли ліфт із ними здіймався, цілою вервечкою ліфтярів поширювалося ледь стримуване занепокоєння, яке раз навіть призвело до втручання надкельнера. Чи то дама та завинила, чи той поголос, але Ренель змінився, став іще незмірно зарозумілішим, цілком переклав чищення на Карла, який уже тільки й чекав нагоди поважно з ним поговорити, перестав бувати в спальній залі. Ніхто інший так не вирізнявся зі спільноти ліфтярів, бо загалом вони були заодно, принаймні в питанні служби, і мали організацію, яку визнавала навіть готельна дирекція.

Ось про все це Карл якраз і розмірковував, думав і про Делямарша, а поза тим справував свою службу, як завжди. Коло півночі настало невеличке урізноманітнення, бо Тереза, яка часто робила йому несподіванки маленькими подарунками, принесла велике яблуко і плитку шоколаду. Вони трохи побалакали, коротенькі переривання, спричинені їздою ліфта, їм мало дошкуляли. Зайшла мова і про Делямарша, і Карл помітив, що, власне кажучи, підпав тут під Терезин вплив, від якогось часу вважаючи його небезпечним чоловіком, бо таким він здався Терезі з Карлових оповідей. Карл же вважав його, по суті, просто обдертюхом, якого зіпсувало лихо, але з яким цілком можна порозумітися. Проте Тереза дуже жваво заперечувала, вимагаючи в довгих розмовах від Карла обіцянки, що він ніколи не скаже Делямаршеві ні слова. Замість дати таку обіцянку, Карл постійно наполягав, аби вона йшла нарешті спати, бо північ давно минула, а якщо вона впиратиметься, погрожував, от, мовляв, полишить пост і сам заведе її до кімнати. Коли вона нарешті була готова йти, він сказав: "Для чого Ти робиш собі зайві клопоти, Терезо? Якщо Ти після цього краще спатимеш, радо обіцяю Тобі, що говоритиму з Делямаршем тільки в тому випадку, коли цього ніяк не вдасться уникнути". А тоді треба було часто возити ліфти, бо хлопця із сусіднього ліфта закликали до якоїсь іншої роботи, і Карлові довелося

обслуговувати обидва. Деякі гості заговорили про безлад, а якийсь панок, що супроводжував даму, навіть легенько постукав Карла ціпком по плечу, щоби поквапити його, геть зайва пересторога. Якби хоч мешканці, побачивши, що при їхньому ліфті нема хлопця, відразу перейшли до Карлового, але ж ні, вони пішли до ліфта поряд і стояли там, невпинно тиснучи на ґудзик, або й самі заходили до ліфта, чому хлопці, згідно з найсуворішим положенням службового розпорядку, мали будь-якою ціною запобігати. Отож Карлові випала дуже й дуже виснажлива біганина взад-вперед, так що він уже не міг встежити за тим, чи ретельно виконує свої обов'язки. Крім того, коло третьої ночі один носій, старший чоловік, із яким Карл трохи приязнився, захотів від нього якоїсь допомоги, але Карл аж ніяк не міг її надати, бо перед обома його ліфтами якраз стояли гості, і треба було неабиякої присутности духу, щоби негайно вирішити, до якої з груп рушити великими кроками. Тим-то він був щасливий, коли на службу знову заступив той інший хлопець, і навіть гукнув у його бік кілька докірливих слів за таку довгу затримку, хоча той, мабуть, якраз найменше в ній завинив. По четвертій усе трохи вгамувалося, саме цього Карл негайно й потребував. Він усією вагою сперся на поруччя коло свого ліфта, повільно їв яблуко, з якого вже після першого надкусу заструменіли пахощі, і дивився у великий світляний колодязь, оточений вікнами комор, за якими в темряві ледь-ледь відсвічували підвішені гори бананів.

6. Справа Робінсона

Нараз хтось поплескав його по плечу. Карл, подумавши, природно, що то гість, притьмом сховав яблуко до кишені й прожогом кинувся, ледве що глянувши на того чоловіка, до ліфта. Та зненацька чоловік сказав: "Доброго вечора, пане Росман. Це я, Робінсон". "Але ж Ви й змінилися", — сказав Карл, похитуючи головою. "Так, мені добре ведеться", — сказав Робінсон, зиркнувши вниз, на свій одяг, що, може, й складався з доволі вишуканих речей, але так недоладно дібраних, що виглядав просто-таки жалюгідно. Найбільше впадала у вічі, вочевидь, уперше одягнена біла камізелька, прикрашена чотирма маленькими кишеньками з чорними облямітками, на яку Робінсон намагався звернути

Карлову увагу, випнувши груди. "Дорога у Вас одежина", — сказав Карл, мимохіть пригадуючи собі своє гарне, просте вбрання, якого не посоромився би й Ренель і яке продали два його паскудники-побратими. "Так, — сказав Робінсон, — щодня купую щось новеньке. Як Вам моя камізелька?" "Дуже навіть гарна", — сказав Карл. "Але це не справжні кишені, просто зроблено так", — сказав Робінсон, хапаючи Карла за руку, щоби той і сам пересвідчився. Але Карл відсахнувся, бо в Робінсона з рота страхітливо відгонило горілкою. "Знову багато п'єте", — сказав Карл, відступаючи до поруччя. "Ні, — сказав Робінсон, — не багато". І додав, цілком суперечачи недавній своїй вдоволеності: "А що ще робити людині на цьому світі".

Розмову перервав один виїзд ліфтом, а щойно Карл з'їхав донизу, як надійшов телефонний дзвінок, що наказував Карлові покликати готельного лікаря, бо якась дама на сьомому поверсі знепритомніла. Дорогою до лікаря Карл потай надіявся, що Робінсон тим часом піде собі, бо не хотів, аби його з ним бачили, і, пам'ятаючи Терезині слова, навіть чути не бажав про Делямарша. Проте Робінсон усе ще чекав із залякною поставою п'яного як чіп, повз них саме пройшов якийсь вищий готельний урядник у чорному сурдуді й циліндрі, не звернувши, здається, на Робінсона особливої уваги. "Росмане, а не хочете якось зазирнути до нас, ми дуже навіть гарно влаштувалися", — сказав Робінсон, звабливо зиркаючи на Карла. "Хто мене запрошує, Ви чи Делямарш?" — спитав Карл. "Я і Делямарш. У цьому ми заодно", — сказав Робінсон. "Ну, тоді я скажу Вам, а Ви, будь ласка, перекажіть Делямаршеві: наше прощання, якби у когось іще залишалися якісь сумніви, було остаточним. Ви двоє вчинили мені більше кривди, ніж усі решта, разом узяті. Може, ви втовкли собі в голову, що й далі можете мене турбувати?" "Але ж ми Ваші побратими, — сказав Робінсон, і в нього виступили огидні п'яні сльози. — Делямарш просить переказати Вам, що відшкодує за все колишнє. Тепер ми мешкаємо з Брунельдою, прекрасною співачкою". І, наче на продовження цих слів, він уже збирався високим голосом затягнути якусь пісню, але Карл цитьнув на нього: "Ану, негайно замовкніть, Ви що, забули, де Ви?" "Росмане, — сказав Робінсон, що стримався тільки зі співом, — я ж Ваш побратим, кажіть, що хочете. А тепер у Вас таке гарне

становище, чи не могли би Ви трішечки підсобити мені грошми". "Та Ви їх просто проп'єте, — сказав Карл, — навіть із кишені у Вас стирчить пляшка горілки, до якої Ви, заки мене не було, звичайно, добряче прикладалися, бо на початку ж іще були доволі притомні". "Це просто для підкріплення, коли я в дорозі", — сказав Робінсон, виправдовуючись. "Не моя справа вчити вас розуму", — сказав Карл. "А гроші!" — сказав Робінсон із вираженими очима. "Це ж Ви від Делямарша дістали завдання роздобути гроші. Гаразд, я дам Вам грошей, та лише за умови, що Ви негайно підете звідси й ніколи більше не навідуватиметеся до мене. Хочете щось повідомити — пишіть. Карлові Рос-ману, ліфтяреві, готель "Окциденталь", цього вистачить. Але сюди, я повторюю, сюди не смійте до мене приходити. Тут я на службі й не маю часу на відвідини. То що, візьмете гроші за такої умови?" — спитав Карл, сягаючи до кишеньки камізельки, бо був сповнений рішучості пожертвувати весь наливок сьогоднішньої ночі. Робінсон просто кивнув на це запитання і важко засопів. Карл хибно це потлумачив і перепитав: "Так чи ні?"

Тоді Робінсон жестом прикликав його до себе і прошепотів поміж ковтальних рухів, надто аж виразних: "Росмане, мені дуже зле". "До дідька", — вирвалося в Карла, двома руками він потяг його до поруччя.

Тут-таки з Робінсоного рота линуло, просто в прогалину між сходами. В перервах, які час від часу давала йому нудота, він наосліп норовив дотягтися до Карла. "Ви справді хороший хлопець", — казав він тоді або ж: "Уже перестає", — що було далеко від правди, або ж: "От псяюхи! Чого вони там намішали!". Від тривоги й огиди Карл не витримав і почав ходити взад-вперед. Так, тут у закапелку біля ліфта Робінсон був не дуже на видноті, але якби його хтось таки помітив, один із тих нервових багатіїв, що тільки й чекають нагоди поскаржитися на щось готельному урядникові, який мчить до них, збиваючись із ніг, а потім влаштує страшну помсту всьому персоналу, або коли прошмигне один із тих готельних детективів, які постійно міняються і яких, крім дирекції, ніхто не знає, а тому й підозрюють у кожному, хто пильно гляне, можливо, просто через короткозорість. Або внизу: вистачало комусь із ресторану, що не зачинявся всеньку ніч, піти по щось до комори, з

подивом виявити оте неподобство в світляному колодязі й запитати Карла телефоном, що там таке нагорі, на милість Божу, коїться. Хіба зміг би тоді Карл приховати Робінсонову присутність? А якби навіть і так, то чи не став би Робінсон у своїх глупоті й розпачі, замість перепросити за все, покликатися саме на Карла? І хіба тоді Карла негайно не звільнили би, бо трапилося нечуване: ліфтьяр, цей найнижчий і найпослідушіший службовець у велетенській драбині службових чинів, дозволив своєму приятелеві закаляти готель, налякати чи навіть відлякати гостей? Чи можна стерпіти ліфтьяра, що має таких друзів, які до того ж відвідують його в робочий час? Чи не виглядало би воно на те, що і сам ліфтьяр п'яниця або, крий Боже, іще щось гірше, бо ж сам собою напрошувався висновок, що він так довго частував своїх друзяк готельними припасами, заки вони в першому-ліпшому місці цього вкрай чистого готелю взялися виробляти такі неподобства, як оце щойно Робінсон? І чому тоді такому хлопчині обмежуватися крадіжкою харчів, коли від можливостей цупити — за відомого недбальства гостей, повсюдно відкритих шаф, порозкладаних скрізь на столах ласощів, відчинених скриньок, абияк пожбурених ключів — тут аж роїться?

Карл саме угледів, як вдалині з погребу виходять гості, там щойно закінчилася вистава вар'єте. Карл кинувся до свого ліфта, не наважуючись навіть обернутися до Робінсона зі страху перед тим, що там іще може уздріти. Його мало заспокоювало, що звідти не долинали ані звуку, навіть зітхання. Він хоч і обслуговував гостей, їздячи з ними вгору-вниз, та все одно не міг цілком приховати неуважність і при кожному з'їзді вниз готувався застати там якусь прикру несподіванку.

Нарешті в нього з'явився час знову поглянути, як там Робінсон, що припишк у своєму кутку, припавши лицем до колін. Круглий, твердий капелюх зсунувся йому на саму потилицю. "А тепер йдіть уже, — сказав Карл тихо і наполегливо, — ось гроші. Якщо поквипитесь, я встигну ще показати Вам найкоротший шлях". "Я не зможу піти, — сказав Робінсон, витираючи крихітною хустинкою чоло, — я тут помру. Ви не уявляєте, як мені зле. Делямарш тягає мене за собою по всіх цих вишуканих закладах, але я не годен стравити ці витребеньки, щодня йому це кажу".

"Але ж не можете Ви залишитися тут, — сказав Карл. — Подумайте, де Ви. Якщо Вас тут побачать, то покарають, а я втрачу посаду. Ви цього прагнете?" "Я не можу піти, — сказав Робінсон, — краще вже відразу стрибнути отуди", — і він вказав на світловий колодязь між перилами. "Коли отак сиджу, то ще якось стерпно, але встати не можу, я вже пробував, коли Вас не було". "Тоді я покличу машину, і Вас завезуть до лікарні", — сказав Карл, трусячи Робінсона за ноги, бо той щомиті міг запасти в цілковиту безтямність. Та щойно почувши слово "лікарня", яке, здавалося, пробудило в ньому якісь жахливі уявлення, Робінсон заголосив і простягнув до Карла руки, так благав змилюватися.

"Тихо", — сказав Карл, ляпасом збив ті руки, побіг до ліфтяра, якого тієї ночі заступав, попросив про ту саму послугу на хвилю, помчав назад до Робінсона, з усієї сили шарпнув його, що все схлипував і схлипував, догори й зашепотів: "Робінсоне, якщо хочете, щоби я Вами зайнявся, то будьте такі ласкаві й зберіться, зараз треба буде пройти невеличку відстань прямо. Я відведу Вас до мого ліжка, де Ви зможете відлежатися, поки Вам стане ліпше. Самі здивуєтеся, як скоро Вам полегшає. Але тепер схаменіться, бо в коридорах скрізь повно людей, а моє ліжко в загальній спальні. Якщо Вас бодай хтось зауважить, я вже нічого не зможу для Вас зробити. І очі Вам доведеться тримати розплющеними, не можу ж я вести Вас як смертельно хворого". "Я зроблю все, що Ви вважаєте за потрібне, — сказав Робінсон, — але самі Ви мене не заведете. Чи могли би Ви покликати ще й Ренеля?" "Ренеля немає", — сказав Карл. "Ну, так, — сказав Робінсон, — Ренель із Делямаршем. Вони ж і послали мене по Вас. Я вже все плутаю". Карл користувався цим і подібними нерозбірливими монологам Робінсона, аби просувати вперед, і вже успішно довів його до рогу, звідки трохи слабше освітлений коридор вів до спальні ліфтярів. Тут на них на повному бігу налетів і пролетів повз них якийсь ліфтяр. Поза тим досі їм траплялися лишень невинні зустрічі; бо між четвертою і п'ятою ранку був найспокійніший час, і Карл добре розумів, що як йому не вдасться спекатися Робінсона тепер, то на світанку, коли все знову заворушиться, про це взагалі вже годі й думати.

У спальній залі, на протилежному кінці відбувалася якась велика сутичка, чи ще щось подібне, було чути ритмічне плескання, збуджений тупіт і спортивні вигуки. На ближчій до дверей половині в ліжках виднілося лише кілька найзатятіших сплюхів, більшість лежали на спині, втупившись у повітря, час від часу хтось — вбраний чи, як був, роздягнений — підхоплювався з ліжка і мчав подивитися, як там справи на протилежному кінці зали. Отож Карл досить непомітно довів Робінсона, що потрохи при звичаївся до такої ходи, до Ренелевого ліжка, бо воно стояло коло самих дверей і, на щастя, було незайняте, в той час як у його власному, як він іще здалеку розгледів, преспокійно спав собі якийсь хлопець, якого він навіть і не знав. Щойно відчувши під собою ліжко, Робінсон негайно — одна нога ще звисала на підлогу — заснув. Карл повністю накрив йому лице ковдрою і вирішив, що, принаймні на найближчий час, матиме спокій, бо Робінсон напевно не прокинеться до шостої, а доти він і сам уже повернеться, і тоді вже, можливо, з Ренелевою допомогою, знайде якийсь спосіб забрати звідси Робінсона. Перевірки спальної зали, що їх здійснювали якісь вищі органи, траплялися лише в надзвичайних випадках, хлопці-ліфтарі вже багато років тому домоглися скасування звичного колись загального огляду, тож і з цього боку можна було нічого не остерігатися.

Опинившись знову коло свого ліфта, він побачив, що і його ліфт, і ліфт його сусіда саме поїхали догори. Він тривожно чекав, аби з'ясувати, що діється. Його ліфт приїхав перший, і звідти висів той хлопець, який хвилику тому пробіг коридором. "Де ж Ти був, Росмане? — спитав він. — Куди Ти подівся? Чому нікого не попередив?" "Але ж я сказав йому, щоби він заступив мене на хвилику, — сказав Карл, показуючи на хлопця із сусіднього ліфта, що якраз наближався. — Я ж також дві години заступав його під час найбільшого руху". "Все це дуже добре, — сказав той, до кого він звертався, — але цього замало. Хіба ти не знаєш, що навіть про найкоротші відлучання від служби слід повідомляти в бюро надкельнера. Для чого ж Тобі телефон? Я радо заступив би Тебе, але Ти й сам знаєш, що це не так просто. Щойно перед обома ліфтами стояли нові гості з експресу о четвертій тридцять. Не міг же я побігти спочатку до Твого ліфта й змусити моїх гостей чекати, тож я спершу поїхав своїм".

"Ну, і?" — стривожено запитав Карл. "Ну, і, — сказав хлопець із сусіднього ліфта, — тут якраз нагодився надкельнер, бачить людей перед Твоїм ліфтом, яких ніхто не обслуговує, впадає в шал, питається мене, а я відразу до нього, де Ти запропастився, я не маю зеленого поняття, Ти ж мені не сказав, куди йдеш, отож він тут-таки телефонує до спальної зали, аби негайно йшов хтось інший. Ми ж іще зустрілися з Тобою в коридорі", — сказав хлопчина, що заступав Карла. Карл кивнув. "Ясна річ, — запевняв інший хлопець, — я відразу сказав, що Ти попросив мене заступити Тебе, але ж хіба він зважає на такі перепросини. Ти, мабуть, іще його й не знаєш. І ми маємо переказати Тобі, аби Ти негайно йшов до бюро. Тож ліпше не барись і біжи. Може, він іще й вибачить, Тебе ж справді не було лише дві хвилини. Спокійно можеш сказати, що попросив мене заступити. Але ліпше не кажи, що Ти мене заступав, послухайся, мені-то нічого не буде, в мене був дозвіл, але недобре говорити про такі речі та ще й змішувати їх зі справами, з якими вони не мають нічого спільного". "Це вперше я покинув пост", — сказав Карл. "От завжди так, хоч вір, хоч ні", — сказав хлопець і помчав до свого ліфта, бо наближалися люди. Хлопець, що заступав Карла, — йому було років зо чотирнадцять, і він, вочевидь, співчував Карлові, — сказав: "Дуже часто вже бувало, що в таких випадках вибачали. Зазвичай тоді переводять на іншу роботу. Звільнили, наскільки пригадую, тільки одного. Підшукай якусь хорошу відмовку. Але в жодному разі не кажи, що Тобі раптом стало зле, він Тебе просто візьме на кпини. Краще вже скажи, що якийсь гість попросив Тебе виконати якесь термінове доручення для іншого гостя, а того другого Ти так і не знайшов". "Та ні, аж так зле не буде", — з усього, що він почув досі, Карлові вже не вірилося в щасливий кінець. Бо навіть якщо це службове недбальство йому й пробачать, то в спальній залі таким-от живим звинуваченням іще лежить Робінсон, а знаючи жовчний характер надкельнера, було аж надто ймовірно, що він не вдовольниться поверховими поясненнями і врешті-решт таки розшукає Робінсона. Не було виразної заборони приводити до спальної зали сторонніх, але її не існувало, мабуть, тільки тому, що немислимих речей і не забороняють.

Коли Карл увійшов до бюро надкельнера, той саме сидів за вранішньою кавою і пригубив ковточок, а потім знову заглибився в якийсь список, що його, мабуть, приніс йому на затвердження теж присутній тут старший порт'є. То був високий чоловік, якого багата, пишно оздоблена уніформа — навіть із плечей у нього звисали, закручуючись на рукавах, золоті ланцюжки та стрічки — робила ще ширшим у плечах, ніж той і так від природи був.

Блискучі чорні вуса з довгими загостреними кінчиками, як то носять в Угорщині, не ворушилися навіть від найрвучкіших порухів головою. Та й узагалі, внаслідок тягаря того одягу кожен порух давався чоловікові вкрай важко, і він не міг встояти інакше, ніж розставивши ноги в боки, аби правильно розподілити вагу.

Карл увійшов невимушено і поквапно, як звик робити в готелі, бо повільність і обережність, що в приватних осіб означають увічливість, у ліфтарів вважають ледачістю. Окрім того, не конче, аби аж так відразу на вході бачили, що він усвідомлює свою провину. Надкельнер хоч і зиркнув побіжно на відчинені двері, але відразу ж повернувся до своєї кави і читання, аніскільки не зважаючи на Карла. Зате порт'є, можливо, Карлове прибуття перешкодило, а можливо, він мав скласти якесь таємне повідомлення чи прохання, хай там як, але він раз по раз злісливо й вовком зиркав на Карла, щоби відтак, вочевидь, відповідно до свого наміру, зустрівшись із Карлом поглядом, знову повернутися до надкельнера. Проте Карл вирішив, що не випадає, раз уже він тут, знову вийти з бюро, не діставши на це надкельнерового наказу. Але той і далі вивчав свій список, час від часу відкушував шматок печива, з якого одно, не перериваючи читання, струшував цукор. Одного разу аркуш зі списку впав на підлогу, порт'є навіть не зробив спроби його підняти, він знав, що йому це не вдасться, та й не було потреби, бо вже підспів Карл і простягнув аркуш надкельнерові, що взяв його так, наче той сам здійнявся з підлоги. Вся ця маленька послуга нічого не дала, бо порт'є не переставав злісно зиркати.

Однак Карл був спокійніший, ніж перед тим. Уже навіть ту обставину, що його справа, здається, так мало важить для надкельнера, можна було витлумачити як добрий знак. Та й, зрештою, зрозуміло. Звісно, якийсь там хлопчак-ліфтяр нічого не важить, а тому й не може собі нічого дозволити, та саме тому, що він нічого не важить, він і не може накоїти чогось надзвичайного. Зрештою, надкельнер і сам в юності був ліфтярем — що становило гордість усього цього покоління ліфтярів — саме він перший організував ліфтярів, і звісно, що й сам колись без дозволу полишав пост, навіть якщо тепер ніхто не міг його змусити це пригадати, і навіть якщо не можна нехтувати тією обставиною, що він, власне як колишній ліфтяр, убачав свій обов'язок у тому, аби утримувати цей прошарок у порядку тимчасово невблаганною суворістю. До того ж неабияку надію Карл покладав і на спливання часу. На годиннику в бюрі було вже чверть на шосту, щомиті мав повернутися Ренель, може, й уже повернувся, адже йому мусило впасти у вічі, що Робінсон не прийшов, та й не могли Делямарш із Ренелем перебувати десь далеко від готелю "Окциденталь", як тепер сяйнуло Карлові, бо ж тоді Робінсон у своєму жалюгідному стані навіть не дійшов би сюди. Якщо тільки Ренель застав Робінсона у своєму ліжку, що неминуче мусило статися, тоді все гаразд. Бо така практична людина, як Ренель, а надто коли йшлося про його інтереси, вже якось випровадить Робінсона з готелю, що станеться тим легше, що Робінсон тим часом уже трохи відпочив, до того ж перед готелем його, мабуть, уже зустріне Делямарш. Бо коли Робінсон зникне з готелю, Карл зможе набагато спокійніше відповідати надкельнерові, і цього разу відбудеться хай навіть суворою, але тільки доганою. А тоді вже порадиться з Терезою, чи варто казати правду надкухарці — зі свого боку він не бачив жодних застережень, — і, якщо тільки вдасться, вся ця справа без особливих наслідків забудеться.

Щойно Карл трохи заспокоїв себе таким розмірковуванням і непомітно взявся рахувати прийнятий за цю ніч напивок, бо відчуття підказувало йому, що він сьогодні особливо рясний, як надкельнер зі словами: "Зачекайте, будь ласка, ще хвилю, Феодоре", — відклав список на стіл, пружно підхопився і так голосно заверещав на Карла, що той спершу лише перелякано витріщився в цю велику, чорну яму рота.

"Ти покинув без дозволу пост. Знаєш, що це означає? Це означає звільнення. І я не хочу чути жодних виправдань, свої брехливі відмовки залиш для себе, мені цілком вистачає того факту, що тебе не виявилось на місці. Якщо я раз це стерплю і пробачу, завтра всі сорок ліфтярів утечуть мені зі служби, і мені самому доведеться розносити всіх п'ятсот гостей на руках".

Карл мовчав. Порт'є підійшов до нього й узявся обсмикувати Карлів камзол, на якому утворилося декілька зморщок, безперечно, для того, аби звернути увагу надкельнера на нехлюйство Карлового вбрання.

"Чи, може, Тобі раптом стало недобре?" — підступно запитав надкельнер. Карл недовіжливо подивився на нього і відповів: "Ні". "Тобто Тобі навіть кепсько не стало? — вереснув кельнер тим дужче. — В такому разі Ти, мабуть, приготував якусь дуже вже вигадливу брехню. Отож яке в Тебе виправдання? Ну, кажи". "Я не знав, що слід просити дозволу телефоном", — сказав Карл. "Прекрасно, — сказав надкельнер, схопив Карла за комір і майже підніс у повітря перед службовим розпорядженням для ліфтярів, що висіло на цвяшку. Порт'є теж підійшов до стіни. "Ось, читай!" — сказав надкельнер, показуючи на якийсь параграф. Карл подумав, що має читати подумки. "Вголос!" — скомандував надкельнер. Замість читати вголос, у сподіванні, що цим якось вдасться вгамувати надкельнера, Карл сказав: "Мені відомий цей параграф, я ж дістав службове розпорядження і уважно його прочитав. Та саме ті вказівки, яких ніколи не потребуєш, найлегше забуваються. Я служу вже два місяці й ще ніколи не покидав пост". "Зате тепер покинеш", — сказав надкельнер, знову взяв список, немовби збирався щось там вичитати, але тут-таки пожбурих його на стіл, ніби якусь непотрібну шмату, і заходив, весь збагровілий на чолі й на щоках, уздовж і впоперек кімнатою. "І все через отакого пущівірінька! Такий переполох у нічній зміні! — випалив він кілька разів поспіль. — Знаєте, хто якраз збирався поїхати ліфтом, коли зник оцей парубійко?" — звернувся він до порт'є. І назвав ім'я, від якого в того, позаяк він знав і міг оцінити всіх гостей готелю, аж мороз по шкірі пішов, так що він швидко зиркнув на Карла, ніби саме вже його існування було достатнім підтвердженням, що

власник цього імені якийсь час змушений був марно чекати коло ліфта, звідки втік цей хлопець. "Жах", — сказав портьє, в безмежному занепокоєнні повільно похитуючи головою в бік Карла, що сумно дивився на нього й міркував, що тепер йому доведеться розплачуватися ще й за нетямущість цього чоловіка. "До речі, я Тебе знаю, — сказав портьє, тицяючи своїм грубим, великим, напруженим вказівним пальцем. — Ти єдиний хлопець, який принципово ніколи зі мною не вітається. Та що ти собі, власне кажучи, думаєш! Кожен, хто проходить повз портьєрню, зобов'язаний зі мною привітатися. З іншими портьє обходься собі як знаєш, але я вимагаю, щоби зі мною віталися. Я хоч і вдаю часом, що не помічаю, але запевняю Тебе, що прекрасно пам'ятаю, хто зі мною привітався, а хто ні, Ти, покиньку!" І відвернувся від Карла й рушив, випростаний, у бік надкельнера, який, утім, замість того, щоб якось висловитися у справі портьє, закінчував свій сніданок і перебігав очима вранішню газету, що її саме приніс якийсь служник.

"Пане надпортьє, — сказав Карл, сподіваючись, заки надкельнер втратив пильність, принаймні з'ясувати цю справу з портьє, бо збагнув, що якщо його закид, можливо, йому й не зашкодить, то його ворожість вже напевне, — безперечно, я з Вами вітаюся. Адже я лише недавно в Америці, а приїхав із Європи, де, як відомо, вітаються частіше, ніж треба. Звісно, я ще не встиг остаточно від цього відівчитися, і не далі як два місяці тому мене в Нью-Йорку, де я випадково обертався у вищих колах, за кожної нагоди переконували покинути цю надмірну ввічливість. І після цього Ви кажете, що я саме з Вами не вітався. Та я вітався з Вами по кілька разів на день. Але, звичайно, не щоразу, коли Вас бачив, бо ж за день проминав Вас сотні разів". "Ти маєш вітатися зі мною щоразу, щоразу без жодного винятку, і весь час, заки зі мною говориш, тримати картуза в руці. Ти завжди маєш звертатися до мене "Пане надпортьє", а не на "Ви". І все це щоразу і ще раз щоразу". "Щоразу?" — повторив Карл тихо і запитально, тепер він пригадав собі, що впродовж усього свого перебування тут цей портьє завжди дивився на нього суворо й докірливо, вже від найпершого ранку, коли він, іще не пристосований як слід до свого становища прислужника, прискіпливо й наполегливо випитував портьє, чи не питали за ним, бува, двоє чоловіків і чи не залишали для

нього фотографії. "Тепер бачиш, до чого доводить така поведінка, — сказав портьє, знову підійшовши впритул до Карла й показуючи на надкельнера, який досі читав, так ніби той — уповноважений його помсти. — На наступній посаді вже зважатимеш на те, аби вітатися з портьє, навіть якщо це буде в якомусь злиденному притоні".

Карл уже змирився з тим, що втратить посаду, адже надкельнер вимовив це слово, надпортьє повторив як dokonаний факт, а на звільнення якогось там хлопчини-ліфтьєра дозвіл директора готелю, мабуть, і не знадобиться. Проте відбулося все це швидше, ніж він сподівався, бо ж, урешті-решт, два місяці він прослужив тут вірою і правдою, і вже напевно краще, ніж декотрі хлопці. Але на такі речі у вирішальний момент, вочевидь, не зважають у жодній частині світу, ні в Європі, ні в Америці, а рішення приймають так, як комусь у мить першого нападу люті вихопиться присуд. Можливо, тепер уже було би найкраще відразу попрощатися і піти собі, адже надкухарка і Тереза, либонь, іще спали, і він міг би, щоби заощадити їм розчарування і смуток від його поведінки, принаймні при особистому прощанні, просто написати прощального листа, швидко спакувати валізку і тишком собі піти. Натомість якби він залишався ще бодай на день, — що-що, а сон йому ой як би не завадив, — то не сподівався нічого іншого, як того, що його справу роздмухають до справжнього скандалу, докорів зі всіх боків, нестерпного видовища Терезиних сліз, а чого доброго ще й кухарчиних, а насамкінець, можливо, навіть покарання. Із другого боку, його збивало з пантелику, що він відданий на поталу двом ворогам і що до кожного його вимовленого слова якщо не один, то другий обов'язково доскіпається і перекрутить. Тому він мовчав і насолоджувався тимчасовим спокоєм, що запанував у кімнаті, бо надкельнер досі читав газету, а надпортьє складав свій розсипаний на столі список, упорядковуючи його за сторінками, що справляло йому — за його очевидної короткозорости — чималий клопіт.

Нарешті надкельнер, позіхаючи, відклав газету, переконався, глипнувши на Карла, що той іще тут, і накрутив дзвоник настільного телефона. Декілька разів гукнув "Ало", але ніхто не відзивався. "Ніхто не

відзивається", — сказав він старшому портьє. Той, спостерігаючи за телефонуванням, як здалося Карлові, з особливим зацікавленням, сказав: "Так, уже за чверть шоста. Вона вже напевно не спить. Задзвоніть-но голосніше". Цієї миті, без якоїсь окремої спонуки, телефон сам озвався. "Говорить надкельнер Ісбарі, — сказав надкельнер. — Доброго ранку, пані надкухарко. Тільки не кажіть, що я Вас розбудив. Мені дуже прикро. Так-так, уже за чверть шоста. Як же мені страшенно прикро, що я Вас розбудив. Вимикайте телефон, коли спите. Ні-ні, немає мені виправдання, особливо з огляду на нікчемність справи, в якій я хотів би з Вами поговорити. Звичайно ж, у мене є час, я почекаю при телефоні, якщо Вам завгодно". "Мабуть, вона в нічній сорочці підбігла до телефону, — сказав, підсміхаючись, надкельнер старшому портьє, який увесь цей час стояв, схилившись із напруженим виразом лиця до телефонного апарата. — Я й справді її розбудив, бо зазвичай її будить дівча, яке друкує в неї на машинці, а сьогодні воно, мабуть, винятково забарилося. Так шкода, що я її розбудив, вона й без того така нервова". "Чому ж вона не говорить?" "Пішла подивитися, що там із тим дівчам", — відповів надкельнер, уже приклавши слухавку до вуха, бо телефон знову задзеленчав. "Та знайдеться, — заговорив він знову в телефон. — Не лякайтеся так усього, Вам і справді треба як слід відпочити. Ага, отож моє невеличке питання. Тут у мене один ліфтяр, на ім'я... — він запитально обернувся до Карла, який був напoxваті й тут-таки нагадав своє ім'я, — на ім'я Карл Росман, якщо не помиляюся, Ви свого часу трохи ним цікавилися; на жаль, він відплатив за Вашу люб'язність чорною невдячністю, без дозволу покинувши пост і спричинивши мені цим важкі, досі ще до кінця не з'ясовані неприємності, і за це я щойно його звільнив. Сподіваюся, Ви не сприймете цього трагічно. Як-як Ви кажете? Звільнив, так, звільнив. Таж кажу Вам, він покинув свій пост. Ні, тут я вже справді не можу до Вас дослухатися, люба пані надкухарко. Тут уже йдеться про мій авторитет, надто багато поставлено на карту, отакий-от хлопчисько зіпсує мені всю цю банду. Саме з ліфтярів не можна й ока спустити. Ні-ні, в цьому випадку я не можу зробити Вам такої послуги, хай би як почувався завжди зобов'язаним Вам догодити. Та навіть якби я, попри все, залишив його тут, просто задля того, аби не присиплялася моя злість, то саме з огляду на Вас, так, саме з огляду на Вас, дорога пані

надкухарко, він не сміє тут залишатися. Ви так переймаєтеся ним, а він того аніскілочки не заслуговує, а оскільки я знаю не тільки його, але й Вас, переконаний, що це призвело би до найважчих розчарувань, від яких я будь-якою ціною хочу Вас уберегти. Кажу це цілком відверто, попри те, що цей збентежений молодик стоїть за кілька кроків переді мною. Його буде звільнено, ні-ні, пані надкухарко, його буде остаточно звільнено, він геть ні до чого не годиться. До того ж і з інших боків на нього надходять скарги. Надпорт'є, скажімо, так-так, Феодор, і той нарікає на негречність і нахабство цього хлопця. Як то цього не досить? Таж, люба пані надкухарко, заради цього хлопця Ви йдете проти власного характеру. Ні, не завдавайте мені ще й цієї прикрости".

Цієї миті порт'є нахилився до вуха надкельнера і щось йому прошепотів. Надкельнер спершу вражено на нього глянув, а потім заговорив у телефон так швидко, що Карл спочатку не зовсім зрозумів і навшпиньки наблизився на два кроки.

"Люба пані надкухарко, — почув він, — щиро кажучи, ніколи не міг подумати, що Ви так погано знаєтеся на людях. Я тут саме довідуюся про Ваше ангеляточко таке, що докорінно змінить Вашу про нього думку, і мені майже шкода, що саме мені доводиться Вам про це сповістити. Отож цей вишуканий молодик, якого Ви називаєте взірцем добропорядності, не пропускає жодної вільної від служби ночі, аби не побігти до міста, звідки повертається щойно над ранок. Так-так, пані надкухарко, це доведено свідками, бездоганними свідками, так. Скажіть-но мені тільки, а звідкіля він бере грошики на всі ці розваги? І як йому після цього бути пильним на службі? А може, Ви ще хочете, аби я описав Вам, що він там у місті виробляє? Та я дочекатися не годен позбутися цього хлопця. А Ви, будь ласка, сприйміть це як застереження, якою обережною треба бути з приблуклими парубками".

"Але ж, пане надкельнер, — вигукнув Карл, у якого просто-таки відлягло від серця від великої помилки, що, як виглядало, тут трапилася і яка, можливо, найрадіше приведе до того, що все несподівано виправиться, — тут, безперечно, сталася якась плутанина. Здається, пан

надпортьє сказав Вам, ніби я щоночі виходжу. Але це не так, навпаки, я щоночі в спальній залі, це можуть підтвердити всі хлопці. Коли я не сплю, то вивчаю купецьке листування, але зі спальної зали не виходив жодної ночі. Це легко довести. Очевидно, пан надпортьє плутає мене з кимось, і тепер я розумію, чому він вважає, ніби я з ним не вітаюся".

"Негайно замовкни, — заволав надпортьє, погрожуючи йому не, як зробили б інші на його місці, пальцем, а кулаком. — Це я Тебе з кимось сплутав! Ну, тоді мені вже не місце в портьєрні. Та Ви тільки послушайте, пане Ісбарі, тоді мені тут уже не місце, коли я плутаю людей. Та за всі свої тридцять років служби я ще ніколи нікого не переплутав, і це могли би посвідчити сотні панів над-кельнерів, яких ми відтоді тут мали, але саме на Тобі, нещасний хлопчиську, я почав плутати. І це на Тобі, з твоєю показною, гладенькою пикою. Що тут можна переплутати! Ти хоч щоночі бігай поза мою спиною до міста — я за самим уже лицем можу заприсягтися, що ти закінчений негідник".

"Годі, Феодоре! — сказав надкельнер, чия телефонна розмова з надкухаркою, здавалося, раптово перервалася. — Справа дуже проста. Про його нічні розваги нам наразі зовсім не йдеться. Мабуть, перед відходом він хотів би, аби ми розпочали якісь великі розслідування його нічних занять. Цілком можу собі уявити, що це йому сподобалося б. Тоді, напевно, довелося би викликати і переслухати як свідків усіх сорок ліфтярів, звісно, всі вони з кимось його переплутали б, тобто на свідків поступово перетворився би весь готельний персонал, уся робота готелю, звичайно, на якийсь час зупинилася б, а якби його тоді й викинули, він принаймні натішився би всім тим на славу. Отож ліпше навіть не починати. Він уже мав за дурепу надкухарку, цю сердешну жінку, і цього досить. Не хочу нічого більше чути; Тебе негайно звільнено за службове недбальство. Я дам тобі розпорядження для каси, там Тобі видадуть платню по сьогоднішній день. До речі, при твоїй поведінці — між нами — це просто-таки ласка, я роблю її, тільки зважаючи на пані надкухарку".

Раптовий телефонний дзвінок не дозволив над-кельнерові негайно підписати розпорядження. "Ні, ці ліфтярі не дадуть мені сьогодні жити!"

— скрикнув він, вислухавши перші ж слова. "Це нечувано!" — заволав він за хвилину. І, повернувшись від телефону, звернувся до готельного портьє, кажучи: "Прошу тебе, Феодоре, ану затримай-но цього хлопчину, нам іще належить із ним побалакати". А в телефон розпорядився: "Негайно біжи сюди".

От тепер уже надпортьє принаймні зможе відвести душу, чого за розмовою йому ніяк не вдавалося. Він тримав Карла за передпліччя, але не спокійно, що, зрештою, можна було б витримати, а то послаблював стиск, то поступово все зміцнював його і зміцнював, а при його силі цьому, здавалося, не буде кінця, і в Карла аж темніло в очах. Проте він не просто тримав Карла, а, так наче діставши наказ іще й розтягнути його, раз по раз підносив угору і трусив, знову і знову звертаючись при цьому до надкельнера з тим самим питанням: "А чи не плутаю я його тепер, ой чи не плутаю?"

Певним порятунком для Карла стало те, що увійшов найголовніший ліфтьяр, такий собі Бес, вічно захеканий, опецькуватий хлопець, і трохи перебрав на себе увагу надпортьє. Карл був такий виснажений, що ледь привітався, коли, на превеликий свій подив, побачив, що позаду хлопця вкрадається Тереза, бліда як смерть, недбало вдягнена, з абияк зібраним волоссям. Тієї ж миті вона приступила до нього і прошепотіла: "Пані надкухарка вже знає?" "Пан надкельнер зателефонував їй", — відповів Карл. "Тоді все гаразд, тоді все гаразд", — сказала вона швидко, жваво водячи очима. "Ні, — сказав Карл. — Ти навіть не підозрюєш, як вони проти мене налаштовані. Мені доведеться піти, надкухарка вже теж у цьому переконана. Прошу Тебе, не залишайся тут, іди нагору, я потім прийду попрощатися".

"Але ж, Росмане, що Ти собі думаєш, Ти залишишся в нас, доки Тобі подобатиметься. Адже надкельнер зробить усе, чого захоче надкухарка, він же її любить, я недавно довідалася. Будь спокійний". "Прошу Тебе, Терезо, йди собі. Я не можу так добре боронитися, коли Ти тут. А боронитися мушу дуже ретельно, коли на мене зводять наклепи. Що уважніше боронитимуся, тим більше надії, що залишуся. Отож, Терезо..."

На жаль, від раптового болю він не зміг втриматися, щоб не додати тихенько: "Якби тільки цей надпортьє мене відпустив! Я навіть не підозрював, що він мені ворог. Як же він мене тисне і тягне!" "І чому тільки я це кажу, — подумав він водночас. — Жодна жінка не годна вислухати такого спокійно". І справді, Тереза, а йому не вдалося затримати її вільною рукою, звернулася до надпортьє: "Пане надпортьє, будь ласка, негайно відпустіть Росмана, Ви ж робите йому боляче. Пані надкухарка зараз прийде особисто, і тоді всі побачать, що йому в усьому чинять кривду. Пустіть його; що Вам за задоволення мучити його!" Вона навіть схопила надпортьє за руку. "Наказ, панночко, наказ", — сказав надпортьє, приязно пригортаючи вільною рукою Терезу, в той час як другою навіть зі ще більшою силою стиснув Карла, ніби не просто хотів зробити йому боляче, але й переслідував щодо цієї руки, яка тепер перебувала в його володінні, якусь особливу мету, ще далеку від досягнення.

Терезі знадобився якийсь час, аби вивернутися з обіймів надпортьє, і вона вже збиралася заступитися за Карла перед надкельнером, що все ще вислуховував дуже докладні свідчення Беса, як тут швидким кроком увійшла надкухарка. "Дякувати Богу!" — вигукнула Тереза, і якусь мить у кімнаті не було чути нічого, крім цих гучних слів. Тут-таки надкельнер підхопився і відштовхнув Беса набік.

"Отож Ви самі прийшли, пані надкухарко? Через таку дрібницю? Після нашої телефонної розмови я міг би про це й здогадатися, але, щиро кажучи, до кінця не вірив. І це при тому, що справи у Вашого підзахисного гіршають просто-таки на очах. Боюся, я й справді не звільню його, зате буду змушений посадити до цюпи. Послухайте-но самі!" І кивком голови він прикликав Беса. "Спершу я хотіла би кількома словами перемовитися з Росманом", — сказала надкухарка, сідаючи на одне з крісел, позаяк її до цього змушував надкельнер. "Карле, підійди, будь ласка", — сказала вона. Карл послухався чи радше його поволик надпортьє. "Таж відпустіть його нарешті, — гнівно сказала надкухарка, — він же не розбійник якийсь!" Надпортьє і справді відпустив його, але

перед тим іще наостанок так сильно стиснув, що від натуги навіть у нього самого аж виступили сльози.

"Карле, — сказала надкухарка, спокійно складаючи руки на колінах, і, схиливши набік голову, подивилася на Карла; це анітрохи не нагадувало допит, — передусім хочу Тобі сказати, що й далі відчуваю до Тебе необмежену довіру. Пан надкельнер теж справедливий чоловік, за це я ручусь. По суті, ми обоє дуже зацікавлені в тому, аби Ти залишився", — на цих словах вона коротко зиркнула на надкельнера, ніби просячи не перебивати. Тим-то він і не перебивав. "Отож забудь усе, що Тобі, можливо, досі тут сказали. Передусім не сприймай аж надто поважно того, що, можливо, сказав надпортьє. Він хоч і неврівноважений чоловік, що при його посаді не дивина, але має жінку і дітей, а тому знає, що хлопця, який у цьому житті може розраховувати лише на себе, не треба зайве карати, бо світ і так про це подбає".

У кімнаті запала цілковита тиша. Надпортьє дивився, вимагаючи пояснень, на надкельнера, а той, похитуючи головою, дивився на надкухарку. Ліфтьяр Бес доволі-таки дурнувато шкірився за надкельнеровою спиною. Тереза схлипувала з радості і співчуття, докладаючи неймовірних зусиль, аби цього ніхто не почув.

Та Карл хоча розумів, що це годі витлумачити інакше, як злий знак, дивився не на надкухарку, яка, без сумніву, шукала його погляду, а просто собі під ноги. Руку аж сіпало від болю, сорочка прилипла до рани, власне кажучи, йому слід було би зняти камзол і подивитися, що там діється. Те, що сказала надкухарка, було, звісно, дуже люб'язне, та прикрим чином йому здавалося, що саме через поведінку надкухарки всім має стати зрозуміло: він не заслуговує такої приязні; він два місяці незаслужено втішався надкухарчиною благочинністю, ба навіть і не заслуговує нічого іншого, як потрапити в руки до надпортьє.

"Кажу це, — продовжувала надкухарка, — аби Ти відповідав тепер упевнено, що Ти, наскільки я Тебе знаю, і так, ймовірно, робив би".

"Перепрошую, чи можу я тим часом покликати лікаря, заки той чоловік не сплив кров'ю", — несподівано, але вельми недоречно втрутився ліфтьяр Бес.

"Іди", — сказав надкельнер Бесові, який тут-таки вибіг. А тоді надкухарці: "Справа ось яка. Надпорт'є не для втіхи затримав тут цього хлопця. Бо внизу, в спальній залі ліфтьярів, в одному з ліжок знайшли старанно накритого, п'яного як чіп нікому не відомого чоловіка. Зрозуміло, його збудили і хотіли випроводити. Але той чоловік зчинив страшенний рейвах, кричав, що ця зала належить Карлові Росману, а він його гість, якого той сюди привів і покарає кожного, хто тільки спробує його зачепити. До того ж він іще й тому мусить зачекати на Карла Росмана, що той пообіцяв йому гроші й тепер просто пішов по них. Зверніть, будь ласка, увагу, пані надкухарко: пообіцяв гроші й пішов по них. Та й Тобі не завадить звернути увагу, Росмане", — сказав надкельнер наче принагідно Карлові, що якраз був озирнувся до Терези, яка, мов залякла, витріщилася на надкельнера, раз по раз то відкидаючи пасемце волосся з чола, або ж геть мимовільно виконуючи цей рух задля нього самого. "Та, можливо, я нагадаю Тобі про якісь зобов'язання. Бо далі той чоловік сказав, що після Твого повернення ви обоє складете нічний візит якійсь співачці, чийого імені, щоправда, ніхто не зрозумів, бо чоловік зміг лише виспівати його".

Тут надкельнер обірвав свою розповідь, бо помітно зблідла надкухарка підвелася з крісла, ледь відштовхнувши його назад. "Я вбережу Вас від решти", — сказав надкельнер. "Ні, прошу Вас, ні, — сказала надкухарка, хапаючи його за руку, — розповідайте далі, я хочу чути все, для того я і прийшла". Надпорт'є, який ступив крок уперед, голосно вдаряючи себе кулаком у груди, на знак того, що він від самого початку все збагнув, надкельнер водночас вгамував і стримав словами: "Так, Ви мали цілковиту рацію, Феодоре!"

"Далі вже й нема що розповідати, — сказав надкельнер. — Хлопці як то хлопці, спершу взяли чоловіка на кпини, а тоді між ними виникла сварка, і його, позаяк серед них завжди знайдуться хороші боксери,

просто звалили на підлогу; я навіть не наважився спитати, в яких саме і зі скількох місць у нього взагалі йде кров, бо ці хлопці — страхітливі боксери, а п'яний для них, звичайно, легка здобич!"

"Он як, — сказала надкухарка, тримаючись за бильця крісла і дивлячись на місце, з якого щойно підвелася. — Отож промов, будь ласка, нарешті хоч слово, Росмане!" — сказала вона. Тереза перебігла зі свого попереднього місця до надкухарки і вчепилася за неї, чого ніколи раніше не робила на очах у Карла. Надкельнер стояв тут-таки позаду надкухарки, повільно розгладжуючи її маленький, скромний мереживний комірець, що ледь перекрутився. Надпорт'є поряд із Карлом сказав: "То як?" — та насправді тільки підкреслив цими словами стусана, якого тим часом відважив Карлові в спину.

"То правда, — сказав Карл розгубленіше, ніж хотів би, через стусан, — це я завів того чоловіка до спальної зали".

"Ну, все, більше нам нічого і не треба", — сказав надпорт'є від імені всіх. Надкухарка німо обернулася до надкельнера, а тоді до Терези.

"Я не знав, як собі інакше зарадити, — продовжував Карл. — Цей чоловік — мій колишній побратим, він прийшов, після того як два місяці ми взагалі не бачилися, сюди, щоби відвідати мене, але був такий п'яний, що не зміг піти сам".

Надкельнер поряд із надкухаркою сказав півголосно, наче сам до себе: "Ага, прийшов відвідати, а після того був такий п'яний, що не зміг іти". Надкухарка прошепотіла щось через плече надкельнерові, бо той із посмішкою, що цілком очевидно не стосувалася цієї справи, здавалося, шукав якихось зачіпок. Тереза — а Карл дивився тільки на неї — в цілковитій безпомічності притислася лицем до надкухарки і не хотіла вже нічого бачити. Єдиним повністю задоволеним Карловими поясненнями був надпорт'є, що декілька разів повторив: "Що правда, то правда, його

дружкові потрібна допомога", — поглядами і жестами намагаючись вкарбувати цю заяву в свідомість усіх присутніх.

"Тож я винен, — сказав Карл і зробив павзу, так ніби чекаючи на приязне слово своїх суддів, яке дало би йому відвагу для подальшої оборони, але так його й не дочекався, — винен тільки в тому, що завів цього чоловіка — а звати його Робінсон, він ірландець — до спальної зали. Все ж решта, що він сказав, він сказав сп'яну, і воно не відповідає дійсності".

"Тобто Ти не обіцяв йому грошей?" — запитав надкельнер.

"Так, — сказав Карл, шкодуючи, що забув про це сказати, чи то не подумавши, чи то з розгубленості він у надто вже певних виразах назвав себе невинним. — Гроші я йому пообіцяв, бо він мене попросив. Але я не збирався йти по гроші, а хотів дати йому той напивок, який заробив цієї ночі". І на доказ цього витягнув гроші з кишені й показав на випростаній долоні кілька дрібних монеток.

"Ти все більше плутаєшся, — сказав надкельнер. — Якщо вірити Тобі, треба було би забути все, що Ти досі сказав. Спершу Ти завів того чоловіка — я ніколи не повірю, що його звати Робінсон, бо відколи існує Ірландія, так не звався жоден ірландець — отож спершу Ти тільки завів його до спальної зали, і тільки за це одне вже, до речі, заслуговуєш, аби Тебе звідси витурили, аж гай зашумів, але грошей йому спочатку не обіцяв, а потім, коли Тебе зненацька запитали, то вже раптом обіцяв. Але в нас тут не гра в запитання-відповіді, ми хочемо вислухати Твої виправдання. Однак спершу Ти не збирався йти по гроші, а дати йому твій сьогоднішній напивок, але потім з'ясовується, що ці гроші ще при Тобі, тобто, вочевидь, Ти збирався піти по якісь інші гроші, про що свідчить Твоя тривала відсутність. Врешті, не було б у тому нічого особливого, якби Ти хотів взяти гроші зі своєї валізки; а от що Ти це всіляко заперечуєш, ось це вже дивно, так само як і те, що постійно намагаєшся замовчати, що спочатку напоїв чоловіка в готелі, в чому не може бути ні найменшого сумніву, адже Ти й сам визнав, що він прийшов

самотужки, а от піти вже не зміг, та й він верещав у спальній залі, що він Твій гість. Отож нез'ясованими наразі залишаються ще два питання, на які Ти, аби полегшити нам справу, мав би відповісти й сам, а якщо ні, то ми врешті-решт з'ясуємо їх і без Твоєї допомоги: по-перше, як Ти добувся до комори, і, по-друге, як Тобі вдалося назбирати гроші, які Ти збирався йому подарувати?"

"Неможливо захищатися, коли в протилежної сторони відсутня бодай крихта доброзичливості", — сказав собі Карл і вже не відповідав надкельнерові, хай як від цього, мабуть, потерпала Тереза. Він-бо знав: усе, що він скаже, потім виглядатиме зовсім інакше, ніж він мав на увазі, і що тільки від ставлення залежить відшукати в його словах добро чи зло.

"Він не відповідає", — сказала надкухарка.

"Це наймудріше, що він може зробити", — сказав надкельнер.

"Іще щось вигадася", — сказав надпорт'є, обережно погладжуючи щойно іще такою безжальною рукою свою бороду.

"Тихо, — сказала надкухарка Терезі, яка в цю мить захлипала, — Ти ж бачиш, він не відповідає, як я маю щось для нього зробити? Врешті, це я не маю рації перед паном надкельнером. Скажи, Терезо, чи я, на твою думку, випустила з уваги ще щось, що я могла для нього зробити?" Як могла Тереза таке знати, і що було користи з того, що надкухарка цим вочевидь скерованим до маленької дівчинки питанням і проханням, можливо, неабияк поступалася своєю гідністю перед обома панамі?

"Пані надкухарко, — сказав Карл, іще раз зібравшись духом, проте лише для того, щоби вберегти Терезу від відповіді, і з жодною іншою метою, — я не вважаю, що якимось чином зганьбив Вас, і при ретельному розстеженні будь-хто інший мусив би дійти такого висновку".

"Будь-хто інший, — сказав надпорт'є, показуючи пальцем на надкельнера, — це вістря, скероване проти Вас, пане Ісбарі".

"Що ж, пані надкухарко, пів на сьому, давно вже час. Сподіваюся, Ви дасте мені заключне слово в цій справі, яку ми й так розглядаємо аж надто терпляче".

Увійшов маленький Джакомо й хотів підійти до Карла, але, переляканий мовчанкою, що запанувала, відступився і чекав.

Після останніх Карлових слів надкухарка вже не зводила з нього погляду, все вказувало на те, що вона просто не почула надкельнерового зауваження. Вона незмигтно дивилася на Карла великими блакитними очима, ледь потьмянілими від віку й турбот. Коли вона отак стояла, легенько похитуючи кріслом, цілком можна було сподіватися, що за мить вона промовить: "Що ж, Карле, справа, як я собі міркую, ще не остаточно з'ясована і вимагає, як Ти слушно сказав, ретельного розстеження. Цим, власне, ми зараз і займемося, чи згідний хтось, чи ні, бо справедливість понад усе".

Натомість по коротенькій павзі, якої ніхто не наважувався урвати, — а годинник, наче на підтвердження надкельнерових слів, вибив пів на сьому, а разом із ним, як усім було відомо, водночас і всі годинники в цілому готелі, і пролунало воно у вусі й у сприйнятті, наче подвійний струс однієї-єдиної великої нетерпеливості: "Ні, Карле, ні-ні! От цього вже Ти нам не вмовиш. Справедливі речі інакше виглядають, на відміну, мушу визнати, від Твоєї справи. Я маю право і мушу це сказати; я змушена це визнати, бо я прийшла сюди, повна прихильності до тебе. Бачиш, і Тереза мовчить". (Але ж вона не мовчала, вона плакала.)

Нараз надкухарка затнулася від раптового рішення, що осяяло її, і сказала: "Карле, а підійди-но сюди", — а коли Карл підійшов, — за його спиною надкельнер і надпорт'є тут-таки завели жваву розмову, — вона обняла його лівою рукою, рушила з ним і Терезою, що безвольно за нею

поплелася, вглибину кімнати і там пройшлася декілька разів із ними взад-вперед, кажучи: "Можливо, Карле, й, здається, Ти покладаєш на це неабиякі надії, інакше я Тебе взагалі вже не розумію, що це розстеження виявить Твою рацію в якихось окремих дрібницях. Чом би й ні? Мабуть, Ти й справді вітався з надпортьє. Я навіть цілковито в цьому переконана, знаючи, що він за один. Бачиш, навіть тепер я відверта з Тобою. Але такі маленькі виправдання нічим Тобі не допоможуть. Надкельнер, чиє знання людей я впродовж стількох років навчилася цінувати і який є найнадійнішою людиною, яку я взагалі знаю, виразно висловив Твою провину, і вона здається мені неспростовною.

Можливо, Ти вчинив, не подумавши, а може, Ти справді не той, за кого я Тебе мала. Однак, — тим вона певною мірою сама себе перебила, зиркнувши на обох панів, — не можу відвикнути вважати Тебе по суті порядним хлопцем".

"Пані надкухарко! Пані надкухарко!" — закликав надкельнер, упіймавши її погляд.

"Ми вже закінчуємо, — сказала надкухарка й заговорила до Карла швидше: — Послухай, Карле, як я бачу всю цю справу, Ти мав би тільки тішитися, що надкельнер не хоче розпочати розстеження; бо якби він захотів, мені довелось би в твоїх інтересах цьому завадити. Хай ніхто не довідається, як і чим Ти частував того чоловіка, який, до речі, ніяк не може бути твоїм колишнім побратимом, як Ти стверджуєш, бо ж із ними в Тебе на прощання вийшла велика сварка, тож Ти не став би тепер догоджати одному з них. Тобто це може бути лишень якийсь знайомиць, з яким Ти легковажно збратався десь уночі, в якійсь міській корчмі. Як Ти міг, Карле, приховати від мене такі речі? Якщо в спальній залі Тобі було так нестерпно, і Ти попервах просто з цієї невинної причини почав валандатися ночами, чому ж не сказав мені ані слова, Ти ж знаєш, я хотіла роздобути для тебе окрему кімнату й відмовилася від цього тільки на Твоє наполегливе прохання. Тепер мені здається, Ти волів загальну спальню, бо почувався там вільніше. А гроші ж свої Ти зберігав у моїй касі й щотижня здавав напивок; звідкіля ж Ти, хлопче, на милість Божу, брав

гроші на свої втіхи й звідки збирався взяти гроші для приятеля? Все це, звичайно, речі, про які я навіть натякнути не смію надкельнерові, бо тоді-от розстеження вже напевно не минути. Отже, Ти просто-таки мусиш покинути готель, і то якомога швидше. Йди просто в пансіонат "Бренер", — Ти вже декілька разів бував там із Терезою, — і за цією рекомендацією вони задарма приймуть тебе, — і надкухарка написала золотим олівчиком, що його видобула з блузки, декілька рядків на візитівці, не припиняючи, однак, своєї мови. — Твою валізку я розпоряджуся негайно вислати за Тобою. Терезо, ану, біжи-но в гардероб ліфтярів і спакуй йому валізку!" (Проте Тереза й не ворухнулася, вона хотіла, як досі пережила всі поневіряння, так само вповні пережити й поворот на краще, що його Карлова справа отримала завдяки втручанню надкухарки.)

Хтось, не показуючись, ледь прохилив двері й відразу знову зачинив їх. Це, вочевидь, стосувалося Джакомо, бо він ступив наперед і сказав: "Росмане, мені треба щось Тобі переказати". "Зараз, — сказала надкухарка, вкладаючи візитку до кишені Карлові, що слухав її, похнюпивши голову. — Твої гроші я поки що залишу в себе, Ти ж знаєш, що можеш мені їх довірити. Сьогодні залишайся вдома й подумай як слід про всю цю історію, а завтра — сьогодні в мене немає на це часу, я вже й так надто довго тут затрималася — я прийду в "Бренер", і разом поміркуємо, що можна далі для Тебе зробити. Я Тебе не покину, ти маєш це знати вже сьогодні. Не турбуйся про майбутнє, а радше про останні події". На цих словах вона легенько поплескала його по плечу й пішла до надкельнера. Карл підвів голову і побачив, як поважним кроком і з вільною поставою віддаляється ця висока, статечна жінка.

"Хіба Ти не радий, — сказала Тереза, що залишилася при ньому, — адже все так добре закінчилося?" "О, звісно", — сказав Карл, усміхаючись їй, але не розуміючи, чого це він має радіти, коли його вигнали, як останнього злодія. Із Терезиних очей струменіла щира радість, так ніби їй геть байдуже, чи вчинив Карл якийсь злочин, чи ні, чи справедливий йому винесли присуд, чи ні, отак просто по-доброму даючи йому зникнути, чи в ганьбі, чи в славі. А саме так повелася Тереза, яка в усьому, що стосувалося її самої, була така прискіплива, що тижнями

могла перебирати й зважувати подумки якесь не зовсім однозначне слово надкухарки. Він навмисно запитав: "Спакуєш і пошлеш мені відразу валізку?" Мимоволі йому довелося похитати головою від здивування, як швидко Тереза підхопила його питання, переконана, що у валізці є якісь речі, що їх слід зберігати в таємниці від усього світу, вона навіть не глянула на нього, навіть не подала руки, а тільки прошепотіла: "Звичайно, Карле, вже пакую". І тут-таки полетіла.

Тут уже Джакомо не стримався і, схвилюваний довгим чеканням, голосно крикнув: "Росмане, той чоловік валяється внизу в коридорі й не дає себе забрати. Вони хотіли завезти його до лікарні, але він відбивається і запевняє, що Ти нізащо не потерпів би, щоби він потрапив до лікарні. Треба взяти автомобіль і вислати його додому, і Ти нібито маєш за той автомобіль заплатити. Ти згоден?"

"Та той чоловік Тобі довіряє", — сказав надкельнер. Карл знизав плечима і відрахував Джакомо в руку свої гроші. "Більше в мене немає", — сказав він.

"Я маю також спитати, чи Ти з ним поїдеш", — іще спитав Джакомо, побрязкуючи грішми.

"Він не поїде", — сказала надкухарка.

"Що ж, Росмане, — випалив надкельнер, навіть не дочекавшись, заки Джакомо вийде, — Тебе негайно звільнено".

Надпортьє декілька разів кивнув, наче то були його власні слова, що їх надкельнер просто повторив.

"Причини звільнення навіть не можу вголос назвати, бо тоді мені довелося би здати Тебе до в'язниці". Надпортьє підкреслено суворо подивився на надкухарку, бо прекрасно зрозумів, у чому причина такого м'якого покарання.

"А тепер іди до Беса, перевдягнися, передай йому ліврею і негайно, я підкреслюю: негайно покинь цей готель".

Надкухарка заплющила очі, цим вона хотіла заспокоїти Карла. Кланяючись на прощання, він мигцем побачив, як надкельнер потай узяв надкухарку за руку і попестив її. Надпортьє важкими кроками відпровадив Карла до самих дверей, які не наказав зачинити, а сам тримав відкритими, щоби закричати Карлові вслід: "За чверть хвилини маєш вийти повз мене через головну браму! Зрозумів?"

Карл поспішав як тільки міг, лише щоби уникнути ще однієї неприємности на головній брамі, однак усе діялося повільніше, ніж йому хотілось би. Спершу десь запропаستився Бес, до того ж тепер, у час сніданку, довкола було повно людей, тоді виявилось, що якийсь хлопець позичив старі Карлові штани, і Карлові довелося обшукати вішаки майже коло всіх ліжок, перш ніж він ті штани знайшов, так що минуло добрих п'ять хвилин, перш ніж він дістався до головної брами. Перед ним саме йшла якась дама в супроводі чотирьох панів. Усі вони прямували до великого автомобіля, який чекав на них і дверцята якого вже тримав відчиненими лакей, витягнувши водночас вільну ліву руку горизонтально і непорушно, що виглядало надзвичай урочисто. Та Карл марно сподівався прошмигнути непоміченим за цим шляхетним товариством. Надпортьє вже спіймав його за руку, висмикнув з-поміж двох панів і, перепросивши їх, шарпнув до себе. "І це такі чверть хвилини, — сказав він, подивившись на Карла збоку, наче спостерігаючи за неточним годинником. — Ану, ходи-но сюди", — і повів Карла до великої портьєрні, яку Карлові хоч і кортіло завжди роздивитися, та куди тепер, коли його заштовхав портьє, він увійшов із великою недовірою. Він стояв уже на порозі, коли обернувся, спробував відштовхнути надпортьє і втекти. "Ні-ні, сюди", — сказав надпортьє і крутонув Карлом. "Але ж мене вже звільнено", — сказав Карл, маючи на увазі те, що ніхто вже нічого не сміє йому в цьому готелі наказувати. "Заки я Тебе тримаю, Тебе не звільнено", — сказав надпортьє, і в цьому була якась рація.

Зрештою, Карл не знайшов причини опиратися порт'є. Бо що йому, по суті, ще могли заподіяти? До того ж стіни порт'єрні всуціль складалися з велетенських скляних шиб, крізь які виразно було видно потоки людей, що рухалися назустріч один одному у вестибюлі, немовби ти був серед них. Так, здавалося, в усій порт'єрні немає ні закапелочка, де можна було би сховатися від людських очей. Хай там як, назовні, здавалося, поспішають люди, прокладаючи собі шлях, розчепіривши лікті й опутивши голову, вимацуючи очима дорогу та піднявши вгору пакунки, та все ж жоден не минав кинути бодай побіжний погляд у порт'єрню, бо за її шибамі завжди вивішено оголошення та повідомлення, важливі і для гостей, і для персоналу. Окрім того, рух панував і між порт'єрнею та вестибюлем, бо під двома великими розсувними вікнами сиділо двійко підпорт'є, котрі безперестанку давали довідки з найрізноманітніших питань. То були просто-таки перевантажені люди, і Карл ладен був заприсягтися, що надпорт'є, як він його знав, якось оминув у своїй кар'єрі ці посади. Ці двоє людей, що надавали довідки, — іззовні таке годі було собі уявити, — незмінно мали перед собою в отворі віконця щонайменше десять облич, котрі щось запитували. І серед цих десяти питальців, що постійно змінювалися, часто панувала така мішанина мов, ніби кожного вислав якийсь інший край. Завжди хтось запитував одночасно з кимсь іншим, до того ж завжди хтось когось перебивав. Більшість хотіла щось забрати з порт'єрні або щось туди здати, тож із натовпу постійно виднілося нетерпляче вимахування рук. Одного разу в когось виникла потреба в газеті, що ненароком розкрилася згори, затуливши на мить усі обличчя. І все це мусили витримувати тільки два підпорт'є. Просто говорити для них було би замало, вони торохтіли, особливо один, понурий чоловік із чорною бородою на все лице, давав довідки без найменшої зупинки. Він не дивився ні на стільницю, звідки невпинно щось брав, ні на обличчя осіб, що його запитували, а тільки просто поперед себе, вочевидь, щоби заощадити й зібрати сили. До речі, його борода, мабуть, не надто сприяла зрозумілості його мови, і Карлові за ту хвилю, що він простояв коло нього, дуже небагато вдалося зрозуміти зі сказаного, хоча, можливо, попри англійський акцент, то й були іноземні мови, якими той чоловік говорив. Збивало з пантелику й те, що довідки він надавав так густо, що одна безпосередньо переходила в

іншу, й один питалець із напруженим виразом обличчя ще вслухався, гадаючи, що й далі йдеться про його справу, аби щойно за хвилику зауважити, що її вже давно полагоджено. Звикнути слід було й до того, що підпортьє ніколи не просив повторити питання, навіть якщо його ставили загалом зрозуміло, лише дещо невиразно, тоді ледь помітне похитування голови зраджувало, що він не має наміру відповідати, і тепер уже справою питальця було усвідомити власну помилку й точніше сформулювати запит. Саме це забирало в деяких людей перед віконцем особливо багато часу. На допомогу кожному підпортьє було приставлено хлопчика на побігеньках, що бігали між книжковою полицею та різними скриньками, приносячи звідти все, що саме потребував той чи інший підпортьє. То були найвище оплачувані, хоча й найважчі посади, що тільки існували в готелі для зовсім молодих людей, у певному сенсі вони були ще прикріші від посади підпортьє, бо тим треба було просто думати й говорити, а молоді люди мали і думати, й бігати водночас. Коли траплялося, що вони подавали підпортьє щось не те, ті не могли серед поспіху спинятися і довго їх напучувати, а просто-на-просто одним порухом змахували той предмет зі столу на підлогу. Дуже цікава була й зміна підпортьє, що відбувалася саме незадовго по тому, як Карл увійшов. Така зміна мусила, звісно, принаймні за дня, відбуватися по кілька разів, бо годі було знайти людину, яка витримала би за віконцем довше, ніж годину. Отож на знак наближення зміни лунав дзвоник, тієї ж таки миті з бічних дверей входили ті два підпортьє, чия черга тепер наставала, кожен у супроводі свого хлопця на побігеньках. Наразі вони бездіяльно ставали коло віконця, спостерігаючи якусь часину за людьми з другого боку, аби виявити, на якій стадії перебуває відповідь на питання. Якщо мить здавалася їм слушною, щоби влитися, вони плескали по плечу того підпортьє, якого збиралися заступити, і той, хоч досі аніскілечки не переймався тим, що діється за його спиною, відразу розумів і звільняв місце. Все це відбувалося так швидко, що іноді навіть захоплювало зненацька людей із другого боку віконця, і вони майже сахалися з переляку перед цим новим обличчям, що так раптово перед ними виринуло. Тоді звільнені двоє чоловіків потягувалися і обливали свої розпашілі голови під двома вже приготованими з цією метою умивальниками. Зате звільненим хлопчикам на побігеньках іще не можна

було потягуватися, вони якийсь час ще були зайняті тим, що збирали з підлоги кинуті під час їхньої зміни предмети й клали їх на місце.

Усе це Карл увібрав у себе з найзосередженішою увагою за ті декілька митей, а тоді з легким боєм голови тихо рушив за надпорт'є, що повів його далі. Вочевидь, і той зауважив враження, що його справив на Карла такий спосіб подавати довідки, бо раптом сіпнув його за руку і сказав: "Бачиш, як тут працюють!" Карл хоч і не байдикував тут у готелі, то все ж про такі роботи досі й гадки не мав і, майже цілком забувши, що надпорт'є його великий ворог, підвів на нього погляд та кивнув мовчки і з визнанням. Але це, знову-таки, видалося надпорт'є переоцінкою праці підпорт'є і, либонь, неввічливістю щодо власної особи, і він, так наче мав Карла за найпослідущішого дурня, заволав, зовсім не бентежачись тим, що хтось може його почути: "Звісно, це найтупіша робота в усьому готелі; коли послухати годинку, знаєш більш-менш усі питання, а на решту й відповідати не варто. Якби Ти не був таким нахабним і неґречним, якби Ти не брехав, не волочився, не пиячив і не крав, я, можливо, й призначив би Тебе на одне з таких віконць, бо для цього мені потрібні винятково тупі голови". Карл навіть не почув цих обмовлянь, які стосувалися його, такий був обурений, що чесну і важку працю підпорт'є, замість визнавати її, бере на глум чоловік, якого, коли би він навіть наважився колись сісти за таке віконце, за кілька хвилин уже довелося би забирати під гучний сміх усіх тих, хто хотів щось запитати. "Пустіть мене, — сказав Карл, чиє зацікавлення порт'єрнею було задоволене аж над міру, — я не хочу мати з Вами нічого спільного". "Цього не досить, аби піти звідси", — сказав над-порт'є, стис Карлові руки, так що той не міг навіть поворухнутися, і просто-таки поволік його на протилежний кінець порт'єрні. Чи ж не бачили люди іззовні цього насильства? Або, якщо бачили, як же його витлумачили, що ніхто не зупинився, ніхто навіть не постукав у шибку на знак того, що бачить надпорт'є і що той не сміє виробляти з Карлом, що йому заманеться?

Та незабаром у Карла зникла й остання надія на допомогу з вестибюлю, бо надпорт'є смикнув за якийсь шнур, і на шибках половини порт'єрні миттю, аж до самого верху, зімкнулися чорні штори. Бо ж і в

цій частині порт'єрні були люди, але всі такі запрацьовані, що не бачили й не чули нічого, що не стосувалося їхньої роботи. До того ж вони були цілковито залежні від надпорт'є і, замість допомагати Карлові, радше допомогли би приховати все, що тільки спало би надпорт'є на думку. Там сиділо, скажімо, шестеро підпорт'є при шести телефонах. Розпорядок був, наскільки можна було судити, такий, що один завжди лише приймав розмови, в той час як його сусід уже розсилав телефоном розпорядження, згідно з нотатками першого. То були ті найновішого зрізця телефони, що не потребували кабінки, бо деренчання дзвоника було в них не голосніше, ніж стрекіт цвіркунів, досить було прошепотіти щось у телефон, як слова вже — завдяки особливому електричному підсиленню — громом досягали мети. Тим-то й трьох мовців при їхніх телефонах було майже не чути, можна було подумати, що вони, мурмочучи, спостерігають за якимось процесом у слухавці, заки решта троє, мов приголомшені нечутним для оточення галасом, що невпинно заливав їх, схилили голови до паперу, вкриваючи його записами й виконуючи тим своє призначення. І тут на допомогу кожному з мовців теж був приставлений хлопець; ці троє хлопців не робили нічого іншого, крім як, поперемінно наслухоючи, витягували голову до свого начальника, а тоді мерщій, ніби їх ушпигнули, вишукували телефонні номери у велетенських жовтих книгах — гортання масивів цих сторінок перекривало будь-який звук телефонів.

Карл справді не міг втриматися, аби не спостерігати за цим усім дуже уважно, хоча надпорт'є, що тим часом сів, тримав його перед собою, обхопивши руками, мов обручами. "Це мій обов'язок, — сказав надпорт'є іпотряс Карла, ніби намагаючись добитися, щоби той повернув до нього обличчя, — від імені дирекції готелю принаймні трішечки надолужити те, чого з якихось причин не догледів надкельнер. Тут завжди один за всіх. Інакше така велика установа була би немислима. Може, хочеш сказати, що я не є Твоїм безпосереднім начальником; що ж, тим ліпше з мого боку, що я переймаюся справою, яку всі вже облишили. До того ж у певному сенсі як надпорт'є я перебуваю над усіма, адже в моєму підпорядкуванні всі брами цього готелю, тобто ця головна брама, три середні й десять бічних, не кажучи вже про безліч дверцят і виходів, що

не мають дверей. Звісно ж, мені беззаперечно мають підпорядковуватися всі службові підрозділи. За цю особливу честь я, звісно, з другого боку, маю супроти дирекції готелю зобов'язання не випускати нікого, хто здасться мені хоч трохи підозрілим. Та саме Ти здаєшся мені, бо мені так заманулося, навіть особливо підозрілим". І на радощах він підняв руки, а потім знову рвучко їх опустив, так що аж ляснуло й заболіло. "Цілком можливо, — додав він, неймовірно цим втішаючись, — що через іншу браму Ти й вийшов би непомітно, бо ж Ти, зрозуміло, не вартий того, аби роздавати через Тебе особливі вказівки. Та позаяк Ти вже тут, збираюся насолодитися Тобою вповні. До речі, я навіть не сумнівався, що Ти з'явишся на побачення, яке я призначив Тобі на головній брамі, бо нахаби й неслухи завжди спиняються у своїх пороках там, де вони йдуть їм на шкоду. Далєбі, Ти й сам часто це в собі спостерігав".

"Тільки не думайте, — сказав Карл, вдихаючи напрочуд затхлий запах, що йшов від надпорт'є і що його він зауважив аж тепер, так довго перебуваючи так близько від нього, — тільки не думайте, — сказав він, — що я повністю у Вашій владі, адже я можу й закричати". "А я можу заткати тобі пельку, — сказав надпорт'є так само незворушно і швидко, як, за потреби, збирався зробити. — І невже Ти й справді вважаєш, що навіть якби хтось через Тебе й зайшов, то знайшовся би такий, який визнав би Твою рацію супроти мене, надпорт'є? Отож тепер Ти, мабуть, бачиш усю безглуздість своїх сподівань. Знаєш, заки Ти був в однострої, то на Тебе й справді ще можна було звернути хоч якусь увагу, але в цьому вбранні, яке й справді можливе лише в Європі! — і він заходився смикати в різних місцях костюм, який, хоча ще п'ять місяців тому був майже новий, тепер був зношений, зіжмаканий, але передусім заплямлений, що пояснювалося насамперед недбальством ліфтярів, які щодня, аби, відповідно до загального наказу, утримувати підлогу спальної зали в чистоті й охайності, з лінощів не робили справжнього прибирання, а збризкували підлогу якоюсь олією, ганебно захляпуючи при цьому весь одяг на вішаках. Отож можна було тримати одяг де завгодно, все одно завжди знаходився хтось, у кого не було під руками власного, натомість він заіграшки знаходив і позичав собі захований чужий. А можливо, тим кимось був якраз той, кому сьогодні припадало

прибирати в залі, і тоді він не тільки заляпував той одяг, а й повністю обливав його зверху донизу. І тільки Ренель переховував своє коштовне вбрання в якомусь потаємному місці, звідки комусь годі було його видобути, тим більше, що ніхто й не позичав чужого одягу зі зла чи жадібности, а просто брав у поспіху та недбальстві, де доведеться. Та навіть на Ренелевому вбранні, посеред спини, красувалася кругла червоняста пляма, за якою знавець у місті навіть у цьому елегантному молодикові впізнав би ліфтяра.

При нагоді цих споминів Карл сказав собі, що він і ліфтярем уже достатньо натерпівся, і все намарно, бо ця ліфтярська служба виявилася не, як він сподівався, щаблем на шляху до кращого становища, а радше попередницею ще глибшого падіння, яке наблизило його мало не до в'язниці. До речі, надпортьє і досі тримав його, розмірковуючи, як би то ще гірше принизити. І Карл, геть забувши, що надпортьє далеко не той чоловік, якого вдасться переконати, кілька разів ляснув себе вільною рукою по чолі і вигукнув: "А навіть якби я й справді не вітався з Вами, як же може доросла людина через це бути такою мстивою!"

"Зовсім я і не мстивий, — сказав надпортьє, — просто хочу обшукати Твої кишені. Хоч і певен, що нічого в них не знайду, бо Ти, звісно, досить обережний, і Твій дружок давним-давно вже, день за днем, поступово все виніс. Але без обшуку таки не обійтися". І вже запхав руку в одну з кишень Карлового сурдута з такою силою, що тріснули бічні шви. "Так, тут нічого", — сказав він, перебираючи в руці вміст тієї кишені: рекламний календарик готелю, аркушик із завданням з купецького листування, кілька ґудзиків від штанів і сурдута, надкухарчину візитівку, пилочку для нігтів, яку йому колись при пакуванні валізи пожбурих котрийсь гість, старе кишенькове дзеркальце, що його подарував колись Ренель як дяку за десять заступань на службі, і ще кілька дрібничок. "І тут нічого", — повторив надпортьє, кидаючи все те під лавку, так наче було самоочевидно, що Карловій власності, яку він не поцупив, місце саме там. "Ну, це вже занадто", — сказав собі Карл, його обличчя, мабуть, аж спалахнуло, і коли надпортьє, який від захланности втратив пильність, порпався в другій його кишені, Карл одним махом вислизнув із рукавів

сурдута, першим, іще не опанованим стрибком досить сильно штовхнув якогось підпортьє на телефон, побіг крізь сперте повітря, власне, повільніше, ніж збирався, до дверей, і щасливо опинився назовні, ще перш ніж надпортьє у своїй важкій мантиї встиг навіть підвестися. Організація охорони виявилася не такою аж взірцевою, бо хоч зусібіч і задзеленчало, але бозна з якою метою! Готельні службовці, щоправда, збіглися звідусіль до виходу в такій кількості, що можна було подумати, ніби вони збираються непомітно загородити прохід, бо іншого якогось сенсу в цій біганині годі було добачити; в кожному разі, невдовзі Карл уже опинився назовні, але ще мусив пройти готельним хідником, бо на вулицю було вийти неможливо, позаяк там безперервною вервечкою, раз по раз зупиняючись, рухалися до головної брами автомобілі. Аби якомога швидше добратися до своїх власників, вони просто-таки в'їздили один в одного, кожного ззаду попихав інший. Пішоходи, що особливо квапилися потрапити на вулицю, переходили вряди-годи крізь окремі автомобілі, так ніби там був загальний прохід, і їм було байдуже, чи сидить у тому авті лишень водій із прислугою, а чи навіть найшляхетніше панство. Але така поведінка здалася Карлові зайвою, бо ж треба було розумітися на тутешніх відносинах, аби на таке наважитися; він же за просто міг натрапити на автомобіль, пасажирів якого це образило б і вони скинули би його і зчинили скандал, а ніщо не лякало його, втікача, підозрюваного готельного служку в самій сорочці, понад це. Врешті-решт, не може ж тягнутися ця автомобільна вервечка вічно, а доки він перебував поблизу готелю, то й видавався найменш підозрілим. І справді, нарешті Карл дійшов до місця, де потік автомобілів хоч і не переривався, але повертав у бік вулиці й тому рідшав. Він саме вже збирався пірнути у вуличний рух, де вільно собі пересувалися ще набагато підозріліші за нього люди, коли почув, як хтось поблизу гукає його на ім'я. Він озирнувся і побачив, як двоє добре знайомих йому ліфтярів із величезною натугою витягають із якогось низенького, маленького отвору, що нагадував вхід до склепу, якісь ноші, на яких, як тепер розгледів Карл, і справді лежав Робінсон, а його голова, обличчя і руки були всі в бинтах. Жалюгідно було дивитися, як він підносить руки до очей, щоби бинтами витерти сльози, які проливав чи то від болю, чи ще від якихось страждань, чи навіть від радості знову бачити Карла. "Росмане, — скрикнув він докірливо, — чому

Ти змушуєш мене так довго чекати! Я вже цілу годину тільки те й роблю, що відбиваюся, аби мене не вивезли, заки Ти прийдеш. Ці хлопці, — і він відважив одному з ліфтярів потиличника, так ніби пов'язки мали вберегти його від ударів у відповідь, — справжні чортяки. Ох, Росмане, дорого ж мені обійшлися відвідини в Тебе".

"Що тобі заподіяли? " — сказав Карл, підступаючи до нош, що їх ліфтярі, аби перепочити, зі сміхом поклали на землю. "Ти ще питаєш, — зітхнув Робінсон, — сам бачиш, як я виглядаю. Врахуй, дуже ймовірно, що від цих побоїв я залишуся калікою на решту життя. Мені жахливо боляче звідси й аж до сюди, — і він показав спершу на голову, а потім на пальці ніг, — я хотів би, аби й Ти побачив, як у мене юшило з носа. Моя камізелька остаточно зіпсута, я взагалі її там залишив, штани пошматовані, я в самих підштанцях", — і він підняв ковдру, запрошуючи Карла зазирнути. "Що ж зі мною буде! Мені принаймні декілька місяців доведеться пролежати, і хочу Тобі сказати, в мене немає нікого, крім Тебе, хто зміг би мною опікуватися, бо ж Делямарш надто нетерплячий. Росмане, Росманчику!" І Робінсон простягнув руку до Карла, що відступив крок назад, аби погладити його і цим прихилити до себе.

"І чого тільки я пішов до Тебе в гості!" — повторив він декілька разів, аби Карл, бува, не забув своєї частки провини, яку мав у цьому лихові. Щоправда, Карл відразу зрозумів, що Робінсонові нарікання беруться не від ран, а від страхітливого похмілля, в якому той перебував, бо тільки-но він заснув у тяжкому сп'янінні, його відразу ж розбудили і, на превеликий подив, збили до крові, а тому він ніяк не може схаменутися в тверезому світі. Сміховинність поранень було видно вже з безладних бандажів, що склалися зі старих пов'язок, якими ліфтярі, найімовірніше просто для сміху, всього його обмотали. Та й двоє ліфтярів із обох кінців нош раз по раз порскали зо сміху. Але тут не місце приводити Робінсона до тями, бо звідусіль квапливо напливали перехожі, іноді, анітрохи не переймаючись групою коло нош, вони зі справжнім гімнастичним розбігом перестрибували через Робінсона; водій, за котрого Карл заплатив, кричав: "Уперед! Уперед!" Ліфтярі з останніх сил підняли ноші, Робінсон ухопився за Карлову руку й улесливо сказав: "Ну, ходи, ходи ж бо". Хіба

ж у тому костюмі, в якому був Карл, потемки автомобіля не були для нього найкращим прихистком? Отож він сів поряд із Робінсоном, що тут-таки схилив голову йому на плече. Хлопці на хіднику сердечно, як недавньому колезі, потисли йому через вікно руку, й автомобіль різко виїхав на вулицю, так ніби конче мало трапитися іще якесь лихо, але всеохопний рух тут-таки спокійно увібрав у себе пряму, як стріла, їзду і цього автомобіля.

Мабуть, то була вулиця якогось віддаленого передмістя, де зупинився автомобіль, бо навкруги панувала тиша, на краю тротуару сиділи навпочіпки й бавилися діти, якийсь чоловік із горою старого вбрання на плечах кричав щось, задерши голову догори, до вікон будинків, від утоми Карлові було якось не по собі, коли він вийшов із авта й ступив на асфальт, освітлений теплим і яскравим передполудневим сонцем. "Ти й справді тут мешкаєш?" — гукнув він углиб автомобіля. Робінсон, що всю дорогу мирно прокуняв, буркнув якесь невиразне ствердження, чекаючи, як здавалося, що Карл винесе його надвір. "Тоді мені тут нічого робити. Бувай здоров", — сказав Карл, рушаючи вниз трохи пологою вулицею. "Гей, Карле, що Ти надумав?" — скрикнув Робінсон, уже від самого занепокоєння підхопившись у машині на рівні, хіба що ледь непевні в колінах, ноги. "Але ж мені треба йти", — сказав Карл, спостерігаючи за стрімким одужанням Робінсона. "В самій сорочці?" — спитав той. "На сурдут уже собі якось зароблю", — відповів Карл, рішуче кивнув Робінсонові, підніс на прощання руку і був би й справді вже пішов, якби водій не гукнув: "Іще хвильку терпіння, мій пане". Прикрим чином виявилось, що шофер претендує ще на додаткову платню, бо час чекання перед готелем не було оплачено. "Ну так, — гукнув Робінсон із автомобіля на підтвердження слушності цієї вимоги, — мені довелося так довго на Тебе чекати. Щось та й мусиш йому докинути". "Що правда, то правда", — сказав шофер. "Та якби в мене хоч щось було", — сказав Карл, нишпорячи в кишенях, хоча й знав, що це марна справа. "Я можу покладатися тільки на Вас, — сказав водій, стаючи перед ним і широко розставивши ноги, — від того хворого чоловіка годі чогось вимагати". Від брами наближався якийсь молодий парубійко з поїдженим носом, прислухаючись до їхньої розмови з віддалі декількох кроків. Вулицею

саме крокував із обходом поліцай, не підводячи обличчя, він звернув погляд на чоловіка в самій сорочці й зупинився. Робінсон, який теж помітив поліцає, зробив дурницю, заволавши до нього з протилежного вікна: "Нічого страшного! Нічого страшного!" — так ніби поліцає можна було відігнати, мов якусь муху. Діти, що теж спостерігали за поліцаєм, уже хоч би внаслідок того, що він спинився, звернули тепер увагу й на Карла з водієм і притьмом позбігалися.

"Росмане", — заволав раптом якийсь голос згори. То був Делямарш, що гукав із балкона найвищого поверху. Самого його вже ледь можна було розгледіти на тлі білувато-блакитного неба, мабуть, на ньому був халат, а сам він дивився на вулицю крізь оперну лорнетку. Коло нього була напнута червона парасолька, під якою, здавалося, сиділа якась жінка. "Гелло!" — крикнув він надсадно, аби його почули. — Чи Робінсон теж із Вами?" "Так", — відповів Карл у супроводі другого, набагато гучнішого Робінсонового: "Так!", що долинуло з автомобіля. "Гелло! — знову погукали зверху. — Я вже йду". Робінсон вихилився з машини. "Оце так чоловік!" — сказав він, і цю похвалу було звернено до Карла, до водія, до поліцає і до кожного, хто захотів би її почути. Нагорі, на балконі, куди дехто все ще помилково дивився, хоча Делямарш уже пішов, із-під парасольки й справді підвелася якась огрядна жінка в червоній сукні, взяла з билець лорнетку й подивилася крізь неї на людей внизу, що лише поступово відводили від неї погляди. В очікуванні Делямарша Карл зазирнув у браму будинку й далі в подвір'я, яке перетинала майже нескінченна вервечка якихось крамничних служників, кожен із яких ніс на плечі маленьку, але, вочевидь, дуже важку скриньку. Водій відійшов до своєї машини і, користуючись тим, що має вільний час, заходився відтирати ганчіркою фари. Робінсон обмацував руки й ноги, здавалося, він дивується, як мало йому боляче, попри те, що він дуже уважно себе обмацував, і дуже обережно, низько схиливши голову, взявся розмотувати один із товстих бандажів на нозі. Поліцай скісно тримав перед собою чорну паличку й мовчки чекав із притаменною поліцаєм — чи то на звичайній службі, чи то на варті — великою терплячістю. Парубок із поїдженим носом сів на кам'яний наріжник якоїсь брами і випростав ноги. Діти поступово, маленькими крочками

наближалися до Карла, бо саме він, хоча й не звертав на них ніякісінької уваги, здавався їм у своїй блакитній сорочці найважливішим серед усіх.

Із часу, який минув до приходу Делямарша, можна було зробити висновок про велетенські розміри цього будинку. А Делямарш спустився дуже навіть поквапно, лиш абияк зав'язавши халат. "Ось Ви й приїхали!" — вигукнув він радісно і водночас суворо. При кожному його широкому кроці на мить відслонялася кольорова спідня білизна. Карл не зовсім розумів, чому це Делямарш тут, у місті, у цьому велетенському прибутковому домі, просто посеред вулиці ходить собі так невимушено вбраний, ніби у власній віллі. Як Робінсон, Делямарш теж дуже змінився. Його смагляве, гладенько виголене, бездоганно чисте, сформоване чітко виліпленими м'язами лице виглядало гордо й поважно. Пронизливе сяйво його тепер завжди ледь примружених очей вражало. Його фіялковий халат був старий, заплямлений і завеликий, зате вгорі з цього огидного вбрання надималася пишна темна краватка з важкого шовку. "І що?" — спитав він усіх разом. Поліцай підійшов трохи ближче і сперся на капот автомобіля. Карл дав невеличке роз'яснення. "Робінсон трохи розбитий, але якщо постарається, то вибереться сходами; водій вимагає додаткової платні до тієї, що я вже дав. А тепер я піду. Гарного Вам дня". "Нікуди Ти не підеш", — сказав Делямарш, "Я так йому й сказав", — відізався з машини Робінсон. "Та ні, піду", — сказав Карл і зробив декілька кроків. Та Делямарш обігнав його і з силою пхнув назад. "Я сказав, Ти залишишся", — закричав він. "Та облиш мене", — сказав Карл, лаштуючись, якщо потрібно, вибороти свободу кулаками, хай як мало надії на успіх було в нього проти такого чоловіка, як Делямарш. Але ж тут стоїть поліцай, ось водій, то тут, то там цією назагал спокійною вулицею крокують гуртки робітників, хіба ж усі вони потерплять, коли Делямарш заподіє йому кривду? Не хотів би він опинитися з ним сам-на-сам в одній кімнаті, але тут? Тепер Делямарш незворушно розраховувався з водієм, що, невпинно кланяючись, клав до кишені незаслужено велику суму, з вдячності підійшов до Робінсона і, мабуть, обговорював, як найкраще доправити його нагору. Карлові здалося, що на нього ніхто не дивиться, може, Делямарш легше стерпить мовчазний відхід, звісно, найкраще було б уникнути сварки, отож він просто ступив

на вулицю, аби якомога швидше зникнути. Діти кинулися до Делямарша, аби звернути його увагу на Кар-лову втечу, але тому навіть не довелося втручатися, бо поліцей, витягнувши палицю, сказав: "Стій!".

"Ім'я", — спитав він, запихаючи палицю під пахву й поволі видобуваючи якусь книгу. Тепер Карл уперше уважно до нього придивився, то був кремезний чоловік, але вже майже зовсім сивий. "Карл Росман", — сказав він. "Росман", — повторив поліцей, безсумнівно, лише тому, що був статечний і докладний чоловік, але Карл, що, по суті, вперше зіткнувся з американськими службами, добачив у цьому повторюванні ознаки певної підозріливості. Та й справді, не виглядала його справа аж так добре, бо навіть Робінсон, поза тим так перейнятий власними клопотами, безгучними та відчайдушними жестами благав Делямарша прийти нарешті Карлові на допомогу. Та Делямарш відкидав ці заклики, гарячково трусив головою і бездіяльно, запхавши руки в свої завеликі кишені, на все це споглядав. Парубок на наріжнику пояснював жінці, що якраз вийшла з брами, суть справи від самого початку. Діти півколом стояли перед Карлом, раз по раз задираючи голови до поліцей.

"А покажи-но посвідку особи", — сказав поліцей. Звісно, це запитання було простою формальністю, бо якщо на людині нема сурдута, то й багато документів вона при собі не внесе. Тим-то Карл мовчав, щоби ліпше докладніше відповісти на наступне питання, затушовуючи в такий спосіб відсутність посвідки особи. Проте наступне питання було: "Отже, в Тебе немає посвідки?", — і Карлові довелося відповісти: "При собі немає". "Це зле", — сказав поліцей, задумливо роззирнувся і потарабанив двома пальцями по палітурці своєї книжки. "А в Тебе є якийсь зарібок?" — спитав він нарешті. "Я був ліфтярем", — сказав Карл. "Ти був ліфтярем, тобто вже не є, і з чого живеш тепер?" "Тепер я пошукаю собі нової роботи". "Тебе що, тільки-но звільнили?" "Так, годину тому". "Раптово?" "Так", — сказав Карл, піднімаючи на знак вибачення руку. Всю цю історію він тут розповісти не міг, а навіть якби це й було можливо, все одно здавалося безнадійним відвернути кривду, що нависла, розповіддю про кривду, якої він уже зазнав. І якщо вже йому не вдалося обстояти

справедливість перед добротою надкухарки та кмітливістю надкельнера, то чого тоді сподіватися від цього вуличного товариства?

"І Тебе звільнили отак, без сурдута?" — спитав поліцай. "Ну, так", — сказав Карл, тобто й в Америці урядники мали манеру запитувати про те, що і так на власні очі бачили. (Як же назлостився його батько, роздобуваючи подорожній паспорт, через безглузді запитання в різних установах!) У Карла з'явилося непереборне бажання втекти, кудись заховатися, аби тільки не чути ніяких розпитувань. Але тут поліцай поставив саме те запитання, якого Карл найбільше боявся і в тривожному очікуванні якого досі поводився, мабуть, нерозважливіше, ніж слід: "І в якому ж готелі Ти працював?" Карл похнюпився і не відповідав, на це запитання він аж ніяк не хотів відповідати. Бо не сміло статися так, щоб він, у супроводі поліцай, знову повернувся в готель "Окциденталь", щоби там знову відбувалися допити, на які викличуть друзів і недругів, щоб надкухарка остаточно втратила й так уже дуже захитану довіру до нього, аби вона, переконана, що він у пансіонаті "Бренер", знову побачила його, схопленого поліцією, в самій сорочці, без її візитівки, в той час як надкельнер, мабуть, лише з розумінням киватиме, натомість надпортьє говоритиме про десницю Господню, яка нарешті наздогнала цього покидька. "Він працював у готелі "Окциденталь"", — сказав Делямарш, підступаючи до поліцай. "Ні, — закричав Карл, тупнувши ногою, — неправда". Делямарш зиркнув на нього, глузливо розтягнувши уста, немов збираючись розповісти ще й не таке. Серед дітей несподіваний Карлів вибух спричинив неабияке пожвавлення, вони перемістилися ближче до Делямарша, щоб звідти зручніше спостерігати за Карлом. Робінсон повністю висунув голову з вікна і від напруги поводився цілком спокійно; поодинокі кліпання очима були єдиним його рухом. Парубок у брамі аж сплеснув руками від утіхи, жінка стусонула його ліктем, аби вгамувався. В носіїв саме почалася перерва на сніданок, усі вони повиходили з великими горнятами кави, яку помішували рогадиками. Декотрі вмостилися на тротуар, усі голосно сьорбали.

"Здається, Ви знаєте цього хлопця", — спитав поліцей Делямарша.

"Навіть краще, ніж мені хотілося би, — сказав той. — Свого часу я зробив йому багато добра, але він дуже кепсько за нього віддячив, що Ви, навіть по цьому короткому допиті, який йому влаштували, легко зрозумієте".

"Так, — сказав поліцей, — здається, він затятий хлопець". "Саме так, — сказав Делямарш, — але це ще не найгірша його властивість". "Он як?" — сказав поліцей. "Так, — сказав Делямарш, що поволі розпалювався, і від рухів руками в кишенях лопотів увесь халат, — він неабиякий пройдисвіт. Ми з цим приятелем у машині випадково підібрали його в страшних злиднях, тоді він зеленого поняття не мав про американське життя, щойно приїхав із Європи, де теж нікому не був потрібен, і тільки ми волочили його за собою, ділилися всім, усе розтлумачували, хотіли знайти йому посаду, думали, всупереч усім ознакам, що промовляли проти, ще зробити з нього таку-сяку людину, коли однієї ночі він зник, просто втік, і то за таких обставин, про які я ліпше нічого не говоритиму. Було таке чи ні?" — сказав Делямарш нарешті й сіпнув Карла за рукав.

"Гей, діти, ану назад", — крикнув поліцей, бо ті підійшли так близько, що Делямарш мало не перечепився об котрогось. Тим часом і носії, що досі недооцінювали цікавості цього допиту, нашорошили вуха, зібравшись тісним півколом позаду Карла, якому годі тепер було ступити навіть крок назад, до того ж йому постійно стояв у вухах безлад їхніх голосів, що радше торохтіли, а не говорили якоюсь геть незрозумілою, мабуть, пересипаною слов'янськими виразами англійською.

"Дякую за довідку, — сказав поліцей, салютуючи Делямаршеві. — Я неодмінно заберу його й віддам у готель "Окциденталь"". Але Делямарш сказав: "Чи міг би я звернутися до Вас із проханням наразі передати хлопця мені, в нас із ним іще залишилися певні порахунки. Зобов'язуюся сам доправити його до готелю". "Цього я зробити не можу", — сказав поліцей. Делямарш сказав: "Ось моя візитівка" — і простягнув картку. Поліцей подивився на неї з визнанням, але сказав, довірливо всміхаючись: "Ні-ні, навіть не просіть".

Хай як Карл досі остерігався Делямарша, тепер він убачав у ньому єдиний порятунок. Хоч і дуже вже підозріло він запобігав перед поліцаєм

за Карла, все ж Делямарша легше, ніж поліцая, можна буде впросити не відводити його до готелю. Та навіть якби Карл і прийшов у готель із Делямаршем за руку, це було би не так зле, як у супроводі поліцая. Та наразі Карлові не можна було давати зрозуміти, що він і справді хоче до Делямарша, бо тоді вже напевно все пропало. Він стривожено дивився на руку поліцая, ладну щомиті звестися, аби його схопити.

"Я хотів би принаймні довідатися, чому його так раптово звільнили", — сказав поліцай, від чого Делямарш згіршено відвернувся, зминаючи у пальцях візитівку. "Але ж його зовсім не звільнили, — закричав несподівано для всіх Робінсон і вихилився, спираючись на водія, з машини. — Навпаки, в нього там хороша посада. В спальній залі він за старшого, може приводити кого заманеться. Ось тільки страшенно зайнятий, і коли чогось від нього хочеш, треба довго чекати. Постійно пропадає десь у надкельнера, а з надкухаркою то й узагалі запанібрата. Ні-ні, звільнити його аж ніяк не звільнили. Не знаю, чого він так сказав. Та й як його могли звільнити? Я важко покалічився в готелі, і йому доручили доправити мене додому, а оскільки він був без сурдута, то без сурдута й поїхав. Не міг же я чекати, поки він одягне сурдут". "Ось бачите", — сказав, розвівши руки, Делямарш, таким тоном, ніби закидає поліцаєві недостатнє знання людей, здавалося, ці два слова вносять беззаперечну ясність у невизначені покази Робінсона.

"І що, це правда? — запитав поліцай уже не так суворо. — А якщо правда, то чому хлопець удає, ніби його звільнили?" "Відповідай", — сказав Делямарш. Карл подивився на поліцая, покликаного встановлювати лад серед цих чужих, перейнятих суто своєю вигодою людей, і щось із його загальних турбот перекинулося й на Карла. Він не хотів брехати і тримав руки за спиною.

У брамі з'явився якийсь наглядач і заплескав у долоні на знак, що носії знову мають братися до роботи. Вони повихлюпували з горнят кавову гущу і мовчки, розколисаним кроком поплелися в дім. "Так ми ніколи не дійдемо до суті", — сказав поліцай, збираючись схопити Карла за руку. Карл мимоволі ухилився, відчув ззаду вільний простір, що

відкрився йому внаслідок відходу носіїв, розвернувся і великими кроками кинувся бігти. Діти в один голос заверещали і трохи пробігли з розпростертими ручками за ним. Щастя для Карла, що гонитва відбувалася в робітничій дільниці. Бо робітники з урядниками не заодно. Карл біг просто посеред їзди, бо там було найменше перешкод, і бачив, як то тут, то там на хідниках зупиняються і спокійно спостерігають робітники, в той час як поліцей репетував їм своє: "Держіть його!", розумно тримаючись у своєму бігу на рівному тротуарі й невпинно витягаючи в Карлів бік свою палицю. Карл і так не мав великої надії, та остаточно він втратив її, коли поліцей тепер, при наближенні до поперечних завулків, де, з певністю, теж засіли поліційні патрулі, заходився просто-таки пронизливо свистіти. Єдиною Карловою перевагою був його легкий одяг, він летів чи, радше сказати, провалювався у все пологішу вулицю, ось лише внаслідок невиспаности часто робив зависокі стрибки, що зайве забирали час, нічого натомість не даючи. До того ж поліцаєві не треба було замислюватися над ціллю, він постійно мав її перед очима, для Карла ж сам біг був справою другорядною, він увесь час мусив міркувати, вибирати одну з кількох можливостей, приймати все нові й нові рішення. Його трохи відчайдушний план полягав у тому, щоби наразі уникати завулків, бо ж невідомо, що там у них чаїться, так і просто у відділок влетіти можна; він хотів, заки можливо, триматися цієї доступної зорові вулиці, що лиш далеко попереду заходила під якийсь міст, що, ледь окреслившись, уже розчинявся у випарах води та сонячному світлі. Він саме збирався зосередитися після цього рішення на швидшому бігу, щоб особливо поспішно проминути перший провулок, коли помітив поліцая, що причаївся неподалік під темною стіною затіненого будинку, лаштуючись у відповідну мить накинутися на Карла. Тепер уже не залишалося іншого порятунку, як поперечні завулки, і коли з одного з таких завулків його раптом цілком невинно погукали на ім'я, — спершу йому, щоправда, здалося, що то причулося, бо в нього у вухах уже давно дзвеніло, — він більше не вагався і, щоби якомога збентежити поліцаїв, підстрибнувши на одній нозі, забіг під прямим кутом до завулка.

Не встиг він іще пробігти два кроки — про те, що його кликали на ім'я, він уже встиг забути, — коли засвистів і другий поліцай, помітно було, що він повний свіжих сил, десь далеко в завулку перехожі приспішили крок — як тут із якихось вхідних дверей Карла хапнула якась рука й зі словами: "Тихо!" — затигла в темний коридор. То був Делямарш, геть захеканий, із розпашілими щоками, мокре волосся вінцем прилипло до голови. Халат він тримав під пахвою, тож був у самій сорочці та підштанцях. Двері, що не були власне брамою, а тільки непримітним бічним входом, він відразу захряснув і зачинив на засув. "Хвильку", — сказав він, прихилився, закинувши голову, до стіни і за-сапано дихав. Карл опинився мало не в його обіймах, напівнепритомний, притиснувся лицем до його грудей. "Ось біжать ті панове", — сказав Делямарш, застережливо показуючи пальцем на двері. І справді, тієї миті пробігло двоє поліцаїв, у цьому порожньому завулку їхній біг лунав, ніби товкли залізом об камінь. "Добряче ж Ти виклався", — сказав Делямарш Карлові, що все ще відсапувався, неспроможний вимовити ані слова. Делямарш обережно поклав його на долівку, клякнув, декілька разів погладив по чолі й уважно вдивлявся. "Все, відпускає", — сказав нарешті Карл, натужно підводячись. "Ну, тоді вперед", — сказав Делямарш, який тим часом знов одягнув халат, і попхав Карла, котрий схилив від виснаження голову, поперед себе. "Невже Ти хочеш сказати, що змучився? — сказав він. — Та вулицею Ти мчав удатно, як лошак, мені ж довелося продиратися крізь ці розтрикляті переходи й подвір'ячка. Та, на щастя, я теж бігун". Від гордощів він відважив Карлові добрячого стусана в спину. "Час від часу такий біг наввипередки з поліцією просто необхідний для тренування". "Я вже був утомлений, коли ще тільки починав бігти", — сказав Карл. "Кепському бігові немає виправдання, — сказав Делямарш. — Якби не я, вони вже давно Тебе спіймали б". "Я теж так думаю, — сказав Карл. — Я перед Вами в боргу". "Ще б пак", — сказав Делямарш.

Вони йшли довгим вузьким коридором, вимощеним темним гладеньким камінням. Вряди-годи то справа, то зліва відкривалися сходові марші чи прозирали інші коридори. Дорослі майже не траплялися, лиш діти бавилися на порожніх сходах. Коло одного поруччя

стояла маленька дівчинка і плакала так, що все її лице аж блищало від сліз. Щойно вона помітила Делямарша, як, хапаючи роззявленим ротом повітря, кинулася навтьоки догори сходами і заспокоїлася аж високо нагорі, після того як, раз по раз озираючись, пересвідчилася, що ніхто за нею не женеться і гнатися не збирається. "Як я біг до Тебе, то збив її з ніг", — реготнув Делямарш і пригрозив їй кулаком, від чого вона, репетуючи, побігла далі.

Та й подвір'я, крізь які вони проходили, були майже цілком покинуті. Лиш подекуди якийсь крамничний служник пхав перед собою двоколісну тачку, якась жінка набирала з помпи воду, листоноша неквапним кроком перетинав подвір'я, якийсь дідок із сивими вусами сидів, закинувши ногу на ногу, перед зашкльованими дверима й кутив люльку, перед якоюсь крамницею вивантажували ящики, бездіяльні коні байдуже крутили головами, якийсь чоловік у робочому халаті й із паперами в руках наглядав за всією працею, в якомусь бюрі сидів при відкритому вікні службовець, він відвернувся від своєї конторки і задумливо визирнув, якраз коли проходили Карл із Делямаршем.

"Спокійнішої місцини годі собі й бажати, — сказав Делямарш. — Вечорами кілька годин сильний гамір, але за дня все тихо-мирно". Карл кивнув, тутешній спокій здався йому аж надмірним. "Та я й не міг би мешкати деінде, — сказав Делямарш, — бо Брунельда не зносить абсолютно ніякого галасу. Знаєш Брунельду? Що ж, зараз побачиш. У кожному разі, раджу Тобі поводитися якомога тихіше".

Коли вони підійшли до сходів, які вели до Делямаршевого помешкання, виявилося, що автомобіль уже поїхав, а парубок із поїдженим носом доповів, анітрохи не дивуючись Карловому поверненню, що він і Робінсона нагору. Делямарш просто недбало кивнув йому, ніби служникові, який виконав самоочевидний обов'язок, і потягнув Карла, що, задивившись на сонячну вулицю, сповільнив крок, за собою на сходи. "Зараз уже будемо нагорі", — декілька разів повторював Делямарш, але його пророцтво все ніяк не збувалося, знову й знову за одними сходами під ледь непомітним кутом відкривалися інші. Раз Карл навіть зупинився,

власне кажучи, навіть не від втоми, а від беззахисності перед такою тривалістю сходів. "Так-так, помешкання дуже високо, — сказав Делямарш, коли вони знову рушили, — але й у цьому є свої переваги. Рідко виходиш, увесь день походжаєш собі в халаті, нам тут дуже навіть затишно. Та й добирається рідко хто на таку висоту". "Та й хто би то мав добиратися", — подумав собі Карл.

Нарешті на якомусь сходовому майданчику, перед зачиненими дверима з'явився Робінсон — прийшли. А сходи навіть тут іще не закінчувалися, а вели кудись у напівтемряву, і ніщо не вказувало на те, що вони незабаром мають закінчитися. "Так я собі й думав, — сказав Робінсон тихенько, ніби йому досі дошкуляли болі, — Делямарш веде його! Росмане, чим би Ти був без Делямарша!" Робінсон стояв у спідній білизні, кутаючись, наскільки було можливо, в куценьку ковдру, яку дали йому з собою в готелі "Окциденталь", незрозуміло було, чому він не заходить до помешкання, замість виставляти себе на посміховисько перед людьми, що могли тут проходити. "Вона спить?" — спитав Делямарш. "Здається, ні, — сказав Робінсон, — та все одно я вирішив ліпше зачекати, поки прийдеш Ти". "Треба спочатку поглянути, чи вона не спить", — сказав Делямарш, нахилиючись до замкової шпарки. Довго порозглядавшись, у різний спосіб нахиливши голову, він підвівся і сказав: "її не видно як слід, жалюзі опущені. Вона сидить на канапі, можливо, й спить". "А що, вона хвора?" — спитав Карл, бо Делямарш стояв із таким виглядом, наче чекав якоїсь ради. Але тепер гостро перепитав: "Хвора?" "Він же її не знає", — сказав Робінсон замирливо.

Кількома дверима далі в коридор вийшли якісь дві жінки, вони витирали руки об фартухи, дивилися на Делямарша з Робінсоном і, здається, говорили про них. Із дверей вискочила ще якась зовсім молодесенька дівчинка з блискучим білявим волоссям і прошмигнула між жінок, повиснувши в них на руках.

"От огидні бабиська, — сказав Делямарш тихо, та, вочевидь, тільки з огляду на Брунельдин сон, — надалі я такого не потерплю, заявлю на них у поліцію і матиму святий спокій на роки. Не дивись", — засичав він на

Карла, який не бачив нічого злого в тому, аби дивитися собі на жінок, раз уже доводиться в коридорі чекати, заки прокинеться Брунельда. І Карл роздратовано похитав головою, мовляв, не збирається він дослухатися до Делямаршевих пересторог, і вже збирався, щоби підкреслити це, рушити до жінок, коли Робінсон зі словами: "Росмане, стережися", — схопив його за рукав, а Делямарш, подратований уже Карлом, так розлютився на голосний сміх, яким залилася дівчинка, що, вимахуючи руками й ногами, кинувся до жінок, що позникали кожна в своїх дверях, ніби їх вітром здуло. "Ось так мені часто доводиться розчищати тут проходи, — сказав Делямарш, повертаючись неквапним кроком; але тут пригадав собі Карлів спротив і сказав: "Зате від Тебе я сподіваюся цілком іншої поведінки, інакше нічого доброго Тебе не чекає".

Тут із кімнати запитально, з м'якою і кволою інтонацією погукав якийсь голос: "Делямарш?" "Так, — відізався Делямарш, радісно дивлячись на двері, — нам можна увійти?" "О, так", — долинуло з кімнати, і Делямарш, ще встигнувши кинути погляд на тих двох за спиною, повільно відчинив двері.

Вони вступили в цілковиту темряву. Завіса на балконних дверях — вікон тут просто не було — була спущена аж до підлоги й пропускала обмаль світла, до того ж до затемнення дуже докладалися і захаращеність кімнати меблями і порозвішуваним скрізь одягом. Повітря було сперте, тут просто-таки тхнуло порохами, що назбиралися в кутках, либонь, недосяжними для жодної руки. Перше, що Карл помітив, увійшовши, були три шафи, виставлені тісним рядочком.

На канапі лежала жінка, яка перед тим дивилася з балкона. Її червона сукня внизу трохи задерлася і звисала тепер довгим краєчком аж на підлогу, ноги виднілися мало не до колін, на ній були грубі білі вовняні панчохи, взуття не було. "Але ж і спека, Делямарше", — сказала вона, відвернула лице від стіни, недбало простягнула руку Делямаршеві, яку той узяв і поцілував. Карлові було видно тільки її подвійне підборіддя, що перекочувалося при кожному оберті голови. "Може, розпорядитися підняти завісу?" — спитав Делямарш. "Тільки не це, — сказала вона, не

розплющуючи очей і ніби розпачливо, — тоді буде ще гірше". Карл підійшов до ніг канапи, аби як слід роздивитися цю жінку, його дивували її нарікання, бо спека не була аж така надзвичайна. "Зачекай, я облаштую Тебе трохи зручніше, — боязко сказав Делямарш, розстебнув декілька ґудзиків під шиєю і розгорнув сукню, так що показалися шия та вершечки грудей і визирнув ніжний, жовтавий мереживний крайчик сорочки. "Хто це такий? — зненацька сказала жінка, показуючи пальцем на Карла. — Чого він так витріщився на мене?" "Дочекайся, заки знадобишся", — сказав Делямарш, відштовхуючи Карла, а жінку заспокоїв словами: "Це просто хлопець, якого я привів Тобі на прислугу". "Нікого мені не потрібно, — закричала вона, — чого Ти приводиш мені до помешкання чужих людей?" "Але ж Ти увесь час хотіла ще одного прислужника", — сказав Делямарш і клякнув; на канапі, попри всю її ширину, вже не було місця. "Ах, Делямарше, — сказала вона, — Ти ніяк не хочеш мене зрозуміти". "Ну, тоді я й справді Тебе не розумію", — сказав Делямарш і взяв її лице в долоні. "Але ж нічого не сталося, якщо Ти захочеш, він негайно піде звідси". "Раз він уже тут, нехай залишається", — сказала вона, мить подумавши, і Карл у своїй втомі був такий вдячний їй за ці, мабуть, не надто привітні слова, що, все ще подумки на тих безконечних сходах, якими йому, можливо, зараз знову доведеться сходити, переступив через Робінсона, що мирно спав на своїй ковдрі, і, незважаючи на Делямаршеве розлючене вимахування руками, сказав: "У кожному разі, дякую Вам за те, що дозволили ще трохи залишитися. Я не спав уже, мабуть, зо двадцять чотири години, а при цьому досить напрацювався і чимало всякого пережив. Я страшенно втомлений. Навіть не знаю, де я. Та коли кілька годин посплю, можете без зайвих балачок мене відіслати, і я радо піду". "Ти взагалі можеш тут залишитися, — сказала жінка і додала іронічно: — Місця в нас, як бачиш, досхочу". "Тож Тобі доведеться піти, — сказав Делямарш, — Ти нам не потрібен". "Ні, хай залишається", — сказала жінка споважнілим тоном. І Делямарш сказав Карлові, наче виконуючи її побажання: "Ляж кудись". "Може лягти на порт'єри, але хай зніме чоботи, аби не подер". Делямарш вказав Карлові на місце, яке вона мала на гадці. Між дверима і трьома шафами було звалено велику купу найрізноманітніших віконних порт'єр. Якби їх усі рівненько поскладати, найтяжчі на сам спід, легші

зверху, і нарешті повитягати різні позастромлювані в ту купу дошки і дерев'яні кола, з цього вийшло би стерпне ложе, а так то була лише колихка і ковзка маса, на яку Карл все одно вмілів уклався, бо для якихось особливих приготувань до сну був надто втомлений, та й, з огляду на господарів, змушений якомога менше вовтузитися.

Він уже майже заснув, коли почув пронизливий зойк, підхопився і побачив, що Брунельда, випроставшись, сидить на канапі, тримаючи в обіймах Делямарша, який стоїть перед нею навколішки. Карл, знічений побаченим, знову вклався і занурився в порт'єри, шукаючи продовження сну. Що він тут не витримає і двох днів, здавалося йому очевидним, та тим необхідніше було спершу як слід виспатися, щоб тоді приймати рішення при тверезому глузді, швидко і безпомильно.

Але Брунельда вже помітила його широко розплющені від втоми очі, що вже раз її налякали, і закричала: "Делямарше, я не витримаю цієї спеки, я вся горю, мені треба роздягнутися, скупатися, вишли тих двох десь із кімнати, куди хочеш, у коридор, на балкон, тільки щоб я їх тут не бачила. Людина ніби у власному помешканні, а все одно їй постійно перешкоджають. От якби я була на самоті з Тобою, Делямарше. Господи, вони ще досі тут!

Як цей безсоромний Робінсон у присутності дами розгулює в самій спідній білизні. А цей незнайомий хлопець, що хвилину тому так дико на мене глянув, знову вклався, думає ввести мене в оману. Пріч їх, Делямарше, вони мене обтяжують, вони налягли мені на груди, якщо я зараз умру, то все через них!"

"Зараз їх тут не буде; та одягнися вже", — сказав Делямарш, підійшов до Робінсона й поторсав його ногою, яку поставив йому на груди. Водночас загукав до Карла: "Росмане, вставай! Обоє мені на балкон. І начувайтесь, якщо увійдете, перш ніж Вас покличуть! А тепер раз-два, Робінсоне, — при цьому сильніше його поторсав, — а Ти, Росмане, дивись, аби я за Тебе не взявся", — на ці слова він двічі голосно сплеснув у долоні. "Як це довго триває!" — зойкнула Брунельда зі своєї

канапи; сидючи, вона широко розставила ноги, щоби дати надмірно огрядному тілу більше простору, лише докладаючи неймовірних зусиль, сопучи і часто перепочиваючи, їй вдавалося схилитися настільки, щоби дотягнутися до верхнього краю панчіх і ледь-ледь їх зсунути, повністю зняти їх вона би нізащо не змогла, тут уже мусив допомогти Делямарш, на якого вона тепер нетерпляче чекала.

Геть посоловілий від втоми Карл сповз із купи порт'єр і поволі рушив до балконних дверей, якийсь клопоть порт'єрної тканини обплутався йому за ногу, а він байдуже волік його за собою. В своїй розсіяності він навіть мовив, проходячи повз Брунельду: "На добраніч", а тоді поманджав повз Делямарша, що трохи відхилив завісу перед балконними дверима, на балкон. Одразу за Карлом ішов Робінсон, мабуть, не менш сонний, бо дзижчав собі під ніс: "Завжди щось від тебе хочуть! Якщо Брунельда не піде, я не вийду на жоден балкон". Та, попри ці запевнення, без найменшого спротиву вийшов і, позаяк Карл уже опустився в шезлонг, негайно вклався на кам'яну долівку.

Коли Карл прокинувся, був уже вечір, на небі світили зорі, за високими будинками вулиці навпроти сховався місяць. Тільки трохи порозглядавшись у цій незнайомій місцевості, вдихнувши кілька разів прохолодне, повне свіжости повітря, Карл усвідомив, де він. Який же він необачний, знехтував усіма порадами надкухарки, всіма Терезиними застереженнями, всіма власними побоюваннями, і ось сидить тут преспокійно на Делямаршевому балконі, проспав тут пів дня, так ніби там за фіранкою нема Делямарша, його запеклого ворога. На долівці крутився лінивий Робінсон, смикав Карла за ногу, здавалося, так він його і збудив, бо сказав: "Але ж і сон у Тебе, Росмане! Ось що значить безжурна юнь. І скільки Ти збираєшся ще спати. Я би дав Тобі поспати ще, але, по-перше, мені тут на підлозі нудно, а по-друге, я страшенно зголоднів. Встань на хвилику, будь ласка, я там у кріслі заховав щось їстівне, хочу витягнути. Тобі теж перепаде". І Карл, підвівшись, спостерігав, як Робінсон, навіть не підвівшись, перекотився на черево і випростаними руками витягнув із-під шезлонга посріблену миску, таку, в яких зберігають візитівки. Але в цій мисці лежали половина якоїсь геть

почорнілої ковбаси, кілька тоненьких цигарок, відкрита, але ще досить повна і залита олією бляшанка сардин і чимало здебільшого подушених і злиплих у грудку цукерок. А тоді звідкись узялася ще й байда хліба і щось схоже на флакон парфумів, але він, здавалося, містив щось інше, бо Робінсон із особливою втіхою показував на нього і прицмокував язиком, зиркаючи знизу на Карла. "Бачиш, Росмане", — казав Робінсон, поглинаючи сардинку за сардинкою і вряди-годи витираючи масні від олії руки об вовняну шаль, яку Брунельда, вочевидь, забула на балконі.

"Бачиш, Росмане, ось так доводиться робити собі припаси їжі, коли не хочеш подохнути з голоду. Слухай, зі мною тут зовсім ніхто не рахується. А якщо до тебе весь час ставляться як до пса, то врешті-решт і сам у це повіриш. Добре, що є Ти, Росмане, принаймні можу з кимось побалакати. Бо ж тут зі мною ніхто не розмовляє. Нас ненавидять. А все через цю Брунельду. Звичайно, вона розкішна жінка. Гей, — і він жестом наблизив Карла до себе і зашепотів: — Якось я побачив її голою. О!" — і від спогаду про цю розкіш почав стискати і лупцювати Карлові ноги, заки той вигукнув: "Робінсоне, Ти збожеволів", — ухопив і відкинув його руку.

"Просто Ти ще дітвак, Росмане", — сказав Робінсон, витягнув з-під сорочки кинджал, якого носив на шиї, вийняв із піхов і розрізав тверду ковбасу. "Тобі ще багато чого належить навчитися. Але в нас Ти в належних руках. Та сідай уже. Хочеш поїсти? Що ж, можливо, апетит прийде, коли дивитимешся, як їм я. Що, і пити не хочеш? Щось Ти нічогісінько не хочеш. Та й говіркий Ти не так щоб аж занадто. Але байдуже, з ким Ти на балконі, якщо взагалі хтось є. Бо я, знаєш, дуже часто на цьому балконі. Це справляє Брунельді таку втіху. Варто їй чогось забагти, то їй заохолдно, то загаряче, раз вона хоче спати, раз її зачеши, то розпусти корсет, то надягни, і щоразу мене виставляють на балкон. Часом вона справді робить те, що каже, але здебільшого й далі лежить собі на канапі, як і перед тим, і не поворухнеться. Раніше я частенько ледь-ледь відхиляв завісу і підглядав, та відколи Де-лямарш при одній із таких нагод — я достеменно знаю, що сам він цього не хотів, а зробив тільки на Брунельдине прохання — кілька разів уперіщив мені нагайкою по лиці — бачиш цей шрам? — я вже не наважуюся підглядати. Отак-от лежу собі відтоді тут на балконі й не маю жодної втіхи, крім їжі.

Передучора, лежачи так самотньо ввечері, тоді я був ще в тому елегантному вбранні, яке, на жаль, у Твоєму готелі втратив — ці собаки! здирати з людини таке дороге вбрання! — отож, лежачи так самотньо ввечері, подивився я через перила вниз, і такий мене сум поймав, що я аж розридався. І тут випадково — а я нічого й не помітив — виходить до мене Брунельда в тій червоній сукні — вона личить їй найбільше, — подивилася на мене трохи, а тоді й каже: "Робінсончику, а чом Ти плачеш?" А тоді задерла сукню і краєчком втерла мені сльози. Хтозна, що б вона іще зробила, якби її не покликав Делямарш і вона не мусила негайно вертатися до кімнати. Звісна річ, я подумав, ну, от і моя черга надійшла, і запитав крізь фіранку, чи можна увійти. І як Ти думаєш, що сказала Брунельда? Вона сказала "Ні!" і "Як Ти посмів?" — ось що вона сказала".

"Чому ж Ти тоді залишаєшся тут, коли з Тобою так обходяться?" — запитав Карл.

"Вибач, Росмане, Ти питаєш не дуже мудрі речі, — відповів Робінсон. — Бо й сам тут лишишся, навіть якщо з Тобою обходитимуться й ще гірше. До речі, не так то вже й погано зі мною обходяться".

"Ні, — сказав Карл, — я цілком напевно піду геть, по зможі навіть сьогодні ввечері. У Вас я не залишуся".

"Як же Ти, наприклад, збираєшся так влаштувати, аби ввечері піти? — спитав Робінсон, вирізаючи з хліба м'якуш і старанно вмочаючи його в олію. — Як Ти збираєшся піти, якщо Тобі навіть до кімнати не можна?"

"А чому ж нам не можна?"

"Заки не було дзвінка, ми не сміємо заходити", — сказав Робінсон, поїдаючи масний хліб неймовірно широко розтуленим ротом, а рукою підхоплюючи олію, що скрапувала з хліба, щоб час від часу вмочити рештки хліба в цю долоню, що слугувала резервуаром. "Все тут дуже

построгішало. Спочатку була просто тоненька завісочка, крізь неї хоч і не було нічого видно, зате ввечері принаймні можна було розпізнати тіні. Брунельді це здалося неприємним, і тоді мені довелося перешивати її театральні мантильї на завісу й повісити її тут замість попередньої. Тепер уже взагалі нічого не видно. Потім раніше я мав право запитати, чи можна вже увійти, і мені, залежно від обставин, відповідали "так" або "ні", але потім я, мабуть, надто вже зловживав цим правом, надто часто запитуючи, Брунельді годі було таке знести — попри свою огрядність, вона має дуже слабе здоров'я, у неї часто болить голова, майже завжди в ногах подагра — отож вони порішили, що мені не вільно вже запитувати, а коли можна увійти, вони задзвонять у дзвіночок. Він так голосно калатає, що будить мене навіть зі сну — раз я взяв собі на розраду сюди кицьку, то вона з переляку від цього калатання втекла і більше не повернулася. А сьогодні ще не дзвонило, бо коли дзвонить, мені не тільки вільно, але й треба увійти — а коли вже так довго не дзвонить, то ще довго й не задзвонить".

"Гаразд, — сказав Карл, — але що справджується для Тебе, далеко ще не мусить поширюватися на мене. Та й узагалі, це має чинність тільки для тих, хто на таке дозволяє".

"Стривай, — закричав Робінсон, — але чому ж воно не повинно справджуватися і для Тебе? Звичайно, воно справджується і для Тебе. Чекай собі сумирно тут зі мною, заки задзвонить. А тоді вже спробуєш, чи зможеш піти".

"А чому ж Ти, власне кажучи, не йдеш звідси? Лишень через те, що Делямарш Твій друг чи, радше кажучи, був ним? Хіба ж це життя? Хіба не було би Тобі краще в Батерфордї, куди Ти первісно збирався? Чи навіть у Каліфорнії, де в Тебе друзі?"

"Так, — сказав Робінсон, — таке годі комусь було передбачити". І, заки розповідати далі, сказав: "Твоє здоров'ячко, любий Росмане" — і добряче приклався до пляшечки з-під парфумів. "Тоді, коли Ти так негарно нас покинув, нам велося дуже кепсько. Праці нам у перші дні

знайти не вдалося, та Делямарш, до речі, і не прагнув тієї праці, він би її дістав, а все тільки мене посилав на пошуки, а мені ніколи не таланить. Сам він просто так швендяв, уже вечоріло, а він приніс один-єдиний дамський гаманець, дуже, правда, гарний, увесь із перлів, потім він подарував його Брунельді, але майже порожній. І тоді сказав, треба йти жебрати по помешканнях, при цій нагоді завжди можна прихопити щось підходяще, то й пішли ми на жебри, і я, аби то ліпше виглядало, співав перед дверима. І з Делямаршевим щастям, стоїмо ми всього перед другим помешканням, дуже таке багате помешкання на партері, виспівуємо щось там кухарці й служникові, коли це надходить і сама дама, якій це помешкання належить, ну, власне Брунельда, якраз ступає на сходи. Мабуть, вона була затуго затулена, бо не годна була піднятися на ті декілька східців. Зате як гарно виглядала, Росмане! В білій-пребілій сукні та з червоною парасолькою. Хоч бери та й облизуй. Хоч випий усю до дна. Господи Боже милий, яка ж вона була прекрасна. Яка жінка! Ні, скажи-но мені лишень, звідки беруться такі жінки? Звичайно, дівчина і служник відразу кидаються до неї, мало не на руках її виносять. Ми стоїмо праворуч і ліворуч від дверей, віддаємо честь, тут так заведено. Вона на мить зупиняється, бо все ще не може перевести подих, і тут я вже не знаю, як воно так сталося, від голоду в мене були трохи затьмарені памороки, а зблизька вона була навіть іще гарніша, і така безконечно широка, і завдяки такому особливому корсажу, я покажу його Тобі потім у шафі, скрізь така пружна — словом, я ледь-ледь до неї доторкнувся, але легесенько так, знаєш, просто торкнувся. Звичайно, такого не можна стерпіти, щоби жебрак та й мацав багату даму. Та й не був то майже доторк ніякий, але врешті таки доторк. Хтозна, чим би воно все скінчилося, якби Делямарш негайно не вліпив мені ляпаса, і то такого, що мені знадобилося дві руки, щоби затулитися".

"Що Ви тільки виробляли, — сказав Карл, цілком захоплений розповіддю, і сів на підлогу. — Значить, то була Брунельда?"

"Так, — сказав Робінсон, — то була Брунельда".

"А хіба Ти не казав якось, що вона співачка?" — спитав Карл.

"Звісно, співачка, і то велика співачка", — відповів Робінсон, перекочуючи язиком велику цукеркову масу і час від часу пальцями запихаючи шматок, що вилазив із рота. "Але ми ж цього тоді ще не знали, ми бачили тільки, що то дуже багата і вишукана дама. Вона вдала, ніби нічого не сталося, та, може, нічого й не відчула, бо я їй справді діткнувся до неї тільки пучками пальців. Та вона невідривно дивилася на Делямарша, а той — і як то йому тільки вдається — дивився їй просто в очі. На це вона сказала йому: "А зайди-но на хвилику", — і показала парасолькою на помешкання, куди Делямарш мав зайти поперед неї. А тоді вони обоє увійшли, а служники замкнули за ними двері. Мене вони забули назовні, і я думав, що воно не потриває аж так довго, і сів собі на сходи, щоби дочекатися Делямарша. Але замість Делямарша вийшов служник і виніс мені цілу миску юшки. "Знак уваги з боку Делямарша!" — сказав він. Заки я їв, служник іще хвилику постояв коло мене і розповів дещо про Брунельду, і тут я зрозумів, яке значення можуть мати для нас ці відвідини у Брунельди. Бо Брунельда була розлучена, володіла великими статками і була цілком самостійна. Її колишній чоловік, виробник какао, хоч і кохав її досі, але вона навіть чути про нього не хотіла. Він дуже часто приходив до помешкання, завжди дуже чепурний, ніби до шлюбу — все це чистісінька правда, я сам його знаю, — але служник, попри найбільші хабарі, не наважувався запитати Брунельду, чи вона його прийме, бо кілька разів уже питав, і Брунельда завжди жбурляла йому в лице, що під руку трапиться. Раз навіть свій великий наповнений термос, яким вибила йому передній зуб. Так-так, Росмане, не дивуйся!"

"А звідки Ти знаєш того чоловіка?" — спитав Карл.

"Іноді він теж сюди заходить", — сказав Робінсон.

"Сюди?" — Від здивування Карл легенько ляснув долонею по долівці.

"Дивуйся скільки влізе, — правив своєї Робінсон, — навіть я не міг вийти з дива, коли служник мені оповідав. Уяви собі, коли Брунельди не було вдома, чоловік платив служникові, аби той завів його до її покоїв, і неодмінно прихоплював якусь дрібничку, а залишав натомість завжди щось дуже коштовне і вишукане для Брунельди, суворо забороняючи служникові казати, від кого. Але раз, коли він приніс — так казав служник, і я вірю — щось просто-таки безцінне з порцеляни, Брунельда якось здогадалася, тут же пожбурила на підлогу, потопталася по тому, плюнула і зробила ще щось, про що служник від огиди навіть не годен був говорити".

"А що їй той чоловік заподіяв ?" — спитав Карл.

"Цього я якраз і не знаю, — сказав Робінсон. — Але гадаю, нічого надзвичайного, в кожному разі, він і сам не знає. Я ж кілька разів заговорював із ним про це. Він щодня чекає мене на розі, і коли я приходжу, то завжди розповідаю йому новини, а якщо не можу прийти, він чекає пів години, а тоді йде собі. То був для мене добрий додатковий зарібок, бо за такі вісті він платить дуже пристойно, але відколи про це довідався Делямарш, все доводиться віддавати йому, то я вже й рідше ходжу".

"Але що цьому чоловікові потрібно? — спитав Карл. — Чого йому треба? Він же чує, що вона його не хоче".

"Так", — зітхнув Робінсон, припалив цигарку і, вимахуючи руками, випустив дим угору. А тоді, здавалося, передумав, бо сказав: "А мене що це обходить? Я знаю, він ладен би викласти купу грошей за те, аби могли отак собі лежати тут на балконі, як ми".

Карл устав, прихилився до поруччя і подивився вниз на вулицю. Місяць уже показався, але його світло ще не добралось вглиб завулка. Така порожня за дня вулиця тепер, особливо перед вхідними брамами, аж кишіла людьми, всі перебували в повільному натужному русі, сорочки

чоловіків, ясне вбрання жінок слабо вирізнялося з темряви, всі були з непокритими головами. Численні балкони навкруги тепер були заповнені, там при світлі жарівки сиділи родини, залежно від розміру балкона, за маленькими столиками чи просто рядочком на стільчиках, або принаймні вистромляли з кімнат голови. Чоловіки сиділи з широко розставленими ногами, виставивши ноги між поруччям, і читали газети, що сягали мало не до самої долівки, або ж грали в карти, нібито й мовчки, зате гучно ляскаючи ними об стіл, у жінок на колінах було повно шитва, і вони тільки вряди-годи зиркали, що діється довкола або на вулиці, якась квола білява жінка на сусідньому балконі безперестанку позіхала, заочуючи при цьому очі й за кожним разом підносячи до уст якусь річ, яку саме церувала, дітям навіть на найменших балконах удавалося вганятися одні за одними, що дуже дратувало батьків. Усередині в багатьох кімнатах були налаштовані грамофони, вони видмухували спів або оркестрову музику, ніхто особливо на цю музику не зважав, лише то тут, то там котрийсь батько родини подавав рукою якийсь знак, і хтось поспішав до покою, щоб поставити нову платівку. В декотрих вікнах виднілися геть непорушні пари закоханих, в одному вікні навпроти Карла якраз виструнчено стояла така пара, молодий чоловік однією рукою обіймав дівчину, а другою стискав її за перса.

"А Ти знаєш когось із цих людей по сусідству?" — спитав Карл Робінсона, який теж підвівся і, через те що його морозило, крім ковдри, загорнувся ще й у Брунельдину шаль.

"Майже нікого. І це, власне, найгірше в моєму становищі, — сказав Робінсон, притягуючи його до себе, аби шепнути щось на вухо, — бо поза тим наразі гріх нарікати. Через Делямарша Брунельда попродавала все, що мала, і переїхала з усіма багатствами сюди, в це передміське помешкання, щоби повністю присвятити себе йому, і щоби їм ніхто не заважав, до речі, це й Делямаршеве бажання".

"А служників звільнила?" — спитав Карл.

"Саме так, — сказав Робінсон. — Та й де було їх тут примістити? Ці служники — ще й які вибагливі панове. Якось Делямарш іще в Брунельди ляпасами вигнав одного такого з кімнати, просто-таки мигтіли ті ляпаси, аж поки чоловік опинився в коридорі. Звісно, решта служників була з ним заодно, і вони зчинили за дверима такий рейвах, коли виходить Делямарш (тоді я ще був не служником, а другом дому, але перебував поміж служників) і питає: "Чого вам?" Найстарший служник, такий собі Ізидор, та й каже: "З Вами ми не маємо про що говорити, наша господиня — ласкава пані". Як Ти, мабуть, зауважуєш, вони дуже шанували Брунельду. А Брунельда, нітрохи на них не зважаючи, підбігла до Делямарша, тоді вона ще не була така огрядна, як тепер, при всіх його обійняла, поцілувала та ще й "коханим Делямаршем" назвала. "І нажени вже нарешті цих мавп", — сказала вона насамкінець. Мавпи — це служники, тільки уяви собі ті міни, які вони скривили. Тоді Брунельда притягла Делямаршеву руку до свого гаманця, який носила на поясі, Делямарш сягнув туди і взявся розраховуватися зі служниками, сама ж Брунельда брала участь у розрахунках тільки тим, що стояла собі з розкритим гаманцем на поясі. Делямарш мусив сягати туди часто, бо роздавав гроші, не рахуючи і не перевіряючи вимог. Нарешті сказав: "Якщо не хочете говорити зі мною, то я скажу Вам від імені Брунельди: пакуйте свої речі, і то бігцем". Так їх і звільнили, після цього були ще якісь процеси, Делямаршеві навіть раз довелося піти в суд, але про це я нічого докладніше не знаю. Лише після того, як вони спровадили служників, Делямарш каже Брунельді: "Отож тепер у Тебе немає служби?" А вона каже: "Але ж у нас є Робінсон". На це Делямарш, ляснувши мене по плечу: "Що ж, станеш нам за служника". А Брунельда поплескала мене по щоці, як матимеш нагоду, Росмане, підлаштуй так, аби вона й Тебе поплескала, просто не повіриш, яка то розкіш".

"І так Ти став Делямаршевим прислужником? " — сказав, підсумовуючи, Карл.

Робінсон почув у цьому питанні нотки жалю і відповів: "Я служник, але це помічають лише декотрі люди. Бачиш, Ти ж і сам не знав, хоча Ти вже якийсь час у нас. Сам бачив, як я тоді вночі був одягнений у Вашому

готелі. В найвишуканіше вбрання, хіба служники так вбираються? Ось лише що мені не вільно відходити, весь час мушу бути під рукою, бо в господарстві без роботи не буває. А одного на таку купу роботи замало. Ти вже, мабуть, зауважив, у нас в кімнаті понаскладувано повно речей, що не вдалося продати при переїзді, ми забрали із собою. Звичайно, їх можна було пороздаровувати, але Брунельда ніколи нічого не дарує. Подумай-но тільки, скільки праці коштувало винести всі ці речі сходами".

"Робінсоне, Ти що, сам усе це витяг нагору?" — скрикнув Карл.

"А хто ж іще? — сказав Робінсон. — Був іще один помічник, ледаще стерво, більшість роботи припало мені. Брунельда стояла внизу коло вантажівки, Делямарш керував тут нагорі, куди що класти, а я безперестанку бігав уверх-униз. Два дні все це потривало, дуже довго, чи не так? Але Ти уявити собі не можеш, скільки тут у цій кімнаті речей, усі шафи напхано, а за шафами все напаковано аж під стелі. Якби найняти на переїзд кількох людей, впоралися б дуже швидко, але Брунельда не хотіла довірити цього нікому, крім мене. Дуже гарно з її боку, але тоді я підірвав собі здоров'я до кінця життя, а що в мене ще було, як не здоров'я. Варто мені бодай трішки напружитися, і вже починає шпигати тут, і тут, і тут. Невже Ти думаєш, що ці хлопаки в готелі, ці трав'яні жаби — бо ж хто іще? — змогли би здолати мене, якби я був здоровий. Але хай як мені зле — Делямаршу з Брунельдою я не скажу ані слова, працюватиму, доки зможу, а коли вже не зможу, ляжу собі тихесенько й помру, і тільки тоді, надто пізно, вони помітять, який я був хворий, і все одно працював і працював, і запрацювався на смерть, їм служачи. Ох, Росмане, — сказав він нарешті, втираючи очі рукавом Карлової сорочки. А за хвилю сказав: — Невже Тобі не холодно, Ти ж стоїш у самій сорочці".

"Та ну Тебе, Робінсоне, — сказав Карл, — Ти тільки й робиш, що плачеш. Щось я не вірю, аби Ти був аж такий хворий. Виглядаєш Ти на цілком здорового, та оскільки лежиш тут постійно на балконі, понавигадував собі різного. Може, часом і кольне десь у грудях, у мене теж таке буває, в кожного таке буває. Якби всі люди так плакалися з

кожної дрібниці, як Ти, то всі на цих балконах тільки би те й робили, що ридали".

"Мені краще знати, — сказав Робінсон, витираючи очі тепер уже краєчком ковдри. — Студент, який мешкає поряд із винаймачкою, що варила для нас, сказав мені недавно, коли я відносив посуд: "Послухайте, Робінсоне, а Ви не хворі часом?" Мені заборонено розмовляти з людьми, тому я просто поставив посуд і хотів був уже йти. Коли він приступає до мене і каже: "Послухайте, чоловіче, не доводьте себе до краю, Ви хворі". "Добре, ну то й що мені робити", — питаю. "То вже Ваша справа", — сказав він і відвернувся. Інші, ті, що сиділи при столі, зареготали, в нас тут скрізь вороги, тож я взяв і пішов".

"Тобто людям, що мають Тебе за дурня, Ти віриш, а тим, що бажають Тобі добра, ні".

"Але ж я то знаю, як мені", — скипів Робінсон, але тут-таки знову заплакав.

"Ти просто не знаєш, чого Тобі бракує, ліпше пошукай собі якусь путящу роботу, замість прислужувати тут Делямаршеві. Бо, наскільки можу судити з Твоїх розповідей і з того, що сам побачив, це не служба, а просто-таки рабство якесь. Цього не знесе жодна людина, охоче вірю. Але Ти, мабуть, думаєш, раз Ти Делямаршеві друг, то не смієш його покинути. Це неправильно, якщо він не бачить, яке в Тебе злиденне життя, то в Тебе нема перед ним анінайменших зобов'язань".

"Тобто Ти й справді віриш, що я відживу, коли полишу служити тут".

"Звісно", — сказав Карл.

"Звісно?" — перепитав Робінсон.

"Ну, звісно ж", — сказав Карл, усміхаючись.

"Тоді я відразу можу починати відпочивати", — сказав Робінсон і подивився на Карла.

"Як це так?"

"Ну, Ти ж маєш перебрати всю мою працю", — відповів Робінсон.

"Хто Тобі таке сказав?" — запитав Карл.

"Та це ж давній план. Про це мова ось уже кілька днів. Почалося все з того, що Брунельда на мене визвірилася, бо я, бач, не утримую помешкання в належній чистоті. Зрозуміло, я пообіцяв, що негайно все поприбираю. Ось тільки що воно дуже важко. Скажімо, в моєму стані важко залізти у певні закамарки, щоби повитирати порохи, вже посеред кімнати годі поворухнутися, що вже казати між меблями і припасами. Якщо захотіти все як слід повичищати, треба повідсувати все, і що, я то сам маю робити? Крім того, все треба було би робити дуже тихо, бо ж Брунельді, яка майже не виходить із кімнати, не можна перешкоджати. То я хоч і пообіцяв скрізь поприбирати, але насправді так і не поприбирав. Коли Брунельда це помітила, то сказала Делямаршу, що так далі тривати не може і що слід буде взяти ще одного служника. "Я не хочу, Делямарше, — сказала вона, — щоб Ти мені колись дорікнув, начебто я зле веду дім. Сама я напружуватися не можу, Ти й сам бачиш, а одного Робінсона недостатньо, спочатку він був такий свіжий і скрізь тримав усе на оці, та тепер він постійно втомлений і здебільшого сидить у кутку. Але така кімната, як оце в нас, вона ж сама себе не впорядкує". На це Делямарш замислився, що б то можна було вдіяти, бо ж не вільно прийняти в такий дім першого-ліпшого, навіть на пробу не вільно, адже за нами стежать зусібіч. Та оскільки я Твій хороший друг і чув від Ренеля, як Ти поневірявся в готелі, я й подав цю пропозицію. Делямарш одразу погодився, попри те, що колись Ти так зухвало з ним повівся, та й я, звичайно, дуже втішився, що зміг стати Тобі в пригоді. Бо ж для Тебе це місце як створене, Ти молодий, сильний і кмітливий, а я вже геть ні до чого. Ось тільки хочу Тобі сказати, Тебе не візьмуть, якщо Ти не

сподобаєшся Брунельді, тоді Ти нам ні до чого. Тож постарайся їй сподобатися, а про решту я вже подбаю".

"А Ти що робитимеш, коли я стану тут служником?" — спитав Карл, він почувався таким вільним, перший переляк, спричинений Робінсоновими звіряннями, минув. Значить, Делямарш не має щодо нього гірших намірів, аніж зробити його служником, — якби в нього були якісь гірші наміри, цей базіка Робінсон неодмінно вже прохопився би, — якщо ж воно так, Карл іще сьогодні вночі зважиться піти. Нікого не можна змусити погодитися на якусь працю. І якщо раніше Карл доволі нагризся, чи зможе після звільнення з готелю доволі скоро, аби не вмерти з голоду, дістатися на відповідну, а бажано ще й якусь неганебну посаду, то тепер, порівняно з тією, яку для нього замишляли тут, він волів будь-яку, ба навіть безробітні злидні, тільки би не цю. Та він навіть не намагався витлумачити це Робінсонові, надто що той тепер у кожному судженні був одержимий надією, що Карл принесе йому полегшу.

"Я, — сказав Робінсон, супроводжуючи свою мову вишуканими жестами, ліктями він сперся на бильця, — спочатку Тобі все поясню, покажу всі припаси. Ти ж освічений, і в Тебе, з певністю, гарне письмо, тож Ти міг би зробити перелік усіх речей, які в нас є. Брунельда давно вже хоче, щоби його зробити. Якщо завтра буде гарна погода, ми попросимо Брунельду, щоби вона сіла собі на балконі, а самі любесенько, і їй не перешкоджаючи, зможемо попрацювати в кімнаті. Бо саме на це, Росмане, Тобі слід передусім зважати. Головне не дратувати Брунельду. Вона чує все, мабуть, у неї як у співачки такі чуйні вуха. Викочуєш, наприклад, барильце зі шнапсом із-за шафи, воно ж гуркоче, бо тяжке, а так усе позаставлювано різними речами, що й не прокотиш. Брунельда, наприклад, лежить собі спокійнісінько на канапі й ловить мух, які взагалі їй дуже дошкуляють. Тож ти думаєш, що вона зовсім на тебе не зважає, і котиш собі своє барильце. Вона все ще лежить спокійно. Але в мить, коли ти того аж ніяк не сподіваєшся, коли зчиняєш якраз найменше галасу, вона раптом підхоплюється, тарабанить руками по канапі так, що за порохами вже її не бачиш, — відколи ми тут, я ще ніколи не вибивав канапу, не можу ж я, коли вона постійно там лежить, — і починає так

страшно лаятися, достоту як чоловік, і лається отак годинами. Співати їй сусіди заборонили, а верещати то ніхто не заборонить, їй просто потрібно верещати, до речі, тепер це стається досить рідко, ми з Делямаршем стали дуже обачні. Та воно їй і дуже шкодило. А якось раз аж знепритомніла, і мені — Делямарша якраз не було вдома — довелося закликати сусіда-студента, він покропив її якоюсь рідиною з великої пляшки, то воно допомогло, ось тільки рідина ця нестерпно смерділа, навіть тепер іще чутно, коли піднести носа до канапи. Цей студент, без сумніву, наш ворог, як і всі тут, стережися всіх і нікому не довіряй".

"Гей, Робінсоне, — сказав Карл, — але ж і тяжка ця служба. Гарненьку Ти мені посаду підшукав!"

"Не журися, — сказав Робінсон, хитаючи із заплющеними очима головою, щоби розвіяти будь-які Карлові побоювання, — є в неї і такі переваги, яких не знайдеш на жодній іншій. Ти постійно поблизу такої дами, як Брунельда, часом навіть спиш в одній із нею кімнаті, і вже одне це, можеш собі уявити, обіцяє різні радощі. Тобі щедро плататимуть — чого-чого, а грошей тут не бракує, мені як Делямаршевому другові нічого не платили, тільки коли я виходив, Брунельда щось там мені давала, але Тобі, зрозуміло, плататимуть, як і кожному іншому служникові. Бо Ти і не є ніким іншим. Але найважливіше для Тебе те, що я дуже полегшуватиму Тобі працю. Спочатку я, звичайно, нічого не робитиму, аби відпочити, та тільки-но трохи відпічну, можеш на мене розраховувати. Власне обслуговування Брунельди я взагалі беру на себе, тобто зачісування й одягання, якщо тільки Делямарш сам не забажає. А Тобі припаде прибирання кімнати, закупи і важчі хатні роботи".

"Ні, Робінсоне, — сказав Карл, — усе це мене не вабить".

"Тільки не роби дурниць, Росмане, — сказав Робінсон, наблизивши своє лице до Карлового, — не змарнуй такої чудової нагоди. Де ж Ти ще відразу дістанеш посаду? Хто Тебе знає? Кого знаєш Ти? Ми, двоє чоловіків, що вже стільки пережили і володіємо великим досвідом, та ми

цілими тижнями бродили і не могли знайти праці. Це нелегко, а навіть до розпачу важко".

Карл кивнув, дивуючись, як розсудливо може говорити Робінсон. Утім, усі ці поради не мали для нього жодного значення, він не смів тут залишатися, в такому великому місті напевно знайдеться якесь хоч малесеньке місце для нього, цілими ночами, він знав це, всі корчми були переповнені, відвідувачів завжди потрібно обслуговувати, в цьому він уже мав певну вправність, якось та й вдасться швидко і непомітно влитися в роботу такого закладу. Якраз у будинку навпроти була така корчемка, звідти долинала гучна музика. Головний вхід було запнено лише великою жовтою завісою, що, підхоплена вітром, потужно лопотіла в завулку. Поза тим, щоправда, в завулку стало набагато тихіше. Більшість балконів були темні, тільки вдалині то тут, то там блимало світелко, та варто було зупинитися на ньому поглядом, як там уже вставали люди, і заки вони одне поперед одного кидалися до помешкання, чоловік уже хапав лампу і, як останній на цьому балконі, кинувши ще оком на завулок, вимикав світло.

"Ось уже й споночіло, — сказав Карл, — якщо я надовше тут залишуся, то стану, як вони". Він обернувся, щоби відслонити фіранку на дверях. "Що Ти збираєшся зробити?" — сказав Робінсон, стаючи між Карлом і фіранкою. "Піти звідси, ось що, — сказав Карл, — пусти, пусти!" "Ти ж не збираєшся потурбувати їх, — скрикнув Робінсон, — що Ти намислив". І він руками обхопив Карлову шию, повиснувши на ньому всією вагою, а ногами обплів його ноги, і так миттю повалив його на долівку. Та Карл трохи навчився борюкатися серед ліфтярів, отож стусонув Робінсона кулаком у підборіддя, але легенько й дуже обережно. А той іще встиг швидко і геть безтямно вальнути Карла коліном у живіт, а тоді, двома руками вхопившись за підборіддя, завив так гучно, що якийсь чоловік із сусіднього балкона дико заплескав у долоні й закричав: "Тихо!" Карл трохи полежав непорушно, щоб минув біль від Робінсонового удару. Тільки лице повернув до завіси, яка велично і важко звисала перед вочевидь темною кімнатою. Здавалося, там уже нікого й нема, може, Делямарш із Брунельдою вийшли, і Карл давно вже мав цілковиту

свободу. А Робінсона, що поводився як справжній сторожовий пес, він остаточно із себе струсив.

Нараз звіддаля, десь із завулка, наче окремими поштовхами залунали барабани і сурми. Незабаром окремі вигуки багатьох людей злилися в загальний рев. Карл повернув голову і побачив, як знов оживають усі балкони. Він повільно підвівся, не зміг до кінця випростатися, йому довелося важко прихилитися до перил. Внизу, на тротуарах впевнено крокували молоді хлопці, витягнувши руки, тримаючи картузи в піднятих руках, відвівши убік обличчя, їздня була ще незайнята. Декілька людей вимахували окутаними жовтуватим димом лямпіонами на довгих тичках. Барабанщики й сурмачі саме широкими рядами вийшли на світло, і Карл був приголомшений їхньою кількістю, як тут почув позаду голоси, обернувся і побачив, що Делямарш піднімає важку портьєру, а з темряви кімнати виходить Брунельда, в червоній сукні, мереживній накидці на плечах, якійсь темній шапочці на, ймовірно, нечесаному, а просто зібраному жмутком волоссі, кінчики якого стирчали то тут, то там. В руці вона тримала маленьке розгорнене віяльце, але не махала ним, а міцно притуляла до себе.

Карл відсунувся набік уздовж перил, даючи їм місце. Звісно, ніхто не змушуватиме його залишитися тут, а якщо Делямарш і спробує, Брунельда відразу його звільнить, якщо він її попросить. Адже вона не терпить його, його очі лякають її. Та коли він ступив крок до дверей, вона все-таки це помітила і сказала: "Куди Ти зібрався, маленький?" Карла аж заціпило від суворих поглядів Делямарша, а Брунельда притягнула його до себе. "Хіба ж Ти не хочеш подивитися на похід?" — сказала вона, притискаючи його своїм тілом до перил. "Знаєш, що все це означає?" — почув Карл її голос позаду і спробував мимоволі вивільнитися від її ваги. Сумно дивився він на завулок унизу, ніби там була причина його смутку.

Делямарш спочатку стояв зі схрещеними руками за Брунельдою, а потім метнувся до кімнати й приніс Брунельді лорнетку. Тим часом унизу вслід за музикантами з'явилася головна частина процесії. На плечах велетенського чолов'яги сидів якийсь панок, із цієї висоти не було видно

нічого, крім тьмяного відблиску його лисини, над якою він постійно вимахував, вітаючи натовп, циліндром. Довкола нього, ймовірно, несли дерев'яні щити, які з висоти балкона виглядали геть біло; все було задумано так, що ці плакати зусібіч просто-таки прилягали до панка, який височів поміж них. Позаяк усе перебувало в невпинному русі, ця стіна з плакатів постійно розладнувалася і постійно складалася заново. В дальшому оточенні панка, на всю ширину завулка, якщо навіть, наскільки вдавалося в темряві оцінити, і на доволі незначну довжину, все було заповнено його прихильниками, всі як один плескали в долоні і, мабуть, скандували ім'я панка, якесь дуже коротке, але все одно незрозуміле ім'я, мало не виспівуючи його. Окремі, дуже розумно розподілені в натовпі люди тримали автомобільні ліхтарі з надзвичайно потужним світлом, яким вони повільно водили вгору-вниз стінами будинків по обидва боки вулиці. На Карловій висоті світло вже не разило, але видно було, що люди на нижніх балконах, на яких воно падало, ошелешено затуляли очі долонями.

На Брунельдине прохання Делямарш довідався в людей на сусідньому балконі, з якої нагоди цей захід. Карла трохи зацікавило, чи взагалі та яку йому дадуть відповідь. І справді, Делямаршеві тричі довелося запитати, а відповіді все не було й не було. Він небезпечно перекинувся через поруччя, Брунельда зі злости на сусідів уже легенько переминалася з ноги на ногу, Карл відчув її коліно. Врешті надійшла якась відповідь, та саме тієї миті на цьому балконі, вщерть напханому людьми, всі голосно зареготали. На це Делямарш щось їм закричав, так голосно, що якби в той момент у цілому завулку не стояв такий галас, усі навколо залякли би з несподіванки. Хай там як, але наслідок був такий, що сміх неприродно швидко вщух.

"Завтра в нашій дільниці обирають суддю, а той, кого несуть, кандидат", — сказав Делямарш цілком незворушно, повернувшись до Брунельди. "Ні! — вигукнув він трохи згодом, пестливо плескаючи Брунельду по спині. — Нам уже годі зрозуміти, що діється в цьому світі".

"Делямарше, — сказала Брунельда, вертаючись до поведінки сусідів, — як би я хотіла переїхати звідси, якби це не було так складно. Та, на жаль, не можу завдати собі аж такого клопоту". І, тяжко зітхаючи, тривожно й неуважно бгала Карлову сорочку, а сам Карл якомога непомітніше намагався відіпхати ці маленькі товстенькі ручки, що легко йому вдалося, бо Брунельда думала не про нього, її думки були зайняті чимось зовсім іншим.

Але й Карл незабаром забув про Брунельду і терпів вагу її рук на своїх плечах, бо те, що відбувалося на вулиці, дуже його поглинуло. За розпорядженням невеличкої групки чоловіків, що жваво жестикулювали, крокуючи відразу перед кандидатом — мабуть, їхні вказівки мали якесь особливе значення, бо було видно, як звідусіль до них схилилися напружені обличчя, — перед якоюсь корчмою всі несподівано зупинилися. Один із цих чоловіків-розпорядників піднятими руками дав якийсь знак, звернений і до натовпу, і до самого кандидата. Натовп змовк, а кандидат, декілька разів спробувавши підвестися на плечах свого носія і кілька разів знову опустившись, виголосив невеличку промову, під час якої відчайдушно вимахував своїм циліндром. Це було цілком виразно видно, бо під час промови всі автомобільні ліхтарі було скеровано на нього, так що він опинився в самому осерді яскравої зірки.

Тепер уже стало помітне й зацікавлення, із яким вся вулиця стежила за цією подією. На балконах, що їх зайняли однопартійці кандидата, почали виспівувати його ім'я, а над перилами машинально заплескали витягнуті руки. На решті балконів, яких, до речі, навіть була більшість, здійснювся потужний протиспів, що, втім, не був такий згуртований, бо йшлося про прихильників різних кандидатів. Натомість усі противники присутнього кандидата невдовзі об'єдналися в спільному свисті, не раз навіть запускали грамофони. Між окремими балконами спалахували політичні сутички, ще підсилені збудженням цієї нічної пори. Більшість із них були вже в нічній білизні й просто понакидали щось поверх, жінки куталися у великі темні хустки, діти, на яких ніхто не зважав, небезпечно лазили по балконних перилах і в усе більшій кількості з'являлися з темних кімнат, де перед тим були вже спали. Вряди-годи особливо

розпалені жбурляли в напрямку своїх противників якісь окремі незрозумілі предмети, іноді вони потрапляли в ціль, але здебільшого просто падали на вулицю, часто спричиняючи там гнівний рев. Коли чоловікам-розпорядникам ставало забагато галасу внизу, барабанщики та сурмачі діставали наказ вступати, і їхній нищівний, поданий зі всієї сили, нескінченний сигнал перекривав усі людські голоси аж по самі дахи. І завжди, геть раптово — просто не вірилося — вони переставали, на що, вочевидь, вишколена саме на такі випадки юрма на вулиці горланила в цій на мить запалій тиші свій партійний клич — у світлі автомобільних ліхтарів було видно широко розверстий рот кожного зокрема — аж поки противники тим часом схаменуться і вдесятеро голосніше, ніж перед тим, заволають з усіх балконів і вікон, змушуючи нижню партію після її короткої перемоги цілковито, принаймні як здавалося з цієї висоти, замовкнути.

"Як Тобі тут, маленький, подобається?" — спитала Брунельда, що вертілася туди-сюди, тісно притулившись до Карла, аби все як слід розгледіти крізь лорнетку. Карл відповів тільки кивком голови. Принагідно він помітив, що Робінсон ревно складає Делямаршеві різні повідомлення, вочевидь, про Карлову поведінку, яким той, утім, здавалося, майже не надавав значення, бо лівицею — правою рукою він обіймав Брунельду — постійно намагався відіпхнути Робінсона. "Не хочеш поглянути крізь лорнетку?" — сказала Брунельда і постукала Карла по грудях, аби показати, що має на увазі саме його.

"Я й так бачу", — сказав Карл.

"Все-таки спробуй, — сказала вона, — бачитимеш іще краще".

"У мене добрий зір, — відповів Карл, — я все бачу". Йому здалося не люб'язністю, а настирливістю, коли вона піднесла лорнетку йому до очей і справді не промовила нічого, крім одного-єдиного слова: "Ти!" — мелодійно, але погрозливо. І вже перед очима в Карла опинилася лорнетка, і тепер уже він справді нічого не бачив.

"Я ж нічого не бачу", — сказав він і спробував позбутися лорнетки, але вона міцно її тримала, а йому годі було поворухнути головою, вкладеною на її перса.

"Ну, але так-то вже бачиш", — сказала вона, покрутивши якусь шрубку на лорнетці.

"Ні, я досі нічого не бачу", — сказав Карл і подумав про те, що мимоволі й справді вивільнив Робінсона, бо тепер усі нестерпні Брунельдині примхи впали на нього.

"Коли ж нарешті побачиш?" — сказала вона, далі крутячи шрубку, її важке дихання оповило все Карлове лице. "Тепер?" — спитала вона.

"Ні, ні, ні!" — закричав Карл, попри те що й справді, хоча й дуже невиразно, почав усе розрізняти. Та Брунельда саме відволіклася на Делямарша, вона тільки неухважно тримала лорнетку в Карла перед лицем, а той міг собі дивитися на вулицю поверх лорнетки, а вона навіть нічого не зауважувала. А пізніше вже й не наполягала на своїй волі й користувалася лорнеткою сама.

Із корчми навпроти вийшов кельнер і з порога похапцем приймав замовлення розпорядників. Видно було, як він напинається, щоби розгледіти заклад всередині й прикликати якомога більше служників. Під час цих приготувань до, вочевидь, якогось великого безкоштовного розпивання кандидат не переставав промовляти. Його носій, велетенський чолов'яга, що служив суто йому, по кількох реченнях неодмінно ледь повертався, щоби промову почули всі частини натовпу. Сам кандидат здебільшого сидів скоцюрбленим і тільки рвучкими рухами однієї вільної, а другої з циліндром руки намагався додати своїм словам якомога більшої проникливості. Та іноді, мало не в рівномірних проміжках, на нього щось находило, він підхоплювався з розпростертими руками, він промовляв уже не до якоїсь групи, а до цілої спільноти, промовляв до мешканців будинків аж до горішніх поверхів, і все одно

було цілком зрозуміло, що вже навіть на найнижчих поверхах ніхто його не чує, ба якщо була би така можливість, його ніхто й не слухав би, адже кожне вікно і кожен балкон були зайняті принаймні одним промовцем. Тим часом із корчми підоспіло декілька кельнерів із заставленою наповненими сяйливими келихами тацею із більярдний стіл завбільшки. Розпорядники заходилися роздавати, роздавання відбувалося у формі маршу повз двері закладу. Та попри те, що келихи на таці все наповнювали й наповнювали, натовпові їх не вистачало, і двом рядам хлопців-підливайлів доводилося прослизати зліва та справа від таці, аби й далі обслуговувати юрбу. Кандидат, зрозуміло, припинив промовляти і використовував цю павзу, щоби набратися сил. Трохи осторонь від натовпу та яскравого світла його носій повільно походжав із ним взадуперед у супроводі лише кількох найближчих прибічників, які щось йому знизу догори говорили.

"Поглянь-но на малого, — сказала Брунельда, — так задивився, що забув, де він". Вона захопила Карла зненацька, повернувши обома руками його лице, так що дивилася тепер просто йому в вічі. Однак це потривало лише якусь мить, бо Карл відразу струсив її руки і, розлючений, що йому бодай на хвилю не можуть дати спокій, і водночас сповнений охоти вийти на вулицю і розгледіти все зблизька, з усієї сили спробував вивільнитися від Брунельдиного тиску і сказав:

"Відпустіть мене, будь ласка".

"Ти залишишся в нас", — сказав Делямарш, не відриваючи погляду від вулиці, тільки витягаючи руку, щоби не дати Карлові піти.

"Годі, — сказала Брунельда, відводячи Делямаршеву руку, — він і так залишається". І ще сильніше притиснула Карла до поруччя, йому довелося би поборюватися з нею, щоби вивільнитися. Але навіть якби йому це й вдалося, чого би він тим добився. Зліва від нього стояв Делямарш, а справа тепер став Робінсон, він опинився у справжнісінькому полоні.

"Тішся, що Тебе не викинули", — сказав Робінсон, поплескуючи Карла рукою, яку він просунув під Брунельдиною пахвою.

"Викинути? — сказав Делямарш. — Втеклого злодюжку не викидають, а здають поліції. І це може трапитися з ним навіть завтра вранці, якщо він не вгамується".

Від цього моменту Карл уже не мав утіхи з видовища внизу. Лише вимушено, бо через Брунельду не годен був випростатися, Карл ледь перехилився через поруччя. Переповнений власними клопотами, він неуважно дивився на людей внизу, що гуртками приблизно по двадцять осіб підходили до дверей корчми, хапали келихи, оберталися, простягаючи келихи в бік зайнятого тепер самим собою кандидата, вигукували партійне привітання, спорожняли келихи і гучно, хоча на такій висоті цього не було чути, знову ставили їх на тацю, щоби звільнити місце наступній групі, що вже аж гула від нетерплячки. За вказівкою розпорядників капела, що досі грала в корчмі, вийшла в завулок, її великі духові інструменти променіли з темної юрби, зате сама гра майже потонула в повсюдному ґвалті. Вулиця, принаймні на тому боці, де була корчма, і далі повнилася людьми. Згори, звідки Карл уранці приїхав автомобілем, вони напливали зверху, напірали й знизу, від мосту, та й навіть люди в будинках не змогли втриматися від спокуси власноруч усе як слід помацати, на балконах і у вікнах залишилися самі майже жінки й діти, в той час як чоловіки напірали з вхідних брам. Отож тепер музика і почастунок досягли своєї мети, зборище стало достатньо великим, один із розпорядників у світлі двох автомобільних ліхтарів знаком звелів музиці змовкнути, пронизливо свиснув, і ось уже з'явився трохи збентежений носій, він біг із кандидатом на плечах шляхом, що його проклали прихильники.

Тільки-но порівнявшись із дверима закладу, кандидат розпочав у світлі тепер уже вузького кола автомобільних ліхтарів нову промову. Проте тепер усе було й набагато складніше, ніж перед тим, у носія вже не залишилося ані найменшої свободи руху, надто великий був натовп. Найближчі прибічники, що раніше всіма можливими засобами намагалися

підсилити вплив кандидатських промов, тепер узагалі ледь утримувалися поблизу нього, двадцяті, не менше, з останніх сил учепилися в носія. Та навіть цьому кремезному чоловікові годі було з власної волі ступити бодай крок, про вплив на юрбу за допомогою якихось поворотів чи вдалого наближення або віддалення взагалі можна було забути. Натопт пересувався безладно, люди лежали одне на одному, ніхто вже не міг встояти прямо, здавалося, з новою публікою множаться і противники, носій надовго спинився коло дверей господи, але тепер, здавалося, без найменшого спротиву давав носити себе завулком взад-вперед, кандидат усе ще промовляв, але вже було незрозуміло, чи він витлумачує свою програму, чи кличе на допомогу, якщо тільки не зраджував зір, звідкись узявся і контркандидат, ба навіть декілька, бо то тут, то там у раптовому спалахові світла виднілися чоловіки, підняті з натовпу, з блідими обличчями і зціпленими кулаками, вони й собі виголошували промови, що їх вітали багатоголосим ревом.

"Що там відбувається?" — спитав Карл, геть збентежено звертаючись до своїх стражів.

"Дивись, як наш маленький зворохобився", — сказала Брунельда Делямаршеві, хапаючи Карла за підборіддя, щоби притягнути його голову до себе. Але Карлові це не сподобалося, і він стрепенувся, просто-таки нестримно через те, що там на вулиці відбувалося, та так сильно, що Брунельда не лише випустила його, але й відступила назад і зовсім його відпустила. "Досить уже надивився, — сказала вона, вочевидь розгнівана Карловою поведінкою, — іди до кімнати, застели ліжко та приготуй усе на ніч". Вона витягнула руку в бік кімнати. Та хіба це не був той напрям, який Карлові вже декілька годин кортіло взяти, тож він не заперечував ані словом. Зненацька з вулиці долинув брязкіт великих мас розбитого скла. Карл не зміг себе опанувати й знову метнувся до перил, щоби хоч похапцем іще разок зиркнути вниз. Замах суперників, може й вирішальний, вдався, автомобільні ліхтарі прибічників, що своїм потужним світлом дозволяли всій громаді розгледіти принаймні найголовніше, утримуючи тим усе в певних межах, всі до одного й водночас розлетілися на друзки, кандидата і його носія огорнуло тепер вуличне непевне

освітлення, що в своєму раптовому поширенні виглядало як суцільна пільма. Тепер уже навіть приблизно не можна було вгадати, де перебуває кандидат, а ману темряви ще підсилив розлогий, злагоджений спів, що наближався звідкись знизу, з боку мосту.

"Хіба я не сказала, що Ти маєш тепер робити, — сказала Брунельда, — поквапся, я втомилась", — додала вона, підіймаючи руки догори, так що її перса випнулися ще дужче, ніж звичайно. Делямарш, що досі тримав її в обіймах, потяг її кудись у кут балкона. Робінсон кинувся за ними, щоби відсунути рештки їжі, які й досі там лежали.

Цією прекрасною нагодою Карлові просто необхідно було скористатися, тепер уже не було часу глипати вниз, іще надивиться, що там відбувається на вулиці, до того ж краще, ніж звідси згори. Двома стрибками він перетнув червонясто освітлену кімнату, але двері було замкнено, а ключ вийнято. Ось його й слід було тепер знайти, та хто б то взявся шукати ключа в цьому безладі, тим паче за той короткий коштовний проміжок часу, який був у Кар-ловому розпорядженні. Власне кажучи, тепер йому вже слід було бути на сходах і бігти, щодуху бігти. А він заходився шукати ключа! Шукав його в усіх доступних шухлядах, порпався на столі, де купами лежало всіляке начиння, серветки і якесь почате вишивання, потім його привабив фотель, на якому лежала геть безладна купа старого одягу, в якому, можливо, перебував ключ, але його годі було там знайти, врешті-решт він кинувся на справді доволі смердючу канапу, щоб обмацати всі її закапелки і складки в пошуках ключа. А тоді облишив шукати і застиг посеред кімнати. Звісно ж, Брунельда прикріпила ключ до свого пояса, сказав він собі, адже там висить стільки всяких речей, усе шукання було намарно.

І Карл наосліп ухопив два ножі й увігнав їх між двері та одвірок, один зверху, другий знизу, щоби здобути дві віддалені одна від одної точки прикладання. Тільки-но він потягнув за ножі, як леза, звісна річ, розламалися навпіл. А йому лиш цього й було треба, уламки, які йому тепер вдасться тим сильніше застромити, триматимуть тим краще. Тож він потягнув з усієї сили, широко розкинувши руки й міцно впершись

розставленими ногами, стогнучи і при цьому невідривно дивлячись на двері. Довго вони не встоять, це він із радістю зрозумів з виразно чутного розвільнення язичка, однак що повільніше все рухалося, то краще, адже замок не смів зламатися, інакше на балконі почують, замок мав радше дуже поволі розійтися, і саме цього Карл добивався з найбільшою обережністю, все більше наближаючи очі до замка.

"А подивіться-но лишень", — почув він нараз Делямаршів голос. Усі троє стояли в кімнаті, а завіса за ними була вже запнута, мабуть, Карл не почув, як вони увійшли, на їх вид йому аж руки від ножів опустилися. Та в нього не було часу промовити хоч слово на своє виправдання чи вибачення, бо в нападі шалу, що далеко виходив за межі цієї нагоди, Делямарш уже скочив — його розпущений пасок від халата описав у повітрі довгу фігуру — на Карла. Карл останньої миті якось ухилився від нападу, він міг висмикнути з дверей ножі й скористатися ними на свій захист, але не зробив цього, натомість, схилившись, дострибнув до широкого Делямаршевого коміра, закинув його вгору, а потім іще й підтягнув — адже халат був завеликий на Делямарша — і вдало упіймав Деля-марша за голову, а той, надто вже зненацька захоплений, спершу наосліп замахав руками і щойно за хвилю, але ще не з усією силою затарабанив кулаками по спині Карлові, який, захищаючи лице, кинувся Делямаршеві на груди. Карл зносив ці удари кулаками, навіть якщо й звивався від болю і навіть якщо удари все сильнішали, бо ж як було їх не зносити, якщо перед собою він уже бачив перемогу. Утримуючи руками Делямаршеву голову, великими пальцями, мабуть, натискаючи просто на очі, він вів його до найзахаращенішого меблями закутка, водночас намагаючись пальцями ніг обмотати поясом від халата його ноги й так повалити на підлогу.

Та оскільки він увесь час був зайнятий тільки Делямаршем, тим паче що відчував, як дедалі міцнішає його спротив, а це вороже тіло впирається в нього все жилавіше, то й справді геть забув, що він тут не наодинці з Делямаршем. Але тим швидше йому про це нагадали, бо раптом у нього відмовили ноги, що їх Робінсон, із вереском кинувшись на підлогу, йому розчепірів. Застогнавши, Карл відпустив Делямарша, що

відступив іще на крок. Брунельда стояла на широко розставлених ногах, ледь підігнувши коліна, на всю свою товщину посеред кімнати і спостерігала; її очі сяяли. Так ніби й справді беручи участь у сутичці, вона наводила очі на ціль і повільно виставляла кулаки. Делямарш опустил комір, звільнив голову, і тепер це, звичайно, була вже не боротьба, а просто-таки розправа. Він ухопив Карла спереду за сорочку, мало не відірвавши від підлоги, і пожбурих — від зневаги він навіть уникав на нього дивитися — на шафу, що стояла на віддалі декількох кроків, та з такою силою, що в першу мить Карлові здалося, ніби ці пронизливі болі в спині й на голові, спричинені ударом із шафою, взялися безпосередньо від Делямаршевої руки. "Мерзотнику" , — почув він іще гучний вигук Делямарша в темряві, що заступила йому очі. А коли у виснаженні повалився перед шафою, до нього ще слабо долинули слова: "Ну, постривай".

Коли він опритомнів, навколо було вже зовсім темно, мабуть, іще пізня ніч, з-під завіси до кімнати проникав легесенький відблиск місяця. Чутно було рівномірне дихання трьох осіб, набагато голоснішим за інші було Брунельдине, вона ще й сопіла уві сні, як іноді, коли говорила; втім, нелегко було визначити, де перебувають усі вони зокрема, кімната аж повнилася клекотом їхнього дихання. Щойно трохи обстеживши оточення, Карл подумав про себе і дуже злякався, бо навіть якщо почувався геть зігнутим і скуленим від болю, то все-таки ніяк не думав, що міг зазнати важких кривавих поранень. Але тепер відчував на голові якийсь тягар, а все обличчя, шия, груди під сорочкою були вогкі, ніби від крові. Йому треба на світло, щоб докладно з'ясувати свій стан, можливо, з нього зробили каліку, тоді вже Делямарш залюбки його відпустить, але що ж тоді Карлові робити, тоді в нього вже справді не залишилося жодної надії. Йому пригадався парубійко з поїдженим носом у брамі, і він на мить опустив лице в долоні.

А тоді мимохіть повернувся до дверей і обережно поповз навкарачки. Незабаром намацав пучками пальців чийсь чобіт, а далі й ногу. То був Робінсон, хто ж іще міг спати в чоботях? Йому наказали лягти впоперек дверей, щоб унеможливити Карлові втечу. Але ж хіба вони не бачили, в

якому Карл стані? Поки що він навіть не думав про втечу, просто хотів добути ся на світло. Тож якщо він не може вийти через двері, йому треба на балкон.

Стіл стояв, вочевидь, на якомусь зовсім іншому місці, ніж увечері, а канапа, до якої Карл наближався, зрозуміло, вкрай обережно, несподівано виявилася порожня, натомість посеред кімнати він наштотхнувся на намощені високою копицею, хоч і щільно позбивані лахи, ковдри, порт'єри, подушки та килими. Спершу він подумав, що то лише невеличка купка, подібна до тієї, яку він увечері виявив на канапі та яка потім скотилася на підлогу, але, повзучи далі, помітив, на свій превеликий подив, що там цих речей на цілий віз, мабуть, їх витягли на ніч із шаф, де переховували за дня. Він обповз купу навкруг і невдовзі виявив, що все це було чимось на кшталт ложа, на якому високо вгорі, як він переконався обережним намацуванням, спочивали Де-лямарш і Брунельда.

Отож тепер він знав, де всі сплять, і поспішив вийти на балкон. Там, де він, потойбіч завіси, швидко підвівся, був якийсь зовсім інший світ. Він кілька разів пройшовся балконом у цьому свіжому нічному повітрі, в повному сяйві місяця. Він подивився на вулицю, вона була геть тиха, з корчми ще долинала музика, але притлумлено, перед дверима якийсь чоловік замітав тротуар, у завулку, де ввечері, серед дикого загального гамору годі було вирізнити крики кандидата з-поміж тисяч інших голосів, тепер виразно чулося лише шкрябання мітли об брук.

Совання столу на сусідньому балконі привернуло Карлову увагу, і справді: там хтось сидів і вчився. То був молодий чоловік із маленькою клинцюватою борідкою, яку він під час читання, що його супроводжував швидкими рухами губів, невпинно теребив. Він сидів обличчям до Карла за маленьким заставленим книжками столиком, жарівку зняв зі стіни, закріпив між двома великими книжками, тож увесь був освітлений її яскравим світлом.

"Доброго вечора", — сказав Карл, позаяк йому здалося, що молодий чоловік на нього зиркнув.

Та, мабуть, він помилився, бо молодий чоловік, здавалося, взагалі ще його не помітив, щойно тепер він прикрив очі долонею, захищаючись від світла і дивлячись, хто ж то там раптом вітається, а тоді, оскільки й досі нічого не бачив, підніс жарівку догори, щоб освітити нею і сусідній балкон.

"Доброго вечора", — сказав нарешті й він, якусь мить суворо дивився на балкон навпроти, а тоді додав: "І що далі?"

"Я Вам заважаю?" — спитав Карл.

"Звісно, звісно", — сказав чоловік, повертаючи жарівку на попереднє місце.

Цими словами він відхилив будь-яку можливість зближення, але Карл усе одно не відходив із кутка балкона, звідки було до чоловіка найближче. Безмовно спостерігав він, як чоловік читає свою книжку, перегортає сторінки, час від часу шукає щось в іншій книжці, яку блискавично хапав, і часто щось занотовує в зошиті, дивовижно глибоко занурюючи в нього лице.

Мабуть, цей чоловік студент? Виглядало цілком на те, що він вчиться. Не набагато інакше — відтоді минуло вже багато часу — і Карл сидів колись удома, за батьківським столом і писав свої завдання, в той час як батько читав газету чи робив якісь записи або залагоджував листування для одного об'єднання, а мати, зайнята шитвом, високо витягала з тканини нитку. Щоби не обтяжувати батька, Карл клав на стіл тільки зошит і письмове приладдя, а потрібні книжки розкладав на стільцях праворуч і ліворуч від себе. Як там було тихо! Як рідко заходили до тієї кімнати сторонні! Ще дитиною Карл дуже любив дивитися, як мама увечері замикає на ключ двері до помешкання. Вона навіть не

здогадується, що її Карл дійшов до того, що ножами намагається виламати чужі двері.

Та й до чого була вся ота наука! Він геть-чисто все позабував; якби так довелося продовжити студії тут, йому було би непереливки. Він пригадав собі, як раз удома на цілий місяць захворів — як же важко було йому потім знову наздогнати перерване навчання. І як давно він уже не мав у руках жодного підручника, крім отого англійською мовою, з купецького листування.

"Гей, молодий чоловіче, — почув раптом Карл, — а чи не могли би Ви стояти собі деінде? Жахливо дратує, коли Ви отак витріщаєтеся. Можна врешті-решт хоч о другій ночі сподіватися безперешкодно попрацювати на балконі. Ви щось від мене хочете?"

"Ви вчитеся?" — спитав Карл.

"Так-так", — сказав чоловік, використовуючи цю втрачену для навчання мить, щоби по-новому впорядкувати свої книжки.

"Тоді я Вам не перешкоджатиму, — сказав Карл, — та й узагалі вже йду до кімнати. На добраніч".

Чоловік навіть не відповів, із несподіваною рішучістю, усунувши цю перешкоду, він знову взявся за навчання і важко спер чоло на праву руку.

Тут Карл, уже стоячи перед самою завісою, раптом згадав, чому він взагалі сюди вийшов, він же й досі не знав, що з ним. Що ж це так обтяжує голову? Він сягнув туди руками і заляк із подиву, там не виявилось жодної кривавої рани, як він побоювався в темряві кімнати, а тільки досі ще волога, схожа на тюрбан пов'язка. її видерли, судячи з клаптів мережива, що стирчали то тут, то там, із якоїсь старої Брунельдиної білизни, Робінсон, мабуть, нашвидкуруч перев'язав нею

Карлові голову. Ось тільки забув викрутити, і вся вода, заки той був непритомний, стікала йому обличчям і затекла під сорочку, нагнавши на нього такого жаху.

"Не інакше, Ви й досі там?" — спитав чоловік, зиркнувши в бік балкона навпроти.

"Тепер я вже напевно йду, — сказав Карл, — мені треба було тільки на щось подивитися, в кімнаті геть темно".

"Хто Ви такий?" — сказав чоловік, закладаючи вічне перо в книжку й підходячи до поруччя. "Як Вас звати? Як Ви опинилися в цих людей? Давно вже тут? А на що Ви хотіли подивитися? Увімкніть же і свою жарівку, щоби я Вас побачив".

Карл так і зробив, але перш ніж відповісти, щільніше затягнув дверну завісу, щоби зсередини нічого не зауважили. "Пробачте, — сказав він пошепки, — що я говорю так тихо. Якщо вони мене почують, знову здіймуть ґвалт".

"Знову?" — спитав чоловік.

"Так, — сказав Карл, — адже щойно ввечері у мене вийшла з ними велика сутичка. Мабуть, у мене тут страхітлива ґуля". І він обмацав потилицю.

"А що то була за сутичка?" — спитав чоловік, а оскільки Карл не одразу відповів, додав: "Мені спокійно можете звірити все, що Вам проти цього панства накіпіло на серці. Бо я ненавиджу їх, усіх трьох, а надто вже ту їхню мадам. І, до речі, дуже здивувався би, якби вони досі Вас проти мене не налаштовували. Звати мене Йозеф Мендель, я студент".

"Так, мені й справді про Вас розповідали, але нічого злого. Здається, Вам якось довелося полікувати пані Брунельду, чи не так?"

"Істинна правда, — сказав студент і засміявся, — а що, канапа ще досі смердить?"

"Ще й як", — сказав Карл.

"О, це мене дуже тішить, — сказав студент, проводячи рукою по волоссю, — а чому ж Вам набивають ґулі?"

"То була суперечка", — сказав Карл, розмірковуючи, як би то студентові пояснити. Але тоді перебив сам себе і сказав: "А хіба я не перешкоджаю?"

"По-перше, — сказав студент, — Ви вже потурбували мене, а я, на жаль, такий нервовий, що потребую чимало часу, аби заспокоїтися. Відколи Ви затіяли ці походи балконом, я взагалі не просунувся ні на йоту. Але по-друге, я завжди роблю о третій перерву. Отож спокійно розповідайте. Та воно й цікаво".

"Все дуже просто, — сказав Карл, — Делямарш хоче, щоби я був їхнім служником. А я не хочу. Най-радше я б іще увечері пішов. Але він не хотів мене випустити, замкнув двері, я намагався їх виважити, і так між нами виникла бійка. Я дуже нещасливий, що й досі тут".

"А хіба у Вас є якась інша праця?" — спитав студент.

"Ні, — сказав Карл, — але на цьому мені зовсім і не залежить, головне вирватися звідси".

"Послухайте-но лишень, — сказав студент, — йому на цьому не залежить". І обоє хвильку помовчали.

"А чому ж Ви не хочете залишитися в цих людей?" — спитав відтак студент.

"Делямарш — паскудна людина, — сказав Карл. — Я не перший день його знаю. Якось я цілий день прокрокував із ним і був дуже радий, коли його спекався. І тепер маю стати його служником?"

"Якби всі служники у виборі господарів були такі вибагливі, як Ви! — сказав студент і, здавалося, посміхнувся. — Дивіться, удень я продавець, найнижчого рангу продавець, радше навіть хлопчик на побігеньках у торговому домі Монтлі. Цей Монтлі, без сумніву, негідник, але не це мене бентежить, лютить мене тільки те, що він мені так жалюгідно платить. Отож беріть приклад із мене".

"Що-що? — сказав Карл. — Удень Ви продавець, а ночами вчитеся?"

"Так, — сказав студент, — по-іншому не виходить. Я пробував уже і так, і сяк, але такий спосіб життя виявився найліпшим. Кілька років тому я був просто студентом, день і ніч, знаєте, ось тільки що від цього мало не помер із голоду, спав у якійсь брудній старій

дірі, а в тодішньому вбранні навіть не наважувався увійти до аудиторії. Але з цим покінчено".

"Коли ж Ви тоді спите?" — спитав Карл, зачудовано поглянувши на студента.

"Гай-гай, спати! — сказав студент. — Спати я буду вже по студіях. А наразі тільки п'ю каву". І він обернувся, витяг з-під столика великий термос, націдив із нього філіжаночку кави і влив її в себе, як поквапно ковтають ліки, аби тільки не відчути їх на смак.

"Чудова річ ця кава, — сказав студент, — шкода, що Ви так далеко, інакше я передав би й Вам трішки".

"Мені не смакує кава", — сказав Карл.

"Думаєте, мені смакує? — сказав студент і зареготав. — Але що би я без неї робив. Без цієї кави Монтлі миттю мене звільнив би. Я постійно кажу "Монтлі", хоч він, зрозуміло, навіть не здогадується, що я існую на світі. Навіть не знаю, що було б зі мною в крамниці, якби під лядою в мене не було постійно наготові такого самого великого термоса, як оцей, бо я ще ніколи не пробував обійтися без кави, але повірте, я тут же заснув би, просто-таки за лядою. На жаль, вони про щось здогадуються, мене там прозивають "кавою", що за дурнуватий жарт і як він мені нашкодив у просуванні по службі".

"А коли Ви гадаєте закінчити студії?" — спитав Карл.

"Вони рухаються дуже поволі", — сказав студент похнюпившись. Він відійшов від поруччя і знову сів до столу; а тоді, спершись ліктями на розгорнену книжку, а пальцями скуповджуючи волосся, нарешті сказав: "Іще з рік-два можуть потривати".

"Я теж хотів учитися", — сказав Карл, так ніби ця обставина давала йому право на ще більшу довіру, ніж її змовклий тепер студент і так уже виявив.

"Що ж, — сказав студент, і незрозуміло було, чи він уже знову читає свою книжку, чи просто не уважно в неї дивиться, — тіштеся, що відмовилися від цього. Сам я вже роками студіюю, просто щоби довести цю справу до кінця. Втіхи від цього жодної, а надій на майбутнє то й іще менше. Та й які в мене можуть бути надії! Адже в Америці просто-таки кишить від лікарів-самозванців".

"Я збирався стати інженером", — додав поспішно Карл зовсім уже, здавалося, відсутньому студентові.

"А тепер маєте стати прислужником оцих людців, — сказав студент, на мить відвівши від книжки погляд, — і це, річ ясна, болить".

Оцей студентів висновок був непорозумінням, однак воно, либонь, якраз піде Карлові на користь. Тому він спитав: "А чи не міг би і я дістати місце в цьому торговому домі?"

Це питання цілковито вирвало студента з книжки; йому й на думку не спало, що він може якось посприяти Карлові в пошуках праці.

"Спробуйте, — сказав він, — або ліпше навіть не пробуйте. Те, що я дістав працю в Монтлі, найбільший дотеперішній успіх у моєму житті. Якби мені довелося вибирати між навчанням і цією посадою, я би, звичайно, вибрав посаду. Всі мої зусилля скеровані лише на те, аби перед таким вибором не опинитися".

"Невже так важко дістати там працю", — сказав Карл більше сам до себе.

"А що Ви собі думаєте, — сказав студент, — легше стати тут окружним суддею, ніж воротарем у Монтлі".

Карл мовчав. Цей студент, безперечно набагато досвідченіший від нього, із якихось іще невідомих Карлові причин ненавидить Делямарша, звісно, нічого лихого Карлові не бажає, навіть не думає заохочувати його піти від Делямарша. І це при тому, що навіть не здогадується про небезпеку, яка загрожує Карлові з боку поліції і від якої хоч якось вберегтися можна тільки в Делямарша.

"Ви ж бачили ввечері ту демонстрацію внизу? Правда? Коли не знати всіх обставин, цілком можна подумати, що в цього кандидата, його звати Лобтер, є якісь шанси, чи принаймні його не вільно відкидати, чи не так?"

"Я в політиці нічогосінько не тямлю", — сказав Карл.

"І це неправильно, — сказав студент, — але навіть поминаючи це, у Вас є очі й вуха. Без сумніву, цей чоловік мав друзів і ворогів, Ви ж не могли цього не помітити. А тепер подумайте: як на мене, в цього

чоловіка немає навіть мізерних шансів бути обраним. Випадково я знаю про нього все. Він далеко не безталанний, і, як на його політичні погляди та його політичне минуле, саме він був би найкращим суддею для цього округу. Та жодна людина не вірить, що він може бути обраний, він провалиться з таким тріскотом, із яким тільки можна провалитися, викине на виборчу кампанію свої кілька доларів, оце й усе".

Карл і студент хвилю мовчки дивились одне на одного. Студент, усміхаючись, кивнув і притис долонею втомлені очі.

"І як, іще не йдете спати? — спитав він трохи перебором. — Мені ще треба вчитися. Дивіться, скільки ще всього лишилося опрацювати". І він швидко перегорнув пів книжки, щоби дати Карлові уявлення про обсяг, який на нього ще чекав.

"Що ж, тоді на добраніч", — сказав Карл, уклонившись.

"Заходьте якось до нас, — сказав студент, уже знову сидючи за столиком, — звичайно, як матимете охоту. Тут Ви завжди знайдете велике товариство. А між дев'ятою та десятою і я матиму для Вас час".

"Тобто Ви радите мені залишатися в Делямарша?" — спитав Карл.

"Неодмінно", — сказав студент, знову занурившись із головою в свої книжки. Здавалося, навіть не він промовив це слово; наче вимовлене голосом, нижчим від студентового, воно ще довго відлунювало Карлові у вухах. Поволі підійшов він до завіси, кинув іще останній погляд на студента, що сидів тепер непорушно, оточений великою пільмою, у своєму промені світла, і прослизнув до кімнати. Об'єднане дихання трьох сплюхів прийняло його в свої обійми. Просуваючись уздовж стіни, він добрався до канапи, а намацавши її, преспокійно там вмовстився, ніби то його звичне ложе. Оскільки студент, достеменно знаючи Делямарша і тутешні стосунки, а до того ж будучи освіченим чоловіком, радить йому залишатися, то він наразі так і зробить. Такої високої мети, як у

студента, він не має, та й хтозна, чи навіть удома йому вдалося би закінчити студії, а тут, у цій чужій країні, цього тим паче ніхто від нього не вимагатиме. Проте надія знайти посаду, на якій вдасться чогось досягти і дістати за ці досягнення визнання, була, звісно, більша, якщо він наразі погодиться з цим становищем служника в Делямарша і тут спокійно собі дочекається слушної нагоди. Виглядало на те, що навіть на цій вулиці багато всіляких контор середнього і нижчого рангу, які в разі потреби не будуть надто прискіпливі в доборі персоналу. Адже він залюбки став би, якби довелось, прислужником у якомусь підприємстві, та, врешті-решт, не виключено, що його візьмуть і на суто канцелярську роботу в бюро, й тоді він, уже як працівник бюро, сидітиме за своїм письмовим столом і хвилю безжурно дивитиметься у вікно, як той урядник сьогодні вранці, коли вони перетинали внутрішнє подвір'я. Заспокійливою була й думка, коли він уже заплющив очі, що він іще зовсім молодий, а Делямарш колись обов'язково його відпустить; адже це господарство аж ніяк не виглядало на таке, що протримається віки вічні. Та якщо Карл уже матиме колись таку посаду в бюро, він не займатиметься нічим іншим, окрім бюрової роботи, і не розпорошуватиме сили, як цей студент. Якщо потрібно буде, він присвячуватиме цій праці навіть ночі, чого на початках, при його мізерному купецькому досвіді, від нього, зрештою, так чи інак вимагатимуть. Він дбатиме лише про інтереси підприємства, якому служитиме, і годитиметься на всі доручення, навіть такі, що їх інші працівники відкидатимуть як принизливі. Добрі наміри тіснилися йому в голові, так ніби майбутній шеф уже стоїть перед канапою і читає їх із його обличчя.

У таких-от думках Карл і заснув, і тільки в першій дрімоті його ще потурбував несамовитий стогін Бру-нельди, яка, мабуть мучена важкими снами, перевалювалася на своєму ложі.

* * *

"Вставай! Ну, вставай же!" — крикнув Робінсон, щойно Карл розплющив уранці очі. Фіранку на дверях іще не відслонили, але за рівномірним сонячним світлом, яке соталося крізь шпари, було видно, що

вже пізній пополудень. Робінсон гарячково гасав помешканням, кидаючи стурбовані погляди, заносив кудись то рушник, то дзбан води, то купальне причандалля, то одяг, і щоразу, проходячи повз Карла, кивком голови намагався заохотити його вставати, а піднімаючи вгору те, що якраз тримав у руці, давав зрозуміти, як іще сьогодні востаннє мучиться з Карлом, який у перший же ранок, природно, не міг знатися на всіх тонкощах служби.

Та незабаром Карл побачив, кого насправді обслуговує Робінсон. У відділеному від решти кімнати двома ящиками приміщенні, якого Карл досі ще не бачив, відбувалося велике миття. Із-за ящиків виднілися голова Брунельди, її гола шия — волосся якраз спадало на лице — і потилиця, час від часу також Делямаршева рука тримала губку, з якої навсібіч розбризкувалася вода та якою він мив і тер Брунельду. Було чутно короткі накази Де-лямарша, які він віддавав Робінсонові, що подавав предмети не крізь загороджений тепер вхід, а мусив удовольнятися маленькою шпаркою між одним із ящиків та іспанською стіною, і, подаючи речі, щоразу був змушений далеко витягувати руку, при цьому відвертаючись. "Рушник! Рушник!" — закричав Делямарш. І не встиг Робінсон, що саме шукав під столом щось інше, злякатися від цього наказу й висунути голову, як уже почулося: "Де ж там, до дідька, та вода?!" — і над ящиком з'явилося люте лице Делямарша. Все, що, на Карлове переконання, для миття й одягання потрібно тільки раз, тут вимагали й подавали по декілька разів у різній послідовності. На маленькій електричній плитці завжди грівся дзбан із водою, а Робінсон знову й знов заносив, широко розставивши ноги, якісь тягарі. При обсязі його роботи було цілком зрозуміло, що він не завжди достеменно виконував накази, так що раз, коли від нього знов зажадали рушника, просто схопив із великого ложа посеред кімнати якусь сорочку і, зібгавши її, пожбурих через ящики.

Але й Делямаршеве завдання було не з легких, і, можливо, він лише тому так зловився на Робінсона: у своєму роздратуванні він геть не помічав Карла, бо й сам ніяк не міг вдовольнити Брунельду. "Ах, — зойкала вона, так що навіть не причетний до цього Карл весь аж

здригався, — як же Ти мені робиш боляче! Забирайся геть! Краще вже я помиюся сама, ніж отак страждати! Ну от, тепер вже знову не можу підняти руку. Мені аж погано робиться від того, як ти мене тиснеш. Спина вже, напевно, вся в синцях. Звичайно, Ти мені цього не скажеш. Чекай-чекай, я ще покажу спину Робінсонові або нашому маленькому. Ні-ні, такого я не зроблю, але будь же трохи лагідніший. Вважай трохи, Делямар-ше, я не втомлюватимуся повторювати це щоранку. Робінсоне, — покликала вона зненацька і покрутила над головою мереживними штанцями, — прийди мені на поміч, подивись, як я страждаю, і цю тортуру він називає вмиванням, цей Делямарш. Робінсоне, Робінсоне, де ж Ти запропастився, чи в Тебе зовсім немає серця?" Карл мовчки дав Робінсонові знак пальцем, аби той нарешті пішов до лазнички, але він тільки зверхньо, опустивши очі, похитав головою, він, мовляв, краще знає. "Що Ти собі думаєш? — сказав Робінсон, нахилившись до Карлового вуха. — Вона просто так каже. Я раз пішов і більше не піду. Тоді вони обоє схопили мене і занурили у ванну, так що я мало не втопився. А потім Брунельда ще цілими днями дорікала, який я безсоромний, і знай повторювала: "Щось Ти давно вже не бував у мене в лазничці" або "Ну, і коли ж Ти знову навідаєшся подивитися на мене в лазничці?". І лише після того, як я кілька разів навколішки перед нею вибачився, вона припинила. Цього я ніколи не забуду". Заки Робінсон розповідав, Брунельда знову й знову гукала: "Робінсоне! Робінсоне! І де ж він тільки подівся, цей Робінсон!"

Та попри те, що ніхто не йшов їй на допомогу, ба навіть відповіді жодної не чулося, — Робінсон підсів до Карла, й обоє мовчки дивилися на ящики, над якими час від часу з'являлися голови Брунельди чи Делямарша, — Брунельда все одно не переставала голосно нарікати на Делямарша. "Але ж, Делямарше, — кричала вона, — тепер я знову навіть не відчуваю, що Ти мене миєш. Де Ти подів губку? Таж візьмися як слід до роботи! Якби я тільки могла схилитися, якби я могла поворухнутися! Я би Тобі показала, як треба мити. О, де мої дівочі роки, коли я в батьківському маєтку щоранку купалася у водах Колорадо, найпрудкішої серед усіх моїх приятельок. А тепер! Коли ж Ти нарешті навчишся мене мити, Делямарше, та Ти просто розмахуєш губкою довкола,

напружуєшся, а я нічого не відчуваю. Коли я кажу, аби Ти не тер мене до крові, то це ще не означає, що я маю тут стояти і застудитися. От зараз вистрибну з ванни і втечу як стій".

Але вона так і не здійснювала цієї погрози — чого, по суті, й неспроможна була зробити — здавалося, зі страху, що вона застудиться, Делямарш ухопив її і вкинув до ванни, бо почувся гучний сплеск.

"Ну, так, Делямарше, це Ти вмієш, — сказала Брунельда трохи тихіше, — підлещуватися і ще раз підлещуватися, коли зробиш щось не так". Тоді якусь хвилю було тихо. "Тепер він її цілує", — сказав Робінсон, звівши брови.

"А що зараз буде за робота?" — спитав Карл. Позаяк він уже вирішив залишитися тут, то хотів одразу взятися до служби. Він покинув Робінсона, що нічого не відповідав, на канапі й заходився розкидати велике, все ще прим'яте за довгу ніч тягарем тих, хто на ньому спав, ложе, аби як слід повкладати кожен частину цієї кучугури, чого не робили, мабуть, уже тижнями.

"А глянь-но, Делямарше, — сказала нараз Брунельда, — здається мені, вони розкидають наше ліжко. Про все треба думати, ніколи не може бути спокою. Слід Тобі бути суворішим із отими двома, інакше вони вироблятимуть, що їм заманеться". "Це напевно той малий, із його клятим запалом", — крикнув Делямарш і збирався вже, ймовірно, вилетіти з лазнички. Карл покидав усе, що тримав, та, на щастя, Брунельда сказала: "Нікуди не йди, Делямарше, нікуди не йди. Ох, яка ж гаряча вода, від неї так млосно. Будь при мені, Делямарше". Щойно тепер Карл зауважив, як із-за ящиків безперервно валить пара.

Робінсон злякано притулив долоню до щоки, так наче Карл скоїв щось непоправне. "Все залишити в такому стані, як було, — долинув Делямаршів голос, — хіба ж Ви не знаєте, що після купелі Брунельда завжди ще годину відпочиває? Нікчемні нездари! Зачекайте, я ще до вас

доберуся. Робінсоне, Ти, мабуть, знову розмріявся. Із Тебе, з Тебе одного я питаю за все, що тут діється. Це Ти маєш допильнувати хлопця, тут уже не буде по його. Коли чогось треба, від вас не дочекаєшся, а коли немає роботи, ви раптом виявляєте старанність. Сядьте десь і чекайте, поки вас покличуть".

Але тут-таки все забулося, бо Брунельда кволо, ніби конаючи від гарячої води, прошепотіла: "Парфуми! Принесіть парфуми!" "Парфуми! — заволав Делямарш. — Ворушіться!" Так, але де ті парфуми?

Карл подивився на Робінсона, Робінсон на Карла. Карл зрозумів, що мусить узяти все у свої руки, Робінсон і близько не мав гадки, де ті парфуми можуть бути, він просто ліг на підлогу і невпинно шурхав руками під канапою, не видобуваючи, втім, нічого, крім жмутів порохів і жіночого волосся. Карл метнувся спершу до вмивального столика, що стояв тут-таки коло дверей, але в його шухлядах виявилися тільки старі англійські романи, часописи й ноти, і все було так напхано, що, відкривши ті шухляди, їх уже годі було запхати назад. "Парфуми, — зойкала тим часом Брунельда. — Скільки ж це може тривати! Чи дістану я ще сьогодні мої парфуми!" За цієї Брунельдиної нетерплячки Карл, звісно, не мав змоги ніде добре пошукати, довелося йому покласти на найповерховіше перше враження. В туалетному столику флакона не було, на туалетному столику взагалі стояли лише якісь старі пляшечки з ліками і мазями, все решту й так уже занесли до лазнички. Може, флакон у шухляді столу? Дорогою до столу — в Карла на гадці були тільки парфуми і більше нічого — він на всьому бігу зіштовхнувся з Робінсоном, що нарешті покинув нишпорити під канапою і в якомусь осяянні щодо можливого місця перебування парфумів як сліпий налетів на Карла. Виразно почувся удар голів, Карл промовчав, Робінсон хоч і не сповільнив біг, зате зарепетував, аби полегшити біль, протягло і перебільшено голосно.

"Замість шукати парфуми, вони там лупляться, — сказала Брунельда. — Я хвора від цього господарювання, Делямарше, я переконана, що помру в Тебе на руках. Мені потрібні парфуми, — зарепетувала вона,

раптом відживши, — мені конче потрібні парфуми. Я не вийду з ванни, поки мені їх не принесуть, навіть якщо доведеться просидіти тут до вечора". І вона вдарила кулаком по воді, чутно було, як вона розхлюпується.

Але й у шухляді обіднього столу парфумів не виявилося, хоч там і було винятково туалетне причандалля Брунельди, як-от старі пудернички, слоїчки для макіяжу, гребінці, пасемка волосся і ще багато різних позбиваних докупи і позліплюваних дрібничок, але парфумів не було. Та й Робінсон, усе ще репетуючи, відчиняв у кутку мало не сотню поскладаних пуделочок і шкатулок і порпався в них одна за одною, від чого половина вмісту, здебільшого шитво та листування, неодмінно випадала на підлогу і так уже там і лежала; він теж не годен був нічого знайти, про що час від часу повідомляв Карла похитуванням голови або стенанням плечей.

Тут Делямарш у спідній білизні вискочив із лазнички, а звідти долинало судомне Брунельдине ридання. Карл із Робінсоном облишили пошуки й глянули на Делямарша, промоклого до рубця, навіть із лиця та волосся в нього дзюркотіла вода, а він заверещав: "А тепер, на милість, шукайте нарешті! Тут! — наказав він спочатку Карлові, а тоді: Там! — Робінсонові. Карл і справді шукав, перевіряючи навіть місця, до яких уже відсилали Робінсона, але не знаходив парфумів так само, як і Робінсон, що, шукаючи запекліше від нього, раз по раз поглядав на Делямарша, який, наскільки це дозволяла кімната, тупотів узад-вперед, і, безперечно, найрадше просто відлупцював би і Карла, і Робінсона.

"Делямарше, — погукала Брунельда, — прийди хоч повитирай мене. Ті двоє і так не знайдуть парфумів, зате поперевертають там усе. Хай негайно припиняють шукати. Тут же! І все покидати з рук! І ні до чого більше не торкатися! Вони що, помешкання на стайню перетворити хочуть. Візьми їх за барки, Делямарше, якщо вони не перестануть! Але ж вони далі працюють, щойно впало якесь пуделко. Хай уже не підіймають, все залишити як є і геть із кімнати! Зачини за ними засувку і ходи до мене. Я ж уже надто довго лежу в цій воді, в мене геть померзли ноги".

"Вже, Брунельдо, вже!" — гукнув Делямарш, кинувшись із Карлом і Робінсоном до дверей. Та перш ніж випроводити їх, він іще розпорядився принести сніданок і, якщо вдасться, позичити в когось добрі парфуми для Брунельди.

"Але ж у вас і безлад, але ж і бруд, — сказав Карл, коли вони опинилися в коридорі, — одразу ж як принесемо сніданок, слід узятися до порядкування".

"Якби мені тільки не було так погано, — сказав Робінсон. — А це поводження!" Звісно, його ображало, що Брунельда не робить ані найменшої різниці між ним, що місяцями вже її обслуговує, і Карлом, який тільки вчора з'явився. Та на більше він і не заслуговував, тому Карл сказав: "Мусиш трохи взяти себе в руки". Втім, щоби не цілком полишати його на поталу відчаю, додав: "То буде робота тільки на один раз. Я зроблю Тобі за шафами постіль, і, коли все трохи впорядкується, зможеш вилежуватися там хоч цілісінький день, ні про що не дбати, і незабаром одужаєш".

"Тож тепер Ти й сам бачиш, як кепсько мені ведеться, — сказав Робінсон, відводячи від Карла лице, щоб усамітнитися в своєму стражданні. — Та чи дадуть вони мені колись спокійно полежати?"

"Якщо хочеш, я сам поговорю про це з Делямаршем і Брунельдою".

"Хіба ж Брунельда на щось зважає?" — викрикнув Робінсон і, не попередивши Карла, гримнув кулаком у якісь двері, до яких вони саме підійшли.

Вони увійшли в якусь кухню; з плити, що, здавалося, вимагає негайного ремонту, здіймалися просто-таки чорні хмарки. Перед дверцятами плити навколішки стояла одна з жінок, що їх Карл учора бачив у коридорі, і голими руками підкидала великі шматки вугілля у

вогонь, за яким пильно стежила. І при цьому зітхала в такій незручній для старої жінки позі.

"Ну, звісно, а тепер іще й ця напасть, — сказала вона, коли уздріла Робінсона, натужно підвелася, спираючись на ящик із вугіллям, і захряснула кухонні дверцятка, спершу обмотавши фартухом їх держак. "Тепер, о четвертій пополудні, — Карл вражено глянув на кухонний годинник, — вони нарешті зібралися снідати. Банда!"

"Сідайте, — сказала вона перегадом, — і чекайте, поки в мене буде на вас час".

Робінсон потяг Карла на якийсь ослінчик коло дверей і зашепотів: "Мусимо її слухатися. Бо ми від неї залежні. Винаймаємо в неї кімнату, і вона, ясна річ, щомиті може нас виставити. Але ж не можемо ми так запросто поміняти помешкання, як вивезти звідсіля всі ці речі, але передусім Брунельда нетранспортабельна".

"А тут, у цьому коридорі, що, не можна знайти якоїсь іншої кімнати?" — спитав Карл.

"Нас же ніхто не прийме, — відповів Робінсон, — у всьому домі ніхто нас не прийме".

Отож вони припишкли на своєму ослінчику і чекали. Жінка безперестанку метушилася між двома столами, чаном для прання і плитою. З її вигуків стало зрозуміло, що донька заслабла, а тому їй самій доводиться виконувати всю роботу, а саме: обслужити і прохарчувати всіх тридцять винаймачів. До того ж іще й піч зіпсувалася, їжа ніяк не зготується, у двох велетенських казанах клетотіла якась густа юшка, і хоч скільки жінка пробувала її черпаком і цідила звисока в казан, юшка ніяк не вдавалася, мабуть, через поганий вогонь, тож вона всідалася перед дверцятами мало не просто на підлогу й копирсалася кочергою в жарі. Чад, що наповнював кухню, змусив її зайтися кашлем, який іноді

так посилювався, що вона хапалася за стілець і кілька хвилин тільки те й робила, що кашляла. Час від часу вона кидала зауваження, що взагалі вже сьогодні не збирається ладнати сніданок, бо не має на це ні часу, ні охоти. Оскільки Карл із Робінсоном, з одного боку, дістали наказ принести сніданок, а з другого — не мали жодної змоги змусити жінку його зробити, вони навіть не відповідали на такі зауваження, а сиділи собі нишком, як і досі.

Довкола на кріслах і ослінчиках, на і під столами, ба навіть на підлозі, поспиханий ув один куток стояв непомитий посуд від сніданку. Там були дзбаночки, в яких ще можна було призбирати трохи кави чи молока, на деяких тарільчиках залишалися рештки масла, з великої перевернутої бляшанки розсипалося і далеко розкотилося печиво. Цілком можна було укласти з цього всього якийсь сніданок, до якого, якщо тільки не довідається про його походження, не зможе прискіпатися навіть Брунельда. Заки Карл так міркував, а погляд на годинник сказав йому, що чекають вони тут уже пів години, і Брунельда, либонь, лютує і налаштовує Делямарша проти служників, жінка, вирячившись на Карла зі свого кашлю, гукнула: "Можете сидіти тут скільки влізе, сніданку все одно не дістанете. Натомість за дві години буде вечеря".

"Нумо, Робінсоне, — сказав Карл, — ми самі приготуємо собі сніданок". "Як то?" — озвалася жінка з похиленою головою. "Прошу Вас бути розважливою, — сказав Карл, — чому Ви відмовляєтеся подати нам сніданок? Ми чекаємо вже пів години, це досить довго. Вам же за все заплачено, а ми, безперечно, платимо краще, ніж усі решта. Те, що ми так пізно снідаємо, звичайно, створює Вам зайві клопоти, але ж ми Ваші винаймачі, маємо звичку снідати пізно, тож і Вам слід було би трохи під нас підлаштуватися. Сьогодні, через доньчину хворобу, Вам, зрозуміло, особливо важко, зате ми готові самі укласти собі сніданок із залишків їжі, якщо нічого іншого нема й Ви не подаєте нам свіжого".

Але жінці не хотілося розпочинати ні з ким дружніх розмов, їй здавалося, що для цих винаймачів навіть рештки загального сніданку — завелика розкіш; із другого боку, їй набридла настирливість цих двох

служок, тому вона схопила якусь мисчину і тицьнула в груди Робінсонові, що лише за мить зі стражденним виразом на обличчі збагнув, що саме йому доведеться її тримати, щоби прийняти їжу, яку жінка нашукає. Отож тепер вона у великому поспіху хоч і накладала в миску чимало всякого їдла, та все воно виглядало радше на купу брудного посуду, а не на сніданок, який збираються подати. Ще заки жінка випровадила їх, а вони, скулившись зі страху перед лайкою чи навіть стусанами, поквапилися до дверей, Карл узяв із Робінсонових рук миску, бо не мав довіри до тих рук.

У коридорі Карл, коли вони відійшли від дверей власниці на безпечну віддаль, сів разом із тією мисі-кою на підлогу, найперше аби трохи обтерти її, позбирати докупі придатні страви, тобто позливати разом усе молоко, позішкрябувати на одну тарілку всі залишки масла, а тоді усунути всі ознаки попереднього вживання: вичистити ножі й ложечки, обрізати понадкушувані канапки, надавши ось так усьому трохи стерпнішого вигляду. Робінсонові ця затія видалася зайвою, він стверджував, що сніданок часто виглядав набагато гірше, але Карл не давав збити себе з пантелику і був радий, що той принаймні не лізе своїми брудними пальцями помагати. Аби вгамувати його, Карл відразу, раз і назавжди, як він сказав, вділив йому декілька печевин і товстий шар на денці колись наповненого шоколадом дзбаночка.

Коли вони підійшли до своїх дверей, і Робінсон, не довго думаючи, вже збирався покласти руку на клямку, Карл стримав його, не певний, чи можна їм увійти. "Та звісно, — сказав Робінсон, — тепер він просто зачісує її". І справді, в досі не провітреній і завішеній фіранками кімнаті, на фотелі, широко розставивши ноги, сиділа Брунельда, а Делямарш, стоячи ззаду і низько схиливши обличчя, чесав її коротке, мабуть, неймовірно заплутане волосся. На Брунельді знову була дуже широка сорочка, цього разу вже блідо-рожева, можливо, й трохи коротша, ніж учорашня, принаймні грубі білі плетені панчохи виднілися мало не до колін. Знуджена довгим зачісуванням, Брунельда облизувала губи товстим червоним язиком, а іноді з криком: "Але ж, Делямарше!" —

виривалась від нього, а Делямарш спокійно чекав із піднятим гребінцем, доки вона знову покладе голову.

"Довго ж це потривало", — сказала Брунельда взагалі, й до Карла зокрема: "Слід Тобі бути трохи спритнішим, якщо хочеш, аби Тобою були задоволені. Не смій брати приклад із розманіженого і зажерливого Робінсона. Ви, далебі, вже десь поснідали, і кажу вам, надалі я такого не потерплю".

Це було дуже несправедливо, і Робінсон уже почав хитати головою і ворушити, щоправда безгучно, губами; Карл натомість затямив собі, що на це панство справити враження можна лише безсумнівною роботою. Тим-то він висунув із якогось закутка низенький японський столик, накрив його скатертиною і розставив принесені страви. Хто бачив, звідки взявся цей сніданок, міг би бути загалом задоволеним, та Карлові довелося зізнатися собі, що в ньому можна знайти ще чимало недоліків.

На щастя, Брунельда була голодна. Вона милостиво кивала Карлові, заки той усе готував, і раз по раз перешкоджала йому, завчасу вихоплюючи якийсь шматок для себе тлустою рукою, що за просто й почавити все могла. "Добре впорався", — сказала вона, плямкаючи, і всадовила Делямарша, що застромив поки що гребінець у її волосся, коло себе на крісло. Та й Делямарш, угледівши їжу, злагіднів, обоє були дуже голодні, їхні руки так і мигтіли над столиком. Карл збагнув, що аби їх вдовольнити, завжди слід приносити якомога більше, і, пам'ятаючи, що залишив у кухні на підлозі ще чимало придатного їдла, сказав: "На перший раз я не знав, як усе облаштувати, наступного разу зроблю вже ліпше". Та ще кажучи це, пригадав, до кого говорить, надто вже захопила його сама справа. Брунельда вдоволено кивнула Делямаршеві й простягнула Карлові в нагороду пригорщу печива.

Фрагменти

(1) Брунельда виїздить

Одного ранку Карл вивіз інвалідний візок, у якому сиділа Брунельда, з брами будинку. Було вже не так рано, як він сподівався. Вони домовилися виїхати ще вночі, щоб не привертати в провулках уваги, що вдень було би неминуче, хай як скромно Брунельда збиралася накритися великою сірою хусткою. Але знесення сходами потривало надто довго, попри щонайзапопадливішу допомогу студента, що був набагато слабший від Карла, як виявилось при цій нагоді. Брунельда трималася дуже мужньо, майже не зітхала й усіляко намагалася полегшити носіям працю. Та все одно не було іншого виходу, як на щоп'ятій сходинці опускати її, аби відпочити самим і дати їй час бодай для найнеобхіднішого перепочинку. То був прохолодний ранок, у коридорах віяв холодний вітер, як у підвалі, але Карл зі студентом аж обливалися потом, під час перепочинків їм доводилося брати краєчок Брунельдиної хустки, яку вона їм, до речі, й сама люб'язно простягала, щоби витерти лице. Тим-то вони лише за дві години дісталися донизу, де вже звечора стояв візок. Всадити туди Брунельду теж вимагало певних зусиль, зате після цього можна було вважати, що затія вдалася, бо пхати візок завдяки високим колесам не мало бути аж так тяжко, ось тільки залишалося єдине побоювання, що під Брунельдою той візок розлізеться по швах. Утім, із цією небезпекою довелося просто змиритися, не можна ж було везти ще й запасний візок, роздобути й тягнути якого студент напівжартома зголосився. Отож залишалося тільки попрощатися зі студентом, і це прощання виявилось дуже навіть сердечним. Усі незгоди між Брунельдою і студентом, здавалося, позаду, він навіть перепросив Брунельду за давню образу, якої завдав їй, коли вона хворіла, але Брунельда сказала, що все давним-давно забуто й виправлено сторицею. Насамкінець вона попросила студента, щоби він був такий ласкавий і прийняв на згадку про неї долар, який вона натужно випорпувала з численних спідниць. Цей дарунок — за відомої Брунельдиної скнарости — таки щось та й важив, студент і справді мав із нього неабияку втіху й на радощах підкинув монету високо в повітря. Щоправда, йому відтак довелося шукати її на землі, а Карл мусив йому допомагати, і врешті таки знайшов її під Брунельдиним візком. Прощання між студентом і Карлом відбулося, зрозуміло, набагато простіше, вони просто подали один одному руку зі словами сподівання, що ще колись побачаться, і тоді

принаймні хоч один із них — студент запевняв, що то буде Карл, а Карл говорив те саме про студента — досягне чогось видатнішого, чого досі, на жаль, не сталося. А тоді Карл у пречудовому настрої взявся за держак возика і вивіз його за браму. Студент дивився вслід, поки їх було видно, і махав хустинкою. Карл часто відповідав кивком, та й Брунельда радо озирнулася б, але такі рухи були для неї заскладні. Щоби таки дати їй змогу востаннє попрощатися, Карл у кінці вулиці ще розвернув візок так, щоби Брунельда ще раз могла побачити студента, який скористався цією нагодою, аби особливо ревно помахати хустинкою.

Однак тоді Карл сказав, що тепер вони вже не можуть дозволити собі на зупинку, шлях довгий, а вони й так набагато пізніше виїхали, ніж збиралися. І справді, подекуди вже виднілися екіпажі й, хоч і дуже рідко, люди, що йшли на роботу. Своїм зауваженням Карл не хотів сказати нічого більше, ніж справді сказав, однак Брунельда зі своєю вразливістю сприйняла це інакше і зовсім затулилася сірою хусткою. Карл і не заперечував: запнутий сірою хусткою ручний візок хоч і був вельми підозрілий, проте все-таки набагато менше, ніж не-накрита Брунельда. Він їхав дуже обережно; перш ніж завернути за ріг, якийсь час спостерігав за наступною вулицею, в разі потреби навіть залишав візок і йшов декілька кроків наперед, передбачаючи якийсь неприємний рух, чекав, щоби його уникнути чи й навіть обирав шлях цілком іншою вулицею. Навіть тоді, оскільки він попередньо достеменно вивчив усі можливі шляхи, Карл не наражався на небезпеку зробити якийсь істотніший гак. Щоправда, виникали й перешкоди, яких хоч і можна було побоюватися, але кожную зокрема неможливо було передбачити. Так раптом на одній вулиці, трохи стрімкій, із якої добре оглядався шлях, і, на щастя, цілком порожній — перевага, якою Карл спробував скористатися з огляду на особливий поспіх, — із темного закапелка якоїсь брами виступив поліцай і спитав Карла, що ж він такого везе в цьому старанно накритому візку. Хай як суворо він позирав на Карла, то все ж не міг стриматися від усмішки, коли відслонив хустку і побачив спітніле і перелякане лице Брунельди. "Що? — сказав він. — Я гадав, ти везеш десять лантухів картоплі, а це всього-на-всього одна баба? Куди ж Ви їдете? І хто Ви такі?" Брунельда боялася навіть глянути на поліцаю, а

все зиркала на Карла з виразним сумнівом, що навіть йому вдасться її врятувати. Та в Карла вже було досить досвіду спілкування з поліцаями, йому все це не здавалося аж таким небезпечним. "А покажіть-но, панночко, — сказав він, — того листа, якого Ви дістали". "О, справді", — сказала Брунельда і заходилась шукати так безнадійно, що й справді мусила виглядати підозріло. "Панночка, — сказав поліцай із безсумнівною іронією, — мабуть, так ніколи того листа й не знайде". "Чому ж, — незворушно сказав Карл, — він у неї напевно є, просто вона кудись його переклала". Він сам узявся шукати і справді витягнув його з-поза Брунельдиної спини. Поліцай тільки неуважно перебіг його очима. "То ось де він, — сказав, усміхаючись, поліцай, — і така-от панна і справді панна? А Ви, малий, забезпечуєте посередництво і перевезення? У Вас що, кращого заняття нема?" Карл просто знизав плечима. Знову ці відомі втручання поліції. "Що ж, щасливої подорожі", — сказав поліцай, не одержавши відповіді. Мабуть, у словах поліцая пролунала зневага, зате Карл поїхав собі далі, краще вже зневага поліції, ніж її увага.

Незабаром йому трапилася, мабуть, іще неприємніша зустріч. Бо до нього вчепився якийсь чоловіча, що пхав перед собою візок із великими бідонами молока і надто вже був охочий довідатися, що там таке під сірою хусткою. Не виглядало, аби він ішов тим самим шляхом, що й Карл, але він усе одно не відставав, хоч до яких вигадливих викрутасів Карл вдавався. Спершу він вдовольнявся вигуками, як-от: "Мабуть, важкий тягар везеш" або "Але ж і кепсько навантажив, зверху все попадає". Та пізніше спитав уже прямо: "Що там у Тебе під хусткою?" Карл сказав: "А що це Тебе обходить?" Та оскільки така відповідь зацікавила чоловіча ще більше, нарешті сказав: "Яблука". "Стільки яблук", — здивовано сказав чоловіча і ніяк не переставав повторювати цей вигук. "Цілий врожай", — сказав він урешті. "Ну, так", — сказав Карл. Та чи то він Карлові не повірив, чи просто хотів його подратувати, але все йшов і йшов за ним і врешті — все це під час їзди — наче на жарт почав простягати руку до хустки, а врешті таки відважився за неї смикнути. Ну, й мусила натерпітися Брунельда! З огляду на неї Карлові не хотілося сваритися з чоловічою, і він в'їхав у першу-ліпшу відчинену браму, так наче дістався нарешті до місця призначення. "Ну, от, я вже й удома, —

сказав він. — Дякую за супровід". Чолов'яга вражено зупинився перед брамою, дивлячись услід Карлові, що незворушно йшов собі далі й збирався, якщо потрібно буде, перетнути ціле перше подвір'я. Чолов'яга вже не міг сумніватися, однак, аби ще востаннє випустити свою злість, він зупинив свій візок, навшпиньки наздогнав Карла і так смикнув за хустку, що мало не оголив Брунвльдине лице. "Щоб твої яблучка трохи подихали", — сказав він і кинувся навтьоки. Карл і це стерпів, лише аби остаточно спекатися чоловічи. А тоді зївів візок у якийсь закапелок на подвір'ї, де стояло декілька великих порожніх ящиків, під прихистком яких збирався сказати під хустку Брунвльді кілька заспокійливих слів. Та йому довелося довго її вмовляти, бо вона була вся в сльозах і цілком серйозно благала його весь день просидіти за цими ящиками і лише вночі рушати далі. Мабуть, самотужки він ніколи не зміг би переконати її, як це недоречно, та коли на протилежному кінці купи хтось із несамовитим у цьому порожньому подвір'ї грюкотом пожбурих на землю порожній ящик, вона так злякалася, що, не наважуючись проказати ані слова більше, накрилася хусткою і була, мабуть, рада-радісінька, коли Карл знову рішуче рушив.

Тепер вулиці дедалі жвавішали, проте увага, яку привертав до себе возик, була все ж не така велика, як побоювався Карл. Можливо, розумніше взагалі було б обрати для перевезення якийсь інший час. Якби такий переїзд іше колись знадобився, Карл наважився би здійснити його ополудні. Без особливих пригод він нарешті завернув у темний, вузький завулок, де було розташоване підприємство № 25. На дверях уже стояв зизокий розпорядник із годинником у руці. "Ти завжди такий непунктуальний?" — запитав він. "Були різні перешкоди", — сказав Карл. "Перешкоди, як відомо, є завжди, — сказав розпорядник. — Але тут їх не беруть до уваги. Так собі й затям!" На такі речі Карл узагалі вже перестав зважати, кожен використовував свою владу й облаював підлеглого. Коли раз до цього звикнути, воно звучить не інакше, ніж регулярний бій дзигарів. Та ось що по-справжньому його налякало, коли він заштовхав возик у коридор, то це бруд, який тут всюди панував і якого він, правду кажучи, сподівався. То не був, якщо докладно придивитися, якийсь окреслений бруд. Кам'яна долівка коридору була

виметена майже дочиста, білення стін майже свіже, штучні пальми лиш ледь припорошені, проте разом воно справляло враження масного й огидного, здавалося, всім неправильно користувалися, і ніяка чистота вже не була спроможна це виправити. Карл любив, заходячи кудись, поміркувати, що би тут можна було поліпшити і яку радість могло би справити відразу за це взятися, попри огром роботи, яку воно, мабуть, спричинить. Однак тут він не знав, що можна було би вдіяти. Він поволі стягнув із Бру-нельди хустку. "Ласкаво просимо, панно", — сказав розпорядник манірно, не могло бути сумніву, що Брунельда справила на нього гарне враження. Щойно помітивши це, вона, як вдоволено зауважив Карл, негайно зуміла обернути це на свою користь. Увесь страх останніх годин зник. Вона

(2)

На розі якоїсь вулиці Карл побачив плакат із таким написом: "На іподромі в Клейтоні сьогодні, від шостої ранку до півночі набирають персонал для театру в Оклагамі! Великий Оклагамський театр кличе Вас! І кличе тільки сьогодні, тільки один раз! Хто пропустить цю нагоду, той пропустить її назавжди! Хто думає про майбутнє — приходь до нас! Чекаємо кожного! Хто хоче стати митцем — зголошуйся! Ми — театр, якому знадобиться кожен, кожен на своєму місці! Хто вже зважився — того вітаємо просто тут! Але поспішайте! О дванадцятій усе зачиниться і більше вже не відчиниться! Всі у Клейтон!"

Хоча перед плакатом і стояло багато людей, однак здавалося, він не викликає в них надмірного захвату. Стільки було тих плакатів, плакатам ніхто вже не вірив. А цей плакат вселяв іще менше довіри, ніж плакати загалом. Найпершою його великою помилкою було те, що там ані словом не йшлося про платню. Якби вона хоч трохи заслуговувала уваги, плакат неодмінно її згадав би; найпривабливішого вже напевно би не забули. Ніхто не хотів стати митцем, зате кожен хотів, аби за його працю йому заплатили.

Та для Карла цей плакат таки містив велику принаду. "Чекаємо кожного", — так мовилося. Кожного, тобто й Карла. Все, що з ним діялося досі, там нікого не цікавило, ніхто не збирався щось йому закидати.

Він отримував нагоду зголоситися до праці, що не означала ганьби, на яку, мабуть, можна відкрито запросити! І так само відкрито давалася обіцянка, що його приймуть. А він і не хотів нічого іншого, як тільки нарешті розпочати пристойну кар'єру, і, можливо, саме це й був шлях до неї. Хай навіть гучні обіцянки, написані на плакаті, суцільна брехня, хай той великий театр навіть виявиться крихітним мандрівним цирком, — він набирал людей, і цього достатньо. Карл не читав того плаката двічі, зате ще раз вишукав речення: "Чекаємо кожного".

Спершу він збирався йти до Клейтона пішки, але це означало би три години виснажливого переходу, і цілком могло би статися так, що він прийшов би якраз вчасно, аби дізнатися, що всі наявні місця вже зайняті. Хоча, якщо вірити плакатові, кількість місць необмежена, але так стверджують усі оголошення такого ґатунку. Карл усвідомив, що йому слід або негайно відмовитися від цієї затії, або їхати. Він перерахував гроші, без цієї поїздки їх вистачило би на вісім днів, він совав дрібні монетки взад-уперед на долоні. Якийсь пан, що спостерігав за ним, поплескав його по плечу і сказав: "Щасти Тобі в Клейтоні". Карл мовчки кивнув і рахував далі. Та вже скоро постановив їхати, відібрав необхідні для подорожі гроші й побіг до підземки.

Висівши в Клейтоні, він одразу почув галас багатьох сурм. То був безладний галас, сурми не були дібрані як слід, та й дули в них абияк. Та Карла це не зупинило, радше підтвердило, що Оклагамський театр — велике підприємство. Та коли вже він вийшов із будівлі станції і побачив перед собою увесь той заклад, тут-таки зрозумів, що все ще набагато більше, ніж він міг собі уявити, йому ніяк не вкладалося в голову, як підприємство тільки з метою набору персоналу може дозволити собі на таке марнотратство. Перед входом на іподром було зведено довгий низький подіум, на якому сотні жінок, перебрані янголами, у білих шатах

і з великими крильми на спині сурмили в довгі сурми, що виблискували на сонці. Однак вони не стояли безпосередньо на подіюмі, а кожна на окремому постаменті, яких не було видно, бо їх повністю накривали білі ангельські шати. Та позаяк ті постаменти були дуже високі, либонь, навіть до двох метрів заввишки, жіночі постаті виглядали просто-таки велетенськими, ось тільки їхні маленькі голови трохи псували враження величі, їхнє розпущене волосся також звисало якось закоротко і мало не сміховинно поміж тими великими крильми з кожного боку. Щоб уникнути одноманітності, використали постаменти найрізноманітнішої висоти, були там зовсім низенькі жіночки, не набагато вищі за природний зріст, та поряд із ними інші жінки ширяли в такій височині, що здавалося, їх може перевернути навіть найлегший подмук вітру. І всі ці жінки сурмили.

Слухачів було зовсім небагато Невеличкі, порівняно з тими великими посталями, перед подіюмом туди-сюди походжали із десятеро парубків, зазираючи догори на жінок. Вони показували один одному то одну, то другу, але не виявляли ні найменшого наміру заходити, щоби їх прийняли на роботу. Зі старших було видно лише одного-єдиного чоловіка, він стояв трохи осторонь. Він одразу привів із собою жінку і дитину у візочку. Жінка однією рукою тримала візочок, а другою спиралася на чоловікове плече. Вони хоч і чудувалися виставою, та все ж було помітно, які вони розчаровані. Мабуть, також розраховували влаштуватися на роботу, а це сурмління збивало їх із пантелику.

Карл перебував у такому самому становищі. Він підійшов до чоловіка, трохи послушав сурми, а тоді сказав: "Це ж тут місце, де приймають в Оклагомський театр?" "Мені теж так здається, — сказав чоловік, — але ми чекаємо тут уже цілу годину і не чуємо нічого, крім оцих сурм. Ніде не видно плаката, ніде глашатая, ніде нікого, хто міг би дати хоч якусь довідку". Карл сказав: "Може, вони чекають, аби зійшлося більше людей. Бо тут і справді їх дуже мало". "Може", — сказав чоловік, і вони знову замовкли. Та й важко було щось розчути в галасі тих сурм. Але тоді жінка шепнула щось на вухо чоловікові, він кивнув і одразу загукав до Карла: "А Ви не могли би піти на іподром і спитати, де приймають на роботу?" "Та міг би, — сказав Карл, — але для цього мені доведеться перейти через

подієм". "Хіба це так важко?" — спитала жінка. Для Карла шлях здавався їй легким, зате свого чоловіка вона посилати не хотіла. "Що ж, — сказав Карл, — піду". "Ви дуже люб'язний", — сказала жінка і потисла, як і її чоловік, Карлові руку. Позбігалися парубки, щоби зблизька подивитися, як Карл залазить на подієм. Здавалося, жінки засурмили голосніше, вітаючи першого пошукувача. Проте ті, повз чий постамент Карл якраз проходив, навіть опускали сурми і нахилялися вбік, супроводжуючи його поглядами. На протилежному боці подієму Карл побачив якогось чоловіка, що неспокійно походжав туди-сюди, вочевидь, тільки й чекаючи на людей, щоби відповісти на всі, які завгодно, питання. Карл уже зібрався підійти до нього, коли почув, як над головою хтось гукає його на ім'я. "Карле", — гукав один із янголів. Карл подивився вгору і від радісної несподіванки аж засміявся: то була Фанні. "Фанні!" — закричав він і помахав рукою на привітання. "Підійди сюди, — кричала Фанні, — не можеш же Ти просто мене проминути". І вона розгорнула шати, так що відслонився постамент і вузьенькі східці, що на нього вели. "А сюди можна вилазити? " — запитав Карл. "А хто нам заборонить потиснути одне одному руку", — вигукнула Фанні, гнівно озирнувшись, чи не йде хто, бува, знову зі своїми заборонами. Та Карл уже біг східцями догори. "Поволі, — закричала Фанні, — а то впаде і постамент, і ми разом із ним". Але якось минулося, Карл щасливо дістався останнього східця. "Ти тільки поглянь, — сказала Фанні, коли вони привіталися, — поглянь тільки, яка мені випала робота". "Дуже гарно", — сказав Карл, роззираючись. Усі жінки поблизу вже помітили Карла і тепер хихотіли. "Ти чи не найвища", — сказав Карл, випростовуючи руку, аби виміряти висоту інших. "Я Тебе відразу помітила, — сказала Фанні, — щойно Ти вийшов зі станції, та я тут, на жаль, в останньому ряду, мене не видно, а погукати я теж не могла. Правда, я особливо гучно сурмила, але Ти не впізнав мене". "Та ви всі так кепсько сурмите, — а дозволяю мені разок". "О, прошу, — сказала Фанні, простягаючи йому сурму, — тільки ж дивись, не зіпсуй хору, а то мене звільнять". Карл подув, він гадав, що то якась неоковирно склепана сурма, призначена тільки на те, аби зчиняти галас, та вона виявилася інструментом, здатним виконати майже всі тонкощі. Якщо й усі інструменти такі, то тут їх використовували далеко не за призначенням. Карл засурмив, не зважаючи на галас інших, на повні

груди пісеньку, яку колись почув у якійсь кор-чемці. Він радий був зустріти давню знайому, радий із тієї переваги над іншими, що може тут посурмити собі, радий із можливості незабаром одержати хороше місце. Чимало жінок перестали сурмити і прислухалися; коли він раптом перестав, грали ледве що половина сурм, лише поступово відновився повний галас. "Та Ти просто-таки митець, — сказала Фанні, коли Карл знову простягнув їй сурму. — Хай візьмуть Тебе сурмачем". "Хіба чоловіків теж беруть?" — спитав Карл. "Так, — сказала Фанні, — ми сурмимо дві години. А тоді нас заступають чоловіки, перебрані за чортів. Половина сурмить, половина барабанить. Дуже гарно, як і взагалі все це облаштовано. Хіба ж не прекрасне наше вбрання? А крила?" І вона оглянула свою постать. "Гадаєш, — запитав Карл, — і мені ще перепаде місце?" "Неодмінно, — сказала Фанні, — адже це найбільший театр у світі. Як гарно склалося, що ми знову будемо разом. Це, щоправда, залежить від того, яке саме місце Тобі дістанеться. Цілком можливо, якщо навіть ми обоє тут працюватимемо, все одно не будемо бачитися". "Невже все разом аж таке велике?" — спитав Карл. "Це найбільший театр у світі, — знову сказала Фанні, — сама я його ще не бачила, але декотрі дівчата, які вже були в Оклагамі, кажуть, що він майже безмежний". "Але чомусь так мало людей зголошується", — сказав Карл, показуючи на парубків і невеличку родину. "Що правда, то правда, — сказала Фанні. — Май, однак, на увазі, що ми набираємо людей у всіх містах, що наша вербувальна трупа постійно в дорозі, а таких труп іще багато". "А хіба театр іще не відкрився?" — спитав Карл. "Іще й як відкрився, — сказала Фанні, — це старий театр, проте його постійно розширюють". "Дивуюся, — сказав Карл, — що більше людей за ним не побивається". "Так, — сказала Фанні, — це дивно". "Можливо, — сказав Карл, — увесь цей надмір янголів і чортів більше відлякує, ніж вабить". "Хтозна, — сказала Фанні. — Цілком можливо. Скажи нашому керівникові, може, це йому стане в пригоді". "А де він?" — спитав Карл. "На іподромі, — сказала Фанні, — на суддівській трибуні". "І це мене дивує, — сказав Карл, — чому набір відбувається на іподромі?" "Так, — сказала Фанні, — ми скрізь налаштовані на найбільший наплив. А на іподромі багато місця. І в усіх містах, де грають на перегонах, влаштовано приймальні канцелярії. Кажуть, таких канцелярій чи й не двісті". "А хіба, — вигукнув Карл, — в

Оклагамського театру аж такі прибутки, щоби утримувати такі великі вербувальні трупи?" "А що нам до цього? — сказала Фанні. Та тепер, Карле, йди, аби Ти нічого не пропустив, та й мені треба сурмити. Спробуй будь-що дістати посаду в цій трупі, й відразу приходить мені сповістити. Пам'ятай, я з великим неспокоєм чекатиму на звістку". Вона потиснула йому руку, закликала бути обережним, коли він сходитиме вниз, знову приклала до уст сурму, але подула в неї не раніше, як пересвідчилася, що Карл щасливо зійшов на землю. Карл повкладав шати на сходах, як вони лежали перед тим, Фанні кивком голови подякувала, Карл рушив, і так, і сяк обмірковуючи щойно почуте, до чоловіка, який уже побачив Карла нагорі у Фанні й наблизився до постаменту, чекаючи на нього.

"Бажаєте вступити до нас? — спитав чоловік. — Я начальник персоналу цієї трупи. Ласкаво Вас запрошую". Він постійно, ніби з ввічливості, трохи схилявся вперед, пританцьовував, хоч і не зрушуючи з місця, і грався ланцюжком годинника. "Дякую, — сказав Карл, — я прочитав плакат Вашого товариства і зголошуюся, так як там було зазначено". "Цілком правильно, — сказав чоловік схвально, — на жаль, тут не всі поводяться так правильно". Карл подумав, що ось тепер слухна мить, аби зауважити чоловікові, що принади вербувальної трупи не спрацьовують, можливо, саме внаслідок її величності. Але змовчав, бо ж цей чоловік не був керівником трупи, до того ж не випадало якось одразу чіплятися з пропозиціями поліпшення, ще заки тебе взагалі прийняли. Тим-то він лише сказав: "Там назовні чекає ще один, який хоче зголоситися і вислав мене наперед. Чи можна його привести?" "Звичайно, — сказав чоловік, — що більше прийде, то ліпше". "Він із жінкою і немовлям у візочку. їм теж прийти?" "Звичайно, — сказав чоловік, здавалося, підсміхаючись над Карловою недовірою. — Нам знадобляться всі". "Зараз повернуся", — сказав Карл і знову побіг до краю подіюму. Він помахав подружжю і крикнув, що всі можуть заходити. Допоміг підняти візочок на подіум, і вони пішли разом. Парубки, що за цим спостерігали, трохи порадилися, а тоді поволі, до останньої миті вагаючись, із запханими в кишені руками, полізли на подіум і, врешті-решт, пішли за Карлом і тією родиною. Зі станційного будинку підземки саме виходили нові пасажери, що, побачивши подіум із янголами, вражено звели руки.

Все вказувало на те, що клопотання про працевлаштування зараз таки пожвавиться. Карл дуже тішився, що прийшов так рано, може, навіть першим, подружжя чогось побоювалося і все випитувало, чи високі там вимоги. Карл сказав, що він не знає ще нічого напевно, але справді має враження, що беруть усіх без винятку. Здається, можна не журитися.

Начальник персоналу вже йшов їм назустріч, радесенький, що так багато прийшло, потирав руки, привітався з кожним зокрема невеличким уклоном і вишикував усіх в один ряд. Першим був Карл, за ним стояло подружжя, а далі всі решта. Коли вони вишикувалися, парубки спочатку стовпилися, і, заки все вгамувалося, збігла якась хвилька, і начальник персоналу — а сурми тим часом змовкли — сказав: "Від імені Оклагамського театру вітаю Вас. Ви прийшли рано (яке там рано, скоро вже полудень), наплив іще не дуже великий, тому всі формальності Вашого прийняття скоро будуть полагождені. Звичайно ж, посвідку особи всі Ви маєте при собі". Парубки тут-таки витягли з кишень якісь папери і замахали ними, щоби начальник побачив, чоловік штовхнув жінку ліктем, і та витягла з-під матрацика візочка цілий жмуток паперів. У Карла нічого не було. Чи ж це перешкода для влаштування? Це було не так уже й неймовірно. Хоча з досвіду Карл знав, що такі приписи, якщо тільки набратися рішучості, легко можна обійти. Начальник оглянув ряд, переконався, що в усіх є документи, а позаяк Карл теж підняв руку, щоправда порожню, подумав, що й у нього все гаразд. "Добре-добре, — сказав начальник персоналу, жестом заспокоюючи парубків, які захотіли, аби їхні документи негайно перевірили, — зараз документи перевірять у канцелярії. Як Ви вже читали на плакаті, нам знадобляться всі. Але мусимо, звичайно, знати, за яким фахом хто досі працював, щоби призначити його на відповідну посаду, де він зможе застосувати свої знання". "Але ж це театр", — подумав Карл, нічого не розуміючи, і далі дуже уважно вслухався. "Відтак, — продовжував начальник персоналу, — ми в букмекерських конторах облаштовували прийомні канцелярії, по одній на кожну фахову групу. Тобто тепер кожен із Вас повідомить свою професію, родина загалом входить до прийомної канцелярії чоловіка, потім я проведу Вас до канцелярій, де перевірять спочатку Ваші документи, а потім і професійні здібності: іспит буде зовсім коротенький,

хай ніхто не лякається. Там Вас відразу й приймуть на роботу і дадуть подальші вказівки. Отже, почнімо. Ця перша канцелярія, як засвідчує напис, призначена для інженерів. Чи, може, серед Вас є інженери?" Карл зголосився. Йому здавалося, саме тому, що в нього немає документів, слід намагатись якомога швидше відбутися всі формальності, невеличке виправдання, що зголосився саме тут, він бачив у тому, що збирався стати інженером. Та побачивши, що Карл зголосився, парубки почали заздрити і зголосилися й собі, всі. Начальник персоналу підняв руку і сказав парубкам: "Ви інженери?" Тоді вони повільно опустили руки, Карл натомість стояв на своєму. Начальник хоч і подивився на нього недовірливо, бо йому здалося, що Карл злиденно вбраний, та й замолодий як на інженера, але все-таки нічого не сказав, можливо, із вдячності, бо ж Карл, принаймні на його думку, привів йому кандидатів на роботу. Він просто показав йому канцелярію, і Карл пішов, тоді як начальник знову повернувся до інших.

У канцелярії для інженерів із двох боків прямокутного столика сиділи двоє панів, звіряючи два великі списки, що лежали перед ними. Один зачитував щось уголос, другий робив у своєму списку навпроти названого імені позначку. Коли Карл, привітавшись, зупинився перед ними, вони негайно відклали списки й узялися за інші великі книги, що їх тут-таки розгорнули. Один, мабуть, просто писар, сказав: "Посвідку особи, будь ласка". "На жаль, я не маю її при собі", — сказав Карл. "Не має при собі", — сказав писар іншому панові й негайно записав відповідь до своєї книги. "Ви інженер?" — спитав інший пан, мабуть, начальник канцелярії. "Ще ні, — сказав Карл швидко, — але..." "Досить, — сказав пан іще швидше, — тоді Вам не до нас. Прошу зважати на напис". Карл стиснув зуби, напевно, пан помітив це, бо сказав: "Це не причина тривожитися. Нам знадобляться всі". І дав знак одному зі служників, що без діла тинялися між бар'єрами: "Проведіть цього пана до канцелярії для осіб із технічними знаннями". Служник сприйняв ці слова дослівно й узяв Карла за руку. Вони пройшли між багатьма будами, в одній із яких Карл побачив котрогось із парубків, якого вже взяли на роботу, і тепер він вдячно тиснув руку панові, що там сидів. У канцелярії, куди тепер привели Карла, як він і передбачав, був такий самий ґанок, як і в першій.

Але й звідси його відіслали, почувши, що він закінчив тільки середню школу, до канцелярії колишніх випускників середніх шкіл. Та коли Карл сказав, що закінчив європейську середню школу, там заявили, що це не в їхньому віданні, й наказали завести його до канцелярії для випускників європейських середніх шкіл. То була будка із самого краю, не просто менша, а навіть нижча за решту. Служник, що привів його сюди, був розлючений цим довгим водінням і численними відмовами, в яких, на його думку, Карл сам і завинив. Тож він уже не став чекати на жодні запитання, а відразу побіг геть. Ця канцелярія була, мабуть, останнім прихистком. Побачивши її керівника, Карл майже злякався подібністю, яку той мав із одним професором, що, мабуть, і досі ще викладав у реальній гімназії вдома. Втім, подібність ця, як одразу з'ясувалося, полягала лише в окремих рисах, зате окуляри, що сиділи на широкому носі, випещена, наче напоказ виставлена, білява борода, ледь згорблені плечі й голос, що виривався завжди несподівано гучно, ще довго не давали Карлові вийти з дива. На щастя, йому не довелося бути аж надто пильним, бо тут усе відбувалося простіше, ніж в інших канцеляріях. Щоправда, й тут записали, що він не має при собі документів, і керівник назвав це незбагненим недбальством, але писар, що тут верховодив, не забажав на цьому зупинятися і по кількох коротеньких запитаннях керівника проголосив, — а той саме лаштувався поставити якесь довше питання, — що Карла прийнято. Керівник із роззявленим ротом повернувся до писаря, але той тільки зробив завершальний жест рукою і сказав: "Прийнято" — і відразу-таки вписав це рішення до книги. Вочевидь, писар уважав, що бути випускником європейської середньої школи — це й без того вже така ганьба, що можна повірити кожному, хто про себе таке стверджує. Та й Карлові годі було щось на це заперечити, він підійшов до нього і хотів подякувати. Однак виникло ще одне маленьке зволікання, коли дійшла черга запитати його ім'я. Він відповів не відразу, боявся назвати справжнє, аби його не записали. Коли він дістане тут навіть найнижчу посаду і виконуватиме її на загальне задоволення, тоді прошу дуже, але ще не тепер, надто довго він його замовчував, щоби тепер ось так запросто зрадити. Відтак, оскільки тієї миті йому не спало на думку ніякого ліпшого імені, він назвав своє прізвисько з останніх місць роботи: "Неґро". "Неґро?" — перепитав

керівник, повернув голову і скорчив таку Гримасу, наче тут Карл уже сягнув вершини недостовірності. Та й писар якусь мить прискіпливо дивився на Карла, але тоді повторив "Неґро" й записав це ім'я. "Ви ж не написали "Неґро"" — напустився на нього керівник. "Так, Неґро", — незворушно сказав писар і зробив такий жест рукою, ніби все решту віддає на розсуд керівника. І той опанував себе, підвівся і проголосив: "Його звати не Неґро". Писар звів брови, встав і собі й сказав: "Отож повідомляю Вам, що Вас прийнято до Оклагамського театру і зараз Вас представлять нашому провідникові". І знову прикликали служника, який повів Карла до суддівської трибуни.

Внизу коло сходів Карл побачив дитячий візочок, подружжя саме спускалося, жінка тримала дитину на руках. "Вас узяли?" — спитав чоловік, тепер він був набагато жвавіший, ніж раніше, та й дружина, сміючись, визирала в нього з-за плеча. Коли Карл відповів, що його саме прийняли, і він іде, щоби його представили, чоловік сказав: "То вітаю. Нас теж прийняли, здається, це хороше підприємство, правда, тут годі відразу зорієнтуватися, але так воно скрізь". Вони ще сказали одне одному: "До побачення", — і Карл пішов на трибуну. Він ішов поволі, бо йому здалося, що невеличке приміщення нагорі переповнене людьми, а він не хотів пхатися. Він навіть зупинився і оглянув ціле велике поле іподрому, що прослалося вусібіч аж до далеких лісів. Його поиняла охота подивитися колись на кінські перегони, в Америці він іще не мав на це нагоди. В Європі його раз маленькою дитиною взяли на перегони, але він не пригадував нічого, крім як мама тягла його за собою крізь великий натовп, що навіть не збирався розступатися. Тобто, по суті, він так іще ніколи перегонів і не бачив. За ним заторохтіла якась машинерія, він озирнувся і побачив, як на апараті, яким показували імена переможців на перегонах, проступає такий напис: "Крамар Калла з дружиною і дитиною". Отож ось так імена прийнятих повідомляли канцеляріям.

Сходами якраз, жваво перемовляючись, збігали декілька панів, у руках вони тримали олівці й нотатники. Карл притисся до поруччя, пропускаючи їх, а тоді, оскільки звільнилося місце, рушив угору. В одному кутку обгородженого дерев'яними перилами майданчика — все це

скидалося на плаский дах вузької вежі — сидів, витягнувши руки вздовж перил, якийсь пан, через плече в нього була перекинута шовкова стрічка з написом: "Керівник 10-ї вербувальної трупи Оклагамського театру". На столику біля нього стояв застосований, без сумніву, ще на перегонах телефонний апарат, яким керівник, вочевидь, діставав усі необхідні дані про пошукувачів іще до представлення, бо спершу він узагалі не ставив Карлові ніяких запитань, а тільки сказав якомусь панові, що, схрестивши ноги і спершись на руку підборіддям, стояв коло нього: "Неґро, випускник європейської середньої школи". І, так наче залагодивши для себе випадок Карла, що тим часом глибоко йому вклонився, вже подивився на сходи, чи не йде там іще хтось. Та позаяк ніхто не йшов, він вряди-годи дослухався до розмови, яку інший пан вів із Карлом, але здебільшого дивився десь понад бігове поле, тарабанячи пальцями по перилах. Ці тендітні, а однак міцні, довгі й спритні пальці час від часу відволікали Карла, попри те, що інший пан теж вимагав неабиякої уваги.

"У Вас не було посади?" — спитав той пан для початку. Це й майже всі решта запитань, які ставив цей чоловік, були дуже прості, геть безхитрісні, до того ж і відповідей ніхто не перевіряв додатковими питаннями, однак способом промовляти їх із широко розплющеними очима, стежити, нагнувши тулуб, за враженням, яке вони справляють, вислуховувати зі схиленою на груди головою відповіді, вряди-годи їх повторюючи, йому вдавалося надати їм якогось особливого значення, незрозуміло якого, але здогад про нього змушував поводитися обережно і скуто. Часто бувало так, що Карлові хотілося спростувати вже дану відповідь, заступивши її іншою, яка, можливо, зустріла би більше схвалення, та він і далі стримувався, бо знав, яке недобре враження справило би таке вагання, тим паче що наслідок цих відповідей і так здебільшого годі було передбачити. До того ж рішення про його прийняття і так уже, здається, зроблено, усвідомлення цього додавало йому певности.

На питання про відсутність посади він відповів простим: "Так". "А яка була Ваша остання робота?" — запитав тоді пан. Карл уже збирався відповісти, коли пан підняв палець і повторив: "Остання!" Карл і без того

правильно зрозумів запитання, мимоволі він похитав головою, наче хотів струсити це останнє зауваження, яке збивало його з пантелику, і відповів: "Це була праця в бюрі". То все ще була правда, та якби пан почав вимагати якісь докладніші подробиці про рід того бюра, йому довелось би збрехати. Але пан не наполягав, натомість поставив питання, на яке дуже легко можна було дати правдиву відповідь: "Чи задовольняла Вас та праця?" "Ні!" — мало не перебиваючи його, викрикнув Карл. Зиркнувши вбік, він помітив, що керівник ледь усміхнувся, і Карл пошкодував, що так запально відповів на останнє питання, надто вже спокусливо було просто-таки викрикнути оте "Ні!", бо він нічого не бажав собі впродовж останнього часу служби палкіше, ніж аби раптом увійшов якийсь невідомий працедавець і скерував до нього це питання. Втім, його відповідь могла потягнути за собою й інший недолік, бо пан міг спитати, чому. Замість того він запитав: "Для якої, на Вашу думку, посади Ви найбільше придатні?" Ось це питання, можливо, таки містило десь пастку, бо ж навіщо було його ставити, коли Карла взяли актором; і попри те, що він це знав, та все ж не зумів спромогтися на пояснення, що, як на його відчуття, він особливо надається на актора. Тому просто ухилився від відповіді й, ризикуючи здатися впертим, сказав: "Я прочитав у місті плакат, а оскільки там було написано, що знадобляться всі, я й зголосився". "Це нам відомо", — сказав пан і замовк, даючи тим зрозуміти, що наполягає на попередньому питанні. "Мене ж узяли на актора", — сказав Карл нерішуче, щоби показати панам труднощі, які несло з собою останнє питання. "Це правда", — сказав пан і знову замовк. "Ну, — сказав Карл, і вся його надія отримати посаду захиталася, — я не знаю, чи надаюся для гри в театрі. Але докладу всіх зусиль і спробую виконувати всі завдання". Пан схилився до керівника, обоє кивнули, здається, Карл відповів правильно, до нього повернулася відвага, і він, виструнчившись, чекав наступного запитання. А звучало воно ось як: "Що Ви первісно збиралися вивчати?" Щоби докладніше окреслити це питання, — цьому панові неодмінно залежало на докладному окресленні, — він додав: "Тобто в Європі". При цьому він відірвав руку від підборіддя, немов хотів водночас натякнути, як далеко Європа та які незначущі плекані там колись плани. Карл сказав: "Я хотів стати інженером". Він ледве вичавив із себе цю відповідь, сміховинно

було, в повному усвідомленні його дотеперішніх досягнень в Америці, відсвіжувати спогад про те, що він колись збирався стати інженером — та й чи став би він ним колись навіть в Європі? — але йому не спала на думку жодна інша відповідь, і тому він дав цю. Проте пан сприйняв її поважно, як сприймав поважно все. "Що ж, інженером, — сказав він, — Ви, мабуть, відразу стати не зможете, але поки що Вам, можливо, пасувало би якесь простіше технічне заняття". "Звісно", — сказав Карл, він був дуже задоволений; якщо він прийме цю пропозицію, його, щоправда, понизять із акторського стану до технічного працівника, але йому й справді здавалося, що на цій праці він краще зможе себе проявити. До того ж, і це він знову і знову повторював собі, тут ідеться не так про тип роботи, як про те, щоби взагалі десь на постійно закріпитися. "А чи достатньо Ви сильні для важких робіт?" — спитав пан. "О, так", — сказав Карл. На це пан звелів Карлові підійти ближче й обмацав його передпліччя. "Він міцний хлопець", — сказав він нарешті, підводячи Карла за передпліччя до керівника. Той, усміхаючись, кивнув, простягнув Карлові, не підводячись, до речі, зі свого напівлежачого положення, руку і сказав: "Тоді ми все полагодили. В Оклагамі все ще раз перевірять. Ви станете окрасою нашої вербувальної трупи!" Карл уклонився на прощання, а тоді хотів попрощатися і з іншим паном, але той уже походжав, задерши лице догори, майданчиком, ніби нарешті остаточно впорався зі своєю роботою. Коли Карл сходив униз, збоку від сходів, на таблиці результатів з'явився напис: "Неґро, технічний працівник".

Та хоч би куди Карла тепер мали завести, спершу він хотів повідомити Фанні, як щасливо все склалося. Та, на превеликий свій жаль, він довідався від служника, що і янголи, і чорти вже відбули до наступного місця призначення вербувальної групи, щоб оголосити там про набір наступного дня. "Шкода, — сказав Карл, і то було перше розчарування, якого він зазнав у цьому підприємстві, — в мене була одна знайома серед янголів". "Побачитеся з нею вже в Оклагамі, — сказав служник, — а тепер ходімо, Ви останній". Він повів Карла вздовж заднього краю подіюму, на якому раніше стояли янголи, а тепер просто порожні постаменти. Карлове припущення, що без янгольської музики

прийшло би більше пошукувачів, не справдилося, бо тепер перед подіюмом узагалі вже не було дорослих, лише кілька дітей змагалося за довге біле перо, що, мабуть, випало з янголового крила. Один хлопчик тримав його високо над головою, тоді як інші діти однією рукою норили пригнути йому голову, а іншою дістати до пера.

Карл показав на дітей, але служник сказав, навіть не подивившись: "Ходіть швидше, Ваше прийняття і так дуже затягнулося. Були якісь сумніви?" "Не знаю", — сказав Карл здивовано, але йому здавалося, що ні. Завжди, навіть за найпрозоріших обставин, конче знайдеться хтось, кому закортить допекти ближньому. Але від привітного вигляду великої глядацької трибуни, до якої вони тепер підійшли, Карл незабаром забув служникове зауваження. Бо на цій трибуні ціла довжелезна лава була накрита білою скатертиною, всі прийняті сиділи спиною до перегонових доріжок на лавці східцем нижче і частувалися. Всі були радісні та збуджені, і саме тієї миті, коли Карл останнім непомітно сів на лаву, багато хто з піднятими келихами підвівся, а один виголошував тост за керівника десятої вербувальної трупи, якого назвав "батьком усіх, хто шукає роботу". Хтось зауважив, що звідси його навіть видно, і справді: суддівська арена з обома панами виднілася на не такій уже й великій віддалі. Тож усі піднесли келихи в той бік, Карл і собі схопив склянку, що стояла перед ним, та хоч як голосно вони кричали, хоч як намагалися привернути до себе увагу — ніщо на суддівській трибуні не вказувало на те, що там помітили овацію чи бодай зволили помітити. Керівник, як і раніше, прихилився в кутку, а інший пан стояв біля нього, тримаючи руку на підборідді.

Усі посідали, трохи розчаровані, подекуди хтось іще озирався на суддівську трибуну, та невдовзі вже взялися до ситної їжі. Подавали страву з такої великої птиці, якої Карл іще зроду не бачив, з багатьма виделками в хрумко підрум'яненому м'ясі, служники все доливали й доливали вина — цього майже не було помітно, всі посхилялися над своїми тарілками, а в келих лився струмінь червоного вина — а кому не хотілося брати участь у загальній розмові, міг собі оглядати малюнки із зображенням Оклагамського театру, що лежали стосиком на

протилежному кінці столу й мали передаватися з рук у руки. Та ніхто особливо не дбав про малюнки, тож до Карла, що сидів останнім, дійшов лише один. Утім, судячи з нього, всі вони мали бути дуже варті уваги. На цьому малюнку було зображення ложі президента Сполучених Штатів. На перший погляд можна було подумати, що це не ложа, а сцена, таким широким заокругленням заходив у вільний простір парапет. А був цей парапет у всіх своїх частинах зі щирого золота. Поміж ніби найтоншими ножицками повитинаними колонками рядочком вишикувалися медальйони із зображеннями попередніх президентів, в одного був різьблене пряме ніс, пухкі губи, а під склепінчастими повіками застигли опущені очі. Довкола ложі, з боків і згори спадало проміння світла; біле і все ж м'яке, воно достоту розповивало переднє тло ложі, в той час як глибина її під червоним оксамитом, що мінився у складках численними відтінками і спадав уздовж усієї ложі, керований шнурами, здавалася темною червонястою порожнечою. Годі було уявити собі в цій ложі людей, так велично й урочисто те все виглядало. Карл не забував про їжу, але часто-густо позирав на малюнок, що його поклав біля своєї тарілки. Зрештою, йому так хотілося би роздивитися бодай іще один малюнок, але встати й піти по нього він не наважувався, бо один служник наклав на стосик руку, а послідовності слід було дотримуватися, тож Карл усе позирав понад столом, чи не наближається, бува, наступний. І тут із величезним подивом, спершу навіть не повіривши очам, серед багатьох похилених над їжею облич він помітив одне добре знайоме: Джакомо. Він негайно підбіг до нього. "Джакомо", — крикнув він. А той, неспокійний, як і завжди, коли його було застати зненацька, відірвався від їжі, обернувся у вузькому просторі між рядами, обтер рукою рот, але тоді дуже зрадив, побачивши Карла, запросив його підісти або ж був готовий перейти на його місце, вони хотіли розповісти один одному все-все і постійно бути разом. Карл не хотів нікому заважати, тому поки що всі залишилися на своїх місцях, бо трапеза і так скоро закінчиться, і тоді вони вже не розлучаться. Але Карл таки залишився при Джакомо, просто щоби його роздивитися. Що за спогади про минулі часи! Де надкухарка? Що з Терезою? Сам Джакомо зовні майже не змінився, кухарчине пророцтво, що за рік він перетвориться на кремезного американця, не справдилося, він був тендітний, як і раніше, щоки запалі, як і раніше, цієї

миті, щоправда, заокруглені, бо він тримав у роті величезний кусень м'яса, з якого поволі витягував кості, а потім скидав на таріль. Як впливало з напису на нарукавній пов'язці, Джакомо взяли теж не на актора, а на ліфтьяра, здавалося, цей Оклагамський театр і справді потребує геть усіх.

Заглиблений у споглядання Джакомо, Карл надто надовго покинув своє місце, щойно він збирався повернутися, як підійшов начальник персоналу, виліз на лаву, що була на ряд вище, заплескав у долоні й виголосив невеличку промову, під час якої більшість встали, стусанами ліктів змусивши врешті підвестися і тих, хто ніяк не міг відірватися від їжі. "Хотів би сподіватися, — сказав він, а Карл тим часом уже навшпиньки побіг на своє місце, — що Ви залишилися задоволені нашим прийняттям. Здебільшого всі тільки хвалять їжу нашої вербувальної трупи. На превеликий жаль, тепер я змушений оголосити про закінчення бенкету, бо потяг, який має відвезти Вас до Оклагами, від'їждить за п'ять хвилин. Хоч дорога довга, Ви пересвідчитесь: про Вас як слід подбали. Ось пан, який керуватиме переїздом і якого Ви зобов'язані в усьому слухатися". Невисокий благенський панок виліз на лавку, на якій стояв начальник персоналу, ледь вклонився про людське око й відразу заходився показувати витягнутими нервовими руками, як усі мають зібратися, вишикуватися і рушити до потяга. Та спочатку його не слухали, бо той із товариства, що вже раніше виголошував тост, гримнув рукою по столу і завів довгу вдячну промову, зовсім не беручи до уваги те, — Карл тим часом страшенно схвилювався, — що потяг, як щойно було сказано, зараз вирушає. Але промовець не зважав навіть на те, що й начальник персоналу не слухає, а дає керівникові переїзду різні розпорядження, він, вочевидь, намірявся говорити довго, бо докладно перелічував усі страви, що їх упродовж вечора подавали, кожній давав оцінку, а тоді підсумував усе це вигуком: "Шановні панове, ось як Ви завоюєте наші серця!" Всі, крім тих, до кого промову було звернено, засміялися, але то була більше правда, ніж жарт.

Цю промову, до речі, довелося спокутувати тим, що шлях до залізниці всі мали здолати бігцем. Утім, це й не було надто важко, бо — Карл

помітив це лишень щойно — єдиним багажем виявився, власне кажучи, дитячий візочок, що тепер, керований батьком, нестямно вистрибував на чолі колони. Які ж немаєтні й підозрілі люди тут зібралися і як їх все одно добре прийняли й ними заопікувалися! І як керівникові перевезення на них залежало. Він то сам однією рукою брався за держак візочка, а другу підіймав, аби підбадьорити труп, то, підганяючи, опинявся позаду останнього ряду, то пробігав уздовж колони, вишукував очима всередині повільніших, вимахуванням рук намагаючись показати, як їм бігти. Коли вони прибули на вокзал, потяг стояв уже готовий. Люди на вокзалі показували одні одним труп, чулися вигуки на кшталт: "Усі вони з Оклагамського театру", — здавалося, театр відоміший, ніж Карл припускав, хоча він ніколи не цікавився театральними справами. Для трупи було призначено цілий окремий вагон, керівник перевезення підганяв людей більше, ніж провідник. Спочатку він зазирнув у всі купе, переконався, що все гаразд, і щойно тоді сів сам. Карлові випадково дісталось місце біля вікна, і він підсадив до себе Джакомо. Так вони й сиділи, тісно притулившись один до одного і, по суті, обоє тішилися в передчутті подорожі, такої безтурботної мандрівки у них в Америці ще не було. Коли потяг рушив, вони замахали руками через вікно, а парубки навпроти почали штовхати один одного ліктями: їм це здалося сміховинним.

Вони їхали два дні й дві ночі. Щойно тепер Карл збагнув усю велич Америки. Він невтомно дивився у вікно, а Джакомо й собі доти тулився, поки парубкам навпроти, зайнятим переважно картами, це набридло, і вони добровільно поступилися йому місцем біля вікна. Карл подякував їм: англійська Джакомо не всім була зрозуміла — і поступово вони, як це неминуче між сусідами в купе, стали набагато приязніші, але й їхня привітність часто була надокучлива, бо, скажімо, коли в них падала на підлогу карта й вони шукали її, то з усієї сили щипали Карла або Джакомо за ногу. Тоді Джакомо верещав, щоразу заскочений зненацька, і відсмикував ногу, Карл же іноді намагався відповісти копняком, але здебільшого мовчки все те терпів. Але все, що діялося в маленькому, навіть при відкритому вікні закуреному купе, нишло перед тим, що виднілося назовні.

Першого дня вони їхали через високі гори. Синювато-чорні кам'яні брили гострими клинами підбиралися до самого потяга, — навіть вихилившись із вікна, марно було сподіватися побачити їх верхівки, окові відкривалися темні вузькі перервані долини, можна було лише вказати пальцем на напрям, у якому вони губилися, широкі гірські річки стрімко котилися великими хвилями на нерівному ложі, несучи в собі тисячі маленьких спінених брижів, вривалися попід мости, якими проїздив потяг, і були так близько, що від подиху їх прохолоди аж ціпеніло лице.